

**MASARYKOVA UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

**KRIMINALITA MLÁDEŽE JAKO
ETOPEDICKÝ PROBLÉM**

Disertační práce

Brno 2013

Školitel: prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

Doktorand: PhDr. JUDr. Jana Firstová

Poděkování

Děkuji školiteli panu **Prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D.** za odborný přístup, vedení a věcné připomínky k danému tématu.

Dále děkuji panu **Dr. Zdeňku Kovaříkovi, CSc.** za pomoc při matematicko - statistickém zpracování dat.

Poděkování patří všem, kteří se aktivně účastnili realizace empirického šetření a také těm, kteří jeho realizaci ve svých institucích umožnili.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou disertační práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena na Masarykově univerzitě v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

Květen 2013

PhDr. JUDr. Jana Firstová

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ.....	9
2. KRIMINALITA MLÁDEŽE JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN V KONTEXTU ETOPEDIE	23
2.1 Struktura kriminality mládeže.....	33
3. ETIOLOGIE KRIMINALITY MLÁDEŽE.....	49
3.1 Psychosociální vývoj	49
3.2 Rodina.....	64
3.3 Škola	74
3.4 Vrstevníci.....	79
3.5 Média	83
4. MOŽNOSTI A MEZE ZACHÁZENÍ S DELIKVENTNÍMI DĚTMI.....	88
4.1 Možnosti na poli rodinného působení	88
4.2 Opatření dle zákona o rodině	90
4.3 Opatření dle zákona o sociálně právní ochraně dětí.....	105
4.4 Možnosti školy v zacházení s delikventní mládeží.....	113
4.5 Další subjekty odborné péče.....	119
4.6 Možnosti dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže	124
4.7 Komparativní pojetí judikatury	155
5. EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ	161
5.1 Výsledky výzkumu I. část. Analýza údajů spisové dokumentace	166
5.2 Výsledky výzkumu II. část. Dotazníkové šetření – trestně právní odpovědnost mládeže...	206
5.3 Výsledky výzkumu II. část. Dotazníkové šetření – měření hodnotové orientace mládeže.	225

5.4 Návrhy, doporučení a opatření.....	244
ZÁVĚR	249
RESUMÉ	252
SUMMARY	254
LITERATURA.....	256
PŘÍLOHOVÁ ČÁST	

ÚVOD

Sociálně deviantní projevy chování mládeže včetně kriminálního jednání jsou problematikou, již dnešní moderní, dynamická společnost vnímá velice citlivě a intenzivně. Jedná se o fenomén, který se stává každodenní součástí života moderní společnosti a skrývá v sobě potenciál dalšího dynamického vývoje. Z tohoto důvodu je nezbytně nutné kriminalitě mládeže, jež nabývá interdisciplinárního charakteru, věnovat zvýšenou pozornost a její výskyt ve společnosti nepodceňovat.

Kriminalita jakožto jedna z významných poruch chování je středobodem zájmu řady odborníků. O to více se jí jednotliví specialisté věnují, vyskytuje-li se u té nejmladší věkové kategorie. Vzhledem k interdisciplinaritě daného problému vystupují do popředí při jeho zkoumání otázky pedagogické (zvláště speciálně-pedagogické), psychologické, sociologické, právní, medicínské či filozofické. Jsou zaměřeny prioritně na oblast etiologie, tedy na poznání příčin a podmínek páčání protispolečenské činnosti jedinci z řad mládeže.

Právě studium etiologických činitelů, tedy příčin kriminálního jednání, je nezbytnou podmínkou pro vytváření a následnou aplikaci odpovídajících mechanismů zmírňování tohoto sociálně nežádoucího jevu napříč společnostmi. Pro pochopení závažnosti kriminality dětských delikventů je nezbytně nutné zabývat se též vývojem, tedy dynamikou daného fenoménu, charakteristickými rysy, které sociálně deviantní projevy chování dětí provázejí, a v neposlední řadě též typickými projevy delikventního jednání mládeže.

Kategorii dětských delikventů je třeba věnovat zvýšenou pozornost především z pohledu analýzy rizikových faktorů, jež delikventní činnost podmiňují. Pokud se podaří tyto faktory včas správně identifikovat a následně efektivně eliminovat, usměrňovat jejich působení na dětskou nevyzrálou osobnost, lze touto včasnou intervencí zabránit rozvoji jejich následné kriminální dráhy ve smyslu recidivní podoby delikventní činnosti.

Každé lidské společenství si vytváří určitý systém mechanismů zacházení s delikventními jedinci. Tak je tomu i v České republice. Náš právní řád jistými instituty

disponuje. Jedná se o opatření, jež je možné aplikovat ve vztahu k rizikovému, svým způsobem ohroženému dítěti s cílem eliminace rozvoje sociálně nežádoucích způsobů chování, delikventní činnost nevyjímaje. Ačkoli jisté mechanismy „kontroly“ sociálně deviantních jevů mládeže nastaveny máme, stále se nám nedaří uspokojivě tuto problematiku řešit. Oficiální statistiky sice naznačují jistý pokles kriminality mládeže, ale zároveň s tím je poukazováno na vysokou latenci, jíž je právě delikventní činnost mládeže zatížena. O to více je problematika složitější. Pokud se o protispolečenské činnosti dětí nedozvídáme, nelze též aplikovat mechanismy určené pro její efektivní kontrolu ve směru žádoucí eliminace. V tomto ohledu se též jeví jako nezbytná analýza činností jednotlivých subjektů, do jejichž kompetence péče o rizikovou mládež náleží.

Rizikovým faktorům rozvoje sociálních deviací mládeže se věnuje řada odborných publikací domácí i zahraniční provenience. Na základě realizovaných výzkumných aktivit je často poukazováno na negativní faktory působící uvnitř rodinného či školního prostředí, nevhodné působení vrstevnických skupin orientovaných na sociálně deviantní způsoby trávení volného času, vliv masmédií včetně dnes tolik populárních aktivit na sociálních sítích.

Tato práce vychází z doposud realizovaného vědeckého bádání na poli kriminality mládeže, tak jak bylo popsáno v odborných pramenech. Teoretická část práce si klade za cíl shrnutí těchto poznatků z pohledu analýzy rizikových faktorů kriminality mládeže a možností jejich eliminace pomocí institutů, které jsou ve společnosti již více méně realizovány. Tyto mechanismy se však v mnoha ohledech jeví jako neúčinné, což v důsledku vede k opakování delikventní činnosti dítěte, tedy k recidivě. Samostatnou otázkou poté zůstává problematika latence kriminality mládeže. Řada skutků protispolečenské povahy páchané jedinci z řad dětské populace zůstává mimo dosah kompetentních subjektů, které se o ní nikdy nedozví. Absence reakce společnosti na delikventní činnost dítěte tak vede v mnoha případech k posilování negativních projevů chování a jejich následné recidivě.

Cílem empirické části práce je analýza četnosti výskytu rizikových faktorů kriminality mládeže. Analýza faktorů, jež jsou čitelné ze spisové dokumentace kompetentních orgánů, bude realizována u dětí, které jsou v evidenci orgánů sociálně právní ochrany dětí a u nichž bylo v posledním roce detekováno rizikového chování ve směru rozvoje

jejich kriminální dráhy. Faktory jako jsou úroveň právního vědomí a hodnotová orientace mládeže nelze ze spisové dokumentace vyčíst. Jejich analýza tak bude realizována dotazováním dětí, které se aktuálně nacházejí ve výchovných ústavech, ale též u dětí vyrůstajících v „běžných“ rodinách mimo systém institucionální péče. Empirická část práce má charakter kvantitativně orientovaného výzkumného šetření. K realizaci empirického šetření byla využita technika dotazníku a analýzy spisové dokumentace. Pro zpracování dat byla využita kvantitativní statistická procedura.

1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Sociálně patologické jevy mládeže včetně kriminality jsou již delší dobu středobodem zájmu řady odborníků z různých oblastí (kriminologů, psychologů, sociologů, pedagogů, právníků...). Samozřejmě též neunikají pozornosti laické veřejnosti, u níž toto téma vzbuzuje zájem především v situacích pocitu vlastního ohrožení či nebezpečí. Výzkumné aktivity jsou směřovány prioritně do oblasti etiologie daného sociálně patologického jevu. Zkoumají se tedy příčiny a podmínky nežádoucích jevů s cílem jejich omezení. Snahou je vytvořit efektivní síť preventivních nástrojů, které nás k žádoucímu cíli, tj. snížení, případně udržení sociálně patologických jevů v „přijatelných mezích“, dovedou.

Problematikou mládeže jakožto multidisciplinárním tématem se zabývá řada vědních disciplín - sociologie, pedagogika a další společenské vědy, v neposlední řadě též vědy právní. Ty nastupují v případě, že mládež překračuje právní normy a dopouští se delikventní činnosti. Pro takové případy si každá lidská společnost v historickém vývoji vytváří určité mechanismy reakce na protispolečenskou činnost jejích jednotlivých členů, mládež nevyjímaje. V rámci řešení kriminality mládeže je pak nutné stanovení hranice trestněprávní odpovědnosti, kdy vymezení věkové kategorie mládeže je klíčovým problémem

Mládež je definována z hlediska přístupu jednotlivých vědních disciplín odlišně. Mládež jako pedagogická kategorie je definována jako společenská skupina, jež je tvořena jedinci ve věkovém rozmezí od 15 do 25 let. Tito ve společnosti již nezaujímají roli dítěte, na druhou stranu jim však společností zatím není přiznána role dospělého.¹

Dle Smolíka lze sociálně-psychologické vnímání mládeže spojit s kategoriemi pubescence (dospívání) 11.-15. rok věku a adolescence (mládí) 15.-20.(22.) rok věku, kdy pro ukončení období adolescence nehrají takovou roli biologická kritéria jako je reprodukční zralost spojená obvykle s ukončením tělesného růstu, ale spíše kritéria

¹ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 156. ISBN 978-80-7380-124-3.

psychologická - osobní autonomie jedince, sociologická – role dospělého či kritéria pedagogická ve smyslu završení vzdělání, získání profesní kvalifikace.²

V psychosociálním vývoji jedince však nedochází k rovnoměrnému vývoji jeho jednotlivých složek. Mravní, sociální, rozumové složky tak postupují nerovnoměrně, což je třeba brát v potaz též při posuzování míry odpovědnosti jedince za jeho protispolečenské jednání. Sociologické vymezení kategorie mládeže lze v tomto ohledu považovat za nejširší, kdy zohledňuje tuto věkovou skupinu až do třiceti let.³

Z výše uvedeného vyplývá, že používaná terminologie se liší jak v oblasti normativní - pojetí trestního práva a práva občanského či rodinného, tak i v oblasti společenskovední

² SMOLÍK, Josef. *Subkultura mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 20. ISBN 978-80-247-2907-7

³ *V kriminologické, ale i související trestněprávní literatuře nacházíme odlišné pojetí této kategorie osob. Pojem mládež zde de facto zastřešuje pojmosloví užívané především v trestněprávních kodexech. Jde o pojmy dítě, dítě do patnácti let věku, mladistvý, osoba blízká věku mladistvému (v kriminologii užívaný pojem mladý dospělý). Za dítě je v trestním zákoníku (ust. §126) v souladu s čl. 1 Úmluvy o právech dítěte považována každá lidská bytost mladší než osmnáct let, pokud trestní zákoník nestanoví jinak.³*

*Trestní právo však pracuje s větší diferenciací a ve speciální právní úpravě soudnictví ve věcech mládeže užívá pojem **dítě mladší patnácti let**. Jedná se o osoby, které nejsou pro nedostatek věku trestně odpovědné a mohou se dopustit tzv. „činu jinak trestného“. V policejní praxi jsou tyto osoby mnohdy nesprávně označovány jako osoby nezletilé. Zletilost je pojem občanskoprávní a vyjadřuje způsobilost fyzické osoby k právním úkonům, které osoba dosahuje dovršením osmnáctého roku věku příp. dříve uzavřením manželství.*

***Mladistvý** je pak osoba vymezena dle ust. §2 písm.c) Zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže jako „osoba, která v době spáchání provinění³ dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku.“*

*V širším slova smyslu se do kategorie mládeže především v kriminologickém pojetí zahrnuje též kategorie **mladý dospělý**. Ohledně této kategorie osob nenacházíme v kriminologické literatuře jednoznačné vymezení. Pojetí, které se přibližuje více k pojetí trestněprávnímu a přibližuje tuto kategorii k vymezení tzv. „osoby blízké věku mladistvému“³ hovoří o mladém dospělém jako o osobě ve věku 18 až 21 let. Vůči takovéto osobě lze za určitých podmínek postupovat dle speciální právní úpravy pro mladistvé a umožňuje zmírnění jejího postavení především v oblasti sankcí. ³ U jiných kriminologů, ale i právníků nacházíme věkovou hranici označující mladého dospělého v odlišném pojetí vymezení věkového rozsahu. Jsou zdůrazňovány především odlišnosti psychického, sociálního zraní jednotlivců a s tím spojené komplikace při jednoznačném vymezení kategorie dospělosti. Někteří odborníci proto vymezují tuto kategorii věkovým rozmezím 18 – 24 let, případně věkovou hranici posouvají ještě dále a to až do věku 27 či 30 let.*

– psychologie, pedagogika, především speciální či sociologie. Je nutné též mít na paměti rozdílné vymezení především v oblasti normativní u jednotlivých států z hlediska odlišnosti jejich právních úprav, které reflektují kultury a tradice jednotlivých společností.

Stejně tak problematické se jeví nejednoznačné vymezení pojmu kriminalita, sociálně deviantní jednání či již zažité označení sociální patologie.

Pojem **sociálně patologické jevy** můžeme považovat za ten nejširší. Problematika sociální patologie je předmětem zájmu mnoha vědních disciplín. Jedná se tedy o problém multidisciplinární a při jeho vymezení je třeba toto mít na paměti. Sociálně patologickými jevy se zabývá jak pedagogika (především speciální a sociální), tak psychologie, sociologie, kriminologie a v neposlední řadě též vědy normativní.

Sociální patologii je možné označit dle Ondrejkoviče (Ondrejkovič a kol. 2000) za „*souhrnný pojem pro označení nemocných, nenormálních, všeobecně nežádoucích společenských jevů.*“ Emil Durkheim považoval sociální patologii za vědu o nemocech a nepříznivých skutečnostech, činech a chování, které se odchyľují od stanovených norem, ale současně jsou organickou součástí, komponentem života sociálních celků.⁴ Dá se tedy říci, že sociálně patologické jevy zahrnují takové jevy, které se v negativním smyslu odchyľují od norem a hodnot akceptovaných danou společností.

Při vymezování obsahu sociální patologie činí někdy potíže jasné vymezení normality jakožto protipólu abnormality, tedy jisté patologie. Na tomto místě lze vycházet z trojího pojetí normality. Za prvé se jedná o statistické pojetí, v němž za normální považujeme to, co je „*četné, časté, ležící v pásmu nejvýše dvou směrodatných odchylek od průměru*“. Funkční pojetí poté považuje za normální „*stav, kdy nějaký systém plní svou funkci a v neposlední řadě normativní přístup – normální je to, co odpovídá konvenční normě, co je očekávané, přípustné, správné*“. Taktéž je třeba brát v úvahu jisté odlišnosti v míře tolerance určitých odchylek od stanovených norem napříč jednotlivých společností s rozdílnými hodnotami, tradicemi, zvyklostmi, kulturou.⁵ Nelze opomenout ani proměnlivost jisté „normality“ v čase v rámci celé společnosti

⁴ Blíže: ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Josef, LUBELCOVÁ, Gabriela, VLČKOVÁ, Mária. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 9. ISBN 80-244-0616-3.

⁵ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 172. ISBN 978-80-7380-124-3.

(např. homosexualita). V současné době nejčastěji mezi sociálně patologické jevy řadíme sebevražednost, různé typy závislostí, prostituci, rasismus, xenofobii, záškoláctví, různé projevy agrese, útoky dětí z domova a další.⁶

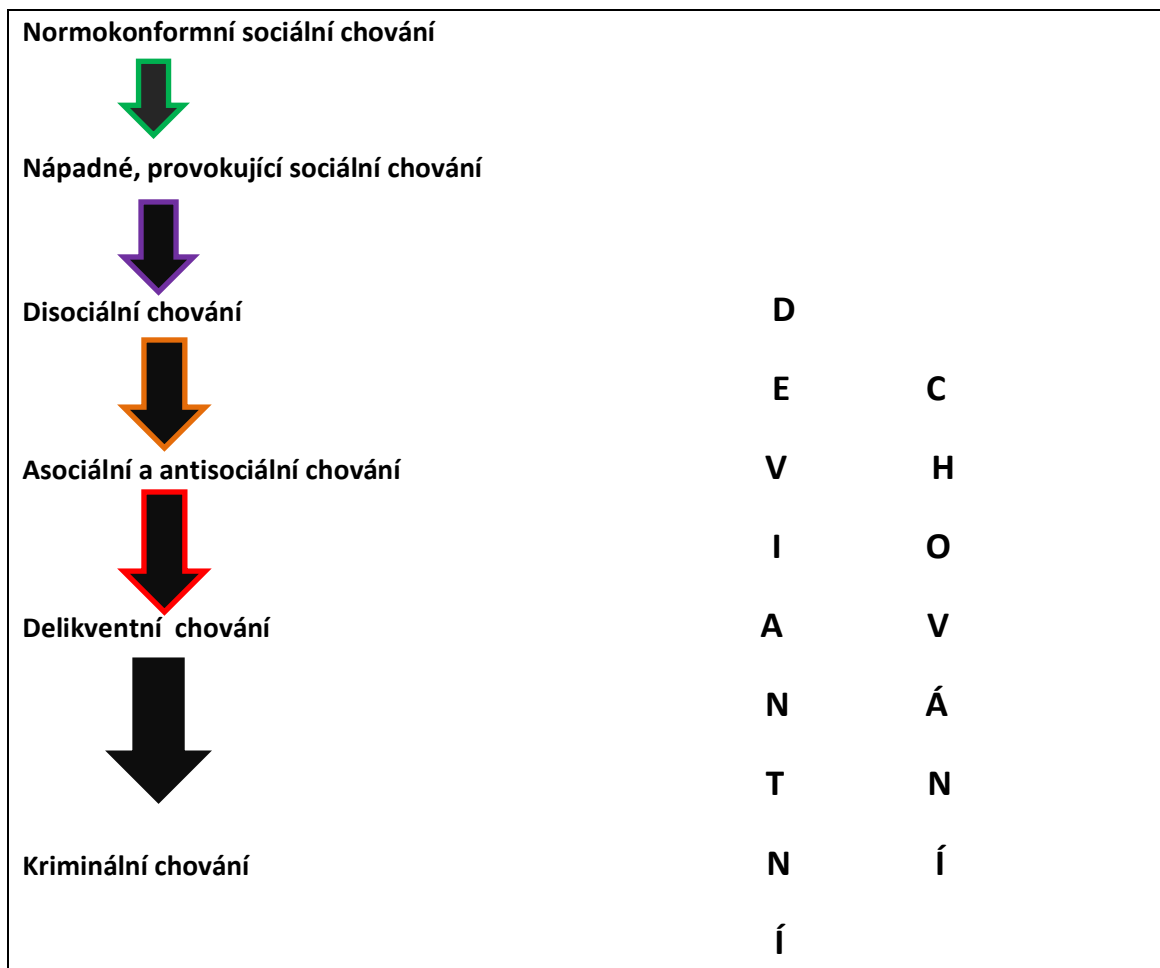
V odborné literatuře, především v zahraniční⁷, nacházíme odlišné pojmenování či označení negativních společenských jevů. Namísto pojmu sociální patologie, v naší společnosti již více či méně zažitě, pracují odborníci s pojmem **sociální deviace**. Jandourek označuje sociální patologii jako „*dřívější označení pro negativní jevy ve společnosti, které naznačovalo analogii s patologií postihující biologický organismus. Dnes se místo o sociální patologii často hovoří o sociální deviaci či sociální dezorganizaci*“.⁸

Dle Ondrejkooviče představuje deviace jistou podtřídu sociálního chování a současně termín pro označení odchylky od očekávaného standardizovaného a institucionalizovaného chování, které předepisuje sociální norma platná v určité společnosti, skupině či sociálním útvaru. Normy určité společnosti nebo určité sociální skupiny jsou modelem chování a jednání jednotlivce jako příslušníka takového sociálního útvaru. V souvislosti s tímto vymezením lze poté rozlišovat chování v souladu s normou (konformní) a chování od norem se odchylojící, v tomto pojetí chování deviantní, které však nemusí být nutně delikventní. Tento model výstižně zobrazuje následující schéma.

⁶ Poruchy chování dle některých autorů (Ondrejkoovič 2009) do oblasti sociální patologie nepatří. Autoři se odvolávají na příslušnost těchto poruch k tzv. individuální invaliditě tj. abnormalitě v psychologické nebo anatomické struktuře či funkci člověka. Poruchy chování jsou dle zastánců tohoto přístupu předmětem pozornosti spíše léčebné pedagogiky, případně psychiatrie, jako součásti věd o člověku, nikoli o společnosti. K tomuto názoru se já nepřikláním. Blíže o této problematice bude pojednáno níže.

⁷ Tento termín nacházíme v anglosaské odborné literatuře již od čtyřicátých let dvacátého století.

⁸ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 183. ISBN 80-7178-535-0.

Obr. č. 1⁹

V literatuře nalézáme mnoho definic deviantního chování. Například pedagogové Průcha, Walterová, Mareš hovoří o deviantním chování jako o „*vnějším projevu deviace*“¹⁰, kdy je nutné od deviantního chování odlišovat věkově podmíněný vzdor dospívajících, kteří se bouří proti autoritám, nesouhlasí s nastoleným řádem. Tento vzdor však nesmí přerůst v násilnou trestnou činnost.

Sociologické definice hovoří o chování, které se odlišuje od společenských norem, případně systému norem platných v daném společenství, jež je akceptováno velkým

⁹ Převzato: ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Josef, LUBELCOVÁ, Gabriela, VLČKOVÁ, Mária. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 21. ISBN 80-244-0616-3.

¹⁰ Deviace – odchylka od norem či pravidel, jež se může projevit v myšlení, prožívání, chování jedince, v mezilidských vztazích. Blíže: PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 50. ISBN 978-80-7380-124-3.

množstvím osob. Může jít o chování jedince, tak celých sociálních skupin. Ty pak mohou vytvářet celé deviantní subkultury.¹¹

Ondrejkoivič shrnuje definice deviantního jednání takto:¹²

1. Právnícká definice deviantního chování pokládá za deviantní takové chování, které porušuje zákonem stanovené normy.
2. Definice orientované na normy považují za deviantní takové chování, které porušuje normy příslušné společenské skupiny a to i tehdy, když nejsou zákonem kodifikovány.
3. Definice orientované na očekávané chování. Problém zde nastává ve stanovení toho očekávaného, které může být často i deviantní.
4. Definice orientované na sankce odpovídají heslu „Co není zakázáno, je dovoleno“. Deviantní chování je takové, které je nutno sankcionovat.
5. Kvantitativní pojetí deviantního chování posuzuje jako deviantní chování v případě, že není uspokojeno očekávání většiny členů příslušné společenské skupiny nebo společnosti.
6. Konstruktivistická definice vychází z kognitivních kompetencí jedince a jeho schopnosti morálního úsudku.
7. Další teorie považují za deviantní jakékoli chování, které postihuje sankcí sociální kontrola.
8. Poslední uváděné definice vycházejí z porušování norem etnických, zvykových, tradicionalistických, archetypových (Jung) a daných esoterickými kritérii chování.

Pro účely zpracování této práce se jeví jako vhodnější z hlediska jejího tématu použití pojmu sociální deviace.

Dostáváme se tak i k dalšímu stěžejnímu pojmu předkládané práce a to ke kriminalitě.

Kriminalitu lze považovat za zvláštní případ deviace. Pojem lze odvodit z latinského slova *crimen* – zločin. Jandourek definuje kriminalitu jako způsob chování porušující

¹¹ Blíže: JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 59. ISBN 80-7178-535-0.

¹² ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Josef, LUBELCOVÁ, Gabriela, VLČKOVÁ, Mária. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 28. ISBN 80-244-0616-3.

normy trestního práva. V tomto pojetí můžeme hovořit o tzv. legální (právní) definici kriminality. Jde o definici užší, jež postihuje pouze jednání, které je upraveno trestními kodexy. Z hlediska pedagogického působení se nám jeví jako výhodnější tzv. pojetí sociologické, které je nezávislé na trestním právu. Hovoříme zde o teorii tzv. odchýlného či deviantního chování. Toto širší pojetí zahrnuje společensky nežádoucí jevy, jež nemusí být nutně regulovány trestním právem, ale s trestnou činností úzce souvisejí, předcházejí ji, nebo ji podmiňují. V současné době jsou v této souvislosti velice aktuální, a to zvláště u kriminality mládeže, fenomény jako zneužívání návykových látek, prostituce, záškoláctví, útěky z domova apod.¹³

V některých publikacích se můžeme setkat s užíváním pojmu širšího, kriminalitu zahrnujícího, a to **delikvence**. Na rozdíl od kriminality pod tento pojem můžeme zahrnout též skutky, které nejsou trestnými činy např. z důvodu vyloučení trestní odpovědnosti pachatele pro nedostatek věku. Průcha, Walterová, Mareš (2009) zahrnují přímo pod delikvenci mládeže veškerá jednání mládeže, která porušují společenské normy, jejichž ochrana je zabezpečena právními předpisy. Zařadit sem je možné též přestupky.

Jandourek hovoří v této souvislosti o chování, které není v souladu s platnými právními normami.¹⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že pod pojem delikvence můžeme zahrnout též tzv. prekriminalitu. **Prekriminalita** jako pojem užívaný především v kriminologii označuje tzv. činy jinak trestné, které páchají děti před dosažením trestní odpovědnosti a které jsou u osob starších 15 let označovány za provinění a po dovršení 18. roku věku za trestné činy.¹⁵ Pro činy, které nenaplnují znaky skutkových podstat jednotlivých trestných činů či přestupků a nejsou tudíž postižitelné dle právní úpravy, v odborné literatuře nacházíme označení **predelikvence**. Predelikventní chování označuje takové způsoby „rizikového“ chování, které může časem přerůst až v různé projevy trestné činnosti. Někdy se hovoří o tom, že se jedná o jisté „podhoubí“ kriminality. Může sem patřit již zmiňované záškoláctví, útěky z domova, různé projevy šikany ve školních kolektivech apod.

¹³ Srov. NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha: ASPI- Wolters Kluver, 2008 s. 20-22. ISBN 978-80-7353-376-8.

¹⁴ Blíže: JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 55. ISBN 80-7178-535-0.

¹⁵ Srov: ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 11. ISBN 80-86473-08-2.

Na základě výše pospaného se dostáváme k pedagogické kategorii, ve které se odrážejí projevy výše uvedené a to jsou **poruchy chování**.

Na poruchu chování u daného jedince můžeme usuzovat, pokud se jeho charakteristické projevy vymykají z tzv. průměru chování příslušné věkové a sociokulturní kategorie. Dle Průchy jde o „*projevy chování dětí a mládeže, které nerespektují ustálené společenské normy. Jejich výskyt je častý především u sociálně narušené mládeže, ale také u jedinců s jiným typem postižení*“. Poruchy chování lze dělit dle různých kritérií. Nejčastěji jde o klasifikaci podle společenské závažnosti a důsledků pro život jedince, dle příčinných faktorů, vlivu na socializaci jedince apod.¹⁶

Dle společenské závažnosti rozlišujeme **chování disociální**, které je možné regulovat běžnými pedagogickými postupy. Jedná se o často ojedinělé výstřelky, zlozvyky, projevy negativismu související v mnoha případech s určitými věkovými zvláštnostmi. Oproti tomu již výše společensky závažnější se jeví tzv. poruchy asociální. **Asociální**, jakožto nespolečenské, jsou osoby případně i skupiny osob, které se vyskytují na okraji, nepřizpůsobují se obecně uznávaným vzorcům chování a životním zvyklostem. Vyřazují se ze svého sociálního prostředí, ačkoli proti němu aktivně nevystupují.¹⁷ Tyto projevy nelze již zvládnout běžnými pedagogickými prostředky, je nutné vyhledat profesionály - psychologické poradny, psychiatry. Jde o různé formy závislostí, záškoláctví, útěky z domova apod. Jako nejzávažnější se jeví **chování antisociální**, kdy jedinec či skupina vystupují proti společnosti, porušují společenské normy včetně těch právních. Do této kategorie již řadíme kriminalitu včetně kriminality mládeže.

Dle příčinných faktorů někdy hovoříme o psychologické či sociální podmíněnosti poruch chování. Prvé vznikají na základě patologických stavů psychiky, psychických poruch či nemocí. Sociálně podmíněné poruchy chování přikládají větší význam vlivům sociálního prostředí.

V odborné literatuře se setkáváme s pojmem **specifické poruchy chování** (Krejčová, Pokorná). Specifičnost poruch chování lze sledovat dle uvedených autorů v jejich

¹⁶ Srov. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 208-209. ISBN 978-80-7380-124-3.

¹⁷ Srov. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 33. ISBN 80-7178-535-0.

etiologii. Specifické vývojové poruchy chování jsou dle Krejčové „vrozené a chronické obtíže, k nimž dochází drobným poškozením CNS a to v prenatálním či perinatálním období. Tyto poruchy zpravidla přetrvávají celoživotně, ale jejich projevy se v důsledku zrání CNS a věku mohou proměňovat“.¹⁸ Mezi nejčastější projevy poruch chování můžeme zahrnout projevy v oblasti poruch kognitivních funkcí jako je porucha koncentrace pozornosti spojená s motorickým neklidem, neschopnost selekce podstatných informací, neschopnost organizace, strukturalizace vlastní práce, porucha motivace, sebeovládání ... Poruchy motoricko-percepční zahrnují hyperaktivitu, zvýšenou impulsivitu, poruchy koordinace pohybů, nevyjasněnou laterální orientaci v prostoru. Dále se u jedince může projevit zvýšená emoční labilita, sociální maladaptace, neadekvátní kontrola, neschopnost přizpůsobení se, neschopnost či obtíže při porozumění jistým hranicím, stanoveným pravidlům, nedostatek empatie a další specifické projevy, které jsou výrazně individuální.¹⁹

Další dělení poruch chování hovoří o socializované a nesocializované poruše. Klasifikačním kritériem je zde narušenost sociálních vazeb jedince, ať již se jedná o vztahy v rodině, k vrstevníkům, dospělým apod. **Socializovaná porucha chování** se objevuje u jedince, u něhož pozorujeme minimálně půl roku disociální či agresivní chování, avšak k narušení sociálních vazeb zde nedochází. Jedinec může být velmi dobře včleněn do skupiny vrstevníků. Velice často dochází k situaci, kdy je dítě členem nějaké tzv. „závadové“ party a dopouští se trestné činnosti či přestupků. Toto je právě typické pro kriminalitu mládeže. Jedním z charakteristických rysů je právě skupinovitost.²⁰ Často bývá u takových jedinců z řad mládeže konfliktní postoj k dospělým osobám projevující se vzdorovitostí, negativismem, nepřátelstvím. Jedná se však o záležitost vysoce individuální a i takový jedinec je schopen navázat s dospělým bezproblémový vztah.²¹

¹⁸ ČÁP, David, KOUTNÁ, Petra, KREJČOVÁ Lenka, MERTIN, Václav, SLUŠNÁ, Kateřina, ŠTĚTOVSKÁ, Iva. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 101. ISBN 978-80-7357-498-5.

¹⁹ Blíže: POKORNÁ, Věra. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál, 2010, s. 131. ISBN 978-80-7367-817-3.

²⁰ Specifické rysy kriminality mládeže budou popsány níže.

²¹ Srov. ČÁP, David, KOUTNÁ, Petra, KREJČOVÁ Lenka, MERTIN, Václav, SLUŠNÁ, Kateřina, ŠTĚTOVSKÁ, Iva. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 109. ISBN 978-80-7357-498-5.

Nesocializovaná porucha chování se vyznačuje absencí či narušením hlubších vztahů k vrstevníkům. Jedinec je ve skupině vrstevníků často izolován, není mezi vrstevníky oblíbený, je odmítán, není schopen navázání přátelského vztahu. Takovýto jedinec má konfliktní vztahy i s dospělými jedinci, odmítá autority, často se dopouští delikventního chování ať již ve školním prostředí (různé projevy šikany, agresivní jednání), nebo i mimo školu. Kriminalitu páchá zpravidla sám, nepodléhá zde tzv. skupinové soudružnosti.²²

Vágnerová dělí poruchy chování v dětském věku na **neagresivní a agresivní** porušování sociálních norem. U agresivních poruch chování jde o zásah do práv ostatních a jsou tedy i společensky závažnější. Jde o různé projevy šikany, fyzického násilí vůči jinému apod. Mezi neagresivní poruchy chování nejčastěji řadíme lhaní, krádeže, útoky z domova či toulání.

Na základě výše uvedeného lze zjednodušeně uvést, že poruchy chování lze chápat jako odchylky v procesu socializace, kdy daný jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, případně úrovni rozumových schopností. Pro to, abychom mohli hovořit o poruše chování, je nezbytné, aby jedinec normy chápal, rozuměl jim, ale neakceptoval je, nebo se jimi nedokázal řídit.²³

Dle mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (dále jen MKN-10) jsou poruchy chování charakterizovány opakujícími se trvalými projevy disociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které trvají minimálně šest měsíců nebo déle.

Dle MKN-10 může být diagnóza poruchy chování (F91) založena na základě chování jako je například nadměrné praní se, týrání, krutost k lidem nebo ke zvířatům, závažné destrukce majetku, zakládání požárů, krádeže, opakované lži, záškoláctví a útoky z domova, neobvykle časté a silné výbuchy vzteku a nekázeň. Pro diagnózu postačuje jedno z těchto typů chování, pokud je výrazné, nestačí však ojedinělý disociální čin.

²² Srov. ČÁP, David, KOUTNÁ, Petra, KREJČOVÁ Lenka, MERTIN, Václav, SLUŠNÁ, Kateřina, ŠTĚTOVSKÁ, Iva. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 108-109. ISBN 978-80-7357-498-5.

²³ Blíže: VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 274 a násl. ISBN 80-7178-214-9.

Pokud není věnována dostatečná pozornost poruchám chování již v dětském věku, může tento problém jedinci působit závažné komplikace již v období dětství, případně mohou vyústit v páchání různorodé trestné činnosti, a to i té nejzávažnější později v dospělosti.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem popisujících v základních nuancích problematiku poruch chování se já osobně nepřikláním k výše uvedenému názoru některých odborníků (Ondrejkoovič), kteří poruchy chování vyčleňují z tzv. sociálně patologických jevů. Domnívám se, že poruchy chování jsou více či méně determinovány sociokulturními aspekty a nejedná se pouze o tzv. individuální invaliditu na společnosti nezávislou. Vezmeme-li v úvahu samotnou kriminalitu mládeže, dojdeme k závěru, že se jedná o negativní jev prostupující celou společností a sociokulturními vlivy výrazně ovlivněný.²⁴

Jelikož se práce věnuje nejen problematice kriminality mládeže v jejích základních dimenzích, ale zaměřuje se též na její recidivní podobu a rizika s tím spojená, je na tomto místě nezbytně nutné věnovat jistou pozornost i samotnému vymezení recidivy.

Recidiva jakožto pojem (z lat. *recidivus* – opakující se) je užíván řadou odborníků různých vědních oborů a může tedy v těchto souvislostech nabývat i odlišného významu. V obecné rovině můžeme hovořit o určitém návratu, opakování jistého jevu např. v medicínském významu za recidivu považujeme opětovné vzplanutí téže nemoci.²⁵

Recidivu lze tedy chápat jako „*opakování něčeho, co již minulo*“.²⁶ Právní vymezení recidivy, jež je pro posuzování kriminality, a to nejen mládeže zásadní, prošlo jistým vývojem.²⁷ V současné době někteří odborníci používají také pojem legální vymezení recidivy (trestněprávní), které považuje za recidivu případ, kdy se pachatel dopustí

²⁴ O sociálních aspektech kriminality mládeže bude pojednáno níže.

²⁵ Srov. ZAPLETAL, Josef a kol. Kriminologie: Díl II. Zvláštní část (čtvrté nezměněné vydání). Praha: PA ČR, 2002, s. 27. ISBN80-7251-095-9.

²⁶ PETRÁČKOVÁ, Věra., KRAUS, Jiří. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1995, s. 650. ISBN 80-200-0497-1.

²⁷ Viz. klasicistické, pozitivistické přístupy.

trestného činu, ač již byl v minulosti za jednání nabývající znaky trestného činu pravomocně odsouzen.²⁸

Od tohoto legálního vymezení recidivy je třeba odlišovat vymezení kriminologické, které je mnohem širší. Tento přístup reflektuje též opakování trestné činnosti pachatele bez ohledu na jeho dřívější trestní stíhání či odsouzení. V kriminologickém pojetí je bráno v úvahu též jiné protispolečenské jednání osoby, které nutně nemusí naplňovat znaky skutkové podstaty některého z aktuálně postihovaných trestných činů.

Pro zpracování tématu předkládané práce se jeví toto pojetí recidivy jako nejlépe vyhovující. Problematika recidivní sociálně deviantní činnosti mladých delikventů je natolik složitá, její etiologie multifaktoriálně podmíněná, že čisté zaměření se pouze na osobnost tzv. evidovaného pachatele²⁹ by bylo velice zavádějící a zkreslené. Z výzkumů realizovaných na tomto poli se ukazuje, že u recidivujících pachatelů se jisté vzorce chování, které jsou typické pro kriminální životní styl, vyvíjejí již od předškolního věku. Dle Samenowa se budoucí recidivista již od raného mládí velmi odlišuje od svých vrstevníků dokonce i od sourozenců. Jeho motivace se liší od ostatních, touží po vzrušení, riziku, dobrodružství. Není schopen navázání hlubších emocionálních vazeb, jeho chování k druhým je pouze instrumentální.³⁰

S kriminologickým pojetím recidivy úzce souvisí tzv. penologická či penitenciární recidiva. Zde je rozhodující skutečností, že se jedna a tatáž osoba nachází opakovaně (alespoň podruhé) ve výkonu trestu odnětí svobody. U mladých delikventů je tato skutečnost velice alarmující a poukazuje na skutečnost, že prvotní působení na jedince ve výkonu trestu odnětí svobody se minulo svým výchovným účinkem. Toto je pak nutné brát v úvahu při volbě adekvátních prostředků k dosažení účelu trestu.

²⁸ Např. ZAPLETAL, Josef a kol. Kriminologie: Díl II. Zvláštní část (čtvrté nezměněné vydání). Praha: PA ČR, 2002, s. 27. ISBN80-7251-095-9. , SUCHÝ, Oldřich. Recidiva. Komparativní studie. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1971 s. 211 a násl.

²⁹ tzn. pouze pachatele trestné činnosti, o které se orgány činné v trestním řízení dovídají a těmto osobám je trestná činnost prokázána

³⁰ SAMENOW, S.E. *Inside the criminal mind*. New York, Times Books, 1984. In. VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 407. ISBN 978-80-7400-429-2.

Recidivu (pro účely této práce kriminální recidivu) lze klasifikovat dle různých kritérií. Suchý³¹ hovoří o tzv. obecné (generální, absolutní) kriminální recidivě, která bere v úvahu opakování trestné činnosti jako takové a tzv. recidivě speciální (specifické), pro níž je relevantní opakování určitého druhu trestného činu. Dále rozlišuje recidivu trvalou a dočasnou, kde hraje důležitou roli délka intervalu mezi jednotlivými odsouzeními. U trvalé recidivy bereme v potaz (při úvaze o případném zpřísnění sankce) samotnou skutečnost, že osoba již byla v minulosti odsouzena za trestnou činnost bez ohledu na čas, který mezitím uplynul. U dočasné recidivy se bere v úvahu určité časově vymezené období („promlčení“ recidivy).

Japonský kriminolog Yoshimasu využil pro klasifikaci recidivy kritérium kriminální specializace.³² Dle tohoto kritéria rozlišujeme:

- Monotropní recidivu – pachatel se opětovně dopouští stejného deliktu, např. kapesní krádeže.
- Homotropní recidivu – pachatel se opakovaně dopouští několika stejnorodých trestných činů, např. majetkových (kapesní krádež, krádež vloupáním).
- Ditropní nebo amfitropní recidivu – pachatel opakovaně páchá trestné činy ze dvou skupin, např. majetkové a násilné (krádeže a loupeže, ublížení na zdraví).
- Polytropní recidivu – pachatel páchá trestné činy, které spadají do více než dvou kategorií.

S pojmem kriminální recidiva, který je možno chápat dle pojetí Suchého³³ jako „stav pachatele, který po předchozím odsouzení k trestu pravomocným rozsudkem spáchá nový trestný čin“, či v širším pojetí kriminologickém, které nehledí na faktor předchozího odsouzení a zahrnuje i jiné protispolečenské činy, souvisejí i další pojmy v odborné literatuře často používané. Jedná se především o pojmy: kriminální dráha /kariéra/ a chronický pachatel. Tyto pojmy lze za určitých okolností považovat za synonyma pojmu recidiva.

³¹ SUCHÝ, Oldřich. Recidiva. Komparativní studie. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1971 s. 222-224. Cit. dle MAREŠOVÁ, Alena et al. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: IKSP, 2011, s. 12-13. ISBN 978-80-7338-119-6.

³²Cit. podle VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 395. ISBN 978-80-7400-429-2.

³³ SUCHÝ, Oldřich. Recidiva. Komparativní studie. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1971 s. 221.

Kriminální dráha se dle Moulisové³⁴ týká osob, které v průběhu svého života spáchaly trestnou činnost a jsou pro ni charakteristické dvě významné trajektorie. Především je to kriminální dráha v období mladšího věku, jež je typická pro velkou část pachatelů, a dále kriminální dráha tzv. celoživotních recidivistů typická jen pro malé procento pachatelů. Okamžik zahájení kriminální kariéry (dráhy) je velice významný z hlediska dalšího vývoje jedince. Na základě výzkumů³⁵ se ukazuje, že osoby s tzv. časným počátkem kriminálního chování opouštějí kriminální dráhu mnohem později než jedinci s pozdějším zahájením kriminální dráhy, jejich trestné činy jsou častější a rozmanitější.

Také pojem **chronický pachatel** se v mnoha aspektech překrývá s již výše uvedeným. Marešová uvádí různá vymezení, s nimiž se lze setkat v rámci výzkumných studií:

- Delikvent opakovaně se dopouštějící, zpravidla již od dětského věku, kriminality, jež je odpovědný za větší část všech spáchaných deliktů.
- Pachatel s minimálně deseti záznamy o odsouzení.
- Pachatel se záznamy o odsouzení specializovaným soudem pro mladistvé. Minimálně čtyři a více.

a mnoho dalších vymezení.

Jednoznačné vymezení tohoto pojmu absentuje, a proto různé studie, na které narážíme při studiu této problematiky, se v tomto ohledu liší.

V různých publikacích české i zahraniční provenience nacházíme nepřehledné množství výkladů jednotlivých pojmů, což je dáno samozřejmě multifaktorialitou dané problematiky. Proto jsem se snažila na tomto místě alespoň ty nejdůležitější pojmy (z pohledu zvoleného tématu) uvést.

Pro účely této práce se z hlediska zpracovávané problematiky jeví jako nevýhodnější použití výše uvedených pojmů tak, jak byly v určitých pasážích zdůvodněny.

³⁴ ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 88-89. ISBN 978-80-7380-312-4.

³⁵ Blíže: MAREŠOVÁ, Alena et al. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: IKSP, 2011, s. 25. ISBN 978-80-7338-119-6.

2. KRIMINALITA MLÁDEŽE JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN V KONTEXTU ETOPEDIE

Každá lidská společnost disponuje v určité míře jistým mechanismem kontroly sociálně deviantního jednání jejích členů, mladou generaci nevyjímaje. Postoj veřejnosti k různým projevům sociální deviace je proměnný v čase i kultuře jednotlivých společností. Ve vztahu k mládeži je tento postoj silně ovlivněn též postavením mladé generace v dané společnosti a vývojem v ní.

Česká společnost prošla v „polistopadovém“ období určitými sociokulturními, ekonomickými, politickými změnami, které koncept mládeže a její postavení ve společnosti silně podmiňují. V postmoderní společnosti dochází k prudkým změnám, které nepřináší pouze pokrok a pozitiva, ale též jistá rizika, hrozby, které nesou zvýšené nároky na společnost jako takovou, ale i na její jednotlivé členy. Dle Jiráskové³⁶ postmodernismus vyžaduje posun našeho způsobu uvažování a hodnotové orientace od kvantitativního, lineárního a jednodimensionálního ke kvalitativnímu a multidimensionálnímu.

Postmoderní společnost je vymezována jako společnost, která je:³⁷

- **permisivní** společnost, která dovoluje více, než dovolovaly tradiční společnosti, např. zneužívání návykových látek, homosexualita, registrované partnerství apod.,
- **ludická** „společnost, která si ráda hraje“, společnost nepovažuje práci za základní hodnotu života, pracovní činnost, výkon profese nejsou považovány za významnou oblast seberealizace, zaujetí hravostí je přenášeno i do oblasti práce, mladí zůstávají v práci, dokud je to baví, objeví-li se obtíže, ztrácí se hravost, je tu důvod práci opustit, neboť práci není třeba se trápit, ale je třeba si užívat,
- **sekularizovaná** je společnost, kdy většina aktivit nabývá nenáboženského charakteru a pokud náboženský charakter má, pak nikoli ve smyslu tradičního křesťanství. Jde o různé sekty, tzv. nová náboženská hnutí,

³⁶ JIRÁSKOVÁ, V. *Vzdělávání v postmoderní době. In Hodnoty a vzdělání.* Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997, s. 72-83. ISBN 80-86039-18-8.

³⁷ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření.* Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 7.

- **postmoralistní** společnost – morálka je tzv. přežitek, morální hodnoty jsou chápány spíše jako „luxus“,
- **postheroická** společnost, kdy nevychovávat hrdinové a héroové, ale tzv. transformovaní hrdinové jako např. virtuální idoly,
- **alibistická**, tzn. společnost, kde není problém cokoli zdůvodnit, ospravedlnit,
- **postedukační** společnost, kde je výchova jistým přežitkem, v duchu „život tě naučí lépe“,
- společnost **globalizace**, dle které je trvání existence společnosti závislé na schopnosti a míře zapojení celosvětového společenství do řešení globálního problému.

Demokratizace společnosti s sebou přináší řadu nežádoucích doprovodných jevů. Každá zásadní společenská změna přináší určité pocity nejistoty, rizika společenských konfliktů, nárůst společensky nežádoucích jevů. V tomto ohledu můžeme mezi významné společenské aspekty zařadit:

- **Změnu pojetí hodnoty práce.** Prioritou se stává to, co přináší zisky, pracovní trh, mobilita, konkurenceschopnost, úspěch. V současné společnosti jsou požadavky na pracovní sílu stále vyšší (kvalifikace, flexibilita) a řada jedinců o práci přichází, jelikož nejsou schopni tyto zvýšené požadavky naplnit. Nezaměstnanost je problémem dnešní globální společnosti, a to nejen problémem ekonomickým, nýbrž i problémem sociálně psychologickým. Úspěch, uplatnění na trhu práce významně zasahuje celý rodinný systém jednotlivce ve smyslu procesu individualizace jakožto jisté „překážky“ manželství či jiné formy rodinného života. Rodina blokuje individuální seberealizaci na trhu práce. Bez toho, aniž bychom omezili svou individualitu, nelze stabilní partnerství zachovat. Z partnerství (manželství) se pak stává kontrakt, který je možné, pokud jsme individuálně nespokojeni, bezproblémově ukončit. Důsledkem je zvyšování rozvodovosti a preference nových forem partnerského soužití.³⁸

³⁸ Blíže: Kolektiv autorů. *Rodiče, děti a jejich problémy. Sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 16. ISBN 978-80-904920-1-1.

Nezaměstnanost je považována za významný kriminogenní faktor, a to především právě u mladé generace. Je holou skutečností, že postihuje především mladé lidi, kteří vstupují na trh práce po dokončení povinné školní docházky, po vyučení. V době hospodářské krize nejsou výjimkou ani nezaměstnaní vysokoškoláci. Pro některé jedince se dle Chiricose³⁹ může špatně placená práce vyplácet méně než šikovně prováděná kriminalita. Pokud tedy nemá kriminalita narůstat, pak hodnota práce pro individuum i pro společnost jako celek musí být vyšší než ziskovost kriminality. To platí o to více v případě kriminality mládeže. Nezaměstnanost mládeže pozitivně koreluje s kriminalitou mládeže.

Svoboda projevu, informační exploze zprostředkovávaná masmédií, pestrá nabídka zboží, útočné a podbízivé reklamy vytvářejí u mladých lidí představu života bez jakýchkoli povinností či námahy. Právě **masmédiá** mohou mít ve společnosti dezintegrační vliv, kdy se jejich prostřednictvím mohou mezi disponovanými jedinci vytvářet určitá spiklenecká spojení, v nichž mohou být syceny jejich asociální sklony.⁴⁰ O vlivu prezentovaného násilí v masmédiích na kriminalitu mládeže není pochyb. Na tomto místě hraje nezanedbatelnou úlohu mediální výchova vedoucí především u mladé, nastupující generace k tzv. mediální gramotnosti, která směřuje jedince k dovednosti využití médií ke svému prospěchu.

- **Ekonomickou situaci dnešní rodiny.** Ekonomická náročnost rodinného rozpočtu se zvyšuje, což se může negativně odrazit taktéž v možnostech rodin v oblasti aktivního trávení volného času dětí. Zájmová činnost ve školách je v současné době zpoplatňována a pro řadu rodin se tak stává nedostupnou. Volnočasové aktivity se stávají zbožím. To se může ve svém důsledku negativně odrazit v nárůstu delikventního chování mládeže, jakožto produktu omezování možností aktivních forem využívání volnočasových aktivit u všech dětí bez rozdílu talentu, ekonomické situace rodin či teritoriální dostupnosti.⁴¹ Nízký ekonomický status rodin bývá obecně často dáván do souvislosti s kriminalitou mládeže.

³⁹ Cit. podle MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 93-101. ISBN 80-7178-226-2.

⁴⁰ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 93-101. ISBN 80-7178-226-2., ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 10.

⁴¹ Blíže: ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 13.

- **Proměnu školy a výchovně vzdělávacího procesu** v důsledku sociálních změn. Dle Černíkové⁴² je výchovný proces ve školách pojímán jako doladování výchovy rodinné. V určitých případech již nejde o doladování, ale o nezbytné, účinnější korektivní výchovné postupy z důvodu sociální deviace vychovávaného jedince. Problémem dnešních škol je jejich výrazná orientace na efektivnost vzdělávacího procesu, na výkonnost žáka, jež se projevuje v podobě zvládnutého rozsahu poznatků. Tím se školy dostávají do rozporu s požadavky přiměřenosti, nerespektujíc individualitu jedince, jež v důsledku může být frustrován v potřebě být úspěšný. V důsledku může být u něj navozen negativní vztah ke škole, ke vzdělání jako hodnotě, dojde ke snížení sebedůvěry, sebehodnocení a jedinec může uspokojování potřeb saturovat členstvím v tzv. „závadové“ partě dopouštějící se deviantního jednání.
- **Změnu hodnot, hodnotových orientací**, která je vždy spojena i s následnou změnou norem. Nejčastěji se jedná o změny hodnot, jako jsou usilovnost, disciplína, smysl pro povinnost, skromnost, které ustupují do pozadí před hodnotami jako emancipace, autonomie, seberealizace. V současné postmoderní společnosti stále stoupá význam hodnot tzv. postmaterialistických, jako jsou větší vliv na rozhodování státních institucí, svoboda projevu, ochrana bezpečí, pokoj a pořádek. Dle Ondrejковиče⁴³ nejde o vznik nových hodnot, ale o změnu v jejich preferenci, významný vzestup a ústup některých z nich.

Tak, jak se proměňuje společnost samotná, dochází též k proměně deviantního chování ve smyslu jeho výskytu, forem, charakteristických rysů či etiologických činitelů. Sociální deviace jakožto sociální chování, které porušuje nějakou sociální normu a je proto určitou částí společnosti odmítáno, se mění v závislosti na kulturním prostředí, na sociálním prostoru a v čase. Deviantní chování je pak jednání, jež není konformní s obecně přijatelnými normami. Jejich nedodržení má za následek určité sankce⁴⁴. Tento pojem je velice obecný a zahrnuje širokou škálu jevů, což někdy může činit problémy v rámci odlišného vymezení jeho obsahu v různých publikacích (viz výše).

⁴² Tamtéž s. 14

⁴³ ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Josef, LUBELCOVÁ, Gabriela, VLČKOVÁ, Mária. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 33. ISBN 80-244-0616-3.

⁴⁴ MUHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 1-13. ISBN 8021025115.

Poruchy chování tak, jak jsou vymezeny MKN-10, lze jednoznačně mezi sociální deviace zahrnout. Vágnerová poruchy v dětském věku klasifikuje na neagresivní porušování sociálních norem jako je lhaní, útky, toulání, krádeže a agresivní poruchy chování, kam řadí např. šikanu, vandalismus či přepadávání. Z hlediska budoucího vývoje jedince, v perspektivě následného rozvoje kriminální dráhy je nutné brát v potaz celou šíři sociálně deviantních projevů jedince, neagresivní formy nevyjímaje. Právě lži, záškoláctví, útky z domova často vytvářejí jakýsi prostor pro rozvoj sociální deviace ve formě prekriminálního a následně kriminálního jednání daného jedince.

U **lži** je důležité kritérium motivace a vědomí nepravdivosti. U dětí předškolního věku se objevují tzv. smyšlenky, které nelze považovat za patologické. Dítě si zde neuvědomuje nepravdivost svého výroku, zaměňuje své představy za realitu.⁴⁵ Dále je třeba odlišit tzv. báživou lhavost (dětí mladšího školního věku) od pravé lži, kdy dítě školního věku je schopno rozlišit pravdu od nepravdy a již ví, že lhát se nemá. Důležitá se jeví motivace lhaní, kdy za zvláštní kategorii lze považovat lži, jež směřují k poškození někoho jiného či dosažení vlastního prospěchu. Prognóza v takovýchto případech bývá horší, jelikož lži lze v takovýchto případech spojovat s dalšími negativními projevy a osobnostními rysy jako je egoismus či necitlivost.⁴⁶

Útky z domova Vágnerová⁴⁷ charakterizuje jako určitou variantu únikového chování, kdy dítě utíká z prostředí, které vnímá jako ohrožující či nepřijatelné. Může jím být samotná rodina, která selhává ve svých základních funkcích a představuje tak riziko pro dítě ve smyslu rozvoje dalšího poruchového chování. Pokud dítě utíká ze zařízení institucionální péče jako jsou dětské domovy, výchovné ústavy apod. jedná se nejčastěji o reakci na pro dítě nepřijatelný pocit omezení osobní svobody či odtržení od, pro něj přijatelného, zázemí. Mohou mít impulzivní povahu, jde o neplánované útky, které se často objevují u dětí s ADHD. Nebo jde o snahu prosazení se mezi vrstevníky, kdy často dítě utíká společně s dalšími, s partou, pod jejímž vlivem potom páchá delikty

⁴⁵ Blíže: MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 93-95. ISBN 978-80-247-2310-5.

⁴⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 280-281. ISBN 80-7178-214-9.

⁴⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 280-281. ISBN 80-7178-214-9.

nejrůznější povahy. Tyto útěky jsou naopak předem plánovány, připravovány. Mezi nejčastěji mezi mládeží se vyskytující patří tzv. reaktivní útěky, kdy jedinec zkratkovitě reaguje na nepříjemnou situaci v rodině či ve školním prostředí. Takové dítě často nachází útočiště u dalších příbuzných, u nichž se cítí v bezpečí, pociťuje zde ochranu a důvěru.

Jako nejzávažnější formu Vágnerová označuje **toulání**, které signalizuje dysfunkční rodinné prostředí s absencí citových vazeb, nezájmem či dokonce odmítáním dítěte ze strany rodičů. Dítě nemá vytvořený vztah k rodině, domovu. Toulky jsou ve větší míře promyšlené, dítě detailněji plánuje, kam půjde, jak si obstará obživu apod. Taktéž z hlediska rizik budoucího kriminálního selhání jedince jsou toulky nejzávažnějším problémem. V době toulání se děti často dostávají do „kriminálně závadových part“, v nichž mnohdy startují „perspektivní kriminální kariéry“.

Čtrnáctiletý M.S. opakovaně přistižený při krádežích v obchodech, již od dvanácti let utíkal z domova. Později se u něj objevuje též záškoláctví. Z počátku je záškoláctví kryto ze strany rodičů opakovanými omluvenkami, ale situace se dále vyhrocuje. Rodiče začínají situaci řešit až v okamžiku, kdy získávají podezření na zneužívání návykových látek jejich synem. Doma se jim začínají ztrácet cenné předměty a útěky z domova nabývají forem toulání. V tomto okamžiku začínají rodiče intenzivněji spolupracovat se školou a orgánem sociálně právní ochrany dětí. M.S. se útěcích seznámil s partou starších kamarádů, kteří mu zpočátku zdarma a postupem času za úplatu či jinou protislužbu poskytovali pervitin. Chlapec si právě formou drobných krádeží opatroval finanční prostředky na tuto „zálibu“ a pomalu se tak začala rozvíjet jeho kriminální dráha.

Útěky z domova a toulky bývají velice často spjaté se **záškoláctvím**. Záškoláctvím rozumíme veškeré nevysvětlené a neoprávněné absence bez řádného omluvení zákonnými zástupci. Záškolák nemá pro svoji absenci ve škole legální důvod. Záškoláctví nese s sebou negativní důsledky jak pro samotné dítě (neuspokojivé studijní výsledky, nedokončení základní, střední školy, v důsledku toho pak neuplatnění na trhu práce, případně delikventní činnost), tak pro celou společnost. Martínek⁴⁸ charakterizuje záškoláctví jako „úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák o své vlastní vůli, ve většině případů bez vědomí rodičů, nechodí do školy a neplní školní

⁴⁸ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 97. ISBN 978-80-247-2310-5.

docházku“. Záškoláctví poté dělí na dvě skupiny. Impulzivní, neplánované, kdy jde o náhlou reakci dítěte. Dítě například odejde během vyučování. Účelové záškoláctví je naopak předem plánované, dítě se chce vyhnout např. nepříjemnému zkoušení, neoblíbenému předmětu či učiteli.

Průcha⁴⁹ vymezuje záškoláctví jako „*zvláštní případ absentérství, kdy se žák úmyslně, bez omluvitelného důvodu a bez vědomí, příp. souhlasu rodičů nezúčastňuje vyučování a zdržuje se mimo domov*“. Poukazuje též na souvislost se školní neúspěšností žáka.

Kyriacou⁵⁰ vymezuje pět základních kategorií záškoláctví:

- Právě záškoláctví, kdy se rodiče domnívají, že dítě do školy řádně chodí, to však ve skutečnosti školu nenavštěvuje.
- Záškoláctví s vědomím rodičů, kdy rodiče velmi dobře vědí, že jejich dítě do školy nechodí, aniž by k tomu mělo oprávněné důvody. Jde o případy rodičů, kteří sami mají ke vzdělání negativní vztah, nebo kteří se bezmezně, nekriticky podřizují přání svých dětí, případně, kteří jsou závislí na pomoci dítěte a chtějí ho mít prostě doma. Do této kategorie lze zahrnout i případy dětí, které jsou svými rodiči zneužívány k páchání trestné činnosti a to často v době, kdy by měly plnit školní docházku.
- Záškoláctví s klamáním rodičů. Jde o případy simulace různých nevolností, nemocí, kdy je v podstatě sám rodič oklamán ze strany dítěte a velice špatně se zde rozlišuje hranice vědomí rodičů o záškoláctví.
- Útěky ze školy někdy označované jako interní záškoláctví zahrnuje ty případy, kdy dítě opouští školu či pouze třídu v průběhu vyučovacího procesu.
- Odmítání školy se týká žáků, jimž představa školní docházky činí psychické potíže. Etiologie může být různá, od obav ze školní neúspěšnosti, náročnosti učiva, přes viktimizaci různými formami šikany až po školní fobie či deprese.

Rodina dvanáctileté R.S. je vedena orgánem sociálně právní ochrany dětí již několik let z důvodu neuspokojivých sociálních podmínek rodiny. Dívka se opakovaně dopouští kapesních krádeží, kdy vždy v případech jejího zadržení policií jsou při incidentu přítomni též její rodiče.

⁴⁹ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 382. ISBN 978-80-7380-124-3.

⁵⁰ KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005, s. 45. ISBN 80-7178-945-3.

Ke kapesním krádežím dochází zpravidla v době, kdy by dívka měla být ve škole. Škola uvádí, že dívčiny absence jsou vždy ze strany rodičů omluveny. Počet absencí je však vysoký a školní výsledky dívky neuspokojivé.

Jedná se o typický případ, kdy jsou děti zneužívány svými rodiči k páčání trestné činnosti a to z důvodu vyloučení jejich trestní odpovědnosti pro nedostatek věku. K protiprávnímu jednání v takovýchto případech dochází často právě v souvislosti s tzv. záškoláctvím s vědomím rodičů.

Mezi neagresivní poruchy chování řadí Vágnerová⁵¹ také **krádeže**. Méně významné z hlediska diagnostiky poruch chování se jeví tzv. příležitostné krádeže, k nimž dochází často u mladších dětí v důsledku impulzivní reakce, potřeby vlastnit něco, co se jim líbí, např. děti ve školce si často přivlastňují hračky druhých. Ve starším školním věku již dochází k závažnějším projevům předem připravených, promyšlených krádeží, kdy dítě krade pro sebe, případně pro druhé, např. z důvodu jeho akceptace vrstevníky. Nejzávažnější jsou poté krádeže pro partu, které se stávají jistou sociální normou party a takovéto asociální chování se u jedince jako norma fixuje.

Na tomto místě je nutné mít na paměti odlišnosti krádeže prosté od krádeže vloupáním.⁵² U vloupání je již přítomen jistý prvek agrese (např. vylomení uzamčených dveří, rozbití okna apod.) a v tomto pojetí se již překrývá s agresivními poruchami chování vymezenými Vágnerovou. Prvek násilí se objevuje též u loupežných přepadení, jež jsou v poslední době jedním z druhů trestné činnosti, která u kategorie dětí nabývá (dle kriminálních statistik) na významu. Prioritním motivem je zde získání majetkového prospěchu, kterého jedinec dosahuje za použití násilí či pouhé hrozby násilím.

Čtrnáctiletý H.N. a šestnáctiletý P.P. se dopustili v nočních hodinách v rekreační oblasti série vloupání do chat. V jednom z případů se vloupání dopustili tím, že rozbili okno v přízemí chaty, kterým následně do objektu vnikli. Odcizili elektrické spotřebiče, a to rádio s CD přehrávačem, rychlovarnou konvici, hodiny, DVD přehrávač a dále způsobili škodu na majetku ve výši cca 30 000,- Kč. V chatě bezdůvodně rozbili skříně, židle a další vybavení, udělali zde velký nepořádek, který při výslechu nedokázali vysvětlit. Odcizené předměty následně prodali překupníkům za zlomek skutečné ceny a peníze následně utratili v hracích automatech.

⁵¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 280a násl. ISBN 80-7178-214-9.

⁵² jedná se spíše o pojetí kriminologické či trestněprávní

Agresivní poruchy chování jsou spojeny s násilným omezováním práv ostatních. Agrese zde může být namířena proti lidem, zvířatům, majetku (dítě praští sešitem o lavici, láme tužky, pravítka, kope do lavic) či vlastnictví cizímu. Agrese je chápána jako určitý útok, výpad, kdy jde o projev násilí vůči určitému objektu, případně nepřátelství a útočnost s úmyslem ublížit.⁵³

Jandourek⁵⁴ vymezuje agresi jako „*akt nepřátelství nebo útoku směřující vědomě k poškození druhého, k omezení jeho svobody a ke způsobení psychické nebo fyzické bolesti*“. Agresivita je pak chápána jakožto určitá predispozice, tendence k útočnému jednání.

Průcha⁵⁵ hovoří o tendenci projevovat nepřátelství verbálně případně útočným činem. Jde o tendenci k bezohlednému, nemilosrdnému až brutálnímu prosazování sama sebe bez ohledu na druhé. V sociální skupině může jít o tendenci k jejímu ovládnutí, získání takového postavení, které umožní ovlivňování druhých svými názory, rozhodování o osudu nejen skupiny jako celku, ale i jejích jednotlivých členů.

Určitou mírou agresivity disponuje každý z nás, jedná se o určitý charakteristický znak, rys osobnosti. Již u malých dětí, asi tak od tří let věku s uvědomováním si vlastního „já“, se setkáváme s agresivitou směřující k dosažení stanoveného cíle. Dítě se začíná chovat přirozeně agresivně. Jde o různé scény v obchodech, na dětských hřištích, kdy si dítě prosazuje křikem, vztekáním se, leháním si na zem apod. „své“. Řada rodičů takovéto situace nezvládá, a proto, aby byl tzv. klid, dítěti ustoupí. Kupujeme sté autíčko, setrváváme na hřišti i za nepříznivého počasí, uklízíme za dítě rozházené hračky apod. Tím v podstatě dáváme dítěti najevo, že takový model chování funguje a tzv. přináší ovoce. Dítě začíná manipulovat svými rodiči, prarodiči a fixuje si určitý, v tomto ohledu nesprávný, model chování, který si nese s sebou do dalšího života. U takových dětí lze zvláště v období dospívání, puberty očekávat výraznější problémy v chování. Děti se naučily manipulovat se svými vychovateli v raném věku a obdobný

⁵³ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 9. ISBN 978-80-247-2310-5.

⁵⁴ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 33. ISBN 80-7178-535-0.

⁵⁵ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 13. ISBN 978-80-7380-124-3.

scénář aplikují i vůči svým vrstevníkům, případně pedagogům ve školách.⁵⁶ Ve školním prostředí se agresivní poruchy chování mohou projevat např. ve formě šikany. Mimo školní prostředí jde o další sociální deviace v rodinách (domácí násilí) či v širším sociálním prostředí dítěte (loupeže, ublížení na zdraví, sexuální útoky, vyhrožování apod.).

Šikanu charakterizuje Vágnerová⁵⁷ jako „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit*“. Večerka, Štěchová⁵⁸ hovoří o agresivním chování, kdy jednatel nebo i více osob nutí jiného vykonávat nějakou činnost (či snášet něco), kterou by jinak nevykonával, není povinen ji vykonávat (příp. snášet). Toto chování je většinou samoúčelné, pachateli nepřináší žádný efekt, stačí mu pouze pocit převahy nad obětí. Tyto projevy lze sledovat již u dětí středního školního věku a intenzity nabývají u starších dětí s rozvojem jejich fyzické síly.

Další agresivní poruchy chování vyskytující se ve velké míře mimo školní prostředí, ale i v jeho rámci, mohou nabývat znaky definovaných skutkových podstat trestných činů. V této souvislosti se jedná již o tzv. **kriminální agresi**. Netík⁵⁹ definuje kriminální agresi jako „*chování subjektu, které ohrožuje nebo porušuje zájmy chráněné trestním právem, při němž subjekt užívá fyzické síly nebo hrozby fyzickou silou, často s cílem poškodit nebo destruovat objekt činnosti*“. Dále agresi dělí na chladnou (instrumentální) či afektivní, expresivní. Toto pojetí odpovídá poté tzv. násilné kriminalitě, jakožto kategorii kriminologické, které se dopouští nemalé procento pachatelů právě z řad mládeže. V roce 2012 tvořil podíl dětí a mladistvých na násilné kriminalitě téměř 8%. Jedná se především o trestné činy ublížení na zdraví, loupeže, vydírání či dokonce vraždy.

⁵⁶ Blíže: MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 12 a násl. ISBN 978-80-247-2310-5.

⁵⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 283. ISBN 80-7178-214-9.

⁵⁸ ŠTĚCHOVÁ, Markéta, VEČERKA, Kazimír. *Šikanování mezi mladistvými – výskyt a formy v prostředí internátů*. Praha: IKSP, 1992.

⁵⁹ NETÍK, Karel. *Kriminální agrese*. In VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 457. ISBN 978-80-7400-429-2.

U agresivních poruch chování bychom neměli zapomínat na autoagresi, jež může u dětí nabývat různých podob. Jedinec směřuje agresi sám proti sobě. Může jít například o různé řezné rány, trhání si vlasů, případně i okusování nehtů. U takového jedince se vyskytuje jisté silné vnitřní napětí, jehož příčinou může být dlouhodobý stres, frustrace potřeb apod. Fenomémem dnešní doby v tomto ohledu je i členství v různých sektách, kde sebedestrukční chování může být součástí přijímacího rituálu. Toto je problém dotýkající se spíše starších dětí, ale odpovídají tomu i silnější, tvrdší projevy, jež mohou vyústit i do sebevražedných jednání.

2.1. Struktura kriminality mládeže

Fenomenologie kriminality mládeže jakožto zkoumání skutečností (kriminality) tak, jak se ve společnosti ukazují, se zaměřuje na zjišťování, popis kriminality jako jevu, společenského fenoménu včetně jeho hlavních aktérů, v tomto smyslu mládeže jako pachatele, kriminalitu skrytou, latentní přitom nevyjímaje.⁶⁰ Na tomto místě můžeme tedy hovořit o struktuře kriminality.

Kriminalita mládeže se vždy v určitém ohledu odlišovala od kriminality dospělých pachatelů. Obecně se období mládí, dospívání odlišuje od dalších vývojových etap života člověka. Mládí člověka je dle některých autorů charakterizováno jako:

- Období přechodu mezi dětskou závislostí a relativní nezávislostí a svébytností dospělého, období, v němž dochází k individuálnímu vývoji, k dotváření předpokladů jedince pro jeho reprodukci.
- Soubor subkulturních znaků, jež jsou příznačné pro mladé, jež významně souvisí s jistým historickým obdobím, jeho podobou, proměnami.⁶¹

Buriánek⁶² vymezuje věkovou skupinu mládeže jakýmsi překlenovacím obdobím mezi dětstvím a dospělostí, v němž dochází k dokončení fyzického a psychosociálního

⁶⁰ VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 4. ISBN 978-80-7400-429-2.

⁶¹ Citováno dle: SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 20. ISBN 978-80-247-2907-7.

⁶² BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: Fortuna, 1996. s.106. ISBN 80-7168-304-3.

vývoje včetně profesní přípravy. Uvádí též určité charakteristiky mládeže, které ji od dospělé populace odlišují:

- dochází k osamostatňování jedince, mění se jeho závislost na rodině,
- zintenzivňuje se profesní příprava, volba povolání a stabilizace v něm,
- důležité jsou vrstevnické vazby, aktivity ve skupinách, specifický způsob trávení volného času – zábavné aktivity (bary, diskotéky),
- specifické psychické rysy a radikalismus postojů, názorů, zvýšená kritičnost a morální citlivost.

Charakteristické rysy kriminality mládeže

Stejně tak se kriminalita mládeže vyznačuje jistými specifickými rysy, na základě kterých můžeme usuzovat na její osobitost.

Jedním z charakteristických rysů kriminality mládeže je její **skupinovitost**. K delikventnímu jednání mládeže dochází často ve skupinách vrstevníků. Vrstevníci jsou pro mladého jedince velice důležití z hlediska utváření silných sociálních vazeb, vztahů. Vrstevnická skupina se stává pro dospívajícího tzv. referenční skupinou⁶³ mající silný vliv na formování jeho hodnotového systému. Ve skupině dochází k vzájemnému předávání názorů, postojů, vzorců chování, což bývá velice významné z hlediska vzniku delikventního jednání mládeže. Skupina poskytuje též jistou anonymitu. Jedinec se často dopouští delikventního jednání právě ve skupině, ačkoli by sám nic takového neudělal. Skupina pak plní roli iniciátora delikventního jednání, má svá jasná pravidla, za jejichž porušení přicházejí i sankce. Normou se stává někdy právě kriminální činnost, která může být taktéž „vstupenkou“ do seskupení obdobně jednajících osob.

Zajímavou skutečností pak je okamžik odhalení delikventní skupiny mládeže, kdy nejsou vždy potrestáni všichni viníci, ale zpravidla tzv. obětní beránci (nejslabší v rámci hierarchie skupiny). Faktický vůdce skupiny, který často delikventní činnost vymýšlí, organizuje, zůstává v pozadí zájmu vyšetřujících orgánů a vychází z takové situace často bez trestu. Tím se ještě více posiluje jeho postavení ve skupině vrstevníků, fixuje

⁶³ V rámci referenční skupiny se jedinec porovnává s ostatními, ke kterým vzhlíží, hodnotí sám sebe. Viz JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 217. ISBN 80-7178-535-0.

se nežádoucí chování a v mnoha případech eskaluje v závažnější projevy antisociálního chování.

Jiří se stal jako třináctiletý členem party, v níž běžnou normou bylo porušování zákona, jež v mnoha případech naplňovalo znaky skutkových podstat různorodých trestných činů. Nejčastěji se jednalo o majetkové delikty. Společně s partou se v několika případech účastnil vloupání do různých objektů. Při jednom z případů, konkrétně při vloupání do večerky s potravinami, byli chlapci přistiženi majitelem, který se je snažil na útěku z provozovny zadržet. Na vloupání se v tomto případě, dle uvedení ze strany poškozeného, podíleli minimálně tři chlapci (přesný počet se policistům nepodařilo zjistit). Zadržen však byl pouze Jiří. Ten, zřejmě z obavy ze msty svých kamarádů, odmítal k ostatním spolupachatelům vypovídat. Naopak ke své vlastní trestné činnosti vypovídal věrohodně, popisoval způsob provedení i u jiných trestných činů, projevoval lítost a spolupracoval jak s policií, tak s orgánem sociálně právní ochrany dětí, který si následně případ Jiřího z důvodu jeho nízkého věku převzal a řešil jej dále po linii výchovných opatření. Ostatní spolupachatele se nepodařilo zjistit a zůstali tak v tomto případě mimo dosah kompetentních orgánů.

Dalšími typickými znaky kriminality mladých lidí je **neadekvátnost jejich jednání, neschopnost odložení uspokojení svých potřeb a nadměrná brutalita**. Mladí lidé se snaží dosáhnout svých životních cílů takřkajíc za každou cenu a pokud možno co nejrychleji, bez nutnosti vynaložení přílišného úsilí či námahy. Typickým příkladem je touha po nějakém supermoderním telekomunikačním prostředku, na který jedinec nemá dostatek financí. Právě módnost, atraktivnost věcí jsou určujícím kritériem pro současnou mladou populaci. Někteří v důsledku obtíží získání dostatečného množství finančních prostředků volí sociálně deviantní způsob jejich opatření a to např. loupežné přepadení, při kterém dojde u poškozeného k těžké újmě na zdraví. Hodnota odcizeného předmětu, finančních prostředků je v porovnání s fyzickým poškozením zdraví oběti neúměrně nízká.

Skupinka čtyř chlapců ve věku 13, 14, 14 a 15 let se dopustila loupežného přepadení starší ženy v jednom z pražských parků. Celý čin měli předem naplánovaný, jen si vybírali na místě vhodnou oběť. K ženě přistoupili ze zadu, přičemž ji jeden z mladíků chytil pod krkem tzv. kravatou, tímto ženu zaklonil a další chlapec jí strhnul z ramene kabelku, s kterou začal následně utíkat pryč. Ostatní chlapci se k němu přidali. Chlapec drženou ženu odhodil na levou stranu chodníku, ta upadla a při pádu si poranila hlavu a zlomila si levou ruku v zápěstí.

Chlapci při loupeži odcizili kabelku, v níž byla peněženka s finanční hotovostí cca 250,- Kč a doklady totožnosti ženy. Dále kabelka obsahovala jen pár bezcenných osobních věcí. Celková škoda byla vyčíslena poškozenou na 500,- Kč. Při útoku chlapců však došlo k vážnému poškození zdraví ženy, které si vyžádalo několika měsíční léčení a to nejen fyzické újmy, ale především psychického stavu poškozené.

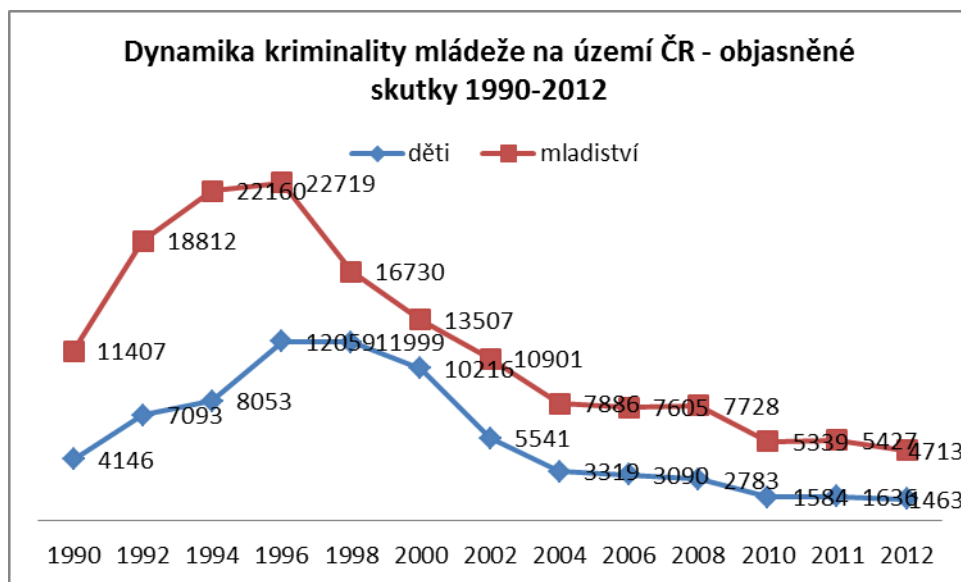
Někteří odborníci zmiňují jako významný aspekt kriminality mládeže i **nedostatečnou přípravu a plánování**.⁶⁴ Ta se projevuje např. náhodností místa a času činu, nevhodností použitých nástrojů a tím i zanechání většího množství stop, nedokonalou konspirací. Děti mají také často potřebu svěřit se, pochlubit se svými činy. Necháávají se snadněji strhnout k delikventnímu jednání, aniž by předem dozíraly důsledky svých činů. Objevuje se u nich touha po vzrušení, dobrodružství.

Dynamika kriminality mládeže

V předlistopadovém období byl život občanů pod striktním dohledem vládnoucí politické strany. Tomu odpovídala i míra kriminality, která byla podstatně nižší, než je tomu v současnosti. Oproti tomu po roce 1989 nastupuje demokracie, svoboda, kterou si občané vykládají mnohdy po svém v duchu „každý si může dělat, co chce“ bez ohledu na daná regulativa ať již v oblasti právní či mravní. V devadesátých letech dvacátého století dochází k prudkému nárůstu kriminality až téměř čtyřnásobně. Stejný trend se ukazuje též u kriminality páchané nejmladšími členy našeho společenství, tj. mládeží. Kulminačním rokem se stal rok 1997, kdy bylo evidováno celkem 12086 činů jinak trestných spáchaných dětmi do 15 let a u mladistvých o rok dříve, tj. v roce 1996 bylo registrováno 22719 provinění. Poté následuje období mírného poklesu až do roku 2002, kdy zaznamenáváme rapidnější snížení nápadu trestné činnosti u těchto věkových kategorií.⁶⁵

⁶⁴ Srov. NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha: ASPI- Wolters Kluver, 2008 s. 458. ISBN 978-80-7353-376-8.

⁶⁵ Graf č. 1 znázorňuje dynamiku kriminality mládeže na území ČR od roku 1990 do roku 2012 dle oficiálních statistik Policejního prezidia ČR. Jedná se o vyjádření v absolutních číslech, podíl v procentech znázorňuje příloha č. 1.

rok	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012
děti	4146	7093	8053	12059	11999	10216	5541	3319	3090	2783	1584	1636	1463
mladiství	11407	18812	22160	22719	16730	13507	10901	7886	7605	7728	5339	5427	4713

Graf č. 1 Dynamika kriminality mládeže na území ČR – objasněné skutky 1990-2012

V tomto ohledu je nutné se zabývat též jistými demografickými činiteli, které bývají dávány do souvislosti s dynamikou kriminality mládeže na území České republiky. Nárůst kriminality v devadesátých letech bývá odůvodňován, mimo jiné, též skutečností, že se jedná o léta, kdy se dostaly do tzv. kriminálně exponovaného věku silné populační ročníky. Podíváme-li se však na indexy kriminality vypočítané dle počtu obyvatel příslušné věkové kategorie trvale žijících na území České republiky v uvedených letech v kontextu s počty skutků spáchaných na našem území (počítáno na 10 000 obyvatel daného věku) za inkriminovaná období, ukazuje se, že tato křivka se příliš neliší (viz příloha č. 2). Plynule dochází k poklesu tohoto indexu, i když ne v tak výrazných intervalech jako u rozsahu uváděném v absolutních číslech.

Kriminalita mládeže se vyznačuje též **vysokou mírou latence**. Především u méně závažných, bagatelních deliktů zaznamenáváme, v jistém slova smyslu, určitou toleranci společnosti k této trestné činnosti, pokud se jich dopustí právě děti, u kterých jsou tato

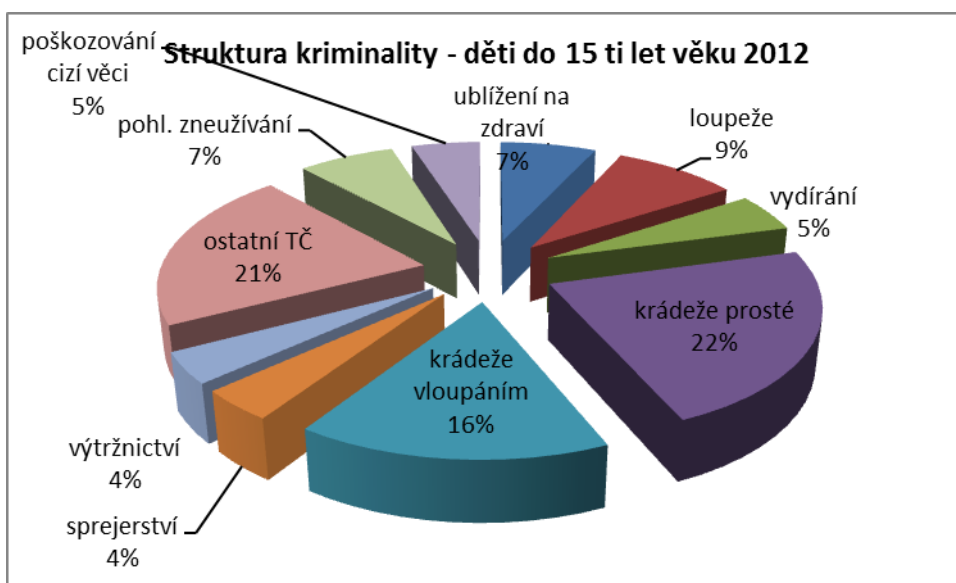
méně závažná porušení práva považována za vývojově podmíněný jev.⁶⁶ Totéž se potvrdilo v našem průzkumu, v němž děti uvádějí, že se v minulosti dopustily trestné činnosti a nebyly za ni nijak potrestány (viz empirická část).

V oficiálních statistikách, jakožto základním zdroji informací o registrované kriminalitě, zaznamenáváme pouze určitou (menší) část kriminality skutečné (viz graf č. 1). Nelze je tedy považovat za adekvátní obraz rozsahu kriminality. Při analýze kriminality mládeže je třeba brát v potaz též skutečnost, že je objasněna vždy jen určitá část registrované kriminality, tzn. že je zjištěn její pachatel a na základě této skutečnosti lze až následně pracovat s věkovým rozložením kriminality, jakožto pro nás velice významným aspektem. Pro zpracování této práce byly využity především statistiky Policejního prezidia ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR, v nichž potřebné informace s výše uvedeným omezením nacházíme.

Při zkoumání delikventního chování mládeže je třeba mít na paměti odlišnosti související s věkovým rozložením kriminality, jež se projevují též v samotné struktuře kriminality mládeže. U dětí mladších patnácti let se ve značné míře objevuje majetková kriminalita (což kopíruje strukturu kriminality jako takové i dospělé populace) včetně deliktů, které nejsou postižitelné z hlediska nenaplnění znaku skutkové podstaty, a to výše škody.⁶⁷ Řada deliktů majetkové povahy není poté evidována, vykazována v kriminálních statistikách, a tudíž oficiální informace o majetkové kriminalitě mládeže lze považovat za zkreslující. U dětí do patnácti let převažují tzv. krádeže prosté - zboží v obchodech, odložené věci, kapesní krádeže, toto jsou právě velice často činy, které se v oficiálních statistikách vůbec neobjeví (vyjma kapesních krádeží, pokud jsou děti přistiženy při činu), jelikož nedosáhnou odpovídající výši škody nikoli nepatrné. Dále jsou u dětí do patnácti let vysoce zastoupeny krádeže vloupáním, kdy jde již o překonání nějaké překážky (vloupání do chat, obchodů či jiných provozoven, krádeže věcí z automobilů apod.) či tzv. poškozovací delikty, jež představuje v současné době především trestný čin sprejství. U dětí do patnácti let však lze zaznamenat i závažnější formy delikventního jednání. Výjimkou nejsou loupeže, vydírání, ublížení na zdraví, které jsou často páchany ve spojitosti se šikanou (blíže viz graf č. 2).

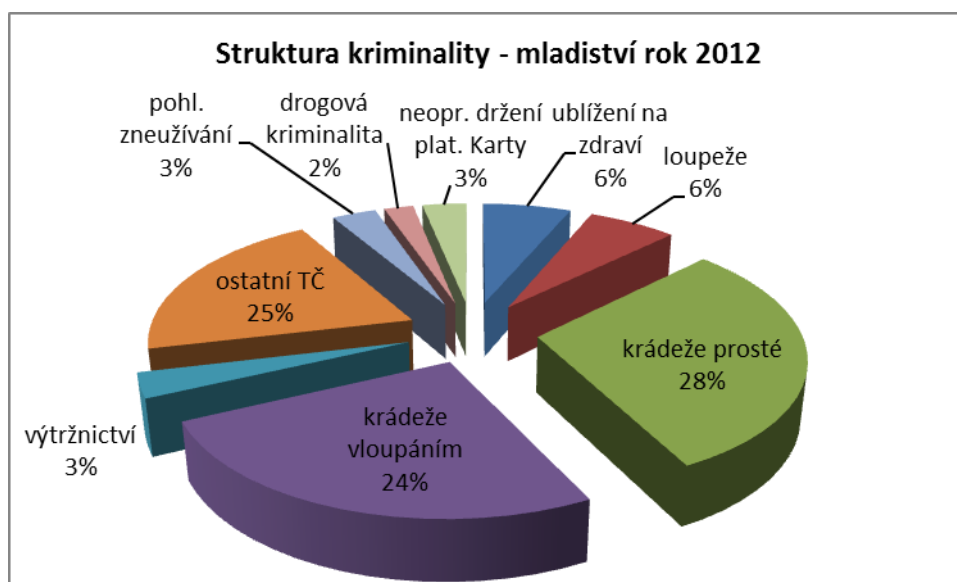
⁶⁶ VÁLKOVÁ, Helena, KUČTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 324. ISBN 978-80-7400-429-2.

⁶⁷ v současné době se jedná o minimální výši 5000,- Kč

Graf č. 2 Struktura kriminality dětí do 15 ti let věku rok 2012

U mladistvých delikventů se setkáváme s kvalifikovanějšími formami kriminality. Zaznamenáváme zde vyšší podíl krádeží vloupáním, krádeží prostých. Nemale procento zaujímají stejně jako u dětí trestné činy loupeže a ublížení na zdraví.

Graf č. 3 Struktura kriminality mladistvých rok 2012

Jisté rozdíly v rámci kriminality mládeže lze spatřovat též z hlediska pohlaví delikventů. U delikventních dívek zaznamenáváme méně závažné trestné činy než u chlapců. Jedná se především o delikty z oblasti majetkové kriminality, u násilných trestných činů je jejich podíl výrazně nižší. Podíl dívek na kriminalitě obecně kopíruje kriminální scénu dospělých pachatelů. V posledních deseti letech se pohybujeme někde kolem 10% a dochází k mírnému nárůstu. Podíl žen na celkové kriminalitě je pak o něco vyšší, taktéž s mírně stoupajícím trendem, každoročně jde o cca 15%. Podrobnější údaje o struktuře kriminality mládeže dle věku a pohlaví pachatelů poskytuje příloha č. 3.

Z hlediska rozvoje tzv. kriminální dráhy dětského delikventa se ukazuje na základě různých výzkumů⁶⁸, že kriminalita páchaná především dětmi do patnácti let věku má většinou epizodický charakter. V období dospívání dochází k psychosociálnímu zrání jedince, což bývá někdy dáváno do souvislosti s jistým opouštěním kriminální dráhy. Na výrazný pokles kriminality je pak poukazováno před dovršením třicátého roku věku. Právě s tímto věkem je některými odborníky spojováno završení období tzv. mladého dospělého, kdy se zdůrazňují individuality psychosociálního zrání osobnosti, jež s kriminalitou jistě úzce souvisejí. Kriminální dráha bývá někdy v této souvislosti označována jako synonymum pojmu kriminální recidiva. Kriminální dráha však v sobě obsahuje právě významné aspekty individuální trestné činnosti.

Engel se pokusil o popis individuální kriminální dráhy, recidivy, navrhl grafické uspořádání anamnestických dat v tzv. kriminogramu. V časové ose zde popisuje tělesný, partnerský, profesní, sociální, kriminální vývoj a průběh socializačního procesu osoby. Takovéto znázornění významných aspektů individuálního vývoje jedince nám umožňuje získat názorný přehled o jeho kriminální dráze včetně určité představy o možných příčinách jeho sociálního selhání, např. vzniku a vývoje etopedických poruch a vlivu dalších socializačních činitelů. Zaznamenané informace lze velice dobře následně využít též pro prognózu jeho dalšího vývoje tzv. individuální predikci chování.⁶⁹

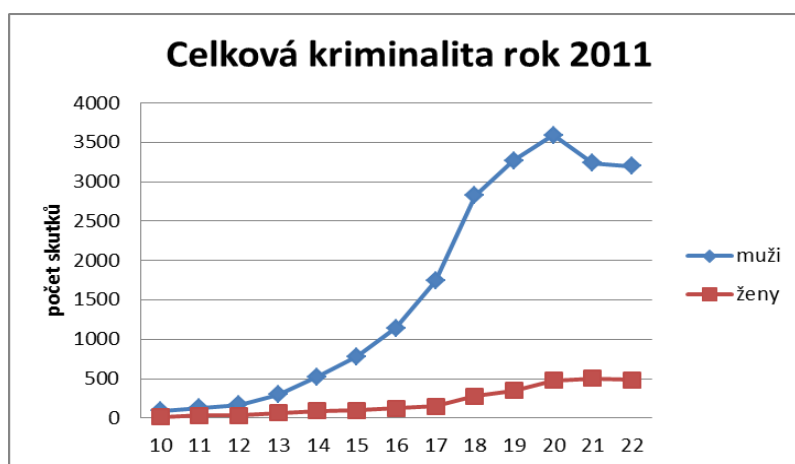
⁶⁸Blíže: VÁLKOVÁ, Helena, KUČTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 329. ISBN 978-80-7400-429-2.

⁶⁹ ENGEL, S.W. *Zur Metamorphoe des Verbrechers*. Stuttgart: F. Enke Verlag, 1973. Převzato od: VÁLKOVÁ, Helena, KUČTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. s. 396. ISBN 978-80-7400-429-2.

Rovněž na základě hlubší analýzy statistických údajů Policejního prezidia ČR lze poukázat na určitá specifika v rámci věkového rozložení kriminality mládeže obecně. Křivka znázorňující kriminalitu mládeže dle jednotlivých věkových kategorií (graf č. 4) poukazuje na skutečnost, že již od třináctého roku věku dochází k podstatnějším nárůstu evidované kriminality u dětí a každým dalším rokem věku je tento nárůst výraznější. Kulminačním rokem v tomto ohledu se stává (dle statistik z roku 2011)⁷⁰ dvacátý rok věku pachatele a poté zaznamenáváme mírný pokles. Obecně lze tedy říci, že právě věk dospívání je možno označit za období z hlediska rozvoje kriminální dráhy mladého jedince velice významné.

Bližší analýzu kriminality mládeže dle věkového rozložení znázorňuje příloha č. 4.

věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	88	129	170	297	524	782	1145	1744	2825	3272	3594	3237	3198
ženy	16	33	35	64	94	97	124	146	278	348	476	503	487

Graf č. 4 Celková kriminalita v ČR za rok 2011 dle věku pachatelů⁷¹

Věková křivka pachatelů se liší u jednotlivých druhů trestné činnosti, jíž se mládež dopouští. Velice zřetelné je to například u věkové křivky znázorňující mravnostní kriminalitu (viz. graf č.5). Zde nacházíme výrazný nárůst již do patnáctého roku věku

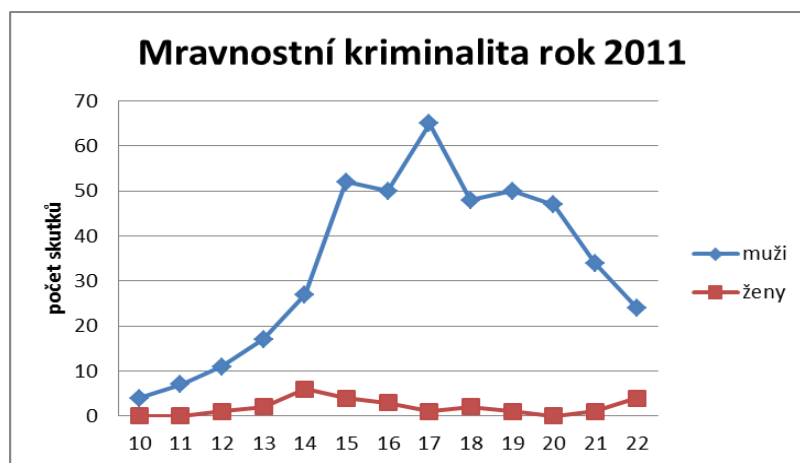
⁷⁰ V souvislosti s interpretací statistických výstupů dotýkajících se věkového rozložení kriminality mládeže nebyly v době zpracování práce dostupné nadstandardní výstupy za rok 2012, proto jsou prezentována data za rok 2011.

⁷¹ Aktuální data za rok 2012 nebyly v době zpracování práce dostupná. Jedná se o nestandardní statistické výstupy Policejního prezidia, které jsou poskytovány na základě dožádání určitých útvarů.

pachatelů a dále těsně před dovršením zletilosti. Poté křivka klesá a u věku dvaadvaceti let se dostáváme na úroveň čtrnáctiletých. Specifičnost této křivky je ovlivněna především rozsahem trestného činu pohlavní zneužívání, kterého se dopouští ve větší míře skupina pachatelů, jejichž věk se pohybuje právě kolem věkové hranice trestní odpovědnosti, tj. 15 let, s níž je v České republice spojena též ochrana dětí před sexuálními aktivitami. V řadě případů, které jsou následně orgány činnými v trestním řízení kvalifikovány jako trestný čin pohlavního zneužití, se jedná o dobrovolné pohlavní styky mezi dětmi, které hranici „legálního pohlavního styku“ atakují.

Policie šetřila případ podezření ze spáchání trestného činu pohlavní zneužití, kterého se měl dopustit patnáctiletý H.K. tím, že vykonal soulož se čtrnáctiletou spolužačkou N.K. Trestní oznámení podali rodiče nezletilé, kteří se o celé záležitosti dozvěděli od dceřiny kamarádky. V průběhu šetření policií bylo jednoznačně prokázáno, že dívka s chlapcem udržuje již asi tři čtvrtě roku partnerský vztah a k sexuálním praktikám mezi nimi dochází již asi tři měsíce. Nejednalo se tedy o ojedinělý případ a k prvnímu pohlavnímu styku mezi nimi došlo již v okamžiku, kdy sám podezřelý H.K. nebyl pro nedostatek věku trestně odpovědný. Patnáctiletý chlapec již však z pohledu trestního zákoníku naplnil při dalších aktech skutkovou podstatu trestného činu pohlavní zneužití a dle naší legislativy je za svá jednání již trestně odpovědný. A co nezletilá N.K.? Nedosahuje sice hranice trestní odpovědnosti, ale znaky skutkové podstaty trestného činu naplnila naprosto stejně jako její o půl roku starší přítel. Koho lze tedy v tomto případě označit jako pachatele?

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	4	7	11	17	27	52	50	65	48	50	47	34	24
ženy	0	0	1	2	6	4	3	1	2	1	0	1	4

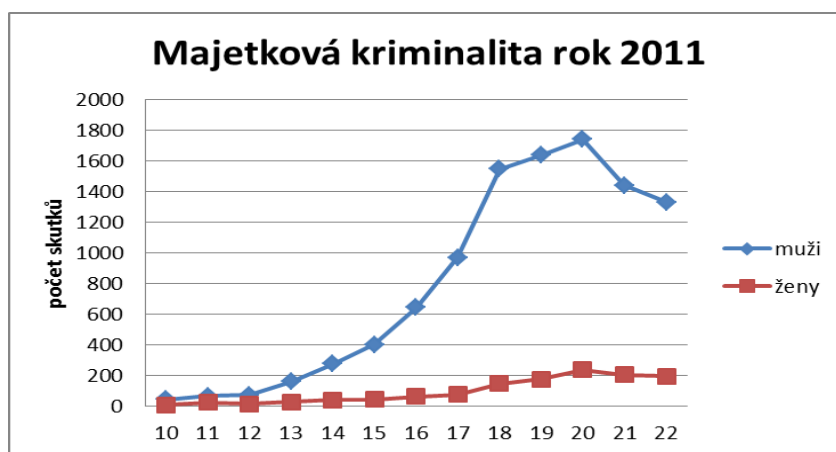

Graf č. 5

Mravnostní kriminalita v ČR za rok 2011 dle věku pachatelů

Křivka majetkové kriminality, která činí v rámci celkové kriminality největší podíl (v roce 2011 zhruba 42% u dětí a 53% u mladistvých) kopíruje kriminalitu celkovou. Zaznamenáváme postupný nárůst již od třináctého roku věku dítěte s kulminací kolem dvaceti let (viz graf č. 6).

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	47	69	75	163	279	402	646	972	1548	1638	1743	1443	1332
ženy	10	26	18	31	42	46	64	78	150	177	238	207	197

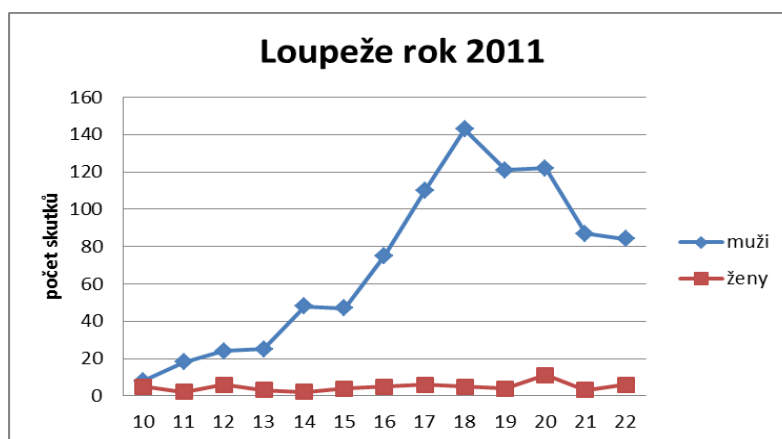

Graf č. 6 Majetková kriminalita v ČR za rok 2011 dle věku pachatelů

Za zmínku však na tomto místě stojí jistě trestný čin loupeže, který lze dle dominujícího prvku násilí řadit do kriminality násilné. Tak je tomu i v případě policejních statistik, z nichž uvedená data vycházejí. Loupeže se poslední dobou stávají kriminalitou typickou právě pro stále mladší pachatele. Vrátime-li se ke grafu č. 2, vidíme, že v rámci kriminality páchané dětmi do patnácti let věku zaujímá tento druh trestné činnosti podstatné místo. V roce 2012 činil podíl loupeží v celkové kriminalitě dětí do patnácti let věku 9% a u mladistvých (graf č. 3) 6%. Lze se tedy domnívat, že tzv. pouliční loupeže budou představovat vyšší riziko v rámci budoucího vývoje u dětí stále mladších věkových kategorií. Zamysleme-li se nad důvody tohoto stavu, je nutné si uvědomit, že právě kolem 13.-14. roku věku dítěte vrcholí jeho fyzická zdatnost. Často

pak absentuje schopnost její regulace, ovládání ve smyslu přiměřenosti. Dětem chybí též schopnost domýšlení následku nepřiměřeného užití fyzického násilí. Následující graf (graf č. 7) znázorňuje věkovou křivku právě u tohoto druhu trestné činnosti.

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	8	18	24	25	48	47	75	110	143	121	122	87	84
ženy	5	2	6	3	2	4	5	6	5	4	11	3	6

Graf č. 7 Loupeže v ČR za rok 2011 dle věku pachatelů

Loupežná přepadení jsou trestným činem, který v praxi nabývá různých podob. Pachatelé překvapují kriminalisty stále novými způsoby provedení, jež vedou pachatele k dosažení očekávaného prospěchu. Například skupina tří mladistvých dívek se dopustila série loupežných přepadení, při kterých vždy přepadeným osobám, nejčastěji ženám středního a staršího věku, vyhrožovaly injekční stříkačkou, kterou přiložily k tělu poškozené s tvrzením, že je infikovaná virem HIV.

Jiná skupina pachatelek, které se tzv. „přeorientovaly“ z kapesních krádeží na kvalifikovanější formu loupeží, využívá v nočních hodinách podnapilosti některých mužů a nabízí jim, aby s nimi popili nějaký alkohol. Pokud k tomu dojde, mají vždy připravenou vlastní láhev s alkoholem silně syceným uspávacími prostředky. Po několika „hltech“ tohoto nápoje muži usínají a pro ženy tak nastává vhodný okamžik pro okradení poškozeného. Tento skutek poté naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu loupeže a bývá tak i ze strany policistů kvalifikován.

Četnost recidivy v rámci kriminality mládeže

Podíl recidivy se aktuálně u jednotlivých druhů trestné činnosti mládeže jeví jako mírně vzrůstající. Především se jedná o oblast majetkové kriminality, kde tento trend kopíruje

vývoj kriminality dospělých pachatelů. V posledních letech se podíl recidivy kriminality mládeže pohybuje kolem 19-20%. Je nutné však mít na paměti, že se jedná pouze o data evidované kriminality, která nám poskytují oficiální kriminální statistiky. V tomto ohledu je nutné si připomenout vysokou míru latence u protispolečenské činnosti mládeže, kde mnoho skutků nenaplnuje znaky skutkových podstat trestných činů v důsledku vyšší hranice škody nikoli nepatrné a řada deliktů, které jsou čistě majetkové povahy, tak zůstává mimo dosah těchto oficiálních statistik. V tom nejširším slova smyslu se však o recidivní protispolečenskou činnost u dětí jedná.

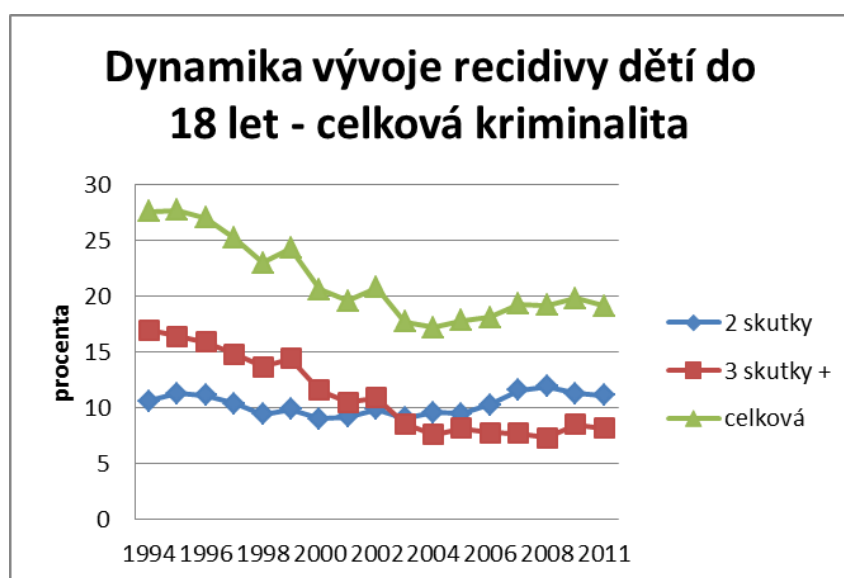
Jiří je v evidenci orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) již od svých deseti let. Důvody, pro které se do evidence OSPOD dostal, spočívaly v jeho opakovaných neomluvených absencích ve škole, kdy spolupráce s rodiči delší dobu k ničemu nevedla a celou záležitost pak škola začala řešit s OSPOD. Již na počátku intervence ze strany kompetentních orgánů se začaly řešit další chlapcovy problémy úzce související právě se záškoláctvím. Chlapec v době, kterou by měl trávit ve škole, páchal opakovaně drobnou „kriminalitu“ v oblasti majetkových deliktů. Jednalo se o krádeže v obchodech a poškozování cizích věcí. V těchto případech se však nejednalo o trestnou činnost, jelikož výše škody byla vždy vyčíslena v takovém rozsahu, který nenaplnoval škodu nikoli nepatrnou tj. 5000,- Kč. Vždy věc spadala do přestupkového řízení. V případě, že by se chlapec v budoucnosti dopustil například i stejnorodého trestného činu tj. krádeže prosté, nebude v oficiálních statistikách evidován jako recidivista, ačkoli deliktů obdobné povahy má za sebou nespočet.

Oficiální policejní statistiky nedefinují pojem recidivy a z jimi prezentovaných údajů tak není zřejmé, zda se jedná o stejnorodou či různorodou, trvalou či dočasnou recidivní trestnou činnost. Taktéž ze statistik nelze získat bližší popis pachatelů-recidivistů, a to například dle jejich věku či pohlaví. Na základě výše uvedených omezení je třeba též k popisu fenomenologie recidivy kriminality mládeže přistupovat.

Při srovnání podílu recidivy mládeže (uvažováno dle dostupnosti údajů z kriminálních statistik o dětech do 18 let věku⁷²) s recidivou dospělých pachatelů jsou již na první pohled vidět jisté rozdíly. Zatímco u recidivy dospělých pachatelů s výjimkou mravnostní kriminality je vidět od devadesátých let minulého století stoupající trend, u

⁷² Data dotýkající se recidivy kriminality mládeže byla v oficiálních statistikách dostupná pouze do roku 2011. Oficiální statistiky za rok 2012, již recidivu kriminality mládeže podrobněji nevykazují.

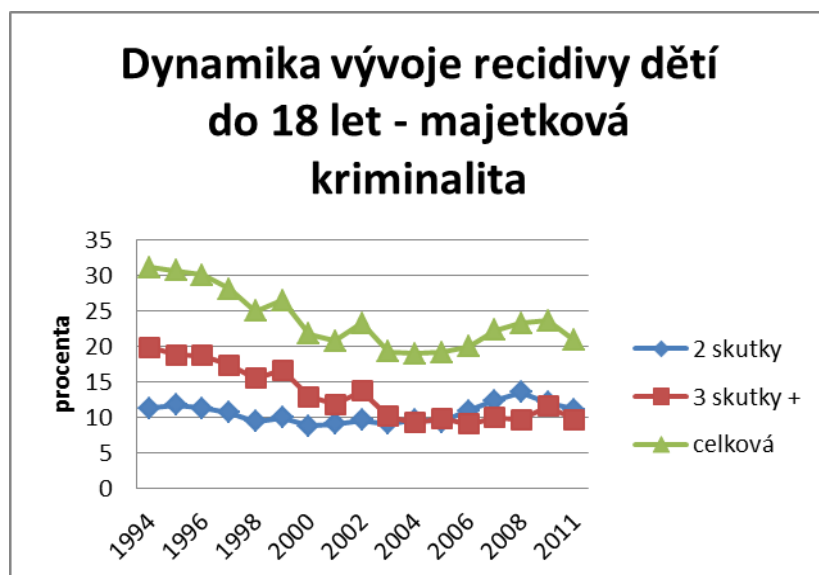
děti tomu tak není.⁷³ Vycházejíc z analýzy kriminální statistiky dotýkající se počtu stíhaných osob za dané období se ukazuje, že oproti stavu z roku 1994, kdy se v oficiálních policejních statistikách poprvé vykazuje počet stíhaných osob ve věku do 18 let z pohledu recidivy, dochází postupně ke snižování podílu recidivistů v rámci kriminality mládeže u celkové kriminality z hodnoty 27,6% v roce 1994 na hodnotu 17,2% v roce 2004 a následně dochází pouze k mírnému nárůstu podílu recidivujících dětí na aktuální hodnotu z roku 2011, kde se recidiva objevuje u 19,1% stíhaných osob do 18 let (blíže viz graf č. 8).

Graf č. 8 Dynamika vývoje recidivy dětí do 18 let – Celková kriminalita

U majetkové kriminality zaznamenáváme podobný trend s mírnými odlišnostmi. Od roku 1994, kdy zaznamenáváme jak nárůst rozsahu kriminality mládeže v absolutních číslech viz graf č. 1, tak v rámci podílu recidivujících dětí 27,6%, dochází následně ke snížení podílu recidivy u osob do 18 let věku na nejnižší podíl v roce 2004 18,9% a poté opět následuje nárůst až o 4,7% v roce 2009 na 23,6%. Aktuální podíl recidivujících dětí do 18 let na majetkové kriminalitě činil v roce 2011 20,8 % (blíže viz. graf č. 9).

⁷³ Při analýze recidivy jsem vycházela z dostupných dat statistiky Ministerstva vnitra dotýkající se počtu stíhaných osob do 18 ti let věku a dospělých. Bližší diferenciaci, dle věkového rozložení pachatelů, se na základě oficiálních statistik bohužel nedaří vytvořit.

Graf č. 9 Dynamika vývoje recidivy dětí do 18 let – Majetková kriminalita

Oficiální statistiky nabízejí data dotýkající se, v omezené míře, počtu skutků, jichž se osoby do 18 let v okamžiku řešení aktuálního evidovaného deliktu dopustili již v minulosti. Policejní statistika v tomto ohledu nabízí data o recidivě, kdy byl pachatel řešen orgány činnými v trestním řízení již v dřívější době pro některý z evidovaných trestných činů. Nalezneme zde dřívější recidivu ve smyslu spáchání „pouze“ dvou evidovaných trestných činů a dále četnější recidivu označenou ve statistice 3 skutky a více.

Na základě provedené analýzy těchto dat se ukazuje, že vyšší míru recidivy, ve smyslu spáchání dvou deliktů, lze zaznamenat u trestného činu znásilnění (15,2%) a krádeže vloupáním (13,9%). U pachatelů těchto deliktů lze usuzovat na jejich větší problémovost. Bohužel z oficiálních statistik nelze zjistit, zda se jedná o stejnorodou či různorodou recidivu a v tomto ohledu je hlubší interpretace těchto dat omezena.

Oproti tomu u závažnější formy recidivní trestné činnosti, kdy se pachatel již v minulosti dopustil tří a více deliktů naplňujících znaky trestného činu, se nejvyšší podíl recidivistů ukazuje u trestného činu krádeže vloupáním (11,9%) a loupeže (10,5%). V obou případech jde o zistný motiv na straně pachatele za využití prvku násilí, v prvním případě vůči věci a u loupeží vůči jiné osobě. Taktéž souhrnné údaje o

recidivě za rok 2011 dosahují nejvyšší míry právě u těchto dvou trestných činů (blíže viz tabulka č. 1).

	dva skutky	tři skutky a více	recidiva obecně
Celková kriminalita	11,1	8,2	19,1
Násilná	12,5	6,8	19,3
Úm.ublížení na zdr.	7,6	3,7	10,2
Loupeže	15	10,5	25,6
Majetková	11,1	9,7	20,8
Krádeže vloupáním	13,9	11,9	25,8
Krádeže prosté	10,4	9,4	19,7
Mravnostní krim.	9,5	2,4	11,9
Znásilnění	15,2	3,4	18,6
Pohlavní zneužívání	6	2,4	8,4

Tabulka č. 1 Recidiva kriminality mládeže – stíhané osoby do 18 let - rok 2011

Z pohledu rozvoje kriminální dráhy mladého jedince ve smyslu recidivní podoby trestné činnosti dochází též k nárůstu její závažnosti. Proto je nezbytně nutné ihned v okamžiku prvních signálů protispolečenského jednání dítěte zasáhnout formou vhodných výchovných opatření, která dalšímu negativnímu rozvoji dítěte směrem k recidivě zabrání.

Fenomenologie kriminality mládeže je zajímavá z mnoha úhlů pohledu. O mnohém nám vypovídají právě uvedená statistická data, která mohou být jistým vodítkem v rámci prognózy budoucího vývoje kriminality mládeže. Z hlediska rozsahu práce není možné se hlubší analýzou statistických dat na tomto místě zabývat, ale určitá rozšiřující data vycházející z podrobnější analýzy statistických řad poskytnutých Policejním prezidiem ČR uvádím v přílohové části práce.

3. ETIOLOGIE KRIMINALITY MLÁDEŽE

Příčiny a podmínky kriminality mládeže jsou popsány velice podrobně v rámci jednotlivých biologicky, psychologicky či sociálně orientovaných teoriích, jež vysvětlují etiologii kriminality obecně. Při výkladu příčin kriminality mládeže musíme brát v potaz konkrétní dispozice jednotlivce, jež mohou výrazně ovlivnit socializační proces a další faktory, které právě u jedince v průběhu jeho psychosociálního zrání mohou sehrát individuálně odlišnou roli. Je třeba mít na paměti, že jednotlivé faktory zde nepůsobí izolovaně a spolu s dalšími ve vzájemných individuálních interakcích mohou kvalitativně ovlivnit socializaci každého dítěte, ať již v tom pozitivním slova smyslu, v tom horším případě ve směru k delikvenci.

3.1 Psychosociální vývoj

Vývoj dítěte lze označit jako individuální kontinuální proces zahrnující somatickou i psychickou stránku jedince. Jednotlivá vývojová období se liší kvalitativně, rychlostí vývoje jednotlivých funkcí, přičemž je třeba je chápat ve vzájemné souvislosti, kontinuitě. Nutno též počítat s možností jistého překrývání jednotlivých období, a to v závislosti na individualitě každého jedince.

Psychika dítěte se vyvíjí již v **prenatálním období**. Toto období, tedy období počínající početím až po narození dítěte, trvající zpravidla 40 týdnů, tj. 9 měsíců, je dle nejnovějších psychologických poznatků pro psychický vývoj jedince velice důležité. Pro další vývoj tzv. objektních vztahů⁷⁴ je důležitý především vztah ženy ke svému mateřství, graviditě, kvalita partnerského vztahu, ale také postoje k těhotenství budoucí maminky z jejího nejbližšího sociálního okolí, kam můžeme zahrnout především nejbližší příbuzenstvo (rodiče, prarodiče, sourozenci). Jako zvýšeně riziková, ohrožená z pohledu dalšího psychosomatického vývoje dítěte, se nám v tomto ohledu jeví nechtěná těhotenství. Mateřství je ohroženo vytvořením ambivalentního vztahu matky k dítěti, kdy matka může začít své nechtěné dítě podvědomě nenávidět. Toto se projeví

⁷⁴ Za objektní vztahy považuje psychoanalýza vztahy subjektu k určitému objektu, ať už k osobě, její části či symbolu. Za interpersonální vztahy poté považuje relace mezi subjektem a ostatními lidmi. Převzato: JEDLIČKA, Richard. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*, Praha: Portál, 2011, s. 36. ISBN 978-80-7367-788-6.

následně i po narození dítěte v podobě lhostejnosti, nezájmu o dítě ze strany matky, celkově citově chladného přístupu. V těch nejzávažnějších případech může docházet až k různým projevům fyzického týrání.

Jak uvádí Vágnerová⁷⁵, dochází v prenatalním období především k biologickému vývoji, avšak objevují se též první jednoduché psychické reakce. Plod dokáže reagovat rozdílným způsobem na různé podněty (sluchové, taktilně-kinestetické) prostřednictvím určité specifické komunikace s matkou, nejčastěji různou intenzitou pohybu. Taktéž je plod schopen nejjednodušších forem učení. Vytváří si již první zkušenost, kdy začíná rozlišovat některé nejběžnější podněty. Ve způsobu reakcí na různé podněty nacházíme jisté individuální rozdíly mezi dětmi již právě v prenatalním období.

Již před příchodem na svět se mezi dítětem a matkou vytváří určitý specifický dialog. Dítě je s matkou prenatalně emočně vyladěno, získává schopnost sociální interakce, kdy se dostává s matkou do určitého aktivního kontaktu.⁷⁶ Postupně dochází k rozvoji této prenatalní interakce mezi matkou a dítětem, která má významný vliv pro další postnatalní psychosociální vývoj jedince.

Porod, tedy příchod dítěte na svět, je zátěžovou situací jak pro matku, rodičku, tak pro dítě samotné, které se najednou ocitá ve zcela odlišných podmínkách, v novém prostředí, na které je třeba se adaptovat. Fáze adaptace neboli **novorozenecké období**, trvá zhruba 6 týdnů. Adaptaci dítěte umožňují reflexy, jimiž je dítě vybaveno a vrozené způsoby chování. Jedná se především o sací či hledací reflex, reakce křikem, tendence k vnímání svého okolí, které novorozenec využívá k orientaci a k postupnému účelnému ovládnutí prostředí a k uspokojování svých potřeb.⁷⁷ V tomto ohledu se postupně rozvíjí schopnost dítěte ve smyslu aktivního zapojení se do sociální interakce.

Teprve v posledních letech, na základě novějších studií, se ukazuje, že většina schopností novorozeného dítěte je na kvalitativně vyšší úrovni, než jsme se domnívali doposud. Ať již se jedná o smyslové vnímání jako např. zrak, kdy dítě vidí již od narození a někdy pozoruje podněty se značným zájmem, či o sluch, kdy rozeznává

⁷⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 35 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

⁷⁶ Blíže: LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie. 2. Aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 26. ISBN 80-247-1284-9.

⁷⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 39 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

bezpečně hlas své matky, tak i o hmat, chuť a čich. Dítě je schopno již při narození jednoduchých myšlenkových pochodů, brzy objevuje jistou kauzalitu mezi jeho chováním a následky tohoto chování.⁷⁸

Již novorozené dítě je jistým způsobem predisponováno pro sociální dialog. K takovéto interakci je naprogramována též matka dítěte. Komunikace s novorozeným dítětem plynule navazuje na již zmíněnou prenatální komunikaci matky s plodem. V tomto ohledu je nesmírně důležitý postoj matky k novorozenému dítěti. Matky odmítající své děti, nepřiměřeně reagující na pláč dítěte, omezující svou péči o dítě pouze na tzv. ošetřovatelské aktivity více či méně komplikují další úspěšnou socializaci dítěte, ohrožují jeho další psychický vývoj. Takový nedostatek sociální interakce již v novorozeneckém období může vést u dítěte k jisté formě deprivace, případně až k opožďování či jinému narušení jeho psychického vývoje. Langmeier v této souvislosti hovoří o tzv. asynchronní komunikaci, která se objevuje právě v rodinách s dítětem vykazujícím poruchy chování antisociálního charakteru.

Novorozenecké období, ale i následně kojenecký věk dítěte charakterizuje Erikson⁷⁹ jako fázi bazální důvěry, kdy dítě hledá svůj základní vztah k světu, který je jistým odrazem právě interakce s matkou. Právě bazální jistota, důvěra je nezbytně nutná pro další pozitivní vývoj dítěte.

Kojenecký věk lze charakterizovat jako období prudkého psychického vývoje dítěte, které je na začátku vybaveno jen minimálními kompetencemi charakteru vrozených dispozic k rozvoji určitého projevu a následně se proměňuje v dětskou osobnost. K tomuto procesu v nemalé míře přispívá též biologické zrání, zrání centrální nervové soustavy. Vágnerová⁸⁰ označuje toto období jako fázi receptivity, tj. otevřenosti k okolnímu světu, kdy základním úkolem je získání si důvěry k tomuto světu. Poukazuje též na význam potřeby stimulace a potřeby učení ve smyslu získávání zkušeností. Učení jako prostředek socializace se uskutečňuje prostřednictvím

⁷⁸ Blíže: LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie. 2. Aktualizované vydání.* Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 32-36. ISBN 80-247-1284-9.

⁷⁹ Převzato z: MICHALOVÁ, Zdena. *Sonda do problematiky specifických poruch chování.* Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2007, s. 11. ISBN 80-7311-075-X.

⁸⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří.* Praha: Portál, 2000, s. 43 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

mezilidské interakce, kterou v tomto vývojovém období zabezpečuje především matka a další nejbližší jako otec, sourozenci či prarodiče.

Do jednoho roku věku dítěte se začínají vytvářet trvalé sociální vztahy. Asi mezi šestým a osmým měsícem dítě rozlišuje známé a cizí tváře a začíná projevovat úzkost, pokud dojde k odloučení od známé osoby, prioritně matky. V tomto období začíná právě matka zaujímat jedinečné místo v citovém životě dítěte. Vedle tzv. separační úzkosti se objevuje strach z cizích lidí, což je znakem přirozeného, normálního emočního vývoje kojence. Jak uvádí Langmeier⁸¹, děti v ústavní péči, u nichž nedošlo k navázání specifického vztahu k jedné osobě, tyto emotivní reakce nevykazují.

Takové děti můžeme považovat za rizikové z pohledu dalšího vývoje jejich osobnosti. Právě narušení takových primárních sociálních vztahů v kojeneckém období bývá mnohdy dáváno do souvislosti s následnou vyšší poruchovostí přátelských, partnerských, ale i rodičovských vztahů takto „postížených“ dětí. Ve svém důsledku můžeme hovořit o jistém rizikovém faktoru, který může v souvislosti s dalšími negativními vlivy působícími na osobnost dítěte sehrát důležitou úlohu v rámci rozvoje různých asociálních projevů chování, kriminalitu nevyjímaje.

Batolecí věk

Je další vývojové období, v němž jedinec musí zvládat rozpor mezi nově vznikajícím pocitem autonomie, ohrožujícími pocity nadměrného studu, přetrvávajícími pochybnostmi a závislostí.⁸² Jedná se o období přibližně mezi 1. a 3. rokem života dítěte, které můžeme označit za etapu, v níž dochází k výraznému rozvoji osobnosti. Erikson nazývá tento věk jako období autonomie, kdy dochází k osamostatňování a uvolňování z různých vazeb spojené s širší orientací v okolním světě.

V batolecím období dochází k výraznému rozvoji jak hrubé tak jemné motoriky, dochází rovněž k rozvoji v řečové oblasti, kdy si dítě nejdříve osvojuje několik základních výrazů, kterým zpravidla nejdříve rozumí pouze rodiče, později však

⁸¹ LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie. 2. Aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 63. ISBN 80-247-1284-9.

⁸² MICHALOVÁ, Zdena. *Sonda do problematiky specifických poruch chování*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2007, s. 11. ISBN 80-7311-075-X.

dochází k vývoji mluvené řeči, kdy dítě začíná chápat symbolický význam slov. Tento vývoj umožňuje dítěti pokroky v rámci jeho socializačního procesu.

Dle Vágnerové⁸³ je pro vývoj dítěte v tomto období důležitým zdrojem jistá rovnováha mezi potřebou emancipace, osamostatňování a potřebou bezpečí a jistoty. V tomto období by dítě mělo získat základní důvěru v sebe sama, v opačném případě by určitá nejistota dítěte negativně ovlivňovala jeho další vývoj.

V tomto období přetrvává u dítěte ještě jistá specifická vazba na matku (případně na jiného, nejbližšího člena rodiny), avšak okruh jeho sociálních vztahů se dále rozšiřuje. Jedná se především o širší rodinné prostředí, sourozence, prarodiče apod., kdy si jedinec buduje určité postavení, či spíše roli v rámci své rodiny, ale i širšího sociálního prostředí. Dítě si začíná vytvářet první vztahy se svými vrstevníky, které zatím nesehrávají v životě dítěte takový význam, jakého nabývají především v následujícím období předškolním.

Jak uvádí Langmeier⁸⁴, batolecí období je rozhodujícím pro osvojení si prosociálního (altruistického) chování. Z hlediska etiologie deviantního jednání mládeže lze tedy toto období považovat za velice významné. Dochází k rozvoji schopnosti záměrného sebeovládání, kdy významnou úlohu v tomto ohledu sehrává právě kvalita vztahu mezi dítětem a matkou. Jedná se především o emoční stránku, nezbytně důležitý je dostatečně citlivý přístup právě ze strany matky k prožívání, pocitům samotného dítěte. Jako velice důležité pro rozvoj schopnosti sebeovládání jedince se jeví právě emoční porozumění. Jde o to, aby dítě porozumělo vlastním pocitům a umělo je též adekvátně vyjádřit.

Batole si již poměrně jasně uvědomuje sebe samo, objevuje se u něj potřeba seberealizace, sebeprosazení. Toto období bývá mnohými autory (Langmeier, Mahlerová, Vágnerová) označováno jako období negativismu či vzdoru. „Z hlediska smyslu batolícího vývoje je negativismus, tedy primární vůle, jedním z faktorů, které pomáhají vymezit novou pozici dítěte ve světě.“ Dítě si ověřuje sociálně dané hranice vlastních možností a limitů. Zároveň si začíná uvědomovat, kde končí jeho svoboda a

⁸³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 84. ISBN 80-7178-308-0.

⁸⁴ LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie. 2. Aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 82 a násl. ISBN 80-247-1284-9.

začínají platit pravidla obecná.⁸⁵ Tato zkušenost, která zprostředkovává dítěti určitý řád, je pro jeho další prosociální vývoj nedocenitelná.

Dítě se v tomto období seznamuje se základními morálními normami společnosti. Jde o tzv. rané zvnitřňování či internalizaci sociálních norem ve smyslu poslušnosti dítěte. V tomto ohledu sehrávají opět nezastupitelné místo rodiče, vychovatelé dítěte. Dítě pozoruje a napodobuje chování svých nejbližších a zároveň se prostřednictvím verbálního sdělení dozvídá informace o vhodnosti či nevhodnosti daného chování. Pokud tuto informaci, zkušenost dítě nezíská, např. děti zanedbávané, vyrůstající v disfunkčním rodinném prostředí, žádané normy chování si osvojí jen velmi těžko.⁸⁶ Je právě na těch nejbližších, především na matce, aby dítěti dávali jisté signály, mantinely z pohledu toho, co je akceptovatelné a co již ne. Takové dítě je z hlediska svého budoucího vývoje zvýšeně ohrožené ve smyslu rozvoje různých podob problematického chování, včetně těch nejzávažnějších, a to kriminality.

Předškolní věk

Ve věku tří let zpravidla dítě začíná navštěvovat předškolní zařízení, tj. v podmínkách České republiky mateřskou školu. Není tomu však pravidlem a v řadě případů bývá rodinná výchova upřednostňována před tou institucionální. Na druhou stranu však v předškolním období, ve věku dítěte přibližně 3 až 6 let, dochází k uvolňování vazeb na primární výchovné prostředí, tj. orientační rodinu, která však nadále zůstává základním socializačním činitelem ve vývoji dítěte. Uvedené uvolňování vazeb je umožněno mimo jiné osvojením si základních norem chování, k němuž došlo zpravidla již v předchozím období.

Dochází k rozvoji poznávacích procesů, kdy podle Piageta⁸⁷ převažuje u předškolních dětí názorné, intuitivní myšlení. Dítě interpretuje realitu pro něj srozumitelným a přijatelným způsobem, občas si vypomáhá zkráskováním nebo vyloučením určitých informací. V této souvislosti hovoříme u předškolních dětí o nepravé lži či konfabulaci.

⁸⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 87. ISBN 80-7178-308-0.

⁸⁶ Obdobně: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 93-94. ISBN 80-7178-308-0.

⁸⁷ Převzato z: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 102 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

U dítěte dochází ke kombinaci reality s fantazijními představami, kdy dítě samo je přesvědčeno o pravdivosti svého sdělení. V tomto vývojovém období nelze považovat dětskou lež (na tomto místě nepravou) za poruchu chování, kterou později můžeme pozorovat u dětí starších.

U dítěte dochází k výraznému mentálnímu a duševnímu rozvoji, dítě pracuje se zaměřeností a účelností svého jednání. Díky novým zkušenostem u něj probíhá taktéž obrovský vývoj v oblasti smyslů a motoriky. Velkou roli pro dítě začíná pomalu hrát skupina vrstevníků, do které se snaží postupně začlenit a získat zde určité diferencované postavení či sociální roli. Vztahy ve vrstevnické skupině se rozvíjejí na úrovni kooperace a soupeření. Vývojovým úkolem tohoto období je dle Michalové rozpor mezi pocitem iniciativy a viny za činnost, jež je v rozporu se společenskými normami.⁸⁸

K rozvoji schopnosti seberegulace dochází právě v předškolním věku dítěte. Dítě je nejprve regulováno z vnějšku, především ze strany svých rodičů, vychovatelů a postupně dochází k tzv. internalizaci. Objevují se první náznaky sebekontroly, která se postupně a poměrně rychle rozvíjí. Langmeier⁸⁹ hovoří v této souvislosti o rozvoji sociální kontroly jako významném aspektu socializace. Svědomí dítěte označuje jako vnitřní sociální kontrolu, jež je výrazným způsobem ovlivněna vztahem mezi rodiči a dítětem. Poukazuje na tomto místě na důležitost vřelého vztahu ze strany matky a pozitivní akceptaci dítěte otcem.

Rodiče jsou pro dítě v tomto období jistým vzorem, s nímž se identifikují. Akceptaci určitých norem chování se dítě učí právě v rodinném prostředí. Jak uvádí Vágnerová⁹⁰, je prosociální chování také výsledkem sociálního učení, ke kterému u dítěte dochází především nápodobou. Pokud v rodině dítěte absentuje vhodný model chování, případně není ani od dítěte vyžadováno vhodné jednání, stává se dítě v tomto ohledu zvýšeně ohrožené různými asociálními projevy, jelikož často ani neví, jaké chování lze považovat za žádoucí a vhodné. Děti vyrůstající v pro ně rizikovém prostředí, např. v rodinách, kde rodiče nadměrně holdují alkoholu či jiným návykovým látkám, bez

⁸⁸ MICHALOVÁ, Zdena. *Sonda do problematiky specifických poruch chování*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2007, s. 11. ISBN 80-7311-075-X.

⁸⁹ LANGMEIER Josef, KREJČÍŘOVÁ Dana, *Vývojová Psychologie. 2. aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 93-96. ISBN 80-247-1284-9.

⁹⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 120 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

minimálního zájmu o vývoj dítěte, s rodiči s asociálními projevy chování vůči svému okolí, ale prioritně i vůči svým dětem, lze považovat za velice rizikové z pohledu nedostatečného rozvoje prosociálního chování, absence vlastní seberegulace či identifikace s nežádoucími vzory. Důsledkem pak mohou být projevy různých sociálně patologických jevů tak, jak je napříč společnostmi registrujeme.

Školní věk

Zahájení povinné školní docházky, které nastává zpravidla kolem šestého až sedmého roku věku dítěte, je pro dítě velice zátěžovou situací, v níž získává zcela novou sociální roli. Ta mu přináší, dá se říci, i jistou vyšší společenskou prestiž, na druhou stranu však dochází k podstatné změně životního stylu. Nároky na dětskou osobnost podstatně stoupají a od dětí se mnohdy očekává jejich automatické plnění.

Langmeier⁹¹ v této souvislosti hovoří o *školní zralosti* jako o stavu somato-psycho-sociálního vývoje dítěte, který:

- *je výsledkem úspěšně dovršeného vývoje celého předchozího období útlého a předškolního dětství,*
- *je vyznačen přiměřenými fyzickými a psychickými dispozicemi pro požadovaný výkon ve škole a je doprovázen pocitem štěstí dítěte,*
- *je současně dobrým předpokladem budoucího úspěšného školního výkonu a sociálního zařazení.*

Požadavky na děti bývají zpravidla stejné pro všechny, aniž by se braly v potaz jejich schopnosti, osobní vlastnosti či podmínky jejich rodinného prostředí. U řady dětí v důsledku takové situace pozorujeme různé známky nepřizpůsobení. Objevují se potíže s chováním, později i ve výuce. U dítěte může docházet ke snížení jeho sebevědomí, kumulaci problémů, jež brání dalšímu pozitivnímu rozvoji jeho osobnosti. V nemalé míře se toto projevuje také ve vztahu k vrstevníkům. Může dojít k negativnímu, odmítavému přístupu ze strany třídního kolektivu, který může dítě již od samého

⁸⁷LANGMEIER Josef, KREJČÍŘOVÁ Dana, *Vývojová Psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 106-107. ISBN 80-247-1284-9.

počátku a priori odmítat.⁹² Dítě ve škole získává nové role odlišné od rodinného prostředí, které si postupně osvojuje. Škola tak působí jako významný socializační činitel, jež dítě vybavuje rozličnými, pro další život významnými kompetencemi.

U řady dětí lze po nástupu do školy pozorovat určité známky nepřizpůsobení. Děti se mohou hůře soustředit na výuku, nevydrží sedět na místě, během hodiny vyrušují, pokřikují na spolužáky, učitele, neustále si s něčím hrají apod. Adaptace dítěte na školní docházku se u dětí výrazně liší. Podmínkou úspěšné adaptace je mimo jiné, jak uvádí Vágnerová⁹³, též dosažení určité úrovně autoregulace. Problémy v této oblasti pak bývají u dětí spojeny především s citovou nezralostí, jež se projeví například impulzivním jednáním dítěte či jeho omezenou frustrační tolerancí. Příčinou však mohou být též odlišné zkušenosti, nedostatečné výchovné vedení, případně odlišný hodnotový systém rodiny. Právě postoj ke vzdělání, ke škole a pojetí vzdělání jako významné hodnoty v životě člověka výrazně ovlivňují motivaci dítěte ke školní práci.

Období školního věku můžeme obecně označit jako období pracovní snaživosti, přičinlivosti, pro které je nutné dosažení určité úrovně socializace, a to jak v oblasti rolové, komunikační, tak v akceptaci základních norem chování. Určité nápadnosti v chování dítěte v tomto období můžeme považovat právě za vývojově podmíněný jev. Nezralost dítěte může vést k nevědomému porušování sociálních norem, k lhavosti, která v tomto případě může plynout z nepřesného odlišení reality a vzpomínek či fantazijní produkce, jež dítě považuje za skutečné. Vágnerová⁹⁴ hovoří spíše o nezralosti v oblasti myšlení než o vědomém či plánovaném překračování sociálních norem.

Školní věk bývá v odborné literatuře diferencován na tři základní období. Jedná se o raný či mladší školní věk, období přibližně od šestého, sedmého roku věku dítěte do osmi až devíti let. V tomto období se dítě seznamuje s novou rolí školáka a prochází různými vývojovými změnami, jež jsou významně ovlivněny právě školním prostředím. Střední školní věk tj. věk od osmi, devíti let do nástupu pubescence, přibližně kolem

⁹² Obdobně: NIKL, Jaroslav. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 18. ISBN 80-7251-033-9.

⁹³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 141 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

⁹⁴ VÁGNEROVÁ, Marie, KLÉGROVÁ Jarmila. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Karolium, 2008, s. 465. ISBN 978-80-246-1538-7.

jedenáctého, dvanáctého roku věku dítěte, označujeme za fázi mnoha biologických a sociálních proměn osobnosti. Navazující starší školní věk pak zahrnuje období pubescence a končí završením povinné školní docházky, tj. kolem patnáctého roku věku.⁹⁵ Jiní autoři rozlišují pouze období mladšího školního věku a dospívání (starší školní věk)⁹⁶.

Mladší školní věk

Škola se stává významným socializačním činitelem právě v období mladšího školního věku. Oproti tomu v období dospívání vliv školy, jakožto jednoho z významných aspektů socializace, slábne a posiluje se vliv mimoškolních faktorů. U dítěte dochází k rozvoji v oblasti myšlení, školák chce plně pochopit realitu, svět kolem sebe tak, jak je. Piaget⁹⁷ hovoří o myšlení dítěte mladšího školního věku jako o myšlení na úrovni konkrétních logických operací, kdy se poznávání dítěte stává přesnějším a objektivnějším.

U dítěte dochází rovněž k dalšímu rozvoji řeči, vnímání, pohybových dovedností, pokračuje fyzický vývoj, zlepšuje se hrubá a jemná motorika. Tělesná konstituce, obratnost jsou faktory, které sehrávají významnou roli též ve skupině vrstevníků, v třídním kolektivu. Mohou sehrát úlohu v oblíbenosti daného jedince, v obdivu k jeho osobnosti ze strany spolužáků, ovlivnit jeho pozici ve skupině apod. V tomto ohledu bývají často hendikepováni jedinci slabší, menší, kteří mohou být ze strany spolužáků hůře přijímáni či dokonce z kolektivu vyčleňováni. Důsledkem jejich neoblíbenosti a vyřazování z kolektivu mohou být různé neurotické projevy případně až poruchy chování.⁹⁸

Socializační proces dítěte v tomto období výrazně ovlivňují socializační požadavky školy, kde role školáka zahrnuje roli podřízenou - žáka učiteli a tzv. roli souřadnou - roli

⁹⁵ Obdobně: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 148. ISBN 80-7178-308-0.

⁹⁶ LANGMEIER Josef, KREJČÍROVÁ Dana, *Vývojová Psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.

⁹⁷ Převzato volně: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 149. ISBN 80-7178-308-0.

⁹⁸ NIKL, Jaroslav. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 19-20. ISBN 80-7251-033-9.

spolužáka.⁹⁹ Dítě si postupně osvojuje tyto role. Musí si ujasnit požadavky, které se v souvislosti s touto novou rolí od něj očekávají, a také jde o osvojení si s tím spojených žádoucích norem chování. Dítě poznává novou roli učitele, vůči které má vždy podřízené postavení a pro dítě je zdrojem mnoha zkušeností pro jeho další pozitivní vývoj.

Role spolužáka učí dítě novým způsobům chování, učí se zvládat dovednosti sociální interakce, spolupráce, pomoci v případě potřeby, solidarity, sebeovládání. Spolužáci, tj. vrstevníci, významně přispívají k socializačnímu procesu dítěte. V rámci vrstevnické skupiny či třídního kolektivu můžeme spatřovat už v předškolním období odlišnosti mezi dětmi. Některé děti se prosazují jako dominující, vedoucí ostatní, jiné se spíše podřídí a nechají se vést druhými. Ve školním věku se tyto rozdíly ještě více zvyrazňují. Již v tomto věku může docházet až k silně dominujícímu případně až agresivnímu vedení ostatních dětí ze strany k tomu predisponovaných jedinců, které může v pozdějším věku vést až k formování či vedení kriminálně závadových part. Právě role spolužáka má v prvopočátku školního vzdělávacího procesu spíše souřadnou roli. Postupem času však dochází k jejímu intenzivnímu vývoji a tyto role se značně proměňují. A to i v negativním slova smyslu.

Již v předškolním období dochází u dítěte k rozvoji sociálních kontrol a hodnotové orientace, který je do té doby značně ovlivněn rodinným prostředím. Školní dítě si však kromě těchto „běžných“ norem musí osvojit normy platné ve školním prostředí, které jistým způsobem regulují jeho chování ve škole. Pochopení hodnot, mravních norem a jednání v souladu s nimi je závislé především na rozumovém vývoji dítěte. Určení toho, co je dobré a co špatné, je v tomto věku závislé ještě na autoritě dospělého, avšak toto morální posouzení ze strany rodiče, učitele postupně oslabuje a dítě se v hodnocení stává nezávislejší, samostatnější. Chování takového dítěte není ovlivněno pouze potřebou pozitivního hodnocení ze strany autority, později vrstevníků, ale řídí se částečně již svým svědomím.¹⁰⁰

⁹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 2000, s. 159 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

¹⁰⁰ Obdobně: NIKL, Jaroslav. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 21. ISBN 80-7251-033-9.

U dětí středního školního věku pozorujeme schopnost větší diferenciaci různých normativních systémů a přizpůsobení se daným podmínkám. V tomto období narůstá význam vrstevnických vztahů. Normy příslušné dětské skupiny nabývají u jedince stále více na významu. Normy, hodnoty skupiny nemusí být vždy v souladu s pravidly a hodnocením dospělých. Dítě začíná řešit konflikt typu „*nebudu-li se chovat daným způsobem, nebudu kamarády přijat*“. V tomto období je strach z odmítnutí natolik silný, že se dítě normám skupiny snadno podřídí. V tomto ohledu lze považovat za velice rizikové takové chování, které je v rozporu se společenskými normami a které bývá často tzv. vstupním rituálem u kriminálně závadových part. Hodnocení ze strany vrstevníků se pro dítě v tomto okamžiku stává stejně významné jako hodnocení ze strany dospělých, ať již rodičů či učitelů. Dítě řeší vnitřní konflikt a u některých dětí v takových případech převáží vliv vrstevnické skupiny. Avšak typičtější je tato situace pro pozdější vývojové období, a to pro období dospívání.

Období dospívání bývá v důsledku intraindividuální variabilnosti nejednotně vymezováno. Obecně lze říci, že dospívání začíná zhruba kolem 11-12 let a končí kolem 20 - 22 let tj. okamžikem dosažení dospělosti. Jedná se však opravdu o velmi individuální záležitost. Některými vývojovými psychology bývá toto období dále členěno na dvě fáze:

- *Období pubescence (11.-15. rok věku dítěte) – a) fáze prepuberty (první pubertální fáze)
b) fáze vlastní puberty (druhá pubertální fáze)*
- *Období adolescence (15- 22 let) – mladiství, dorost, teenagers, Jugendalter¹⁰¹*

Období dospívání je charakteristické svou variabilitou, proměnlivostí, procesualností. Jedná se o období multi procesů. V poměrně krátkém časovém úseku dochází u dítěte k přeměně fyziologické, psychické, sociální. Dítě se mění v dospělého, odpovědného, samostatného jedince. Připravuje se na plnohodnotný život ve společnosti, život dospělého s určitou profesní, partnerskou, rodičovskou či jinou rolí. V souvislosti s dynamikou vývojových změn v tomto období, s diskrepancí zrání fyzických a psychických procesů jedince, ve vztahu k prostředí, v němž dítě vyrůstalo, je třeba mít

¹⁰¹ LANGMEIER Josef, KREJČÍŘOVÁ Dana, *Vývojová Psychologie. 2. aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 143. ISBN 80-247-1284-9.

na paměti rizika sociálně deviantního vývoje osobnosti, která se právě v tomto vývojovém období mohou u dítěte projevit.¹⁰²

Langmeier hovoří v této souvislosti o tzv. sekulární akceleraci.¹⁰³ Poukazuje na urychlení nástupu dospívání a zrychlení celkového růstu dětí v posledních sta letech ve všech rozvinutých evropských i amerických zemích. Otázkou však zůstává, zda tato sekulární akcelerace tělesného vývoje přináší také rychlejší nástup vývoje duševního? Na tuto otázku existují rozličné odpovědi. Někteří odborníci hovoří spíše o opožděném psychickém vývoji, dle jiných názorů probíhá akcelerace u obou oblastí rovnoměrně. Právě nesnáze, které s sebou přináší rozpor mezi fyzickou a psychickou zralostí můžeme někdy pozorovat též v různých poruchách chování u dospívajících jedinců.

Tělesné změny v období dospívání úzce souvisejí s hormonální proměnou, která u dospívajícího jedince probíhá. Toto se výrazně promítá též v oblasti prožívání. V období pubescence pozorujeme u dětí kolísavost emočního ladění, větší labilitu, přecitlivělost vůči běžným podnětům, taktéž výraznější impulzivitu a problémy v oblasti seberegulace.

U dítěte dochází k určité fázi emancipace ve smyslu odpoutání se od rodinného prostředí. Jedním z úkolů tohoto vývojového období je dosažení určité nové pozice, role ve společnosti a tím i potvrzení si určité jistoty. V období pubescence dochází rovněž k odpoutání se o od hodnotového systému rodiny, kdy jde dítěti někdy více o to, co říká, než o to, co ve skutečnosti dělá.¹⁰⁴ Pro dospívajícího mají obrovský význam normy stanovené vrstevníky, které snadno převládají nad normami rodinnými. Tyto normy často regulují chování a vztahy uvnitř skupiny i postoje skupiny vůči okolí a jsou od členů skupiny striktně vyžadovány. Toto platí ve zvýšené míře též u různých kriminálně závadových part, v nichž určité normy chování jsou vyžadovány už jako jakýsi vstupní rituál od zájemců o členství ve skupině, či jsou nastaveny jako běžná pravidla chování, jejichž porušení je sankcionováno, a to nejčastěji vyloučením.

¹⁰² Srov. ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 21-22. ISBN

¹⁰³ LANGMEIER Josef, KREJČÍROVÁ Dana, *Vývojová Psychologie. 2. aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 144-146. ISBN 80-247-1284-9.

Sekulární akcelerace celkové urychlování růstu a vývoje v průběhu staletí.

¹⁰⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 232. ISBN 80-7178-308-0.

Identita dospívajícího je výrazně ovlivněna právě veškerými probíhajícími změnami, jež s dospíváním úzce souvisejí. Erikson charakterizuje období dospívání jako období hledání vlastní identity. Ontogenetický vývoj dělí do osmi etap, kdy v každé vývojové etapě dochází k určitým proměnám, vznikají nové jevy a vlastnosti, které v předcházejících vývojových obdobích neexistovaly. Dospívání Erikson charakterizuje jako boj s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém, o své pozici ve společnosti.¹⁰⁵

Proces individuace, tj. hledání a rozvoj vlastní identity probíhá v období pubescence dle Josselsonové¹⁰⁶ ve dvou fázích:

- **Fáze diferenciac**e - dítě si na počátku dospívání uvědomuje svou psychickou i fyzickou odlišnost od rodičů či jiných lidí. Pubescent se chce odlišit, dochází k tzv. deidentifikaci ve vztahu k rodičům a logicky tak dojde k zpochybnění rodičovských norem a hodnot.
- **Fáze experimentace** – kdy pubescent experimentuje s vlastní emancipací, odmítá závislost na rodině, kterou postupně stále více nahrazuje vázaností na vrstevníky. Pubescent je přesvědčen o své všemocnosti, vševědomosti, odmítá rady a doporučení ze strany dospělých, může nastat období, kdy odmítá naprosto vše. Toto období trvá přibližně do konce puberty.

Druhou vývojovou fází dospívání je **adolescence**, jež je časově lokalizována od 15 do 22 let. Je třeba zde opět počítat s určitou variabilitou především v oblasti fyzické, sociální, vzácněji i somatické. Dolní hranice adolescence souvisí s biologicky pohlavním dozráváním jedince. Je to fáze komplexnější psychosociální proměny. Dochází k proměně osobnosti, mění se též sociální pozice dospívajícího, učí se nové sociální role, jež jsou v tomto období již spojeny s vyšší sociální prestiží. V období adolescence zpravidla dochází k prvnímu pohlavnímu styku, dítě dokončuje povinnou školní docházku a na konci tohoto období završuje profesní přípravu a nastupuje do zaměstnání, stává se ekonomicky nezávislé na rodičích. Ekonomická samostatnost jakožto jeden z důkazů dospělosti předpokládá u jedince též přiznání většího rozsahu práv. Další ze sociálních mezníků dospělosti, kterého adolescent v tomto období

¹⁰⁵ Blíže: MACEK, Petr. *Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 23. ISBN 80-7178-348-0.

¹⁰⁶ Převzato z: VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 238-239. ISBN 80-7178-308-0.

dosahuje, je zletilost (plnoletost).¹⁰⁷ Jedinec se stává plně zodpovědným za své jednání, a to i v souvislosti s dosažením tzv. absolutní hranice trestní odpovědnosti ve smyslu reakcí ze strany kompetentních subjektů. Do té doby se vůči dítěti (mladistvému) ve věku 15 až 18 let uplatňovala tzv. relativní trestní odpovědnost. V případech jejich trestního postihu dochází k aplikaci mírnějších sankcí, krácených u trestních opatření na polovinu a jednoznačně jsou preferována tzv. výchovná opatření. Po dosažení zletilosti se tato situace poněkud proměňuje.

Adolescent je postupně stále více vnímán jako dospělý jedinec, ale zároveň je od něj požadováno chování tomu odpovídající. Adolescenti již nejsou tolik kritičtí, odmítaví k postojům, normám, hodnotám, jež jim prezentují rodiče, či jiné dospělé authority, ale více o nich přemýšlejí a zaujímají k nim vlastní postoj. Toto období lze označit za období intenzivních procesů sociálního učení, osvojování si nových sociálních rolí. Prohlubuje se též závislost adolescenta na vrstevnických vztazích a dokončuje se proces separace od rodiny. Završuje se tedy rozvoj identity, pokračuje proces osamostatňování, dle Josselsonové navazují další dvě fáze:

- **Fáze postupné stabilizace** – kdy si dospívající již osvojil zralejší způsoby chování a nemá již takovou potřebu negovat a prezentovat svou odlišnost.
- **Fáze psychického osamostatnění** – kdy dochází právě k ukončení separace závislosti na rodině. Jedná se o dosažení úplné samostatnosti a vytvoření si takové identity, jež potvrzuje jedinečnost osobnosti.¹⁰⁸

Vývojové období dospívání vykazuje jistá specifika, která je třeba brát v potaz v rámci výchovného zacházení s dnešní mladou generací. Langmeier¹⁰⁹ tyto specifické vývojové problémy shrnuje následovně:

Jedná se především o **rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí**. Dolní hranice dospívání se posunuje v důsledku sekulární akcelerace tělesného růstu a pohlavní zralosti stále na nižší věk, přičemž společenské požadavky, nároky na vzdělání a profesní přípravu dosažení sociální zralosti stále oddalují. To se může projevit též

¹⁰⁷ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 27. ISBN

¹⁰⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 263 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

¹⁰⁹ LANGMEIER Josef, KREJČÍŘOVÁ Dana, *Vývojová Psychologie. 2. aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 164. ISBN 80-247-1284-9.

v poruchách chování některých dospívajících, kteří jsou nuceni ještě navštěvovat školu, i když se již cítí být zralými pro pracovní aktivity a s tím spojenou ekonomickou a osobní nezávislostí.

Dochází taktéž k **rozporu mezi rolí a statusem**. Od jedinců, kteří jsou často již fyzicky zcela zralí, se očekává vyspělé, odpovědné postavení, tj. role dospělého, ale jejich status je v mnoha ohledech nízký a předpokládá se závislé postavení, poslušnost, vnější kontrola ze strany rodičů, vychovatelů. Příznačný je tento rozpor pro skupiny studujících adolescentů.

Rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace a hodnotami rodiny a vnější společnosti. Na tomto místě se ukazuje, že rodiče prosazující své názory, pravidla chování mocí, direktivním způsobem vyvolávají u dětí spíše odpor a brzdí tak jejich vývoj na vyšší úroveň jejich morálního usuzování a jednání. Je důležité dítěti poskytnout volnost pro rozhodování při taktním vedení, naslouchání za každé situace. Měli bychom projevovat zájem o informace v atmosféře důvěry bez vnucování vlastních postojů, názorů, bez mentorování. Stanovení určitých hranic, pravidel chování za současného poskytnutí jisté volnosti pro samostatné rozhodování je obtížnější u dětí s poruchami chování či s nějakým jiným postižením (zdravotním, smyslovým). Je třeba se vzdát právě na tomto místě nadměrně ochranného přístupu či naopak silně direktivního vedení, které mohou v tomto období psychosomatického vývoje dítěte spíše uškodit, než přinést něco pozitivního.

3.2. Rodina

Faktory, jež se významnou měrou podílejí na existenci sociální deviace u mládeže, se i v dnešní měnící se, dynamické, postmoderní společnosti procházející významnými ekonomickými, společenskými či politickými změnami příliš nemění. V jednotlivých teoriích kriminálního chování mládeže představuje rodina z hlediska působení určitých negativních jevů v rámci její struktury jeden z významných kriminogenních faktorů, jež vznik a existenci sociálně deviantních projevů chování u mládeže silně podmiňují.

Rodinné prostředí, jakožto prioritní životní prostředí jedince, sehrává nejdůležitější úlohu v procesu socializace¹¹⁰ dítěte. Výrazně formuje osobnost každého z nás a to především v období raného dětství, kdy jsme ke všem vlivům působícím z vnějšku zřejmě nejcitlivější, nejvnímavější. Dítě se v rodině učí, pozoruje chování, jednání rodinných příslušníků, které následně napodobuje. Rodina jako základní mikroprostředí¹¹¹ dítěti zprostředkovává v rámci sociálního učení hodnotové vzory a vzorce chování, které mu následně usnadňují sociální interakci a navazování pozitivních sociálních vztahů.

Jednotlivé teorie vysvětlující kriminální chování člověka se zaměřují na popis rizikových faktorů, jež delikventní činnost výrazně podmiňují. Z hlediska vlivu rodinného prostředí je potřebné zmínit teorie sociálně psychologické, které vysvětlují chování jedince působením sociálního okolí. Moulisová¹¹² v této souvislosti uvádí především Hirschiho **teorii sociální kontroly**. Jako důležité Hirschi vidí u mladého jedince vytvoření si sociální vazby na konvenční osoby či instituce, jež mohou následně jeho chování kontrolovat a žádoucím směrem také usměrňovat, ovlivňovat. Pro konformní chování člověka je toto ukotvení v sociálních vztazích velice důležité. Jedná se především o vazby na významné druhé jako jsou rodiče, vrstevníci či škola. Pokud má dítě pevnou vazbu na rodinu, bude, v případě delikventního jednání, na ni brát ohled, bude zvažovat důsledky svého jednání, objeví se u něj v tomto smyslu silnější zábrany než jedinců s absencí této sociální, rodinné vazby.

Další z teorií významných z hlediska působení rodinného prostředí na člověka je **teorie sociálního učení**. Dle této teorie vzniká delikventní chování v důsledku vytvořené či naučené vazby či spojení s delikventními osobami. Tyto osoby mohou poskytnout jedinci modely delikventního chování, delikventní hodnoty a mohou jedince v delikventním chování posilovat či utvrzovat.¹¹³ Z tohoto hlediska se jeví jako velice rizikové rodinné prostředí, ve kterém dochází k různým projevům sociálních deviací,

¹¹⁰ Proces začleňování jedince do sociální skupiny. Osvojuje si normy dané skupiny, hodnoty, sociální role a další dovednosti či schopnosti. Srov. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 220. ISBN 80-7178-535-0.

¹¹¹ PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007. ISBN 978-80-7372-291-3.

¹¹² ZOUBKOVÁ, Ivana, MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Armex Publishing, 2004, s. 52-54. ISBN 80-86795-05-5.

¹¹³ ZOUBKOVÁ, Ivana, MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Armex Publishing, 2004, s. 53. ISBN 80-86795-05-5.

včetně kriminálního jednání. Toto jednání může být považováno v dané rodině za zcela „normální“, přirozené, které dítě v rámci nápodoby automaticky opakuje. Dle různých výzkumů se potvrzuje tzv. generační přenos např. u jedinců, kteří byli sami v dětství týráni ze strany svých rodičů. Aplikují pak tento model, přenášejí si ho dále do své rodiny, vůči svým vlastním dětem. Kriminální chování je naučeno stejným způsobem jako chování, jež je v souladu s normou.

V posledních desetiletích prochází rodina výraznými změnami. Dochází k poklesu sňatečnosti, porodnosti, narůstá podíl dětí narozených mimo manželské svazky, rozvodovost rapidně stoupá. Společnost je prioritně orientována na ekonomickou prosperitu. Ceněno je to, co přináší zisky. Jedinec je silně orientován na úspěch, moc. Rodina se v tomto ohledu často stává „brzdou“, jež stojí v cestě individuálnímu úspěchu, sebeprosazení se.

Jedinci, již rodiny zakládají, v mnoha případech zakládají rodiny kvalitativně odlišné než tomu bylo v minulosti. „*Namísto orientace na manželské „my“ jsou zaměřené na manželské „já“.* Lidé neusilují o to, aby byli spokojeni v manželství, ale o to, aby byli spokojeni s manželstvím.“¹¹⁴ Řada z nich chápe potom rodinný svazek jako prostředí, které je omezuje v jejich „rozletu“ v jejich individualitě, čímž se stabilita rodinného prostředí v mnoha ohledech silně narušuje. Objevují se nové formy partnerských svazků, ze kterých se v případě potřeby snáze vystupuje. Narůstá také počet osob žijících tzv. singles, tj. jedinců žijících sami. Přejícnou formou se stávají tzv. LATs (Libiny apart together). Jedná se o osoby, které lze v češtině označit jako „partnery na půli cesty“. Nežijí se svými protějšky v jedné domácnosti, spolu jsou jen někdy a jen pro určité cíle.¹¹⁵ Taktéž dětí rodičích se mimo manželské svazky přibývá, případně jde o děti vyrůstající pouze s jedním rodičem. Právě děti s absencí jednoho z rodičů, častěji otce, řadíme do skupiny dětí ohrožených různými sociálními deviacemi, kriminalitu nevyjímaje. Na tomto místě jsou kladeny vysoké nároky na osobnost rodiče, v jehož výchově dítě zůstává, jde především o vysokou míru osobní zralosti a jeho vnitřní stability.

¹¹⁴ KALLERHALS, J. a kol. *Marriages au quotidien: Inegalités sociales, tensions culturelles et organisation familiale*. Éd. Pierre-Marcel Favre. Lausanne, 1982. Cit. dle: KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 16. ISBN 978-80-904920-1-1..

¹¹⁵ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010 s. 12. ISBN 978-80-7367-739-8.

Dle Matouška, Pazlarové¹¹⁶ zastává rodina v současné době v západních civilizacích především tři funkce:

- a) podporování socializace - výchova dětí,
 - b) vztahová podpora dospělých lidí,
- v těchto dvou funkcích má rodina nezastupitelné místo, a dále je to
- c) ekonomická podpora všech jejích členů.

Stabilitu rodinného soužití ovlivňuje v nemalé míře právě ekonomická situace rodiny závislá na hospodářské restrukturalizaci společnosti a s tím související nabídce profesionální seberealizace jednotlivých členů rodiny. Nezaměstnanost se stává v současné době pro řadu rodin problémem ekonomickým, ale i sociálně psychologickým, který v rámci etiologie sociální deviace u mladé generace sehrává významnou úlohu. Na druhou stranu rodiče usilující o zabezpečení materiálních požadavků rodiny tzv. za každou cenu s vysokým pracovním nasazením, náročnou pracovní dobou přenášejí své výchovné povinnosti na další členy rodiny, na druhého rodiče, starší sourozence, prarodiče, kteří nemohou „zasuplovat“ výchovnou roli absentujícího rodiče v plném rozsahu. U dětí bez dostatečné emocionální podpory a nedostatečné emocionální akceptace rodiči dochází často k citové deprivaci s dalšími důsledky, které může přinést.¹¹⁷ Rodiče se snaží kompenzovat dětem nedostatek společně stráveného času často neúměrnými materiálními statky, volnější výchovou, placenými aktivitami v oblasti trávení volného času, členstvím v prestižních klubech apod. Děti jsou v mnoha případech vedeny k sebeprosazování se za každou cenu, jsou orientovány na moc a úspěch.¹¹⁸

Jistá rizika lze spařovat i u dětí narozených jako potvrzení dokonalosti vlastních rodičů¹¹⁹, na které jsou již od narození kladeny ze strany rodičů zvýšené nároky

¹¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010 s. 14. ISBN 978-80-7367-739-8.

¹¹⁷ Blíže: ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 11-12.

¹¹⁸ Orientace na moc a úspěch se ve zvýšené míře objevuje též v hodnotové orientaci vzorku respondentů našeho výzkumu, viz. empirická část práce.

Blíže: MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí. 2011, s. 28. ISBN: 978-80-904920-1-1.

¹¹⁹ MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí. 2011. ISBN: 978-80-904920-1-1.

plynoucí často z jejich nereálných očekávání. Takovéto děti jsou ohroženy tzv. fenoménem úzkostlivé výchovy, kdy se nejistí rodiče v oblasti výchovy svých dětí obracejí často na pomáhající instituce za účelem potvrzení si správnosti své výchovy. U dětí, které nenaplnují očekávání svých rodičů, můžeme pozorovat různé projevy neurotizmu, psychosomatické potíže či drobné poruchy chování.

Nečitelnost ve výchově, působení v mnoha případech velmi protichůdných výchovných vlivů ovlivňuje dítě ve směru komplikací při tvorbě jednotného systému hodnot a norem. Dítě potřebuje, aby výchova jeho rodičů byla pro něj naprosto čitelná, aby byla nastavena jasná pravidla. Pokud tomu tak není a dítě je např. za tutéž činnost jeden den přísně trestáno a druhý den zůstane toto bez povšimnutí rodiče, stává se dítě nejistým a může docházet k různým nežádoucím projevům jako je např. lež, záškoláctví či v nejhorším případě až samotná delikventní činnost, již se dítě dostává do konfliktu se zákonem.

Vágnerová¹²⁰ spatřuje tato rizika rodinného prostředí:

Rodiče jsou **anomální osobnosti**, které nejsou schopny plnit svou rodičovskou roli. Jedná se například o jedince trpící poruchou osobnosti, osoby s různými typy závislostí, emočně chladní jedinci. V neposlední řadě jsou to jedinci dopouštějící se delikventní činnosti. Děti takových rodičů jsou pod obrovským tlakem. Rodiče nejsou kvůli svým osobním problémům schopni svým dětem poskytnout dostatečnou péči a výchovu.

Děti jsou v takovýchto rodinách často na pokraji zájmu, bývají komplexně deprimované, zanedbávané, postižené často syndromem CAN (Child abuse and neglect).

Taktéž **neúplné rodiny** bývají často odborníky považovány za rizikové z hlediska různých sociálních deviací. Rozvodovost v České republice je poměrně vysoká. Osamělý rodič má složitější pozici. O to více jsou kladeny nároky na jeho osobní zralost a stabilitu. V neúplných rodinách je vyšší riziko absence některých vzorců chování, absence zdravého partnerského vztahu, jež by měly dítěti sloužit jako vzor. V některých případech dochází k přenosu kompetencí partnera na dítě, dítě často předčasně dospívá,

¹²⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 274 a násl. ISBN 80-7178-214-9.

následně v mnoha případech nedokáže ani v dospělosti tuto nepřirozenou vazbu zpřetrhat.

Jak uvádí Matoušek,¹²¹ stoupá četnost poruchového chování i u dětí žijících v úplné a zdánlivě funkční rodině. Rodina funguje spíše formálně, neposkytuje dítěti dostatek kvalitních podnětů pro jeho rozvoj, nevynechává mu žádoucí hodnoty a normy chování. Patologie rodinných vztahů se nevyhýbá ani úplným rodinám a pro zdravý socioemoční vývoj dětí je velice riziková. Za další rizikový faktor uvnitř zdánlivě funkčních úplných rodin lze považovat dle Matouška nudu, nedostatek životního smyslu a cíle. Dítě se učí nápodobou. Jak tráví volný čas jeho rodiče, tak se učí trávit volný čas i samotné dítě. Pokud v rodině absentuje dostatek pozitivních vzorů, je zde velké riziko selhání ve smyslu příklonu k sociálně deviantním projevům včetně kriminality. Dítě tráví veškerý volný čas s kamarády, v partách a to formou různých nežádoucích aktivit, které mohou často přerůst až v kriminální činnost.

Patrik (17) vyrůstá v úplné rodině ve společné domácnosti se svou matkou, otcem a starší sestrou (19). Matka pracuje jako úřednice, otec je majitelem firmy. Vztahy v rodině hodnotí matka jako špatné a vyhrocené. Uvádí, že má s Patrikem konflikty asi poslední půl rok, kdy Patrik nerespektuje hranice, které mu rodiče dávají. Dle sdělení matky se začal scházet s nějakou partou, kdy požívají alkohol a možná i drogy, vrací se domů v pozdních nočních hodinách a má zvýšené neomluvené absence ve škole. Patrik finančně nijak nestrádá, vždy měl od rodičů dostatek finančních prostředků. Ve volném čase se příliš ničemu dle rodičů nevěnoval. Chodil jen s kamarády ven, nebo byl u počítače. Rodiče se vrací z práce domů poměrně pozdě večer. Čím se jejich syn ve volném čase přesně zabývá, nevěděli. S dcerou Denisou nikdy žádné problémy neměli. V současné době je Patrik vyšetřován policií pro trestný čin výtržnictví.

Z hlediska v dnešní době se vyskytujících podob současných rodin je nutno na tomto místě zmínit též tzv. **partnerské rodiny**, které se přibližují rodinám úplným. Absentuje zde formální potvrzení svazku tak, jak je tomu u běžného manželství. Souvisí to s určitou potřebou zachování si jisté míry svobody, což může dle Masákové¹²² ve svém důsledku vést též k rozvolnění vztahů i ve výchově dětí, které mohou trpět jistou vnitřní

¹²¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996, s. 19. ISBN 80-7178-064-2.

¹²² MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí. 2011. ISBN: 978-80-904920-1-1.

nejistotou. Dochází k tomu v důsledku liberálnějšího přístupu k výchově, který vede často k přesouvání zodpovědnosti za rozhodování dítěte o jeho záležitostech často právě na samotné dítě, které je v mnoha případech v rozporu s jeho úrovní osobní zralosti.

Jako rizikové jsou označovány také tzv. **rodiny doplněné** (zejména s ohledem na výskyt syndromu CAN se všemi jeho důsledky). Do rodiny přichází nový člen, nový partner, který zaujímá rodičovskou pozici. Přichází s jasnými představami výchovy, které ne vždy mohou korespondovat s představami a zkušenostmi stávajícího rodiče. Rozdílné představy se mohou poté stávat zdrojem mnohačetných konfliktů a nedorozumění, které, ať chceme či ne, nutně zasahují i samotné dítě. Důležité je vzájemné si vyjasnění rolí mezi partnery, stanovení výchovných postupů, forem péče s cílem zdravého psychosociálního vývoje dětí. Dítě může takovou situaci vnímat jako pro něj ohrožující. Dostává se do náročné životní situace, v níž často jednají zkratkovitě, negativisticky, provokují apod. S takovými projevy chování dětí v případech příchodu nového člena do rodiny je třeba také počítat.¹²³

Pro vznik a rozvoj poruchového chování dětí jsou velice rizikové sociální skupiny, subkultury¹²⁴, které poruchové chování tolerují, posilují, či u dětí přímo vyvolávají. V takových sociálních skupinách, či přímo rodinách je zažitý určitý životní styl, který jde „ruku v ruce“ s delikventní činností.

Renata (16) je v péči orgánů sociálně právní ochrany dětí od svých jedenácti let, kdy byla poprvé přistižena ze strany policie při kapesní krádeži. Ke krádežím docházelo opakovaně i v dalším období a to po několika výchovných pohovorech s Renatou a jejími rodiči u sociálních pracovníků. Šetřením policie bylo následně zjištěno, že Renata se vždy delikventního jednání dopouštěla v doprovodu rodičů, kteří jí tzv. dělali zed' a kryli její protiprávní jednání. Spolupachatelství ze strany matky ani otce se však nikdy nepodařilo orgánům činným v trestním řízení dokázat. Následně bylo provedeno též šetření ve škole, kde se ukázalo, že Renata má řadu absencí, které byly kryty ze strany rodičů. Jednalo se především o omluvenky z důvodu špatného zdravotního stavu dítěte. K trestné činnosti však docházelo právě především v dopoledních hodinách, kdy měla být dívka ve škole. Až téměř po dvou letech, kdy se „úspěšně“ rozvíjela kriminální dráha mladé dívky, bylo přistoupeno k razantnějšímu zásahu ze strany OSPOD a

¹²³ NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 471. ISBN 978-80-7353-376-8.

¹²⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 277. ISBN 80-7178-214-9.

Renata byla umístěna na základě předběžného opatření v diagnostickém ústavu. Proti rodičům bylo zahájeno trestní stíhání pro trestný čin „Ohrožování mravní výchovy mládeže“.

Mezi další rizikové faktory související s konkrétními rodinnými situacemi, které mohou vést přímo či nepřímo k určitým poruchám chování u dětí můžeme zařadit:¹²⁵

Špatné soužití rodičů, kteří jsou neustále v konfliktu. Dítě je vystaveno často hádkám mezi rodiči, může docházet až k různým násilným projevům ať již vůči partnerovi, či přímo proti samotným dětem. Dítě vyrůstá v atmosféře nedůvěry, nejistoty a strachu.

Nízké postavení rodiny v komunitě, které může negativně ovlivnit vztah dítěte k vrstevníkům. Jedná se o případy, kdy například rodiče jsou vidáni sousedy v sociálně nepřijatelných situacích, např. prostituuující matka, otec popíjející na veřejných místech nadměrně alkohol a další. Takové situace mohou ovlivnit chování vrstevníků k dítěti, kdy se mu ostatní posmívají, odmítají jej a stojí tak na okraji či mimo vrstevnické skupiny. Takovéto děti se snaží často za použití jakýchkoli prostředků, například i za cenu delikventního jednání, si získat přízeň či alespoň pozornost ostatních. Je zde velké riziko členství dítěte v různých problémových partách, které často nastartují kriminální dráhu mladého jedince.

Bytové podmínky rodiny, kdy v bytech často žije mnoho lidí, jednotliví členové rodiny včetně dítěte ztrácejí soukromí, dochází ke konfliktním situacím, dítě se stává přítěží, vetřelcem. Takové dítě je vystaveno frustraci a napětí, které může vyústit v různé projevy sociální deviace. V početných rodinách je také dítě frustrováno nedostatkem pozornosti, lásky ze strany rodičů. Není zde čas, prostor pro vyjádření individualizovaných emocí, vytrácí se možnost je sdílet, zkomunikovat s ostatními. Vše se řeší ve spěchu, vytrácí se schopnost otevřené komunikace, vzájemné naslouchání, společné sdílení informací, zážitků, hodnotových obsahů pozitivních i těch negativních. To vše ovlivňuje sounáležitost rodiny včetně formativních vlivů rodiny na její jednotlivé členy, jež se promítají do jejich osobního vyzrání.¹²⁶

¹²⁵ TRAIN, Alan. *Children Behaving Badly. Could My Child Have a Disorder?* London: Souvenir Press Ltd., 2000.

¹²⁶ Srov. ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 11.

Špatná ekonomická situace rodiny, jež je závislá na sociálních dávkách. Sekera a kol.¹²⁷ uvádí, že sociální deprivace rodiny ze společensky velmi nízké třídy, pro niž je typická permanentní až extrémní chudoba, vede nejen ke statisticky významně zvýšenému výskytu sociálně deviantního jednání jedinců z takovýchto rodin, ale též k formování lhostejných až odmítavých postojů ke konvenčním společenským normám a hodnotám. Autoři odkazují také na výzkumy v Polsku, které ukazují, že všechny patologické projevy, které se u tamních rodin vyskytují, se ve všeobecnosti váží na ekonomické problémy rodiny a neuspokojivé bytové podmínky.¹²⁸

Pokud dítě vystavíme v rodinném prostředí některému z výše uvedených rizik, nemusí být ještě nutně nějak významněji postiženo. Pokud však faktory na dítě působí delší dobu a intenzivněji, případně působí více těchto faktorů najednou, je zde velké riziko vzniku nějaké poruchy. Samozřejmě je nutné mít na paměti též vnitřní predispozice jedince, jeho odolnost vůči vnějším faktorům a podporu či péči, které se mu dostává od okolí.

Z výše uvedeného je zřejmé, že rodina jakožto primární sociální skupina je pro jedince z hlediska jeho formování nesmírně důležitým činitelem, jehož význam snad nelze ani přecenit. Rodina má nesmírný vliv na vytváření **hodnotového systému** jedince, jeho názorů, postojů, které výrazně ovlivňují jeho následné uplatnění v životě.

Hodnoty jsou nedílnou součástí motivační sféry osobnosti. V jednotlivých vědních odvětvích můžeme nalézt pojem hodnoty v rozličných významech. Jandourek¹²⁹ hovoří o vědomé či nevědomé představě o tom, co je žádoucí. Pojem hodnoty popisuje ve významu objektovém, kdy jde o ceněné dobro, statek, dále z hlediska postoje k objektu, který je považován za dobrý, správný či naopak bezcenný a taktéž jde o měřítko pro rozhodování a jednání, významné též pro deviantní chování mládeže, kdy v mnoha případech vytváří kritéria pro posuzování správnosti jednání. Míra závaznosti hodnot pak umožňuje posoudit míru integrace společnosti.

¹²⁷ SEKERA, Julius a kol. Komunitný systém vo výchovných zariadeniach pre adolescentov III. Rodičia, kurátori a diagnostické ústavy ako účastníci resocializácie adolescentov. Spisy Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. Ostrava, 2008, s. 56. ISBN 978-80-7368-536-2.

¹²⁸ Blíže: SZCZESCNY, W.W: Zarys resocializacji z elementami patologii spolesznej i profilaktyki. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak“, 2003, s. 118. ISBN 83-89501-07-4.

¹²⁹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 97. ISBN 80-7178-535-0.

V sociálně psychologickém pojetí je hodnota chápána jako „ocenění nebo míra důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům, symbolům, jiným lidem apod.“. Z pedagogického hlediska považujeme za významné především právě hodnotové systémy mládeže. Jde především o vnímání vzdělání jakožto hodnoty významné pro život jedince a rozvoj společnosti. Dále o cíle a obsah edukačního procesu ve školách, kdy se stávají právě hodnoty a postoje jeho důležitou součástí.¹³⁰

Hodnoty pomáhají jedinci v zaujímání jistých pozic, vyjádření určitých stanovisek a hodnocení tím, že jsou základem pro formování a uchování hodnotových orientací v jeho vědomí. Stávají se de facto částí vědomí, a to díky zkušenosti. Ty nejdůležitější se dále vědomím internalizují a stávají se základem pro posuzování lidí, věcí, situací apod. Hodnoty pak vnímáme jako významné motivy činnosti a chování individua. Lze je považovat za „základní determinanty prožívání a chování“.¹³¹ Na jejich vytváření mají silný vliv taktéž hodnoty a hodnotové orientace nejbližšího okolí jedince, kam řadíme především právě rodinné příslušníky.

Hodnoty nejsou neměnné v čase. V průběhu života jedinec hodnoty přehodnocuje a dochází u něj k vytváření hodnot nových. U určitých druhů hodnot můžeme hovořit o jejich relativně trvalém charakteru, stabilitě, jedná se například o hodnoty života, zdraví. Jiné hodnoty jsou proměnlivé v čase a mívají krátkodobější charakter. Stejně tak nemají všechny hodnoty pro jedince stejný význam. Z hlediska zaměřenosti, orientace jedince na hodnoty můžeme hovořit o tzv. hodnotové orientaci, kdy hodnoty řadíme do jisté hierarchie. Tato nevzniká u člověka náhle, ale lze ji považovat za výsledek socializačního procesu. Vzniká určitá základní hodnotová orientace, v níž můžeme sledovat jisté individuální rozdíly dle osobnostních vlastností jedince, ale taktéž díky působení vnějších faktorů. Právě v tomto procesu může docházet k tzv. vědomé regulaci v rámci edukačního procesu. Hodnotová orientace člověka, vyjadřující smysl jednání je určujícím činitelem pro volbu životní stylu a činnost individua.¹³²

Z výše uvedeného vyplývá, že poznání hodnotové orientace dnešní mládeže je významné z hlediska efektivity edukačního působení ve smyslu prosociálního chování.

¹³⁰ Srov. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 91-92. ISBN 978-80-7380-124-3.

¹³¹ HUDEČEK, Jaroslav. *Hodnotové orientace v motivační sféře osobnosti*. *Rozpravy Československé Akademie věd*. Praha: Academia, 1986, s. 44. ISSN 0069-2298.

¹³² Obdobně: KOHOUTEK, Rudolf. *Zájmy, potřeby a hodnotové orientace člověka*. [online]. [cit. 1.3.2013]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/zajmy-a-hodnotove-orientace-cloveka>

Můžeme říci, že se v převážné míře chováme v souladu s vlastní hodnotovou orientací. Hodnotové orientace mládeže byly předmětem speciálních výzkumů na území České republiky především v polistopadovém období, v němž docházelo k podstatným politickým, ekonomickým a sociálním změnám. Proměny společnosti se nutně projeví rovněž v oblasti postojů, názorů a hodnot jejích jednotlivých členů. Jak uvádí Sak je “ *hodnotový systém společnosti modifikován z pozic fundamentálního liberalismu. Takto modifikovaný hodnotový systém není výraznou vnitřní bariérou pro jedince se sklonem k trestné činnosti. Naopak svoboda, demokracie a práva jedince jsou hodnoty, s kterými se delikventi výrazně identifikují.*“¹³³

V rámci zpracování této práce jsem se pokusila alespoň z části poodhalit spleť problematiku hodnot a hodnotových orientací ve smyslu nalezení jistých rozdílů mezi hierarchií hodnot delikventních jedinců z řad mládeže s jedinci, u nichž zatím delikventní činnost či jiné závažnější poruchy chování nebyly evidovány.¹³⁴ Výsledky budou blíže analyzovány v empirické části práce.

3.3 Škola

V procesu socializace jedince nastupuje jako významný socializační činitel kolem šestého roku věku dítěte škola. Školní prostředí významným způsobem zasahuje do výchovného procesu, formuje osobnost mladého jedince, pečuje o rozvoj jeho individuálních osobnostních dispozic. Dítě se dostává do nové sociální role „žáka“, objevují se nové příležitosti k četnějším interakcím např. žák - učitel, žák - spolužáci, jsou mu zprostředkovávány společenské normy, hodnoty a to často odlišným způsobem, než tomu bylo doposud v rámci jeho orientační rodiny. Škola se tak stává dalším

¹³³ SAK, Petr. *Proměny české mládeže. Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů.* Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2000, s. 203. ISBN 80-7229-042-8.

Sak provedl empirické šetření u českých narkomanů, mladistvých delikventů a klientů diagnostických a výchovných ústavů. Zaměřil se především na otázku, zda je sociální deviace spojena s určitými hodnotami mládeže. Za tímto účelem mapoval jejich hodnotovou orientaci v komparaci s mládeží „normální“. Vycházel z předpokladu, že jisté difference mohou mít vliv na dané odchylce v chování, případně na deviaci jako takové.

¹³⁴ Záměrně na tomto místě hovořím o jedincích, kde nebyla např. delikventní činnost ze strany kompetentních orgánů evidována, jelikož jak vyplývá i z výsledků našeho výzkumného šetření, je tato oblast v rámci majoritní společnosti zasažena silnou latencí.

významným socializačním činitelem v rámci dotváření určitého životního stylu včetně postoje a hodnotové orientace dítěte.

Dítě, které do okamžiku nástupu povinné školní docházky bývá převážně pod vlivem své rodiny, v níž má jisté výlučné postavení, se dostává do nové situace. Dochází k přijetí, zvnitřnění základních norem sociálního chování, které mu do té doby byly převážně zprostředkovávány rodinou. Jde o uvědomění si povoleného a zakázaného. Můžeme hovořit o rozvoji jisté formy sociální kontroly u dítěte a také o rozvoji hodnotové orientace ve smyslu žádoucího či nežádoucího. U dětí se objevují nové autority v podobě učitele či dalších vychovatelů v rámci školního prostředí. Na významu nabývají vztahy s vrstevníky, spolužáky, jež mohou mít skupinový nebo párový charakter.

Skupina vrstevníků sehrává v socializačním procesu dítěte významnou úlohu. Právě v rámci školního prostředí se vytvářejí uvnitř jednotlivých tříd, či napříč i několika ročníky, jisté „subkultury“ se svými rituály, zvláštními způsoby vyjadřování, které významnou měrou ovlivňují postoje, hodnoty, zájmy jejich jednotlivých členů. K navazování významnějších, diferencovanějších vztahů k vrstevníkům dochází především v období staršího školního věku, kdy právě tyto vztahy s vrstevníky, spolužáky nabývají na významu oproti dřívějšímu období, kdy u dětí mladšího školního věku významnou úlohu sehrává především učitel.

Vztah mezi učitelem a dítětem se buduje od samého začátku povinné školní docházky. Právě období mladšího školního věku je velice významné z hlediska vytváření si, pokud možno, pozitivního vztahu ke škole a ke vzdělání jako takovému. Osobnost učitele sehrává v tomto období nezastupitelnou úlohu, stává se pro dítě nejdůležitější osobou v rámci školního prostředí. Jako velice významný, především korektivní činitel bývá právě osobnost učitele uváděna v případech, kdy je na dítě negativně působeno v rámci jeho rodinného prostředí. Za takovýchto okolností je pro učitele velice důležité získat si důvěru dítěte, které ve svém disfunkčním rodinném prostředí často nenachází podporu, bezpečí a respekt jeho osobnosti. Škola na tomto místě může působit jako významný korektiv směřující k jisté pomoci a nápravě.

Procházka¹³⁵ označuje výchovné a přirozené socializační prostředí školy jako „*prostor, v němž se mohou uplatnit systémy, které mají šanci na zvýšení odolnosti dětí vůči mimoškolním negativním jevům*“, zároveň však hovoří o prostředí, „*ve kterém se při nezvládnutí výchovného procesu mohou nové problémy vygenerovat.*“ Socializační a výchovné školní prostředí je tedy i prostředím, v němž se mohou vyskytnout negativní sociální jevy, kriminalitu nevyjímaje.

Negativní působení školy ve směru vzniku různých nežádoucích sociálních jevů může být zapříčiněno např. narušenými vztahy mezi dítětem a učitelem, jakožto autoritou. K interakci učitel - žák dochází od samého začátku výchovně vzdělávacího procesu a tento vztah se postupně rozvíjí. Jako velice rizikové se z tohoto hlediska jeví děti se specifickou poruchou chování, které se již od samého počátku školní docházky mohou jevit učiteli jako velice problémové. Děti trpící syndromem ADHD¹³⁶ v důsledku hyperaktivity, nepozornosti, neschopnosti ovládat se často narušují průběh vyučování, vykřikují, nedávají pozor, nesedí na svém místě apod. Na toto reagují učitelé často v důsledku neznalosti daného problému u dítěte podrážděností, trestají děti, napomínají je a vytvářejí si k nim v mnoha případech též negativní vztah. Děti jsou často též vytlačovány na okraj skupiny, třídy a dochází dle Večerky¹³⁷ k tzv. stigmatizaci, tj. k trvalému a neměnnému zařazení jedince do určité kategorie žáků s negativními charakteristikami. To může ve svém důsledku vést u takových dětí k prohloubení jejich problémů, vytvoření si jisté bariéry mezi učitelem a žákem a koneckonců též k jistému omezení či přímo k vyloučení preventivních, edukačních či reedukačních aktivit ze strany školy.

Nejde však pouze o narušený vztah mezi žákem a učitelem. Ve svém důsledku narušení tohoto vztahu může vést též k větší poruchovosti vztahů u takových dětí též ve skupině vrstevníků, přesněji řečeno spolužáků. Zřetelné upřednostňování či naopak zatracování

¹³⁵ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 126. ISBN 978-80-247-3470-5.

¹³⁶ ADHD je vývojová porucha charakteristická vývojově nepřiměřeným stupněm pozornosti, hyperaktivity a impulsivity. Často se projevuje v raném dětství. Potíže jsou chronické a nelze je vysvětlit na základě neurologických, senzorických nebo motorických postižení, mentální retardace nebo závažných emočních problémů. Tyto potíže jsou často spjaty s neschopností dodržovat pravidla chování a provádět opakovaně po delší dobu určité pracovní výkony. In: MICHALOVÁ, Zdena. *Sonda do problematiky specifických poruch chování*. Havlíčkův Brod: Tobiaš, 2007, s. 29. ISBN 80-7311-075-X.

¹³⁷ VEČERKA Kazimír. *Kriminalita mládeže a proti mládeži*. In: Novotný, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. 3. Vyd. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2008, s. 473. ISBN 978-80-7353-376-8.

některých dětí učitelem může silně ovlivnit vztahy uvnitř skupiny dětí. Obecně lze říci, že děti odlišující se nějakým způsobem od „normy“ nebývají mezi vrstevníky oblíbené. Může jít právě o děti se specifickou poruchou chování či učení, děti tělesně hendikepované, příslušníky etnických menšin apod. Takto hendikepovaní žáci jsou zvýšeně riziková právě v ohledu možnosti rozvoje jejich kriminální dráhy. Ve školním prostředí úspěch nepřichází a jako jistá alternativa se právě delikventní činnost v mnoha ohledech takovým jedincům nabízí.

Školní prostředí se pro takové děti stává neradostné, frustrující, nefungují vztahy s vrstevníky, s dospělými autoritami, děti mají špatné studijní výsledky. To vše vede následně k záškoláctví, které lze z hlediska rozvoje kriminální dráhy mladého jedince považovat za jeden z nejrizikovějších faktorů. U záškoláctví kromě problémů ve škole, neodpovědného vztahu ke vzdělání hraje zásadní roli též špatná rodinná péče. Kyriacou¹³⁸ rozděluje příčiny záškoláctví do tří skupin:

- *Individuální patologie nebo poruchy osobnosti* – nízké sebevědomí dětí, špatné sociální dovednosti, omezené studijní schopnosti, specifické vzdělávací potřeby, špatná koncentrace pozornosti a sebeovládání.
- *Špatné rodinné podmínky nebo hodnotový systém a sociální faktory v komunitě dětí se špatnou docházkou* – rodiče neuznávají vzdělání jako hodnotu, péče v rodině je neadekvátní a nekonzistentní, rodiny žijí v komunitě, v níž je vysoká nezaměstnanost, ekonomická deprivace.
- *Školní faktory často vyplývající z osnov nebo z ducha škol a ze vztahů mezi spolužáky* – problémy s učiteli, špatné vztahy ve třídě, žáci negují pravidla školy, mají problémy se zvládnutím učiva, osnovy a systém hodnocení jsou nedostatečně přizpůsobeny potřebám a zájmům žáků.

Záškoláctví vytváří prostor u mladých jedinců k rozvoji další sociální deviace, jež se může projevit též v prostředí školy. Může jít ve svém důsledku i o různé formy kriminálních deliktů včetně jejich recidivní podoby. V průběhu záškoláctví dochází často k prvním experimentům s návykovými látkami, drobným krádežím, vandalismu, fyzickým útokům apod. Z tohoto hlediska je třeba vnímat záškoláctví jako jeden z výrazných etiologických činitelů rozvoje kriminální dráhy dnešních dětí. K eliminaci

¹³⁸ KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005, s. 51. ISBN 80-7178-945-3.

záškoláctví, ale i dalších negativních jevů, s nimiž se můžeme ve školním prostředí setkat, může významnou měrou přispět kvalitní, oboustranná spolupráce rodiny s pedagogickými pracovníky.

Škola je dnes chápána jako otevřená instituce, která komunikaci a spolupráci s rodinami vítá. Chápe rodiče jako zainteresované, velmi vlivné partnery pedagogů působící v rámci edukačního procesu. Matoušek¹³⁹ poukazuje na dobrou praxi fungující především v západních zemích v ohledu podpory dobrého vztahu rodiny a školy. Jedná se např. o větší informovanost rodičů zabezpečovanou zasíláním informačních materiálů rodinám dotýkajících se edukačního procesu jejich dětí, dále o pravidelnou realizaci dnů otevřených dveří, při nichž si rodiče mohou vyzkoušet některé aktivity dětí. Konference rodičů a učitelů, domácí návštěvy v rodinách dětí, zapojování rodičů do poradenství a výuky, neformální společenská setkání a další aktivity školy, které mohou výrazným způsobem iniciovat a prohloubit zájem ze strany rodičů o výchovně vzdělávací proces dotýkající se jejich dětí, se pomalu, ale jistě dostávají též do českých škol. Přesto však mezi rodiči stále převládají ti, kteří se zajímají pouze o školní výsledky svých dětí. Další aktivity školy včetně těch, které jsou iniciativou samotných rodičů či spíše pouhé „hrstky“ jejich zástupců, stojí mimo jejich zájem a na těchto aktivitách více či méně neparticipují.

Ještě problematičtější je v mnoha ohledech spolupráce s rodiči dětí, u nichž škola zaznamenává poruchové chování. Rodiče si často problémy dětí nepřipouštějí, své děti nepřiměřeně hájí, z učitelů se místo partnerů stávají nepřátelé a komunikace s nimi často selhává. Obecně spolupráce rodičů delikventních dětí se školou je horší než u dětí nedelikventních.¹⁴⁰ Z tohoto důvodu spatřujeme ve spolupráci rodiny se školou významný preventivní aspekt. Jde o to vzbudit u rodičů zájem o školní vzdělávací proces jejich dítěte, který je často odrazem jejich celkového postoje ke škole či vzdělání jako hodnotě. V rodině by škola měla nacházet partnera, mělo by docházet k vyvážené komunikaci a k vzájemné podpoře.

Z výše uvedeného vyplývá, že v rámci školního prostředí je nutno počítat s celou řadou působících faktorů, jež mohou jak v pozitivním, tak bohužel též v negativním slova

¹³⁹ MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 75. ISBN 80-7178-226-2.

¹⁴⁰ Bližší: *Kriminalita mládeže. Studie o mladistvých delikventech*. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře. Praha: 1968, s. 95.

smyslu osobnost dítěte ovlivnit. Tyto faktory však nepůsobí izolovaně, bez účasti osobnosti dítěte, jeho genetických dispozic, vlastností, dosaženého stupně morální zralosti či rozumové vyspělosti. Skladba faktorů působících na rozvoj dítěte se v tomto ohledu mění právě se zvyšujícím se věkem a dosaženým stupněm morální a sociální zralosti dítěte.

3.4 Vrstevníci

Školní prostředí lze mimo jiné charakterizovat též jako prostor, v němž se formují nové, mnohdy kvalitativně odlišné, vrstevnické vztahy. V průběhu dospívání se projevuje čím dál silněji u jedince potřeba komunikace, interakce s jedinci ze stejné věkové kategorie, slábne závislost na rodičích, rodině, oslabuje též výchovná funkce školy a pro dospívajícího se stává zásadní referenční skupinou právě skupina vrstevníků. Autorita rodičů klesá, markantněji se tato skutečnost projevuje u dětí pocházejících z neuspořádaných rodinných poměrů, kde děti již od raného dětství nemají vytvořené pevné pouto k domovu, nezažívají v rámci rodinného prostředí pocity bezpečí a podpory. U těchto dětí je riziko negativního působení různých vrstevnických seskupení tzv. part daleko vyšší právě z pohledu možnosti jejich sociálního selhání.

Děti, které nedosahují uznání, respektu jejich osobnosti, společenské prestiže v rodinném či běžném školním prostředí často nacházejí tuto, pro ně důležitou podporu pro formování jejich sociální identity právě ve vrstevnických skupinách¹⁴¹, které v některých případech mohou vykazovat jisté asociální charakteristiky. V prostředí vrstevníků dítě ztrácí pocity méněcennosti, zvyšuje se mu sebevědomí, dochází k sebepotvrzení. Záleží však také do jisté míry též na postoji skupiny k jednotlivci a na míře jeho přijetí. Jak uvádí Večerka¹⁴², přijetí pozitivně orientovanou skupinou obvykle vyžaduje určitou vyšší osobnostní a sociální vybavenost zájemce o členství, jež delikventní skupiny nevyžadují. Pokud je dítě odmítnuto z různých důvodů pozitivní skupinou, jedná se pro dítě o velice frustrující situaci, která může vyvolat riziko jeho asociálního vývoje.

¹⁴¹Srov: MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. Upravené vydání. Praha: Portál, 2003, s. 79. ISBN 80-7178-747-7

¹⁴²NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI- Wolters Kluwer, 2008 s. 475. ISBN 978-80-7353-376-8.

Pozitivně orientované vrstevnické skupiny, v nichž fungují kamarádké, kolektivní vztahy mohou přinést dítěti mnoho pozitivního ve smyslu jeho dalšího rozvoje. Jistým nebezpečím pro dítě jsou však skupiny vrstevníků orientované spíše negativním směrem a vyznačující se jistými asociálními charakteristikami. V takových skupinách jsou často jejich vůdci z řad morálně narušených jedinců, jež následně veškerou činnost orientují sociálně nežádoucím směrem. V tomto ohledu se jako zvýšeně riziková jeví morálně nezralí jedinci, labilní, vyrůstající v nevhodném rodinném prostředí, bez jasně vymezených pravidel, norem chování. Pro takovéto děti je vrstevnická skupina daleko důležitější než pro děti vyrůstající v rodinách, které jim zajišťují odpovídající podporu a bezpečí.

Pro porozumění příčinám a projevům různých podob rizikového chování uvnitř jednotlivých delikventních skupin je dle Procházky¹⁴³ nezbytné pochopení tzv. socializačního mechanismu skupin. Jedná se o určitý sled logických úkolů, které dítě, chce-li být akceptováno, přijato skupinou, musí splnit. V prvopočátku jde o ztotožnění se a následnou interiorizaci cílů skupiny. V této souvislosti vzniká u dítěte též jistá představa o hodnotách, které společně s cíli tvoří základ pro normalizaci vztahů ve skupině. Pro zaujetí aktivní role v rámci skupiny je pro jejího člena důležité převzetí rolového (v delikventních skupinách často delikventního) chování a vystavení se určitým mechanismům sociální kontroly, na které se koneckonců v rámci skupinové struktury následně může podílet. Tyto socializační mechanismy mohou vést v rámci pozitivních skupin k seberozvoji jedince, naopak u negativně orientovaných seskupení k jeho destrukci.

Delikventní skupiny v České republice jsou často charakterizovány jako party, které jsou k delikventní činnosti přivedeny nevhodným způsobem trávení volného času např. v různých hernách, barech, diskotékách. Být v této partě je spojeno s jistou finanční náročností. Na tento způsob života se jim postupem času nedostává finančních prostředků, což vede jednotlivé členy k delikventní činnosti v podobě různých krádeží (krádeže v obchodech, odložených věcí, věcí z automobilů, kapesní krádeže apod.). Tato delikventní činnost postupem času nabývá organizovanějších forem, je plánovaná, stává se základním zdrojem financí pokrývajícím jejich, pro ně nevhodné a ve svém

¹⁴³ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 120-121. ISBN 978-80-247-3470-5.

důsledku škodlivé, „volnočasové aktivity“. U jiných typů tzv. závadových part sehrává velkou úlohu v etiologii jejich protispolečenské činnosti nuda.¹⁴⁴

Na základě analýzy spisové dokumentace Police ČR či orgánů sociálně právní ochrany dětí se ukazuje, že právě v různých „závadových“ partách se děti dopouštějí trestné činnosti opakovaně, ale jejich recidiva se následně v oficiálních evidencích vykazuje jen v omezené míře. Pokud se podíváme na oficiální statistiky dotýkající se kriminality mládeže, tak recidivní trestná činnost této věkové kategorie zde vykazuje pouze nepatrnou část recidivy skutečné, přičemž např. v oblasti majetkové kriminality má recidiva mládeže velice silné zastoupení, a to právě v rámci různých asociálně zaměřených seskupení. V případě odhalení protispolečenské činnosti skupiny kompetentními orgány dochází často k situaci, že přistižen bezprostředně při činu je jen některý její člen a ostatní se vyhýbají odpovědnosti za spáchané jednání. Řada pachatelů z řad mládeže tak zůstává latentní, tzv. skrytá v rámci struktury skupiny. Tato okolnost se stává velice rizikovou právě v ohledu rozvoje další kriminální dráhy dítěte, které má pocit nedotknutelnosti, nepostižitelnosti, protože delikventní činnost v této podobě, tj. se skupinou vrstevníků, se mu vyplácí.

Společně s vrstevníky tráví většina dětí převážnou část svého volného času, kterého se jim dostává určitě ve větší míře než dospělým. Za volný čas je považován dle pedagogických kritérií čas, s nímž člověk může naložit dle vlastní vůle zohledňujíc přitom své zájmy. Je to především ta část mimoškolního času, která zůstává po zajištění individuálních a rodinných, existenčních a biologických potřeb.¹⁴⁵

Sféra volného času a vůbec životní styl jako takový doznal po roce 1989 výrazných změn. Se zvyšující se náročností rodinných rozpočtů vyvolávající tlak na zaměstnanost rodičů a s tím spojené jejich omezené finanční a časové možnosti přicházejí též negativní dopady v oblasti možností trávení volného času společně se svými dětmi. V minulosti většina dětí využívala nabídek volnočasových aktivit zprostředkovaných přímo školskými zařízeními, jež byly dostupné většině dětí především z důvodu jejich

¹⁴⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 85. ISBN 80-7178-226-2.

¹⁴⁵ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 341. ISBN 978-80-7380-124-3. Obdobně: SAK, Petr. *Proměny české mládeže. Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2000, s. 133. ISBN 80-7229-042-8.

bezplatnosti či pouze určitých symbolických poplatků. V polistopadovém období se sice rozšířila nabídka volnočasových aktivit, ale zároveň s tím stoupla též jejich finanční náročnost. K rozšíření volnočasových aktivit došlo především ve větších městech. V menších lokalitách se stávají některé volnočasové aktivity nedosažitelnými, ačkoli by o ně děti měly zájem. Tím se vytvářejí jisté bariéry v oblasti smysluplného zapojování se do volnočasových aktivit mládeže, ať již tedy z důvodu jisté ekonomické nedostatečnosti, nedostupnosti zájmových aktivit či koneckonců též nezájmu a vůbec nevytěžování si v rámci rodinného prostředí určitého pozitivního vztahu k této důležité oblasti, jež výrazným způsobem ovlivňuje další životní orientaci mladého člověka.

Negativní formy prožívání volného času např. návštěvy restauračních zařízení, barů, heren, bezcílné potulování se po okolí lze považovat za významný faktor v rámci rozvoje delikventního chování. K delikventnímu jednání u takových dětí dochází v mnoha případech v důsledku nedostatku finančních prostředků, které by tyto nákladné aktivity pokryly a dalším významným faktorem je zde nuda. Pocitu nudy se snaží děti nějakým způsobem zbavit. Jedná se pak o různé případy protispolečenských jednání, které je často přivádějí do konfliktu se zákonem. Jak uvádí Večerka, tato skutečnost vyplývá též z výzkumu „Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti“¹⁴⁶, kde byla kriminální či nekriminální dráha mladistvých významně závislá na adekvátním způsobu kontroly jejich volného času. Ukazuje se, že delikventní mladiství vykazovali několikanásobně čtenější výskyt asociálních aktivit volného času a zároveň byli v menší míře zapojení do organizovaných aktivit volného času. Současně zde byla zaznamenána menší kontrola sféry volného času ze strany jejich rodičů.

Sféra volného času mládeže si zaslouží zvýšenou pozornost ze strany rodičů, školských zařízení či zájmových organizací, které by měli vést dnešní děti ke smysluplným aktivitám, pozitivním formám trávení volného času. Neměli bychom vyčleňovat méně nadané děti, děti s různými hendikepy, děti, které např. z ekonomických důvodů nedosahují na dané aktivity a stávají se tzv. rizikovými z pohledu jejich následného sociálního selhání. Právě tyto sociálně hendikepované děti si pak mohou hledat náhradní cesty, které často nabývají asociálních forem.

¹⁴⁶ NETÍK, Karel, VEČERKA, Kazimír, NEUMANN, J. *Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti. (K problematice deviantní životní cesty)*. Praha: VÚK, 1987. In: NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI- Wolters Kluwer, 2008 s. 458. ISBN 978-80-7353-376-8.

3.5 Média

Média jsou významnou součástí volnočasových aktivit dnešních dětí. Mediální aktivity, mezi které můžeme zahrnout sledování televize, internet, aktivity na dalších sociálních sítích jako je např. facebook, skype, ale též hraní různých počítačových her, zabírají v rámci mimoškolní činnosti dítěte stále více času. Mají tak velice významný vliv na socializaci našich dětí. Výrazným způsobem pak ovlivňují jejich život, hodnotovou orientaci, názory, postoje a to jak v kladném slova smyslu, tak i v negativním směru (prezentace mediálního násilí), což je z hlediska etiologie protispolečenské činnosti u mladé generace velice rizikové.

Jak uvádí Sak¹⁴⁷, dochází vlivem masivního rozšíření technických prostředků již od osmdesátých let minulého století ke značnému rozšíření masové kultury. U řady tzv. klasických mediálních aktivit jako je např. četba knih, novin, návštěva kin, divadel, galerií, poslech rozhlasu, dochází k trvalému poklesu. Oproti tomu narůstají aktivity na internetu, sledování DVD, návštěvy diskoték, barů apod.

Je nám více méně jasné, že tomuto technickému pokroku ve smyslu rozvoje médií zabránit nelze. Je třeba se však zamyslet nad tím, jak můžeme případnému negativnímu vlivu médií na osobnost zamezit. Média výrazným způsobem ovlivňují myšlení jedince, jeho jednání, cítění. K výraznějšímu ovlivnění dochází právě u dětí, které jsou v důsledku nedokončeného psychosociálního vývoje z tohoto pohledu zvýšeně ohrožené. Na tomto místě by se jistými průvodci dětí měli stát jejich rodiče, vychovatelé, kteří by dětským televizním divákům vytvářeli jistou zpětnou vazbu, která je před negativním vlivem mediálního působení může ochránit. Děti jsou vystavovány, často v pořadech určených prioritně i nejmladší věkové kategorii, různým formám prezentace násilí, jež může v mnoha případech vést dítě k napodobení zhlédnutého negativního vzoru. Intenzivnější působení násilí na dítě prostřednictvím médií může u dítěte vzbudit přesvědčení o přípustnosti, legitimitě, funkčnosti násilí, kterým lze řešit konfliktní situace jak mezi vrstevníky, tak vůči autoritám.

¹⁴⁷ SAK, Petr. *Proměny české mládeže. Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2000, s. 165. ISBN 80-7229-042-8.

V této souvislosti hovoří Martínek¹⁴⁸ o „oživení scénáře násilí“. Dítě dostávající se v rámci širšího sociálního prostředí např. v mateřské škole do konfliktní situace, jež mu připomíná zdánlivě scénu, kterou prožíval jeho akční hrdina ve filmu, napodobí jeho chování. V akčních filmech, v nichž se velice rychle střídají jednotlivé scény, není dítě schopno na základě své omezené psychické vybavenosti, zkušenosti spolehlivě odlišit, proč se ten který hrdina chová agresivně, čeho chce tímto způsobem dosáhnout. Často jsou zde prezentováni kladní akční hrdinové, kteří brání slabší jedince, avšak za použití agrese a násilí. Pokud u dítěte při zhlédnutí takové scény absentuje zpětná vazba ze strany vychovatelů, rodičů, může u něj vzbudit právě negativní efekt ve smyslu nápodoby daného chování. Právě nápodoba určitých aktivit často předchází samotné identifikaci.

Dle určitých studií¹⁴⁹ již velmi malé děti (roční) dokáží napodobit to, co viděly v televizi. Zvýšená fyzická aktivita dětí v mateřských školách, vyšší agresivita těchto dětí vůči ostatním osobám a hračkám je dáována do souvislosti s kreslenými pohádkami, v nichž se chovají hlavní hrdinové agresivně. V této souvislosti je někdy v odborných publikacích¹⁵⁰ poukazováno na nám všem velmi známou a mezi dětmi oblíbenou pohádkovou sérii Tom a Jerry. V této pohádce se dětmi velice oblíbené postavičky myš a kocour chovají k sobě často agresivně, nepřátelsky, z příběhu je pro děti (ale i dospělé) obtížně rozlišitelné, kdo je ten hodný a kdo zlý.

Zvýšená agresivita dětí ve školských zařízeních, jež je vysvětlována jako odreagování agresivity, kterou děti nabyly během víkendových dní sledováním televizních pořadů, ale též DVD přehrávačů či internetových relací, bývá v odborných kruzích nazývána jako tzv. **pondělní syndrom**.

Výsledky studií zabývajících se vlivem mediálního násilí na chování lidí jsou nejednoznačné. Studie L. Erona a R. Huesmanna¹⁵¹ poukazuje na vliv dlouhodobého

¹⁴⁸ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 79. ISBN 978-80-247-2310-5.

¹⁴⁹ MURRAY, J.P. *Children and television violence. The Kansas Journal of Law and Public Policy*. Spring, 1995. In: MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 105. ISBN 80-7178-226-2.

¹⁵⁰ Např. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 78. ISBN 978-80-247-2310-5.

¹⁵¹ Převzato: LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. Aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 302. ISBN 80-247-1284-9.

sledování televizního násilí na charakter a osobnost dětí, jež ve svém důsledku může vést až k závažnému kriminálnímu chování. Autoři této studie uvádějí, že *„nejpřesnějším jednotlivým prediktorem toho, jak agresivní bude mladistvý v 19 letech, je násilí na televizních programech, jimž dával přednost ve věku osmi let“*.

Pešatová¹⁵² odkazuje na výzkumy, které prokazují u dětí souvislost mezi dlouhodobou expozicí televizního násilí a ztrátou kontroly nad vlastními agresivními pudy. Přirovnává děti trávící mnohé hodiny před televizní obrazovkou k tzv. „počítačovým narkomanům“, či ostatním jedincům se závislostí. Jedná se o děti, které ztrácejí postupně blízké vztahy s vrstevníky, u nichž vyhasínají emoční vztahy, mající četné konflikty s rodiči, objevují se u nich problémy ve škole, s prospěchem, s chováním, s plněním školních, ale i mimoškolních povinností. Jako negativní jevy televizního vysílání Pešatová uvádí:¹⁵³

- *„samoučelné zobrazování násilí a jeho zlehčování, kdy prezentace častého zla se stane normou,*
- *vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost,*
- *agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám,*
- *špatný příklad pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj,*
- *reklamy, které stále dokola nabízejí různé novinky, vytvářejí pocit, že pokud dotyčný nebude okamžitě vlastníkem novinky, bude pozadu za ostatními. Pokud děti a mladiství nemají dostatek prostředků na vytouženou věc, často ji odcizí.“*

Je třeba si uvědomit, že média nepřinášejí pouze násilné vzory chování, ale také prezentují různé modely životního stylu, které lze v mnoha případech označit za rizikové. Jedná se například o konzumaci alkoholu, jiných návykových látek, kouření, gamblerství apod. Rovněž v důsledku možnosti výběru z většího množství kanálů se neustálým přepínáním posiluje tendence k hyperaktivnímu a nesoustředěnému myšlení a jednání. Rychlost střídání podnětů přitahujících pozornost dítěte vede k nadměrné stimulaci, jež může ve svém důsledku vést ke zkrácení rozsahu jeho pozornosti případně

¹⁵² PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007, s. 41 a násl. ISBN 978-80-7372-291-3.

¹⁵³ Obdobně: MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy*. Praha: Portál, 1998, s. 103. ISBN 80-7178-226-2.

až k rozvoji ADHD. Mimo jiné je v souvislosti se sledováním televizních pořadů poukazováno na omezení rozvoje verbálních schopností dětí, jejich fantazie a tvořivosti oproti možnostem, které přináší četba.¹⁵⁴

Zvláštní pozornost z hlediska negativního působení na vývoj společnosti jako takové, tak jejich jednotlivých členů, především pak mládeže, je třeba věnovat stále se rozvíjícímu prostředku masové komunikace, a to internetu. Internet je v dnešní době běžnou součástí školských zařízení, domácností, ale také různých kulturních, restauračních podniků (internetové kavárny apod.). Dětem jsou tak dostupné informace z různých oblastí včetně rozličných forem prezentace násilí. Z tohoto hlediska lze internet označit za významný činitel v rámci socializačního působení u dnešní mladé generace.

Vliv médií přinášejících prezentaci násilí v různých podobách na psychický vývoj osobnosti nelze popsat tak jednoduše. Agresivní projevy chování jednotlivců či skupin nejsou zapříčiněny pouze jednoduchým působením mediálního násilí, ale u mnohých jedinců sehrávají nezastupitelnou roli další faktory. Mohou to být predispozice k agresivnímu chování, dysfunkčnost rodinného prostředí a další faktory, které byly popsány výše.

Média nepřinášejí do našeho života pouze negativní aspekty, ale mnohé informace v médiích prezentované nás obohacují v pozitivním slova smyslu. Na tomto místě mají nezastupitelnou úlohu právě rodiče jako průvodci malých televizních diváků. Je na nich, aby sledovali skladbu a obsah televizních pořadů, internetových stránek, jež jejich děti vyhledávají, navštěvují a sledují. Rodiče či jiní vychovatelé by měli být vůči dětem zvýšeně empatictí, podporovat přirozenou sebedůvěru dětí a zároveň být sami autentičtí vyjadřující své vlastní názory, pocity, postoje. Pak může docházet k vzájemné konfrontaci u televizní obrazovky, k pomoci dětem odhalovat kýč, lži ve filmech, ale též k empatickému naslouchání.¹⁵⁵ V této souvislosti hovoříme o tzv. mediální výchově , v

¹⁵⁴ LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. Aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 303. ISBN 80-247-1284-9.

¹⁵⁵ DOLEJŠOVÁ, Leona, PELCÁK, Stanislav. *Televize jako součást volného času*. In: *Socialita 2000. Mládež a volný čas. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Gaudeamus. Hradec Králové: 2001, s. 80. ISBN80-7041-760-9.

níž se učí děti využívat média ku svému prospěchu. Jde o využití tohoto fenoménu k celkové vzdělanosti a kultuře společnosti s cílem tzv. mediální gramotnosti nás všech.

4. MOŽNOSTI A MEZE ZACHÁZENÍ S DELIKVENTNÍMI DĚTMI

Delikventní mládež je předmětem pozornosti řady odborníků z různých oborů. Jedná se o problematiku multidisciplinární, diskutovanou jak na poli odborných diskusí, tak i laickou veřejností. U té pak vzbuzuje různé obavy v případě mediálně prezentovaných kriminálních kauz, jejichž hlavními aktéry jsou právě děti. Kauzy dětských delikventů jsou často prezentovány pro diváky velice atraktivním, poutavým způsobem a u široké veřejnosti se pak setkávají s obrovským zájmem. Prezentace dětské delikvence ve sdělovacích prostředcích s sebou nese i negativní aspekty. Z televizního zpravodajství či z tiskových zpráv se dozvídáme o úplné beztrestnosti pachatelů z řad dětské populace i v případech závažných zločinů jako jsou těžká ublížení na zdraví, loupeže či dokonce vraždy. Je poukazováno na jakousi „bezmoc“ našich formálních instancí kontroly delikvence mládeže, či nedokonalost našeho právního řádu, který ohledně pachatelů z řad mládeže svazuje kompetentním institucím ruce ve smyslu možností zacházení s touto problematickou kategorií dětských delikventů. U veřejnosti mohou takové prezentace vyvolávat dojem nemožnosti jakékoli reakce kompetentních orgánů v případech porušování norem ze strany té nejmladší kategorie osob. Široká veřejnost poté volá po nutnosti zpřísnování trestní represe vůči pachatelům z řad mládeže. Čas od času se objevují sílící diskuse o nutnosti snížení věkové hranice trestní odpovědnosti, které v souvislosti s řešením kriminality mládeže mnohé napadá. Oproti tomu řada odborníků, odpůrců snižování věkové hranice trestní odpovědnosti, preferuje širší aplikaci prostředků na poli prevence a širší realizaci prvků restorativní justice.¹⁵⁶

4.1 Možnosti na poli rodinného působení

Při úvahách o možnostech řešení kriminality mládeže je nutné vzít v potaz specifickou tuto věkovou kategorii, psychosociální vývoj jedince, míru dosažené úrovně chování, psychické, rozumové, mravní a sociální zralosti. Jedná se o aspekty silně podmíněné kvalitou socializačního procesu v prostředí, nejčastěji rodinném, ve kterém bylo dítě vychováno.¹⁵⁷ Právě rodina sehrává v socializaci dítěte rozhodující úlohu. Je to

¹⁵⁶ Obdobně: FIRSTOVÁ, Jana. *Máme v České republice dostatečné prostředky pro zacházení s delikventními dětmi?* In: *Bezpečnostní teorie a praxe, zvláštní číslo, díl II.* Praha, 2011, s. 333-342. ISBN 978-80-7251-365-9.

¹⁵⁷ Srovnej: ČERNÍKOVÁ, Vlastislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 108-109. ISBN 978-80-7380-138-0.

určující prostředí pro rozvoj jeho osobnosti v prosociálním slova smyslu. Bohužel ve společnosti nastávají i situace, v nichž právě rodina ve svých základních funkcích selhává, dítě v rodinném prostředí nenachází příznivé podmínky pro saturaci svých základních potřeb a v procesu socializace tak nastávají určité problémy, které mohou následně vyústit až v porušování etických, společenských, ale i právních norem.

Helus hovoří o jednom ze základních úkolů rodiny jako takové ve smyslu realizace její funkčnosti vůči dítěti. V této souvislosti popisuje též nejdůležitější sociálně-psychologické funkce rodiny, které lze považovat za zásadní pro zdravý vývoj dítěte a jeho úspěšnou socializaci.

- ***Rodina uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích jeho života*** (biopsychické, rané psychické potřeby).
- ***Rodina uspokojuje velice závažnou potřebu organické přináležitosti dítěte*** (potřeba domova, potřeba mít svou matku, otce a identifikovat se s nimi).
- ***Rodina vytváří dítěti, a to již od nejútlejšího věku, akční prostor. Prostor pro jeho aktivní projevy, činnou seberealizaci, součinnost s druhými.***
- ***Rodina uvádí dítě postupně do vztahu k věcem rodinného vybavení.*** Jde o to, naučit dítě, aby chápalo tyto předměty jako hodnoty významné pro členy domácnosti, kultivace vztahu k předmětnému, hmotnému světu.
- ***Rodina sehrává významnou roli v prvopočátečním prožitku sebe sama.***
- ***Rodina zprostředkovává dítěti bezprostředně působící vzory a příklady.*** Význam napodobování chování rodičů i ve smyslu delikventního chování.
- ***Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého.***
- ***Rodina sehrává významnou úlohu v rámci mezigeneračních vztahů.*** Dítě proniká do vztahů s rodiči, prarodiči, sourozenci a dalšími příslušníky tzv. širší rodiny.
- ***Rodina navozuje v dítěti představu o širším okolí, společnosti a světě prostřednictvím rodičů, prarodičů, sourozenců, příbuzných a přátel.***
- ***Rodinné prostředí je to, kde se mohou svěřit, očekávat naslouchání, radu, pomoc. Nabízí útočiště v těžkých životních situacích.***¹⁵⁸

¹⁵⁸ Převzato z: HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 149-151. ISBN 978-80-247-1168-3. Procházka zdůrazňuje funkce biologicko-reprodukční, sociálně ekonomickou, výchovnou, socializační, emocionální, ochrannou a domestikační, rekreační a regenerační. Blíže: Procházka, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 103 a násled. ISBN 978-80-247-3470-5.

Všechny výše popsané funkce rodiny poté vytvářejí rodinu, kterou Helus označuje jako rodinu funkční, jež zabezpečuje dítěti kvalitní socializační podmínky. Rodina, jak je z výše uvedeného zřejmé, sehrává v možnostech zacházení s tzv. „rizikovými“ dětmi klíčovou úlohu. Jedná se především o její roli v rámci prevence sociálně deviantních projevů u dětí.

Oproti tomu rodiny dysfunkční a afunkční představují pro dítě jisté ohrožení, neplní vůči dítěti svoji roli a je zde na místě profesionální zásah kompetentních institucí. Jedná se vždy o intervenci z vnějšku, zásah do intimního rodinného prostředí vyžadující respektování práva na soukromí rodiny při současném respektu vůči právům dítěte. V takovýchto případech je třeba vycházet především z Listiny základních práv a svobod a Úmluvy o právech dítěte. Jednotlivá výchozí ustanovení pro intervenční zásahy ze strany státu pak nacházíme ve vnitrostátních právních normách jako je občanský zákoník, zákon o rodině, zákon o sociálně právní ochraně dětí.

4.2 Opatření dle zákona o rodině

Právě zmiňovaný zákon o rodině definuje **rodičovskou zodpovědnost** (§30) jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě. Jedná se o faktickou péči o dítě, právo rodičů na výchovu svého dítěte a zároveň oprávnění vyžadovat od dítěte kázeň. Zahrnuje především péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Zabezpečení výchovy dítěte v tom nejširším slova smyslu lze považovat za nejdůležitější oprávnění a povinnost rodičů ve vztahu k nezletilému dítěti. Při výkonu tohoto práva (povinnosti) je rodič oprávněn v závislosti na věku dítěte a stupni jeho rozumového vývoje použít přiměřené výchovné prostředky, takovým způsobem, aby nebylo ohroženo zdraví, důstojnost, duševní, tělesný a citový vývoj dítěte.¹⁵⁹ Z výše uvedeného vyplývá tedy primární odpovědnost rodičů, za výchovu svých dětí. První intervenční zásahy v případech závadového chování dětí by tedy měly přicházet ze strany těchto nositelů rodičovské zodpovědnosti, jež ve výchově dětí sehrávají rozhodující úlohu.

¹⁵⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 119-122. ISBN 978-80-7400-061-4.

Ustanovení § 32 odst. 2 zákona o rodině (dále jen ZOR) přímo stanoví, že „rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem“. Ustanovení § 35 téhož zákona stanoví dítěti povinnost své rodiče ctít a respektovat. V praxi se často setkáváme s delikventními dětmi, v jejichž osobní anamnéze narážíme na výskyt sociálně patologických jevů právě u rodičů, kteří se tak stávají nevhodnými vzory pro dítě a sehrávají v rámci rozvoje jeho kriminální kariéry významnou roli. Jak uvádí Bendl, dítě přebírá v rodině právě od rodičů různé morální hodnoty a normy, učí se tomu, co je dobré, co je zlé, jaké chování je vhodné a jaké nikoli. V rodině se formuje jeho mravní profil.¹⁶⁰ Zjednodušeně řečeno, dítě se učí nápodobou od útlého dětství a vzory mu bezprostředně nabízejí právě jeho rodiče. Pokud se rodič chová v rozporu se všeobecně uznávanými normami, v krajním případě i právními, může to zakládat důvod pro intervenci ze strany kompetentních orgánů. Pokud to vyžaduje zájem dítěte, může být rodič ze strany soudu rodičovské zodpovědnosti zbaven, může mu být pozastavena či omezena (§ 44 ZOR).

Pozastavení, omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti je však tím nejpřísnějším zásahem do rodinných vztahů v případech řádného zabezpečení ochrany dětí ve smyslu ustanovení § 1 zákona o sociálněprávní ochraně dětí (dále jen ZSPO).¹⁶¹ V rámci prevence výskytu různých projevů sociální deviace u dětí lze učinit ze strany kompetentních orgánů vůči rodinnému prostředí jistá **výchovná opatření**. V zájmu zabezpečení řádné výchovy dítěte v rodině může soud, případně orgán sociálněprávní ochrany dětí, nezletilého vhodným způsobem napomenout, případně toto **napomenutí** učinit vůči jeho rodičům či ve vztahu k jiným osobám, které řádnou výchovu dítěte narušují.¹⁶² Jedná se o nejmírnější opatření a u aplikace vůči dítěti je vždy třeba brát ohled na stupeň jeho rozumové a mravní vyspělosti. U dítěte, které není schopno si uvědomit nevhodnost svého chování, by se asi takovéto opatření míjelo účinkem. Také je třeba vždy přistupovat k řešení případu přísně individuálně, osobnost každého dítěte je jedinečná a to, co platí na jedno dítě, nemusí nutně tzv. „sklízet ovoce“ u dítěte

¹⁶⁰ BENDL, S. *Vliv výchovy v rodině na kázeň žáků ve škole*. Pedagogická orientace, 3, 2004, s. 2-20. ISSN 1211-4669. In. Procházka, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 102. ISBN 978-80-247-3470-5.

¹⁶¹ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálněprávní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Ustanovení § 1 sociálněprávní ochranou rozumí a) ochranu práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, b) ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny

¹⁶² Ustanovení § 43 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

jiného. U rodičů se v praxi jedná o aplikaci tohoto ustanovení nejčastěji v případech zanedbání povinné školní docházky (tolerance záškoláctví, viz výše), zanedbávání lékařské péče apod.

V závažnějších případech, např. opakované záškoláctví, přestupky, drobná kriminalita, může být nad nezletilým stanoven **dohled**, který je prováděn za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště, případně na pracovišti. Obdobný institut zná i zákon o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM), který se však v praxi užívá v případech závažnějšího porušení právních norem nezletilými, konkrétně trestně-právních. V takovém případě se jedná o dohled probačního úředníka (§ 93 odst. 1 písm. a) ZSM), který však nevylučuje současné uložení dohledu dle zákona o rodině.

Dalším opatřením, které lze v zájmu řádné výchovy nezletilému učinit, je uložení **omezení**, které má zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu. Zákon přímo zmiňuje zákaz návštěv podniků a zábav, které se jeví pro nezletilého nevhodnými. V praxi si lze představit případy omezení návštěv různých diskoték, barů, heren, v případech diváckého násilí návštěvy fotbalových utkání apod. Podíváme-li se však na četnost ukládání tohoto opatření ze strany kompetentních subjektů (viz příloha č. 4), vidíme, že v aplikační praxi je toto opatření ukládáno opravdu zřídka. Důvodem může být nízká efektivita tohoto opatření spojená s problematickou kontrolou jeho dodržování. Tuto kontrolu by měli vykonávat pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí a vezmeme-li v potaz personální situaci u těchto institucí, počet uložených omezení dle zákona o rodině nás nijak nepřekvapí.

Na tomto místě pokládám za vhodné uvést stručný exkurz do **slovenské právní úpravy** v oblasti výchovných opatření, která vykazuje jisté odlišnosti. V rámci slovenského zákona č. 36/2005 Z.z., o rodině a o zmene a doplnení niektorých zákonov, nacházíme další opatření v zájmu zabezpečení řádné výchovy dítěte, a to konkrétně oprávnění každého informovat kompetentní orgány o nevhodném chování dětí, porušování povinností rodičů nebo o tom, že rodiče nemohou plnit své povinnosti vyplývající z rodičovských práv a povinností. Slovenský zákon dává soudu možnost též uložit dítěti a jeho rodičům povinnost podrobit se sociálnímu poradenství nebo jinému odbornému poradenství ve specializovaných zařízeních. Navíc mezi výchovná opatření zařazuje slovenský zákon též dočasné odebrání dítěte z osobní péče rodičů a to i proti jejich vůli.

Jedná se o dočasné pobyty v diagnostických či jiných specializačních zařízeních, nebo v resocializačních střediscích pro drogově závislé.¹⁶³ V české právní úpravě nacházíme obdobné instituty, konkrétně upozornění dle ust. § 7 a preventivní poradenskou pomoc dle ust. §§10-12 v zákoně o sociálněprávní ochraně dětí. Výchovná opatření upravená dle slovenské právní úpravy v jedné právní normě se mi jeví jako vhodnější. Jisté odlišnosti zde nacházíme též v kompetencích jednotlivých orgánů, kdy v ČR může výchovná opatření uložit jak soud, tak orgán sociálně právní ochrany dětí, na Slovensku tak může učinit pouze soud.

Za výraznější zásah do rodinných vztahů lze považovat institut **svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče** (ust. § 45 ZOR). V případech dětí ohrožených různými formami deviace, či již s rozvinutou sociální deviací se může institut náhradní rodinné výchovy, která je v současné době odborníky stále více preferována,¹⁶⁴ jevit jako poněkud problematický. U dětí se závažnými poruchami chování, projevujícími se různými formami kriminální činnosti a to i násilného charakteru, bude velice problematické ustanovení osoby, která bude schopna a ochotna řádnou výchovu nezletilého zabezpečit. Jakákoli forma náhradní rodinné péče bude určitě u řady dětí výhodnější a efektivnější. Na druhé straně je třeba si v této souvislosti uvědomit, že bude určitá část dětí se závažnějšími problémy, či poruchami, které nebude možné v náhradních rodinách efektivně umístit. Je třeba si uvědomit a v aplikační praxi také tak k tomuto institutu přistupovat, že společně s pěstounskou péčí (§45a ZOR) či ústavní výchovou (§ 46 ZOR) se jedná o krajní prostředek, který by neměl být v praxi nadužíván a měly by se vždy hledat jiné, mírnější zásahy do rodinných vztahů. To však mimo jiné předpokládá též včasnou, profesionální a efektivní intervenci, například i za využití výše popsaných mírnějších prostředků.

Při úvahách o možnostech řešení kriminality mládeže si zvýšenou pozornost jistě zaslouží **institut ústavní výchovy**. Soud může dle zákona o rodině přistoupit k tomuto výchovnému opatření (§ 46 ZOR) v případech vážného ohrožení či narušení výchovy dítěte, a to za situace, kdy jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, případně pokud rodiče nemohou z jiných závažných důvodů výchovu dítěte zabezpečit. Současně zákon

¹⁶³ Bliže ke slovenské právní úpravě: HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-061-4.

¹⁶⁴ poukázováno na negativa jakékoli formy institucionální péče, bude popsáno později

připouští v takových případech dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (viz zákon o sociálně-právní ochraně dětí níže). K ústavní výchově soud přistupuje tedy až za podmínky, že jiná mírnější výchovná opatření selhala, avšak zákon připouští i možnost nařízení ústavní výchovy v případech, kdy jiná výchovná opatření nepředcházela. Vždy je třeba prioritně přihlížet k zájmu dítěte. Za vážné ohrožení výchovy dítěte lze považovat různé formy zanedbávání, ale také nevědomost či tolerance ze strany rodičů k jakékoli formě sociálně deviantního chování dítěte ať již v podobě záškoláctví, zneužívání návykových látek, ale i delikventní činnosti včetně jejích recidivních podob. Děti mohou být v tomto smyslu ohroženy též deviantní činností samotných rodičů, případně jiných osob, s nimiž se v rámci rodinného prostředí setkávají. Na tomto místě mám na mysli například děti vyrůstající s rodiči závislými na návykových látkách, kdy se často v jejich bytech setkávají s dalšími narkomany a probíhají zde za účasti dítěte tzv. drogové dýchánky. Zde však již nehovoříme o pouhém ohrožení, ale již o narušení výchovy dítěte. Mohli bychom na toto místo zařadit též případy dětí, které jsou z důvodu své beztrestnosti, pro nedostatek věku, ze strany svých rodičů zneužívány k páchaní trestné činnosti, viz kasuistika přílohová část.

Ústavní výchova je jednou z forem náhradní kolektivní výchovy, která by měla nastupovat až opravdu v těch nejkrajnějších případech, v nichž nebylo možné zajistit individuální náhradní rodinnou výchovu, anebo je potřeba zajistit péči o dítě ve specializovaném zařízení. V tomto ohledu musí vždy soud daný případ posuzovat přísně individuálně s preferencí péče o dítě v rodinném prostředí.¹⁶⁵ Je třeba mít na paměti, že i umístění dítěte v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc má přednost před umístěním dítěte v ústavní výchově, ačkoli se nejedná o individuální rodinnou péči, jakou je například péče pěstounská. Zákon o rodině však tuto péči v ust. § 46 odst. 2 označuje za péči rodinnou, která by měla mít před výchovou ústavní přednost.

Ústavní zařízení, v nichž je ústavní výchova vykonávána, lze diferencovat dle věku dětí, jejich zdravotního stavu či důvodu, pro které byla ústavní výchova nařízena např. různé výchovné problémy, neplnění či zneužívání rodičovské zodpovědnosti ze strany rodičů apod. Tato zařízení spadají do kompetence tří ministerstev, a to ministerstva zdravotnictví – ústavní výchova u dětí do tří let věku, ministerstva práce a sociálních

¹⁶⁵ Obdobně: HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 215 a násl. ISBN 978-80-7400-061-4.

věcí – ústavy pro tělesně postiženou mládež, pro mentálně postiženou mládež a ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Z hlediska zpracování této práce se posledně zmiňovaná zařízení MŠMT jeví pro zacházení s delikventními dětmi jako rozhodující. Podrobnější úpravu výkonu ústavní příp. ochranné výchovy obsahuje zákon č. 109/2002Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Účelem tohoto zákona (ust. §1) je zajistit ve výše uvedených zařízeních základní práva každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Dále vytvářet podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjet citovou stránku jeho osobnosti a umožnit aktivní účast dítěte ve společnosti. V neposlední řadě jde o zajištění náhradní výchovné péče nezletilé osobě v zájmu jejího zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. V tomto ohledu plní každé z výše uvedených zařízení své specifické úkoly.

Diagnostický ústav

U přijímaných dětí zajišťuje zpravidla komplexní diagnostické vyšetření, na kterém se podílí skupina odborníků. Na základě tohoto vyšetření se zpracovává komplexní diagnostická zpráva s návrhem programu zacházení rozvoje osobnosti dítěte. V této zprávě jsou zohledněny specifické vývojové výchovné a vzdělávací potřeby dítěte, které jsou následně zohledněny při samotném umístění dítěte do pro něj nejvhodnějšího zařízení.¹⁶⁶

Dětský domov

Dětský domov plní ve vztahu k dětem zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou, u nichž nebyly diagnostikovány závažné poruchy chování (ust. § 12 zákona č. 109/2002Sb.).

¹⁶⁶ Obdobně: ČERNÍKOVÁ Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. S. 171-172. ISBN 978-80-7380-138-0.

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti, kterým byla nařízena ústavní výchova, mají-li závažné poruchy chování nebo vyžadují-li pro svou přechodnou či trvalou duševní poruchu výchovně léčebnou péči. Dále v tomto typu zařízení je zajišťována péče o děti s uloženou ochrannou výchovou a o nezletilé matky, které mají závažné poruchy chování či trpí duševní poruchou. V dětském domově se školou se zpravidla umísťují děti ve věku od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud u dítěte po ukončení povinné školní docházky přetrvávají výchovné problémy, pro které jej nelze vzdělávat ve střední škole mimo zařízení, případně neuzavře-li pracovněprávní vztah, je dítě následně umístěno ve výchovném ústavu (ust. § 13 zákona č. 109/2002Sb.).

Výchovný ústav

Výchovný ústav plní sociální, výchovné a vzdělávací úkoly vůči dětem starším 15 let, které mají závažné poruchy chování a byla jim nařízena ústavní výchova nebo uložena výchova ochranná. Výjimečně lze ve výchovném ústavu umístit dítě starší dvanácti let, které nelze umístit v jiném typu zařízení z důvodu jeho závažných poruch chování. Při výchovných ústavech se zpravidla zřizují základní školy, školy speciální případně může být zřízena též střední škola (ust. § 14 zákona č. 109/2002Sb.).

Dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení sjedná po právní moci rozhodnutí soudu pracovník obecního úřadu, který má též dle ZSPO povinnost sledovat dodržování práv dítěte v těchto zařízeních. Dále sleduje rozvoj jeho duševních a tělesných schopností to, jak se vyvíjejí vztahy mezi rodiči a dětmi a zda trvají důvody pro umístění dítěte v zařízení (ust. § 29 ZSPO). Za tímto účelem je pracovník úřadu povinen navštěvovat dítě a jeho rodiče, a to nejméně jednou za 3 měsíce. S dítětem je pracovník oprávněn hovořit bez přítomnosti dalších osob a taktéž má možnost nahlížet do spisové dokumentace, kterou k dítěti v zařízení, v němž je dítě umístěno, vede. Účelem tohoto ustanovení zákona je zabezpečení zvýšené ochrany dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Tyto děti jsou vystaveny určité psychické deprivaci a cílem sociálních pracovníků by mělo být zamezení zbytečně dlouhému pobytu dětí v takovýchto zařízeních ať již v případech, ve kterých je to jen trochu možné, jejich

brzkým návratem do rodiny, případně hledání vhodných forem náhradní rodinné péče.¹⁶⁷ Za tímto účelem je nezbytně nutné, aby měl sociální pracovník dostatek informací o aktuálním stavu dítěte a jeho rodinném prostředí, o jeho potřebách a aktuálních možnostech řešení dané situace. Pracovníci ústavních zařízení jsou povinni v tomto ohledu poskytnout sociálním pracovníkům nezbytnou součinnost a informovat je o aktuální situaci a potřebách dítěte.

Jak již bylo uvedeno výše, návštěvy sociálních pracovníků se netýkají pouze dětí umístěných v ústavním zařízení, ale sociální pracovník má též povinnost průběžně pracovat též s rodiči dítěte. V této souvislosti se v praxi v současné době často hovoří o tzv. sanaci rodiny. Sociální pracovník by měl rodičům pomáhat při uspořádání rodinných poměrů, které umožní následně dítěti návrat zpět do rodiny. Dle aktuální situace rodiny se může jednat o pomoc poradenskou např. v případech výskytu poruch chování u dítěte a neschopnosti rodičů tuto situaci řešit, může však jít i pomoc při řešení tíživé sociální situace rodiny, zprostředkování zaměstnání ve spolupráci s úřady práce, či řešení neuspořádaných vztahů mezi manželi. V praxi se však můžeme setkat i s případy, kdy rodiče jakoukoli nabídnutou pomoc odmítají, či se jí záměrně vyhýbají. Velice často to bývá v rodinách delikventních dětí, kde samotní rodiče byli pro děti nevhodnými vzory z důvodu vlastního asocíálního chování a na tomto nehodlají takřkájíc nic měnit. Je to životní způsob, který jim naprosto vyhovuje, a ve směru k vlastním dětem jej považují za adekvátní. Některým dokonce odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění v institucionální péči naprosto vyhovuje.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí řeší v souvislosti s výkonem ústavní výchovy problematiku pobytů dětí mimo ústavní zařízení (ust. § 30 ZSPO). Na tomto místě je řešena především délka pobytu mimo zařízení diferencovaně u dětí s nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovou a dále okruh oprávněných osob, u kterých dítě může na základě souhlasu sociálního pracovníka a povolení ředitele ústavu pobývat. Smyslem ustanovení je zabezpečení ochrany dítěte svěřeného do institucionální péče i v době pobytu mimo ústavní zařízení. V tomto ohledu je velice důležité kvalifikované posouzení rodinného a sociálního prostředí, v němž má dítě pobývat, jež přísluší právě sociálním pracovníkům, kteří by měli mít dostatek relevantních a aktuálních informací,

¹⁶⁷ Srov. NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání*, 2007, s. 132-134. ISBN 978-80-86131-72-6.

pro posouzení tohoto stavu. Povolování pobytu mimo ústavní zařízení je zvláště u dětí - recidivistů trestné činnosti velice problematické. Vždy je nutné důkladně prozkoumat právě sociální a rodinné prostředí, ve kterém bude dítě pobývat a to ve vztahu k odpovědným osobám, ať již rodičům příp. jiným fyzickým osobám. Z praxe jsou známé případy, kdy děti na tzv. dovolenkách u svých rodičů páchaly opakovaně trestnou činnost, k níž byly často ze strany těchto „odpovědných“ osob donucovány.

Třináctiletá Renata byla umístěna v ústavní výchově z důvodu vážného narušení její výchovy v rodinném prostředí, kdy byla opakovaně zneužívána k páchání trestné činnosti majetkového charakteru svými rodiči. Po opakovaných intervencích ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí, vždy po vyrozumění policie o zadržení dívky při kapesních krádežích, výchovných pohovorech, napomenutích jak rodičů, tak dívky samotné došlo k nařízení ústavní výchovy. První rok pobytu v zařízení probíhal bezproblémově. Dívka spolupracovala, plnila bez problémů řád zařízení a vše nasvědčovalo tomu, že u dívky může dojít k pozitivnímu posunu ve směru prosociálního chování. Po roce pobytu dívky v dětském domově se školou zintenzivněly návštěvy rodičů a jejich zájem. Byly povoleny první pobyty mimo zařízení právě u rodičů. Po návratu se dívka svěřovala „chlubila“ svým kamarádkám se svou protiprávní činností, které se v době pobytu mimo zařízení věnovala. Při této trestné činnosti nebyla přistižena a ani pracovníci ústavu se v této fázi o trestných činech dívky nedozvěděli. Po několika návštěvách v rodině však nastaly závažnější problémy s chováním dívky i v ústavním zařízení. Postupně docházelo k opakovaným útěkům ze zařízení, při kterých se vždy dívka dopouštěla trestné činnosti. Při některých útěcích jí napomáhali též rodinní příslušníci, kteří byli v tu dobu na návštěvě v zařízení. V tomto případě byl jasně prokázán negativní vliv návštěv dítěte v rodinném prostředí, jehož nefunkčnost byla prvotně též důvodem umístění dítěte v institucionální péči.

Problémy ústavní výchovy

Česká republika je v oblasti realizace systému péče o ohrožené děti kritizována, a to v poslední době čím dál častěji ze strany mezinárodních institucí zabývajících se ochranou práv dětí. Výbor OSN pro práva dítěte vyzval v této souvislosti Českou republiku k provedení komplexního hodnocení rodinné situace a k vytvoření strategie pro snížení počtu dětí žijících u nás v ústavní péči. Právě na vysoký počet dětí pobývajících na území ČR v zařízeních institucionální péče je ze strany mezinárodních orgánů opakovaně poukazováno. Terčem kritiky se stává především vysoký počet dětí

umístovaných v kojeneckých ústavech a v dětských domovech do tří let věku. Systém umístování dětí do institucionální péče nahrazující péči rodičů byl převzat v téměř nezměněné podobě z období padesátých let minulého století, kdy model institucionální výchovy byl preferován na úkor náhradní rodinné péče.¹⁶⁸ V této souvislosti Výbor OSN apeluje na rozvoj komunitních služeb rodinného typu a pěstounské péče v České republice, jehož smyslem je eliminace nadměrného umístování dětí do ústavní péče.¹⁶⁹ Na tomto místě se nejedná pouze o výše zmíněné kojenecké ústavy, ale též o zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy), které se potýkají s vysokým počtem umístovaných dětí. Bližší představu si lze učinit na základě přílohy č. 6 nabízející aktuální informace o početním stavu klientely těchto zařízení.

Na vysoký počet dětí v institucionální péči a dále na nesystémovost při jejich umístování do ústavů poukazovalo již v roce 2008 Ministerstvo vnitra na základě analýzy stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy¹⁷⁰, která byla realizována u 17 454 dětí, které v období let 1995-2004 opustily zařízení institucionální péče. Cílem této sondy byla identifikace problémů v systému péče o ohrožené děti. Z analýzy mimo jiné vyplývá, že většina dětí se dostává do systému institucionální péče především ze sociálních důvodů¹⁷¹ a pro různé poruchy chování, tedy z důvodů, které je možné ovlivnit včasným profesionálním zásahem a sociální prací jak se samotným dítětem, tak s jeho rodinou. Analýza poukázala na fakt, že v řadě případů se jedná o nesystémové, nepromyšlené umístování dětí do ústavní péče, kterému v řadě případů nepředchází žádná intervence ze strany kompetentních orgánů jako např. mírnější výchovná opatření, vyšetření pedagogicko-psychologickou poradnou či další formy sociální práce, které mohou nepříznivému rozvoji dítěte zabránit již v raných fázích vzniku daného problému.

¹⁶⁸ ust. § 9 zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶⁹ Blíže: Blíže: PLÍVOVÁ, Viktorie. *Kojenecké ústavy pro děti mladší tří let by měly skončit do konce roku 2013. Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 25.srpna 2011.* In: Mpsv.cz[online].2011 [cit.2013-11-03]. Dostupné z:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11310/ruseniustavu.pdf>

¹⁷⁰ *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004.* Praha: Ministerstvo vnitra-odbor prevence kriminality. ISBN 978-80-254-0259-7.

¹⁷¹ Např. dle slovenské právní úpravy není možné, aby byla ústavní výchova nařízena z důvodů špatných bytových či majetkových poměrů rodiny.

Na tento fakt poukazuje též veřejný ochránce práv na základě systematických návštěv¹⁷², které prováděl jeho úřad v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Ochránce poukazuje na absenci dostatečné sítě podpůrných služeb pomáhajících ohroženým rodinám překonávat jejich tíživou životní situaci ve smyslu předcházení odebrání dítěte ze samotné rodiny a zachovávání tak jeho práva na rodinný život. Umístění dítěte do institucionální péče by mělo být krajním prostředkem, avšak v našich podmínkách se stává pravidlem, nikoli výjimkou.

Další problémy, na které realizátoři analýzy narazili, spočívají v samotném výkonu institucionální péče. Kritizováno je prostředí ústavů, jejich dislokace a také režim, který významným způsobem ovlivňuje samotné dítě. Dítě se stává pasivním příjemcem jistých režimových prvků, v určitou dobu dostane najíst, ráno jej někdo vzbudí a pošle do školy, má přesně vymezený čas na volnočasové aktivity, které jsou v jednotlivých ústavech diferencovaně omezené. Velikým problémem se stává též společný výkon ústavní a ochranné výchovy ve stejných zařízeních. Budeme-li reflektovat důvody, pro které je nařizována ústavní výchova, a důvody pro uložení výchovy ochranné, je společný výkon těchto dvou opatření naprosto vyloučený. Koneckonců i zákon č. 109/2002 Sb. hovoří o odděleném výkonu ústavní a ochranné výchovy. V praxi se však lze setkat s velkokapacitními zařízeními, které neumožňují individuální, diferencovaný přístup k dítěti. Dle standardů Směrnice OSN by měla být ústavní péče realizována v menších zařízeních rodinného typu. Mělo by jít o smíšená zařízení, v nichž nebude docházet k umělému potlačování vzájemné interakce mezi dívkami a chlapci. Tato zařízení mají být situována do měst a obcí, nikoli na jejich okraj či zcela izolovaně takřkajíc mimo civilizaci. V České republice též absentuje síť specializovaných zařízení pro děti se specifickými problémy, jako jsou např. různé poruchy chování, agrese, autoagrese a s tím spojená zvýšená potřeba pedopsychiatrické péče. Tyto děti jsou často umísťovány v běžných zařízeních, kde se problémy kumulují a v praxi pak činí nemalé obtíže.¹⁷³ Odborníci z praxe potvrzují nárůst počtu dětí s psychiatrickou diagnózou, u kterých je specializovaná výchovně-léčebná péče nezbytná a v běžných zařízeních obtížně realizovatelná.

¹⁷² Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy 2011. [online]. [cit.1.3.2013]. Dostupné z: <http://www.dum-brno.cz/data/9632.pdf>

¹⁷³ Blíže: *Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny. Poznatky ze systematických návštěv veřejného ochránce práv* [online]. [cit.27.2.2013]. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/sites/default/files/StandardyPeceOohrozeneDeti.pdf>

Závažným problémem, na který v praxi výkon ústavní péče naráží, je vysoká útekovost dětí ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (aktuální data obsahuje příloha č. 7). Výše uvedená analýza MV potvrzuje fakt, že vysoké procento dětí dopouštějících se, a to i opakovaně, úteků ze zařízení institucionální péče páchá trestnou činnost nejrůznějšího charakteru. Tyto děti se tak dostávají mimo dosah systému sociální péče. Útěk tak popírájí smysl umístění dítěte v ústavu ve smyslu ochrany, pomoci a podpory jeho zdravého vývoje. U některých dětí tak dochází k pokračování sociálně patologického vývoje, k rozvoji kriminální kariéry, recidivě delikventního chování. U dětí, které doposud problémy s porušováním zákonů neměly, se právě okamžik útěku stává rizikovou situací, v níž často poprvé v tomto směru selhává, obstarává si základní životní potřeby nelegálním způsobem a v řadě případů se tak startuje jeho další kriminální kariéra.¹⁷⁴

Čtrnáctiletá Lucie se dostala do institucionální péče z důvodu opakovaného páchání trestné činnosti ve třinácti letech. Z dětského domova se školou poprvé utekla již po měsíčním pobytu v tomto zařízení. Během útěku pobývala ve své širší rodině u strýce a tety, se kterými se v průběhu dne podílela na páchání trestné činnosti, konkrétně kapesních krádeží. Policií byla zadržena právě při jedné z krádeží a byla následně předána zpět do příslušného zařízení. Útěk Lucie se však v poměrně krátkých časových periodách opakovaly a taktéž její trestná činnost se stávala čím dál více sofistikovanější. Ve svých čtrnácti letech byla zadržena policisty při distribuci pervitinu.

Kontinuální sociální péče ve smyslu intenzivní práce s rodinou dítěte od okamžiku detekce jeho problémů až po úspěšný návrat dítěte do tzv. „uzdraveného“ rodinného prostředí by měla být základem snažení všech odborníků podílejících se na vytváření pozitivních sociálních vazeb dítěte k okolí. Práce s rodinou dítěte v době jeho pobytu v institucionální péči je též oblastí, která je terčem kritiky řady odborníků. S rodinami dětí umístěných v institucionální péči se nepracuje. Neusiluje se o tzv. sanaci rodiny ve smyslu její resocializace, řešení sociálních problémů kvůli kterým se dítě často do ústavní péče dostává. Rodinné prostředí tak není v mnoha případech připraveno na návrat dítěte a jeho problémy se tak mohou po návratu dále prohlubovat. V horším

¹⁷⁴ Obdobně: *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004*. Praha: Ministerstvo vnitra-odbor prevence kriminality. ISBN 978-80-254-0259-7.

případě se dítě zpět do rodinného prostředí vůbec nevrací. Velké procento dětí zůstává v institucionální péči dlouhodobě, často až do dosažení zletilosti.¹⁷⁵ Rodina s dítětem dále nepočítá a to je odkázáno na, v České republice stále nedostatečný, systém následné péče. Dítě, které doposud podléhalo režimu ústavního zařízení, který jej, v mnoha případech zcela nedostatečně, připravuje na reálný život, se problematicky adaptuje na pro něj zcela nové, neznámé podmínky každodenní reality, které se podstatně liší dosavadnímu způsobu života v zařízeních institucionální péče. Integraci těchto dětí do běžného života by měly usnadňovat instituce následné sociální péče. Určitý systém těchto zařízení v České republice nastaven máme. Otázkou však zůstává, proč řada dětí po ukončení institucionální péče v úspěšné adaptaci, integraci do společnosti selhává. Analýza Ministerstva vnitra uvádí některé důležité aspekty trestné činnosti právě dětí, které institucionální péči opouštějí. Nejčastějším druhem kriminality u těchto dětí je kriminalita majetková. Též četnost násilných deliktů je alarmující. U těchto dětí je rovněž významnou měrou zastoupena recidiva. U jednoho pachatele z výzkumného souboru respondentů avizované analýzy byla recidiva v oblasti násilné kriminality evidována dokonce ve 139 případech. Více jak 50 trestných činů spáchalo 360 dětí, tzv. rekordmani recidivy jsou děti s 479 trestnými činy. Analýza uvádí též případ chlapce, který recidivoval v 29 případech. Z institucionální péče, ze které čtyřikrát utekl, byl předán do péče pěstounské. Během pěstounské péče se dopustil dalších 33 trestných činů. Přesto mu ochranná výchova nebyla uložena.¹⁷⁶ Resocializace a následná úspěšná integrace takového dítěte do společnosti je velice problematická, ne-li vůbec nemožná.

Analýza zpracovaná Ministerstvem vnitra poukazuje na rizika související s rozvojem sociálně patologického vývoje dětí umístěných v institucionální péči, což dokládá též mimo jiné stav kriminality dětí po opuštění institucionální péče. Dle uvedené analýzy opustilo v období let 1995-2004 institucionální péči celkem 17454 dětí. Trestné činnosti se dopustilo celkem 9751, tj. 56%, přičemž se před a během pobytu v institucionální péči dopustilo trestné činnosti „pouze“ 3209, tj. 18%. Tedy 82% dětí před a během pobytu žádnou trestnou činnost nespáchalo. Po odchodu z institucionální péče se však na trestné činnosti podílelo 6542 dětí, tj. 38% z celkového počtu, jež institucionální péči

¹⁷⁵ Umístění dítěte v institucionální péči trvalo až do dosažení zletilosti v 61%.

¹⁷⁶ Blíže: *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004*. Praha: Ministerstvo vnitra-odbor prevence kriminality. ISBN 978-80-254-0259-7.

opustilo.¹⁷⁷ Na tomto místě je však třeba uvést, že se jedná pouze o evidovanou trestnou činnost. O míře té latentní se můžeme pouze dohadovat.

Střediska výchovné péče

U dětí s negativními projevy chování, u nichž prozatím nejsou důvody pro uložení ústavní či ochranné výchovy, je preventivně výchovná péče zajišťována specializovanými výchovnými zařízeními, kterými jsou střediska výchovné péče. Cílem střediska je podchycení prvotních problémů v procesu psychosociálního vývoje dítěte a poskytnutí odborné péče ve směru předcházení závažnějším projevům sociální deviace např. různým typům závislostí, kriminální činnosti apod.¹⁷⁸ Vyhláška MŠMT upravující podrobnosti organizace výchovně vzdělávací péče ve střediscích¹⁷⁹ hovoří o soustavné pedagogické činnosti, především speciálně pedagogických a psychologických službách, jež jsou poskytovány dětem s rizikem poruch chování, nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v jejich sociálním vývoji, ve směru vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících zapojení těchto dětí do společnosti a podporující zdravý rozvoj jejich osobnosti.

Střediska výchovné péče poskytují služby diagnostické, preventivně výchovné a poradenské (ust. § 2 vyhlášky č. 458/2005 Sb.). V rámci diagnostických služeb jde o diagnostiku psychologickou, speciálně pedagogickou, pedagogicko-psychologickou a sociální diagnostiku podmíněnosti příčin poruch chování a sociálního vývoje. Na základě této diagnostiky je dítěti navržena nejvhodnější forma další péče např. jeho zařazení do oddělení celodenních služeb, případně internátních ve středisku výchovné péče, nebo je dítěti doporučena jiná forma odborné péče.

Preventivně výchovné aktivity střediska zahrnují výchovně vzdělávací činnost ve směru předcházení poruchám chování případně jejich nápravy. Dále jde o činnost sociálně rehabilitační, která není adresována jen vůči problémovému dítěti, ale též vůči širšímu

¹⁷⁷ Blíže: *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004*. Praha: Ministerstvo vnitra-odbor prevence kriminality. ISBN 978-80-254-0259-7.

¹⁷⁸ Obdobně: ČERNÍKOVÁ Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. S. 173. ISBN 978-80-7380-138-0.

¹⁷⁹ Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče

sociálnímu prostředí dítěte, které jeho další vývoj může výrazně ovlivnit. Pro každého klienta zpracovává středisko individuální výchovný plán s cílem eliminace poruch chování a prevence negativních jevů v jeho dalším sociálním vývoji. V této souvislosti každé středisko též vypracovává a následně realizuje speciálně pedagogické a terapeutické programy dle potřeb klientely těchto zařízení. Obdobné programy realizuje středisko taktéž ve spolupráci se spádovými školami a dalšími školskými zařízeními reflektujíc přitom aktuální potřeby mladé generace žijící v dané lokalitě.

Poradenská činnost zařízení spočívá v intervenci poskytující psychologickou podporu klientům nacházejícím se v tíživé životní situaci. Dále jde o prevenci vzniku sociálně patologických jevů, řešení problémů vznikajících v důsledku poruch chování a vlivu různých nežádoucích jevů. Rovněž střediska zabezpečují poradenství ve směru úspěšného začlenění klienta do společnosti včetně poradenství v oblasti profesní přípravy a jeho následného snadnějšího uplatnění na trhu práce.

Na základě výše uvedeného, širokého výčtu aktivit středisek je více než zřejmé, že veškeré tyto náročné aktivity musí být realizovány profesionály z řad psychologů, speciálních pedagogů – etopedů, vychovatelů a sociálních pracovníků, jejichž činnost musí být úzce provázána s aktivitami dalších odborníků z řad pedagogů škol a školských zařízení, sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, pracovníků spádových pedagogicko-psychologických poraden s cílem koordinovaného postupu ve směru poskytnutí včasné, odborné pomoci dětem, jejichž vývoj je ohrožen různými sociálně patologickými jevy.

Výchovná střediska představují určitý přechod mezi péčí ambulantní, poradenstvím a péčí ústavní.¹⁸⁰ V systému péče o ohroženou mládež zaujímají střediska nezastupitelné místo, a to především ve smyslu korekce a podpory péče rodinné.

¹⁸⁰ ČERNÍKOVÁ Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. S. 174. ISBN 978-80-7380-138-0.

4.3 Opatření dle zákona o sociálně právní ochraně dětí

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany dětí, jež vyplývá též z Úmluvy o právech dítěte, je postup kompetentních orgánů při zabezpečování péče o dítě v zájmu zajištění jeho blaha a ve prospěch jeho oprávněných zájmů. Mezi základní úkoly orgánů sociálně-právní ochrany patří působení na rodiče ve směru podpory plnění jejich povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti a případný včasný zásah při nedostacích v rámci jejich výchovného působení. V případech závažnějšího narušení funkcí rodiny, kde intervence uvnitř rodinného prostředí bez vnějšího zásahu profesionálů selhává, je na místě zásah ve smyslu přijetí určitých opatření dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V takovýchto případech se však již jedná o zasahování do soukromého a rodinného života, jež musí mít legislativní oporu, a lze k němu přistupovat pouze v zákonem vymezených případech, případně na žádost rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu dětí.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí definuje v ustanovení § 6 **okruh oprávněných subjektů**, kterým je třeba sociálně-právní ochranu poskytovat. Jedná se zejména o děti „sirotky“, dále děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, případně zneužívají práva jim z této zodpovědnosti plynoucí. Samostatnou kategorií, kterou zákon v této souvislosti vymezuje, jsou děti vedoucí zahálčivý nebo nemravný způsob života například tím, že se dopouštějí záškoláctví, zneužívají návykové látky, žijí se prostitutí, dopouštějí se trestné či přestupkové činnosti, nebo jinak ohrožují občanské soužití. V kontextu zpracování této práce se jedná o určující kategorii subjektů sociálně právní ochrany, kterým v rámci prevence různých sociálně deviantních jevů je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Obdobně zvýšeně rizikové se jeví děti, které se opakovaně dopouštějí útěků z domova, toulání, či děti, které se staly objektem některého z trestných činů závažným způsobem ohrožující jejich život, zdraví či lidskou důstojnost. Taktéž zákon neopomíná jistá rizika ve směru k dětem opakovaně či dlouhodobě umístovaným v zařízeních zajišťujících nepřetržitou péči o děti, případně u dětí ohrožených různými formami domácího násilí a dětí – žadatelů o azyl.

Tímto způsobem zákon vymezuje okruh oprávněných subjektů sociálně-právní ochrany. Nelze však k tomuto výčtu přistupovat absolutně bez vyloučení jakékoli možnosti

rozšíření tohoto okruhu subjektů. Je třeba si vždy uvědomit, že každé dítě se může v průběhu života dostat do jistých rizikových, pro něj ohrožujících situací, ve kterých právě zvýšenou sociálně-právní ochranu bude potřebovat. V dnešní moderní, dynamické, měnící se společnosti tato rizika procházejí jistým vývojem, proměnou a s tím je třeba v rámci komplexní ochrany dítěte vždy počítat.

Zákon je prioritně určen na ochranu práv a oprávněných zájmů dětí, avšak pamatuje též na právo rodiče či jiných oprávněných osob požádat o pomoc v zájmu zabezpečení řádné výchovy dítěte. Orgán sociálně-právní ochrany, případně jiné státní orgány či pověřené osoby, jsou povinny tuto pomoc poskytnout (ust. § 9 ZSPO). Rodiče se mohou dostat při výchově svých dětí do zvláště obtížných situací (např. v období dospívání), při nichž si opravdu sami nevedí rady a potřebují pomoc zkušeného profesionála. V případech kriminality dětí to bývá velice častá situace a pomoc rodičům je pak poskytována jak po linii zákona o sociálně-právní ochraně dětí, tak v rámci zákona o rodině či dalších právních předpisů.

Jako významné opatření preventivního charakteru v oblasti sociální deviace mládeže, které zmiňovaný zákon nabízí, je institut tzv. **upozornění** dle ustanovení § 7, který dává oprávnění každému upozornit na závadové chování dětí jejich rodiče a taktéž možnost upozornit na neplnění či zneužívání rodičovské zodpovědnosti orgán sociálně-právní ochrany. V tomto ohledu je třeba si uvědomit, že tato oblast je zasažena silnou latencí. Řada aktů naplňujících znaky jednání, které lze označit jako neplnění či zneužívání rodičovské zodpovědnosti, se často děje tzv. za zavřenými dveřmi, v soukromí rodiny a ve společnosti stále přetrvává mýtus „co se doma upeče, má se také doma sníst“. Sousedé se často obávají msty ze strany aktérů špatného zacházení s dětmi, a proto si řadu informací nechávají pro sebe a nepřímou se tak stávají „spolupachateli“ ubližování dítěti. Koneckonců se tak mohou podílet též na rozvoji jeho sociálně-deviantních projevů tím, že jisté asociální jednání tiše tolerují. Na druhou stranu je třeba však upozornit na skutečnost, že se jedná o možnost, oprávnění nikoli o povinnost. Jiná situace nastává např. u institutu neoznámení trestného činu¹⁸¹, který se však dotýká pouze vymezeného, zákonem taxativně stanoveného výčtu trestněprávních jednání. Ale i takovýchto trestných činů se dítě může dopustit.

¹⁸¹ Ust. § 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Vycházejíc z principu sociálně-právní ochrany stanovuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí **preventivní a poradenskou činnost** jako jedno ze základních opatření ve smyslu prevence jakýchkoli problémů s výchovou dětí a péčí o ně související. Zmiňovaný zákon ukládá obecním úřadům povinnost vyhledávat ohrožené děti a zároveň pracovat s jejich rodiči s cílem plnění povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, pracovat s nimi na odstraňování nedostatků ve výchově za současné výchovné práce s dětmi tak, aby nebylo třeba přistupovat k výchovným opatřením, případně až k návrhům na ústavní výchovu.¹⁸² Současně s tím opravňuje zákon v ustanovení § 10 odst. 1 písm. e) pracovníky obecního úřadu kontrolovat, zda nenavštěvují děti taková prostředí, která se z hlediska jejich vývoje a výchovy jeví jako ohrožující. Jedná se především o různá restaurační zařízení, bary, diskotéky, noční kluby případně herny. V praxi jsou kontroly realizovány často za součinnosti Policie ČR za účelem odhalování protispolečenského jednání, které kvalifikuje trestní zákoník jako trestný čin „podávání alkoholických nápojů“. V tomto ohledu jsou aktivity OSPOD a Policie často veřejnosti známy díky časté přítomnosti sdělovacích prostředků a jejich následné medializaci. Avšak o ostatních kontrolních, preventivních akcích ze strany kompetentních institutů ve smyslu zákona o sociálně- právní ochrany dětí se již příliš nedozvídáme, pokud sami neprojevíme zájem a nevyhledáme si oficiální výroční zprávy, či ročenky jednotlivých subjektů. Zákon takovéto oprávnění subjektům odpovědným za sociálně-právní ochranu dává. Otázkou však zůstává, kolik času jednotliví pracovníci těmto činnostem věnují, či spíše kolik času jim na tuto preventivní činnost při jejich vytíženosti (v dnešní době spíše přetíženosti) zbývá. Přitom se jedná o preventivní opatření velice důležité a při profesionální aplikaci též vysoce efektivní.

Vytváření předpokladů pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí představuje jednu z významných povinností obcí v samostatné působnosti, která může výrazně přispět k eliminaci sociální deviace u mládeže v dané lokalitě. Nevhodný způsob trávení volného času, absence jakýchkoli návyků jeho efektivního využívání, spojený s členstvím v různých závadových, asociálních partách působí jako významný kriminogenní faktor ve směru rozvoje sociálně deviantních projevů naší mládeže. Koneckonců pojednání o etiologii nacházíme v této práci výše. Obce starající se o

¹⁸² Srov. NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání*, 2007, s. 32-36. ISBN 978-80-86131-72-6.

zdravý životní styl mládeže dávají v tomto ohledu dobrý vklad do veškerých následných aktivit zaměřených na kontrolu sociální deviace především ve smyslu preventivního působení.

Obcím s rozšířenou působností zákon ukládá (ust. §10 odst. 3) povinnost sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťovat jejich příčiny a rovněž povinnost realizovat taková opatření, která působení těchto negativních vlivů na děti omezí. V tomto ohledu je nutná kvalitní analýza současného stavu v oblasti sociální deviace v dané lokalitě, která poukazuje na jistá specifika konkrétního regionu a napomáhá pak k přijetí kvalitní koncepce sociálně preventivních aktivit s cílem eliminace těchto nežádoucích jevů. Na vytvoření a následné realizaci kvalitní preventivní strategie by se vždy měl podílet sbor kvalifikovaných odborníků z různých profesí, který bude garantovat profesionalitu a v jisté míře též efektivitu daných opatření. Dle ustanovení § 38 ZSPO může starosta obce, mimo jiné i za tímto účelem, zřídit **komisi pro sociálně-právní ochranu dětí**. Tato komise, mimo jiné, doporučuje realizaci opatření, která by měla být uskutečněna v zájmu ochrany dětí před sociálně patologickými jevy, a připravuje programy péče o problémové skupiny dětí. V této souvislosti je též v daném regionu koordinátorem sociálně- právní ochrany.

Pravidelné vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny slouží ke zpracování **individuálního plánu ochrany dítěte**, na jehož realizaci v zájmu efektivního řešení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny se podílejí odborníci z různých oblastí. Obce s rozšířenou působností též mohou v případech řešení konkrétních situací ohrožených dětí uskutečňovat tzv. případové konference, do nichž mohou přizvat odborníky podílející se na řešení problémů ohrožených dětí (zástupci školských zařízení, zdravotnických služeb, policie, soudů, sociálních služeb...).¹⁸³

V oblasti **poradenské péče** pomáhá obecní úřad obce s rozšířenou působností rodičům při řešení výchovných či jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytuje jim, nebo zprostředkovává poradenství při výchově a vzdělávání a při péči o zdravotně postižené dítě. V rámci poradenské činnosti též pořádá přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho

¹⁸³ ust. § 10 odst. 3 zákona č. 359/1999Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

výchovou. Dále provádí poradenství a pomoc osobám v souvislosti s osvojením či pěstounskou péčí (§ 11 ZSPO).

Poradenskou činnost lze označit jako sociálně preventivní aktivity uskutečňované pomocí speciálních metod sociální práce, jež se zaměřují například právě na pomoc rodičům dětí s poruchami chování, na děti, které experimentují s návykovými látkami, děti z dysfunkčních rodin apod.¹⁸⁴ Jedná se o vysoce odbornou činnost vyžadující profesionální, interdisciplinární přístup ze strany kvalifikovaných pracovníků a taktéž předpokládá součinnost ze strany klienta, objektu intervenčního zásahu. Bez zájmu, ochoty spolupracovat, či tzv. „chtění“ se jakákoli snaha ze strany poradenského zařízení míjí účinkem a efektivita této péče je velmi nízká, ne-li dokonce nulová. Zákon disponuje sice jistými mechanismy, jak „donutit“ rodiče využít pomoci odborného poradenského zařízení (ust. § 12 ZSPO)¹⁸⁵, ale dobrovolná účast, s opravdovým zájmem o věc ze strany rodičů, případně i dítěte, je vždy jistě lepší variantou dávající nám větší naději na úspěch, tedy např. na uspořádání rodinných poměrů, vztahů mezi rodiči a dětmi, na zvládnutí výchovných problémů u dítěte, či překonání jiných zátěžových situací v rodinném prostředí. Využití služeb odborného poradenství se též předpokládá u rodičů dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní výchovy, či v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Prioritní se v takovýchto situacích stává tzv. sanace rodiny s cílem co nejrychlejšího, bezproblémového návratu dítěte zpět do své rodiny a její efektivní fungování.

Obecný rámec pro realizaci preventivně výchovných aktivit ve vztahu k dětem vyžadujícím zvýšenou pozornost (§ 6 odst. 1) stanoví zákon o sociálně-právní ochraně dětí v ustanovení § 31 a násl. Jako významná oblast péče je zde opakovaně zdůrazňována oblast využívání volného času dětmi jakožto významného rizikového faktoru v ohledu rozvoje sociálně nežádoucích jevů. V této souvislosti obce nabízejí dětem, vzhledem k jejich zájmům a potřebám, vhodné programy pro využití volného času. Dále jde o depistáž tzv. rizikových kontaktů dětí s osobami zneužívajícími návykové látky či pachateli trestné činnosti, sledování projevů nesnášenlivosti a násilí u dětí a zabránění průniku nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi další skupiny

¹⁸⁴ Blíže: NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání*, 2007, s. 40. ISBN 978-80-86131-72-6.

¹⁸⁵ obecní úřad může též uložit dítěti nebo jeho rodičům povinnost účastnit se setkání s mediátorem a to v rozsahu minimálně tří hodin případně terapie (ust. § 13 odst. 1 písm. d) ZSPO)

děti. Při výkonu této péče je nezbytně nutný interdisciplinární přístup a spolupráce s dalšími kompetentními subjekty, kterými jistě jsou školská zařízení, zájmová sdružení či jiné pověřené osoby.

Péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost je náročným úkolem pracovníků obecních úřadů, který vyžaduje aplikaci vhodných a efektivních prostředků a zároveň osobní kontakt s dětmi a jejich rodiči s cílem individuálního působení nejlépe v místě, ve kterém se dítě zdržuje. V tomto ohledu mohou významně napomoci již výše zmíněné komise pro sociálně-právní ochranu dětí.¹⁸⁶

Zvláštní pozornost a specializovanou péči si zaslouží děti opouštějící ústavní či ochrannou výchovu a dále ty, které vykonaly nepodmíněný trest odnětí svobody. S takovými dětmi je třeba intenzivně pracovat již v průběhu jejich umístění v institucionální péči, průběžně řešit vzniklé problémy a pomalu je připravovat též na „reálný“ život po propuštění z věznice či po ukončení institucionální výchovy. Na tomto místě je tedy nezbytně nutná úzká spolupráce pracovníků obecních úřadů a specialistů působících v zařízeních pro výkon ústavní či ochranné výchovy a ve věznicích pro mladistvé. Podmínkou pro efektivní spolupráci je dostatečné množství informací dotýkajících se samotného dítěte, které si musí kompetentní orgány mezi sebou předávat, vyhodnocovat je a následně je využívat ve prospěch pozitivního působení vůči dítěti. Tato spolupráce je zakotvena též v jednotlivých ustanoveních zákona o sociálně-právní ochraně dětí, speciálně pak ve vztahu k osobám umístěným ve výkonu trestu odnětí svobody se jedná o ustanovení § 34 tohoto zákona.

Pro výkon sociálně-právní ochrany dětí jsou nezbytně nutná zařízení, která mohou obce a kraje dle zákona za tímto účelem zřizovat. Jedná se o zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory a zařízení pro výkon pěstounské péče (ust. § 39 ZOSP).

¹⁸⁶ Srov. NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání*, 2007, s. 153-154. ISBN 978-80-86131-72-6.

Potřebnou poradenskou činnost v oblasti výchovy dítěte poskytují **zařízení odborného poradenství pro péči o děti**. Kvalifikovaní odborníci především z oblasti pedagogiky, psychologie, sociální práce by měli být schopni poskytnout řadu doporučení pro řešení vzájemných vztahů rodičů a jejich dětí a taktéž rady v oblasti péče o zdravotně postižené děti. Zákon v ust. § 40 hovoří o poskytování či zprostředkování rad ve věcech výchovy a výživy dětí a v dalších otázkách týkajících se rodinných, sociálních a mezigeneračních problémů, jež z péče o dítě vyplývají. Poradenství v tomto smyslu je významnou sociální službou pro rodiny dětí, které se dopouštějí různých forem sociálně nežádoucího jednání, kriminalitu nevyjímaje. V případech recidivní trestné činnosti dítěte, již zpravidla rodiče nedokáží, bez kvalifikované pomoci odborníků, danou situaci řešit. Vytvoření sítě takových zařízení v každém regionu se pak jeví jako nezbytně nutné.

Další ze zařízení, jejichž zřizovatelem mohou být obce či kraje, jsou **zařízení sociálně výchovné činnosti**. Tato zařízení jsou určena především dětem vyžadujícím zvláštní pozornost dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a jim pak nabízí programy rozvíjení sociálních dovedností, výchovných činností a využití volného času (ust. § 41 ZOSP). Právě sféra volného času je považována za oblast, která v případech neefektivního využívání v sobě skrývá významný kriminogenní potenciál. Zařízení tohoto typu lze považovat za významné opatření sociální prevence adresované dětem vyrůstajícím v nepříznivých sociálních a výchovných podmínkách, u kterých se mohou vyskytnout jisté výchovné či jiné problémy.¹⁸⁷ Pomocí takovýchto zařízení naplňuje obec či kraj jeden ze základních úkolů v oblasti sociálně právní ochrany a to je vytvoření předpokladů pro kulturní, sportovní, zájmovou a vzdělávací činnost dětí (viz výše).

Pro zabezpečení ochrany a pomoci dětem, které se ocitly bez jakékoliv péče, nebo v případě vážného ohrožení jejich života či příznivého vývoje, případně ocitnou-li se bez péče přiměřené jejich věku, zřizuje obec či kraj **zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**. Jedná se především o děti týrané, zneužívané či zanedbávané, kdy ochrana a pomoc spočívají v uspokojování základních životních potřeb, ubytování, zajištění zdravotní péče, psychologické či jiné obdobné nutné péči (ust. § 42 ZSPO).

¹⁸⁷ Blíže: NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání*, 2007, s. 180-181. ISBN 978-80-86131-72-6.

Právě týrané, zneužívané či zanedbávané dítě je též z hlediska rozvoje sociální deviace u dítěte značně rizikové. Jedná se o jeden z faktorů, který v rozvoji kriminální kariéry dítěte může sehrát významnou roli (viz etiologie výše).

Dětem vyžadujícím zvýšenou pozornost dle sociálně-právní ochrany je věnována zvláštní péče též v období školních prázdnin. V tomto období se zřizují pro tyto děti **výchovně rekreační tábory**. Pobyt v táboře se poskytuje dítěti na základě žádosti rodičů, nebo s jejich souhlasem. Tyto tábory jsou prioritně určeny pro děti s poruchami chování. Aktivity realizované v rámci pobytu jsou směřovány k jejich zmírnění či odstranění a k získání potřebných společenských, případně i hygienických návyků. Jedná se o péči o děti, která zpravidla navazuje na celoroční práci odborníků s dítětem. Jde o kontinuální proces, kdy v rámci pobytu v rekreačním táboře lze s dítětem pracovat též v jiných podmínkách, za jiných situací a rozvíjet tak jeho další osobnostní složky.

Na pobyty se dostávají děti ze sociálně potřebných rodin, děti, jejichž rodiče neplní uspokojivě povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo ji různým způsobem zneužívají, děti vedoucí nemravný či zahálčivý způsob života, dopouštějící se, a to i opakovaně, delikventní činnosti. Během pobytu vystupuje do popředí výchovná složka tábora, kdy kvalifikovaný personál působí na děti ve směru osvojení si základů společenského chování, a to jak ve vztahu k vrstevníkům, tak ve vztahu k dospělým osobám. U některých dětí je zapotřebí pracovat též na vytvoření a upevnění jistých návyků v oblasti pořádku a hygieny.¹⁸⁸

Posledním zařízením zřizovaným pro účely sociálně-právní ochrany dětí dle zákona ZSPO je **zařízení pro výkon pěstounské péče**, ve kterém vykonávají pěstouni pěstounskou péči jako své zaměstnání. Jedná se zpravidla o péči vůči většímu počtu svěřených dětí (ust. § 44 a násl.). Jde o jistou alternativu k výkonu ústavní výchovy, kde v rámci institucionální péče nelze zpravidla navázat takové citové vazby, vztahy, které vznikají mezi dětmi a jejich pěstouny (o pozitivních a negativních aspektech institucionální péče bylo pojednáno výše). Je třeba si uvědomit, že pokud se do pěstounské péče dostane dítě s vážnějšími poruchami chování, jedná se vždy o velice náročnou situaci pro pěstouny, ale taktéž pro celé „rodinné“ prostředí, jež může negativně zasáhnout i ostatní

¹⁸⁸ Srov. NOVOTNÁ Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*, 3. aktualizované a doplněné vydání, 2007, s. 211-212. ISBN 978-80-86131-72-6.

svěřené děti. Na tuto situaci je třeba se dobře připravit a vždy věnovat zvýšenou pozornost důkladnému, kvalifikovanému výběru pěstounů a jejich následné podpoře a péči ze strany kompetentních institucí.

Obecně profesionalita všech pracovníků podílejících se na sociálně-právní ochraně dětí je velice důležitá. V této oblasti je nezbytné vybudovat širokou interdisciplinární síť spolupracujících odborníků v oblasti sociální práce, psychologie, psychiatrie (pedopsychiatřů), pedagogiky – sociální, speciální, práva – odborníků orientovaných především na sociální a rodinné právo a dalších spolupracujících subjektů. Jen díky kvalitní interdisciplinární spolupráci profesionálů lze efektivní sociálně-právní ochranu dětí zabezpečit.

4.4 Možnosti školy v zacházení s delikventní mládeží

Škola jakožto významný činitel v rámci socializačního působení u dětí, zohledňující jeho vývojové zvláštnosti, sehrává v možnostech zacházení s delikventními jedinci z řad mládeže nezastupitelné místo. Výchovné problémy, s nimiž se dítě ve škole (ale i mimo školní prostředí) potýká, činí v rámci socializace, která ve školním prostředí nutně probíhá, nemalé potíže. Za účelem zvládnutí složitosti tohoto procesu existuje v České republice již od druhé poloviny minulého století síť poradenských služeb zaměřených především na korekci speciálních výukových a výchovných problémů žáků. Tak jak se proměňuje celá společnost, dochází k proměnám též v rámci školního prostředí. Mění se problémovost na straně žáků, jejich rodin, ale též celého pedagogického působení uvnitř školních kolektivů. V tomto ohledu došlo též k rozvoji v oblasti poskytování odborných poradenských služeb ve smyslu rozšíření subjektů, se kterými má možnost pedagog existující problémy konzultovat.

Školský zákon¹⁸⁹ předjímá existenci poradenských služeb na školách v ust. § 121 odst. 1, kdy odkazuje na prováděcí právní předpis ve formě vyhlášky¹⁹⁰, která tak tvoří

¹⁸⁹ Zákon č. 561/2004Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁰ Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění. Realizace poradenských služeb na školách je dále upravena koncepcí MŠMT č.j.:27317/2004-24 poradenských služeb poskytovaných ve škole

základní právní rámec v oblasti výkonu těchto poradenských služeb. Vyhláška v ust. § 2 vymezuje obsah poradenských služeb, kde mimo jiné hovoří o nutnosti vytváření vhodných podmínek pro zdravý tělesný, psychický a sociální vývoj žáků a pro rozvoj jejich osobnosti. Hovoří taktéž o prevenci a řešení výukových a výchovných obtíží, sociálně patologických jevů a dalších problémů souvisejících se vzděláváním a s motivací k překonávání problémových situací. Školy by v této souvislosti neměly zapomínat na vytváření vhodných podmínek pro integraci žáků se zdravotním postižením, příslušníky národnostních menšin či etnických skupin a taktéž podporovat rozvoj pedagogicko-psychologických a speciálně pedagogických znalostí a profesních dovedností pedagogů.

Poradenské služby jsou ve školách poskytovány jak dětem, žákům, studentům tak i jejich zákonným zástupcům, případně též školám a školským zařízením. V případě nezletilých dětí je třeba písemný souhlas zákonných zástupců s výjimkou např. případů poškozování dítěte právě ze strany zákonného zástupce, kdy je odůvodněn postup dle zákona o sociálně právní ochraně dětí příp. trestního zákoníku. Problémem v praxi však je, že řada rodičů není o možnostech využívání poradenských služeb na školách dostatečně informována. K podpisu souhlasu jsou voláni až v okamžiku nějakého problému, kterému by bylo možné, v případě jejich informovanosti a včasného využití poradenské služby, v řadě případů předejít.

Realizace poradenských služeb na školách je zabezpečována zpravidla výchovným poradcem a školním metodikem prevence. V některých školách může být, a v praxi tomu tak v řadě případů i opravdu je, realizátorem těchto služeb též školní psycholog či školní speciální pedagog. Tito odborníci spolupracují při poskytování svých služeb též s dalšími pedagogickými pracovníky školy, kteří vytvářejí tzv. konzultační tým v zájmu komplexního, profesionálního poskytování poradenských služeb. V praxi se často jedná o třídní učitele, učitele výchov, či dalšími pedagogy specialisty.

Vyhláška dále v ust. § 7 specifikuje jednotlivé oblasti poradenských služeb, které se zaměřují na prevenci školní neúspěšnosti, primární prevenci sociálně patologických jevů, kariérové poradenství, integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími

potřebami, žáků z jiného kulturního prostředí či se sociálním znevýhodněním, péči o vzdělávání žáků nadaných a mimořádně nadaných, péči o žáky s neprospěchem či metodickou podporu učitelům při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností do vzdělávací činnosti školy. Bližší specifikaci činnosti jednotlivých subjektů školního poradenství obsahuje přílohová část vyhlášky, v níž nalezneme vymezení konkrétních služeb, jež poskytuje výchovný poradce, školní metodik prevence či školní speciální pedagog a psycholog.

Výchovný poradce

Pedagog specialista v oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky a psychologie splňuje předpoklady pro výkon specializované metodologické činnosti výchovného poradce, kterou zpravidla vykonává vedle své další činnosti, kterou je pedagogická činnost. Jde o učitele, ředitele školy či jeho zástupce, u kterých poté dochází ke snížení rozsahu přímé pedagogické činnosti právě z důvodu kumulace těchto funkcí.¹⁹¹ Odborná kvalifikace je jedním ze zásadních požadavků na výkon funkce výchovného poradce, kterým je ze strany ředitele určen jeden z pedagogů školy.

Výčet činností výchovného poradce stanoví vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy¹⁹², která dělí aktivity do dvou základních oblastí. Jedná se o poradenské činnosti a metodické a informační činnosti.

Mezi poradenské činnosti výchovného poradce patří kariérové poradenství, depistáž a orientační šetření žáků s výukovými problémy, diagnostika speciálních vzdělávacích potřeb a intervence u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, integrace žáků se zdravotním postižením, poradenství a péče o tyto žáky, kariérové poradenství u žáků/cizinců, taktéž jde o poradenství poskytované zákonným zástupcům těchto dětí.

Metodické a informační činnosti výchovného poradce zahrnují metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům v oblasti pedagogické diagnostiky a intervence, předávání informací o činnosti školy a dalších poradenských zařízení v regionu, evidence písemné

¹⁹¹ Blíže: Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 2. ISBN 978-80-7357-498-5.

¹⁹² Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění. Příloha č. 3.

dokumentace ohledně žáků v poradenské péči či dokládající další činnosti realizované výchovným poradcem.

Výchovný poradce sehrává důležitou roli též v navázání komunikace a spolupráce s dalšími odborníky např. z pedagogicko-psychologických poraden, speciálně-pedagogických center či středisek výchovné péče. Výchovný poradce je považován za odborníka a znalce v oblasti výskytu sociálně patologických jevů v rámci školního prostředí a taktéž se předpokládá jeho jednoznačné, rychlé řešení vzniklého problému. Poradce ví, na koho a kdy se obrátit s cílem efektivního řešení daného problému. Stává se tak prostředníkem komunikace s dalšími odborníky.¹⁹³

V oblasti prevence sociálně nežádoucích jevů ve škole by měl primárně působit **školní metodik prevence**. Pedagog vzdělaný v oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky, psychologie se zaměřením na problematiku rizikového chování a sociální patologie. Standardní činnosti metodika prevence rámcově vymezuje příloha č. 3 Vyhlášky o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Mezi metodické a koordinační činnosti metodika prevence patří koordinace tvorby a kontrola realizace preventivního programu školy, dále koordinace a participace na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislostí, násilí, nekriminálního a kriminálního chování a dalších sociálně patologických jevů, metodické vedení a koordinace činností a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti sociální patologie, zajišťuje komunikaci a spolupráci s dalšími kompetentními subjekty v oblasti prevence sociálně patologických jevů, vedení dokumentace o žácích v odborné péči a o činnosti školního metodika prevence. Informační aktivity metodika prevence zahrnují zprostředkovávání odborných informací z dané oblasti pracovníkům školy, prezentaci výsledků preventivních aktivit školy a vedení dokumentace spolupracujících subjektů v oblasti prevence sociálně patologických jevů.

Neméně významné jsou aktivity metodika prevence v poradenské oblasti, kdy jde především o depistáž a orientační šetření u žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování a následné poskytování poradenství těmto dětem či jejich

¹⁹³ Blíže: Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 32-34. ISBN 978-80-7357-498-5.

zákonným zástupcům, případně zprostředkování další odborné péče. V této oblasti je velice důležitá úzká spolupráce s třídními učiteli, jde také o participaci na sledování úrovně rizikových faktorů, které jsou významné pro rozvoj sociálně patologických jevů ve škole. Důležité jsou též aktivity při integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinace poskytování poradenských služeb takovýmto dětem.

Činnost školního metodika prevence se neobejde bez užší spolupráce ostatních pedagogů ve školách, především třídních učitelů. Ti znají třídní kolektiv dětí nejlépe a jsou tak nejbližší k možnostem rozpoznání vzniku a rozvoje různých sociálně nežádoucích jevů, které samotné děti více či méně ohrožují.

Vyhláška v přílohové části blíže popisuje též činnost **školního psychologa** či speciálního pedagoga, kteří se mohou na poradenských službách ve škole různou měrou podílet. U dětí ohrožených různými sociálně patologickými jevy jde především u školního psychologa o činnost depistážní a diagnostickou ve smyslu včasné intervence u dětí s poruchami chování, případně o zjišťování sociálního klimatu ve třídním kolektivu ohroženém různými sociálně patologickými jevy např. rozvoj šikany, závislostí apod. V oblasti konzultační, poradenské a intervenční může jít o individuální případovou práci se žáky v osobních problémech, případně o krizovou intervenci a to nejen vůči dětem, ale i jejich zákonným zástupcům či pedagogům. Psychologové samozřejmě pracují skupinově též s celým třídním kolektivem, koordinují preventivní práci ve třídách a realizují konkrétní programy. V neposlední řadě se psycholog věnuje metodické a vzdělávací činnosti, jejímiž adresáty jsou nejen pedagogové ve škole, ale též zákonní zástupci či spolupracující subjekty. Jde o různé besedy, osvětové přednášky, semináře apod.

Standardní činnosti **školního speciálního pedagoga** shrnuje vyhláška do tří základních oblastí. Jde o depistážní činnost zaměřenou na vyhledávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. V rámci diagnostické a intervenční péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami jde především o aktivity v oblasti diagnostiky a včasné a odborné intervenční práce ve směru úspěšného speciálně pedagogického působení vůči těmto dětem. Metodické a koordinační činnosti jsou zaměřeny především na koordinaci speciálně pedagogických poradenských služeb na škole a na kooperaci s dalšími odbornými subjekty s cílem efektivního pedagogického působení vůči žákům se speciálními vzdělávacími potřebami.

Z výše popsaného je zřejmé, že určitý systém školního poradenství v České republice nastaven máme. Je nutné si uvědomit, že ne ve všech školách se můžeme se všemi výše popsanými formami poradenské péče setkat a pokud již existují, ne vždy naplní naše očekávání. Odborná úroveň se může lišit. Také velice záleží na osobní zainteresovanosti jednotlivých pedagogů, jejich entuziasmu, vzájemné komunikaci, spolupráci jak uvnitř školního prostředí, tak vůči zákonným zástupcům dětí a v neposlední řadě ve směru k odborné veřejnosti a spolupracujícím subjektům. Právě spolupráce s dalšími subjekty poradenské péče je určujícím kritériem při posuzování efektivity školního poradenství v rámci systému péče o delikventní mládež.

Do systému školských poradenských zařízení můžeme zahrnout též **pedagogicko-psychologické poradny**, které poskytují služby pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického poradenství a pedagogicko-psychologickou pomoc při výchově a vzdělávání žáků.¹⁹⁴ Poradny poskytují své služby ambulantně, případně jejich zaměstnanec dochází do škol a školských zařízení za účelem konzultační, metodické činnosti či spolupráce. Poradny zjišťují pedagogicko-psychologickou připravenost dětí na povinnou školní docházku, případně doporučují zařazení dítěte do konkrétní školy či třídy. Za tím účelem mohou provádět speciálně pedagogická vyšetření, zjišťují speciální vzdělávací potřeby dětí. Poskytují poradenské služby žákům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti nebo vzniku problémů v osobnostním a sociální vývoji, jejich zákonným zástupcům a pedagogům. Prostřednictvím metodika prevence zajišťují prevenci sociálně patologických jevů, realizaci preventivních opatření a koordinaci metodiků prevence. Bližší vymezení činností pedagogicko-psychologických poraden najdeme v příloze č. 1 výše uvedené vyhlášky. Z hlediska poradenských služeb poskytovaných dětem s rizikem, či již rozvinutými formami, poruch chování se výše uvedené vymezení pro potřeby této práce jeví jako dostačující.

Speciálně pedagogickou, psychologickou a další podpůrnou péči klientům se zdravotním postižením zabezpečují **speciálně pedagogická centra**. Ve spolupráci se školou, školskými a dalšími odbornými zařízeními poskytují svým klientům odbornou pomoc v procesu pedagogické a sociální integrace. Speciálně pedagogická centra se liší

¹⁹⁴ Ust. § 5 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění.

dle zaměření. Jde o centra pro děti s vadami sluchu, zraku, řeči, pro děti s tělesným či mentálním, případně kombinovaným postižením, dále pro děti s poruchami autistického spektra.¹⁹⁵ Výčet činností speciálně pedagogického centra vymezuje vyhláška v příloze č. 2. Z hlediska zpracovávaného tématu této práce se jeví jako významné činnosti realizované v oblasti prevence rizikového chování, jež může děti se zdravotním postižením ohrožovat.

4.5 Další subjekty odborné péče

Subjekty systému školní poradenské péče, tak jak je vymezuje školský zákon potažmo provádějící vyhláška, musejí nutně při své činnosti aktivně spolupracovat s dalšími institucemi podílejícími se aktivně na zacházení s delikventní mládeží. V této oblasti se jeví jako významný spolupracující subjekt **odbor sociálně právní ochrany dítěte**. Postup orgánu sociálně právní ochrany dětí upravuje primárně výše zmiňovaný zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Do součinnosti se školskými zařízeními vstupují **sociální pracovníci či sociální kurátoři pro děti a mládež** v okamžiku, kdy školy již nejsou schopné vlastními silami zabezpečit efektivní spolupráci s rodiči. V praxi se nejčastěji jedná o případy záškoláctví, hrubého porušování školního řádu ve smyslu agresivního jednání dítěte, drobné majetkové delikvence apod.

Sociální pracovníci v zájmu zajištění ochrany života, zdraví a práv dítěte mohou provádět místní šetření v prostředí, ve kterém dítě žije za účelem zjištění, zda je o dítě náležitě postaráno. V této souvislosti má škola povinnost v případech podezření na zanedbávání dítěte v rámci rodinného prostředí kontaktovat orgány sociálně-právní ochrany dětí, které mají na základě takového podnětu povinnost konat. Sociální pracovníci však nejsou odkázáni pouze na podněty z vnějšku, nýbrž sami mají povinnost vyhledávat děti ohrožené různými sociálně patologickými jevy, o jejichž řádnou výchovu není v rámci rodinného prostředí náležitě postaráno. Sociální pracovníci by měli intenzivně pracovat nejen se samotným dítětem, nýbrž s celou rodinou. Usilovat o tzv. sanaci rodiny ve smyslu hledání optimální cesty k zabezpečení funkčnosti celého rodinného prostředí. V praxi však dochází k případům, že i přes

¹⁹⁵ Srov. Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 197. ISBN 978-80-7357-498-5.

intenzivní působení orgánů sociálně-právní ochrany dětí se sanovat rodinu nedaří. Zdraví, život či příznivý vývoj dítěte je dále vážně ohrožen. V takových případech mohou sociální pracovníci podávat návrh na nařízení předběžného opatření k soudu.¹⁹⁶

Kurátoři pro děti a mládež úzce spolupracují se sociálními pracovníky při zajištění sociálně právní ochrany dětí ve smyslu zmiňovaného zákona. Svou činnost zaměřují především na děti vyrůstající v rodinách, v nichž dochází k ohrožování jejich řádného vývoje. S cílem odstranění příčin, podmínek i následků nežádoucího jednání vůči nezletilým dětem ze strany zodpovědných dospělých provádějí komplexní sociálně-právní poradenství a sociální terapii ve vztahu jak k ohroženým dětem, tak k jejich rodinám. Intenzivně pracují s dětmi s diagnostikovanými poruchami chování, s dětmi které se opakovaně dopouštějí delikventní činnosti. V odůvodněných případech vykonávají též dle zákona nad takovými dětmi dohled a poskytují poradenské a konzultační služby osobám zodpovědným za jejich výchovu. Významnou měrou se též sociální kurátoři v rámci svého spádového obvodu podílejí na vytváření a realizaci preventivních projektů v oblasti sociální deviace a to ve spolupráci s dalšími kompetentními subjekty tak, jak byly popsány výše. U dětí dopouštějících se kriminální činnosti spolupracují též v rámci přípravného řízení s orgány činnými v trestním řízení, především s policisty.¹⁹⁷

Policie České republiky sehrává významnou úlohu v systému prevence sociálních deviací, kterou realizuje v praxi na úrovni krajských ředitelství Policie ČR prostřednictvím policistů tzv. preventistů, zařazených v preventivně informačních skupinách. Preventisté by měli vstupovat do pravidelných kontaktů se školskými zařízeními, nejlépe na začátku každého školního roku za účelem dohody o konkrétních možnostech spolupráce. Preventivní aktivity ve směru ke školním dětem jsou uskutečňovány formou různých preventivních projektů, které Policie ČR realizuje napříč celou republikou, jako je např. velice úspěšný projekt Ajaxův zápisník, případně jde o projekty jednotlivých krajských ředitelství. Setkání s dětmi na všech typech a stupních škol realizuje policie formou různých přednášek, besed s erudovanými

¹⁹⁶ Obdobně: Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 198-199. ISBN 978-80-7357-498-5.

¹⁹⁷ Srov. Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 199. ISBN 978-80-7357-498-5.

Aktivity kurátorů pro děti a mládež byly blíže popsány v rámci opatření dle zákona o sociální právní ochraně dětí a zákona o rodině.

odborníky, kdy jedním z hlavních cílů je výchova a zvyšování právního vědomí mladé generace (blíže viz příloha č. 8).

Policie však vstupuje do kontaktu se školou též v případech protiprávního jednání žáků. V tomto ohledu jsou u policie vyškoleni specialisté na práci s delikventní mládeží, kteří volí při odhalování a objasňování trestné činnosti páchané touto kategorií osob ty nejvhodnější metody. Při kontaktu s delikventními dětmi berou v potaz především subjektivní zvláštnosti těchto osob ve smyslu individualit psychosociálního vývoje každého jedince. Především u dětí mladšího školního věku je třeba počítat s omezenou odolností vůči zátěži, kterou jistě policejní úkony s sebou přinášejí, dále s podstatnými rozdíly u jednotlivých dětí v oblasti koncentrace pozornosti, zrakového a sluchového vnímání, schopnosti selekce podstatných informací či schopnosti reprodukce dříve vnímaného. Mimo jiné i z těchto důvodů je třeba věnovat zvýšenou pozornost přípravě výslechu dětí při respektování zásady včasnosti a neopakovatelnosti takových úkonů ze strany policie vůči nezletilému dítěti. Jako vhodná se zde jeví právě spolupráce se školou, spíše s konkrétními pedagogy, kteří dítě znají a mohou v tomto ohledu poskytnout policistům řadu informací, jež napomohou k profesionálnímu provedení policejních úkonů, např. již zmiňovaných výslechu.¹⁹⁸

Samostatnou otázkou pak je přítomnost pedagogického pracovníka při výslechu dítěte. Ustanovení § 102 trestního řádu stanoví povinnost přibrat k výslechu osoby mladší patnácti let pedagoga případně jinou osobu mající zkušenosti s výchovou mládeže, která má se zřetelem na předmět výslechu a stupeň duševního vývoje vyslychané osoby přispět k správnému vedení výslechu. Tato osoba může navrhnout například i odložení výslechu na pozdější dobu, případně navrhnout jeho přerušování či ukončení, má-li za to, že jeho pokračování může mít nepříznivý vliv na psychiku vyslychaného dítěte.

V oblasti výchovného preventivního působení na děti spolupracují školy rovněž s různými **nestátními neziskovými organizacemi** věnujícími se oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, ale taktéž realizaci různých výchovných, preventivních a vzdělávacích aktivit adresovaných samotným dětem. Nestátní neziskové organizace se též podílejí na zabezpečování péče o volný čas dětí. Jde o rozšiřování mimoškolních zájmových činností, které vedou děti k efektivnímu trávení volného času,

¹⁹⁸ Blíže: KONRÁD, Zdeněk, NĚMEC, Miroslav, NOVOTNÝ, František. *Vybrané otázky teorie a praxe výslechu*. Praha: PA ČR, 2008, s. 61-72. ISBN 978-80-7251-294-2.

jež má z hlediska prevence sociálních deviací veliký význam. V této oblasti též participují na odborné přípravě a vzdělávání jak pedagogických pracovníků, tak dobrovolníků, kteří se na práci s dětmi aktivně podílejí. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy podporuje činnost nestátních neziskových organizací, které se aktivně podílejí na práci s dětmi. Jedním z takových projektů je např. „*Program státní podpory práce s dětmi a mládeží pro nestátní neziskové organizace na léta 2011-2015*“.¹⁹⁹ Tyto organizace se však zapojují i do široké škály poskytovaných služeb, které zasahují mimo jiné právě i problematiku sociálních deviací dětí. Provést na tomto místě jejich výčet není možné. V přílohové části (viz příloha č.9) uvádím alespoň některé aktivity nestátních neziskových organizací v oblasti péče o mládež, s nimiž jsem měla ve své praxi možnost se blíže seznámit a považuji je tak za jeden z efektivních nástrojů možností zacházení s delikventními dětmi.

System včasné intervence

Z jednotlivých závěrečných zpráv kompetentních institucí²⁰⁰ zabývajících se péčí o ohroženou mládež často vyplývá, že v praxi neustále přetrvává stav, kdy jednotlivé instituce pracují s klientem izolovaně a nekoordinovaně, bez využití možností, které přístup založený na kooperaci, specializaci a dělbě činností nabízí. To se týká především sociálně nápravné fáze práce s delikventními dětmi.

V rámci Ministerstva vnitra²⁰¹ byl vytvořen za účelem interdisciplinárního přístupu vůči ohrožené mládeži, a to na základě stávající legislativy a využívajíc existující strukturu institucí veřejné správy, tzv. System včasné intervence (dále jen SVI) a Tým pro mládež. Jako základní cíl bylo vytyčeno nastavení efektivní spolupráce mezi institucemi, do jejichž působnosti spadá péče o ohrožené děti a jejich rodiny.

Spolupráce mezi institucemi je podpořena jednotným informačním prostředím na straně jedné a propracovaným mechanismem spolupráce na straně druhé. V rámci SVI jde tedy o systémové propojení mezi subjekty, které řeší problematiku delikventních dětí.

¹⁹⁹ Blíže: www.msmt.cz/mladez

²⁰⁰ http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/vlada/2004_1/vyhodnoceni.html

²⁰¹ V současné době přechází SVI včetně týmu pro děti a mládež do správy Ministerstva práce a sociálních věcí s příslibem jeho rozšíření po celém území ČR.

Systém slouží k rychlému předávání informací prostřednictvím elektronických médií tam, kde je SVI zřízen.

Výhledově se předpokládá, že se systém stane prostřednictvím institucí zastoupených v Republikovém výboru prevence kriminality též komunikačním nástrojem pro celou Českou republiku v oblasti dětské delikvence a sociálně-právní ochrany dětí. V současné době je projekt realizován např. ve městech Svitavy, Ostrava, Hradec Králové, Šumperk, Náchod, Nový Jičín, Olomouc, Praha 2, Třebíč a Mělník. Již však Usnesení vlády ČR ze dne 15.10.2007 ukládalo Ministru vnitra realizovat tento projekt postupně na celém území České republiky.

Pilotní projekt, tzv. Centrum včasné intervence v oblasti systémového přístupu k péči o delikventní děti a mládež, byl nastartován již v roce 1999 ve městě Ostrava. Stalo se tak na základě vládou schváleného usnesení č. 1032 „Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy“. Ostravský projekt sloužil k ověření multidisciplinárního přístupu v péči o delikventní mládež a pro jeho následné metodické zpracování pro potřeby dalších měst. Pro kurátory pro mládež a sociální pracovníky byl realizován v rámci projektu tříletý specializační kurz v rozsahu 380 hodin. Byl vytvořen informační systém pro rychlé předávání informací mezi subjekty péče o delikventní děti, bezprostřední sociální intervenci ve prospěch klienta, plánování specifických preventivních opatření v rámci města a zpětnou kontrolu kvality činnosti jednotlivých článků systému, do něhož jsou zapojeny i nestátní neziskové organizace. Na základě získaných zkušeností z realizace projektu v Ostravě byl zpracován projekt Systém včasné intervence, který byl od roku 2004 ověřován ve městě Svitavy a dnes již realizován též v dalších obcích s rozšířenou působností, pro něž je projekt určen.

Páteří projektu je informační propojení policie, orgánů sociálně-právní ochrany dětí a orgánů justice. Informační systém pak spravují orgány sociálně právní ochrany dětí a informace zde soustředěné jsou přístupné subjektům, které jsou ze zákona oprávněni se s nimi seznamovat. Velice významnou součástí projektu SVI je též subprojekt týkající se detekce týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, do něhož jsou napojeni lékaři, učitelé, pedagogicko-psychologické poradny apod.

Systém včasné intervence je zdařilým příkladem možnosti efektivní spolupráce napříč jednotlivými resorty, do jejichž kompetence péče o ohroženou mládež náleží. Jedná se

především o propojení subjektů Ministerstva vnitra, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví či Ministerstva spravedlnosti. Interdisciplinární přístup je nezbytným požadavkem k efektivnímu řešení problematiky péče o rizikovou mládež, který SVI umožňuje. Je zde nepostradatelná spolupráce, koordinace a komunikace mezi jednotlivými resorty zde uvedenými v rámci jejich kompetencí s cílem komplexního přístupu k řešení konkrétního problému v co možná nejkratším čase.

Problémem přesto zůstává i nadále tzv. resortismus, tj. neschopnost a neochota vzájemné komunikace, spolupráce a předávání si informací mezi zainteresovanými subjekty. Právní předpisy nám dávají nové možnosti, které však nejsou díky přetrvávajícím formálním přístupům dostatečně využívány.²⁰²

4.6 Možnosti dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže²⁰³ je v praxi uskutečňována v rámci zacházení s delikventní mládeží především její represivní kontrola. Od 19. století začíná být preferován, v souvislosti s novým přístupem k zacházení s pachateli trestných činů z řad mládeže, výchovný cíl před ochranou společnosti.²⁰⁴ Dodnes napříč trestním zákonodárstvím jednotlivých států se můžeme setkat se dvěma odlišnými přístupy k zacházení s delikventní mládeží. Jedná se o sociálně-opatrovnický model a model justiční.

²⁰² K tomuto více: FIRSTOVÁ, Jana. Systém včasné intervence – efektivní nástroj v prevenci sociálně patologických jevů mládeže. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 22.apríla 2010. „Prevencia kriminality-výzva spoločnosti“*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2010, s. 7-16. ISBN 978-80-8054-508-6.

²⁰³ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Soudnictví ve věcech mládeže (juvenile justice system) je považováno, dle doporučení Rady Evropy (2003)²⁰ dotýkající se kriminality mládeže a soudnictví nad mládeží, za *součást širšího přístupu v boji proti kriminalitě mládeže*, na kterém participují kromě soudů pro mládež též další orgány a instituce jako policie, zástupci právnických profesí, probační služba, instituce pro výkon trestů. Nezastupitelnou úlohu zde mají též vládní a nevládní subjekty, zajišťující činnost související s ochranou mládeže působící např. v oblasti zdravotnictví, výchovy, sociálního zabezpečení, ochrany obětí trestných činů apod. Převzato volně: VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 323. ISBN 978-80-7400-429-2.

²⁰⁴ INICARDI, James A. *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 720. ISBN 80-85605-30-9

Sociálně-opatrovnický model vychází z myšlenky, že delikvence dítěte je ovlivňována především sociálními, ekonomickými a psychickými determinanty, kdy se jednostranný zásah státu ve formě trestu mívá svým účinkem. Na tomto místě je upřednostňována detekce a diagnóza problému dítěte s následnou nejvhodnější variantou intervenčního zásahu. Zde sehraávají nezastupitelné místo sociální pracovník, speciální pedagog, psycholog, ale v nezbytných případech též orgán činný v trestním řízení.²⁰⁵

Oproti tomu formálně pojatý **justiční model** vychází z myšlenky, že trestná činnost je výsledkem svobodné volby jedince. Jedinec se na základě své svobodné vůle rozhodne ke spáchání deliktu a měl by tedy za toto své rozhodnutí nést odpovědnost. V dané věci by pak mělo dojít k formálnímu trestnímu řízení, s důrazem kladeným na řádné vyšetření a projednání věci.²⁰⁶

Oba výše uvedené modely v sobě odrážejí myšlenku odlišných postupů v rámci zacházení s delikventní mládeží, a to mimo rámec obecných trestně právních předpisů. Avizují též zřízení specializovaných soudů pro mládež a odlišné struktury sankcí preferující právě výchovné aspekty.²⁰⁷ Sociálně opatrovnický model v současné době odrážejí zacházení s pachateli trestné činnosti z řad mládeže v Polsku. Justiční model lze nalézt například u našich sousedů v Rakousku či SRN.

Snahy o prosazování především prvků sociálně-opatrovnického modelu ve vyspělých zemích s propracovanějšími legislativními úpravami zahrnujícími nově též samostatný systém soudnictví ve věcech mládeže nacházíme již v 70. letech 20. století. Na našem území však již v roce 1931 byla přijata na tu dobu velice progresivní právní úprava, která specificky upravovala zacházení s dětskými delikventy po linii trestního práva. Jednalo se konkrétně o **zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. , o trestním soudnictví nad mládeží.**

Vůdčí myšlenkou tohoto zákona bylo co nejméně trestat a co nejvíce vychovávat. Trestní řízení mělo být přizpůsobeno věku mladistvých pachatelů a jako orgán

²⁰⁵ Obdobně: ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*, Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 72-73. ISBN 80-86473-08-2.

²⁰⁶ Srov. VÁLKOVÁ, Helena, KUČTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 320-321. ISBN 978-80-7400-429-2.

²⁰⁷ OSMANČÍK, Otakar. *Trestní soudnictví nad mládeží v USA a naše rekodifikace*. Právní praxe, 1998, roč. 46, č. 3, s. 131. ISSN 1211-0825.

spolurozhodující a kontrolující se měli účastnit též zástupci sociální péče. Osoba, která v době spáchání činu nedovršila 14. rok věku, nebyla trestně odpovědná a mohla jí být uložena pouze potřebná výchovná nebo léčebná opatření. Priorita výchovného působení před represí se projevila též v komplexní úpravě ochranných opatření, kam dle tehdejší právní úpravy byl zahrnut ochranný dozor, ochranná výchova rodinná a ochranná výchova ústavní. I ve všech dalších otázkách, jež zákon upravoval, jako např. uvalování a výkon vazby či trestu odnětí svobody, způsob dozoru, podmíněčné propuštění apod., se významně prolínala snaha o upřednostnění výchovných aspektů před donucením.²⁰⁸ Tato, na svou dobu velice zdařilá a progresivní právní úprava byla bohužel v roce 1950 bez náhrady zrušena a trestněprávní problematika dotýkající se pachatelů z řad mládeže byla opět včleněna do obecné právní úpravy.

Problematika dětských pachatelů byla velice zredukována a nemohl být tudíž zajištěn výchovný účel trestu u dětských delikventů tak, jak to umožňoval zákon předchozí. Trestněprávní odpovědnost byla posunuta na 15. rok věku dítěte, kdy tato hranice byla konstruována jako absolutní. Tato úprava byla převzata též při rekonstrukci trestního práva v roce 1961. Zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon platil na našem území po dlouhých téměř padesát let. Problematika trestání pachatelů trestné činnosti z řad mládeže byla upravována až do roku 2003 právě touto obecnou právní normou.

V roce 2003 se podařilo prosadit zásadní změnu v duchu vytvoření samostatného systému soudnictví nad mládeží. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále jen **zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ZSM**) představuje speciální právní úpravu k obecné úpravě obsažené v trestním zákoníku a v dalších souvisejících právních předpisech. Tento zákon stanoví mimo jiné odlišný postup orgánů činných v trestním řízení, aplikaci široké škály alternativních trestů, zapojení probačních úředníků, sociálních pracovníků a dalších subjektů za účelem převýchovy a nápravy dětského pachatele.

Cílem zákona je mimo jiné předcházení kriminalitě mládeže včetně její recidivní podoby prostřednictvím pozitivních intervenčních zásahů, jež nabízejí jednotlivá opatření, která přispějí k tomu, aby se dítě dalšího protiprávního jednání zdrželo a

²⁰⁸ VÁLKOVÁ, Helena, DUNKEL, F. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Praha: Leges, 1992, s. 19-38. ISBN 80-85638-00-2.

plnohodnotně se zapojilo zpět do společenského a rodinného života. V duchu restorativní justice²⁰⁹ by mělo dítě též přijmout odpovědnost za své jednání a dle svých sil a schopností přispět k odčinění vzniklé újmy.²¹⁰

Na činy jinak trestné spáchané dětmi do patnácti let věku a na provinění spáchaná mladistvými (15-18 let věku dítěte) může stát reagovat na základě uvedeného zákona širokou škálou opatření, jež jsou diferencovaně stanovena s ohledem na specifické potřeby dětí dle výše uvedeného vymezení.

Opatření ukládaná dětem do 15 let věku

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v ust. § 89 stanoví, že dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné. Pokud se však takové dítě dopustí činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření, jež jsou potřebná k jeho nápravě. Výčet těchto opatření pak zákon uvádí v ust. § 93. Účelem opatření je především včasná intervence v případech závažného porušení právních norem ze strany dítěte s cílem předcházení recidivě a rozvoji kriminální dráhy mladého jedince. Realizovaná opatření by měla reflektovat osobnost dítěte, úroveň rozumové a mravní vyspělosti, rodinné a sociální poměry, povahu a závažnost protispolečenské činnosti. Z důvodu volby nejvhodnějšího opatření se vždy vyžaduje pedagogicko-psychologické vyšetření dítěte. V praxi se nejčastěji jedná o znalecký posudek pedopsychologa či pedopsychiatra, který má přispět k adekvátní volbě příslušného opatření. Navíc se zpravidla vyžaduje též zpráva orgánu sociálně právní ochrany dětí dotýkající se posouzení rodinných poměrů dítěte. Právě rodinné prostředí, jak bylo popsáno výše, sehrává významnou roli v rámci výchovného zacházení s dítětem, které se dostalo do konfliktu se zákonem. Pokud rodinné prostředí selhává ve svých funkcích ve vztahu k dítěti, je třeba volit taková opatření, jež přímou součinnost rodiny nevyžadují.

Ve vztahu k dítěti do patnácti let věku lze dle zákona učinit tato opatření:²¹¹

- výchovnou povinnost,
- výchovné omezení,

²⁰⁹ Restorativní justice (spravedlnost) – obnovující spravedlnost. Obnovení trestným činem narušených či ohrožených chráněných hodnot a sociálních vztahů. Kriminalita je chápána jako sociální konflikt mezi jednotlivými subjekty, jež má být řešen takovými mechanismy, aby dotčené subjekty mohly participovat na jeho řešení. In. ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 156-157. ISBN 978-80-7380-312-4.

²¹⁰ ust. § 1 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

²¹¹ Přehled vybraných opatření uložených dětem do 15 ti let věku v letech 2004-2011 nabízí příloha č. 10.

- napomenutí s výstrahou,
- dohled probačního úředníka,
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- ochrannou výchovu,
- ochranné léčení.

Ukládání výchovných povinností, výchovných omezení a napomenutí s výstrahou dětem do patnácti let věku není v zákoně blíže specifikováno a ukládají se přiměřeně věku dítěti analogicky dle ustanovení zákona dotýkajících se ukládání výchovných opatření mladistvým. Z tohoto důvodu bude pojednáno o těchto opatřeních níže.

Dohled probačního úředníka je výchovným opatřením, které lze uplatnit též v případech spáchání provinění mladistvým pachatelem. Jeho účelem je sledování a kontrola chování dítěte s cílem ochrany společnosti a snížení možnosti jeho recidivy. Dále jde o kvalifikované vedení a pomoc dítěti s cílem zajištění vedení řádného života v budoucnosti.²¹² Cílem tohoto opatření tedy není pouze kontrola, dohled nad dítětem, ale jde především o podání tzv. pomocné ruky dítěti, případně jeho zákonným zástupcům ve směru jeho dalšího pozitivního rozvoje v duchu bezkonfliktního života ve společnosti.

Dítěti do patnácti let věku lze dále nařídit **zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče**. Zákon hovoří o výchovných programech realizovaných středisky výchovné péče, o kterých bylo pojednáno v práci výše. Uvedeny jsou konkrétně psychologické a terapeutické programy, v praxi se však může jednat i o jiné výchovné programy. Podmínkou je jejich realizace střediskem výchovné péče, což na druhou stranu omezuje nabídku výchovných programů realizovaných jinými subjekty, např. nestátními neziskovými organizacemi. Vhodnost konkrétního programu pro určité dítě je vhodné konzultovat s dalšími odborníky, případně vycházet z pedagogicko-psychologického vyšetření, které je obligatorní součástí řízení ve věcech u dětí mladších patnácti let. Jako vhodné se jeví též zjištění stanoviska dítěte k samotnému opatření,

²¹² ust. § 16 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

případně i jeho rodičů.²¹³ Toto opatření lze přirovnat k opatření ukládanému na základě zákona mladistvým pachatelům, a to výchovné povinnosti podrobit se ve volném čase vhodnému programu určenému k rozvoji jeho sociálních dovedností a osobnosti, mimo probační programy.

Z hlediska zásahu do práv dítěte se za nejrazantnější opatření, které je možné dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže dítěti do patnácti let uložit, považuje **ochranná výchova**. Jedná se o opatření ukládané „*ultima ratio*“ v případech nejzávažnějších konfliktů dítěte se zákonem, kdy se bere v potaz nejen povaha spáchaného deliktu, ale taktéž celková situace dítěte. Zákon vymezuje obligatorní uložení ochranné výchovy v ust. § 93 odst. 2, kdy *soud obligatorně uloží ochrannou výchovu dítěti, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok věku a je mladší než patnáct let*. Fakultativní uložení ochranné výchovy je přípustné dle ust. § 93 odst. 3, kdy *lze ochrannou výchovu uložit též dítěti mladšímu patnácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy*.

Před uložení ochranné výchovy (s výjimkou obligatorního uložení) by měla předcházet mírnější opatření, jež nezasahují osobní svobodu dítěte takovým způsobem, jako je tomu u ochranné výchovy. Pokud však tyto mírnější prostředky selhávají, mívá se účinkem a k zabezpečení nápravy dítěte je to nezbytně nutné, přistoupí soud k aplikaci tohoto přísnějšího opatření. Před tímto rozhodnutím je však nezbytně nutná úzká spolupráce s dalšími subjekty, do jejichž kompetence spadá péče o mládež, jako jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí, školská zařízení případně probační úředníci. Od těchto subjektů může soud pro mládež získat potřebné podklady objasňující „*míru zanedbanosti dosavadní výchovy dítěte a příčin tohoto stavu, působení výchovného prostředí a možnosti výchovného vlivu rodiny, školy, učiliště a blízkého sociálního okolí, jakož i charakterových a morálních vlastností osob, s nimiž dítě žije v rodině a ve škole, ale i osob, se kterými se pravidelně stýká*“.²¹⁴ Tyto informace jsou nezbytně nutné k posouzení konkrétního případu v komplexu všech souvislostí, především pak ve vztahu k osobnosti dítěte, jeho hodnotové orientaci či postojům.

²¹³ Srov. ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 901-902. ISBN 978-80-7179-375-5.

²¹⁴ Převzato z: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 903. ISBN 978-80-7179-375-5.

Výchozí právní ustanovení dotýkající se ukládání ochranné výchovy nacházíme v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. Samotný výkon tohoto opatření je pak podrobněji upraven v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Související problematika ústavní výchovy upravená v témže zákoně byla popsána výše včetně problémů provádějících ústavní péči obecně. Na tomto místě je třeba upozornit na odlišnosti v zařízeních, ve kterých jsou jednotlivé typy opatření vykonávány. U ochranné výchovy je třeba uvažovat především o dětských domovech se školou a výchovných ústavech příp. zdravotnických zařízeních při kombinaci některých postižení. U vstupní diagnostiky dětí jde samozřejmě o zařízení typu diagnostických ústavů.

Při úvahách o odlišnosti obou institutů je třeba brát v potaz důvody, pro které se děti do ústavní péče dostávají. Smyslem obou institutů je však zabezpečení náhradní výchovné péče dítěti, které nemůže být z nejrůznějších důvodů vychováno ve své vlastní rodině. U dětí s diagnostikovanými poruchami chování jde též o určitou formu podpory, pomoci či poradenství ve smyslu nápravy těchto potíží s cílem efektivního fungování jak v rámci rodinného prostředí, tak i v majoritní společnosti. Uložení opatření dítěti zahrnuje prvek preventivního působení ve smyslu zabránění recidivě. Jde tedy především o prevenci nežádoucího jednání, nikoli o represí.²¹⁵ Řada dětí, ale i rodičů však intervenci ze strany státu chápe jako represí, trest, který je důsledkem jejich protiprávní činnosti. Uloženou ochrannou výchovu neberou jako službu, formu pomoci dítěti či celému rodinnému systému. Pociťují uložení takového opatření jako křivdu vůči jejich osobě či celé rodině, což může v mnoha případech komplikovat efektivní působení ze strany kompetentních subjektů.

Opatření ukládaná mladistvým

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže nabízí širokou škálu opatření, jimiž je možné reagovat na provinění spáchaná jedinci z řad mladistvých. Prioritou zůstává výchovné působení na mladistvého s cílem jeho zdravého rozumového a mravního vývoje ve směru předcházení recidivní trestné činnosti. Účelem opatření vůči mladistvému je dle

²¹⁵ Obdobně: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 904. ISBN 978-80-7179-375-5.

zákona o soudnictví ve věcech mládeže „vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění“.²¹⁶

Opatření ukládaná mladistvým pachatelům dle tohoto zákona jsou zaměřena do budoucnosti, zohledňují aktuální životní situaci jedince, stupeň úrovně jeho rozumové a mravní vyspělosti s předpokladem možnosti jeho ovlivnění v prosociálním slova smyslu prostřednictvím aplikace vhodných opatření.

Systém soudnictví nad mládeží umožňuje reagovat na protiprávní jednání osob ve věku od 15 do 18 let prostřednictvím opatření výchovných, ochranných a trestních. Tato opatření tvoří ucelenou a vnitřně provázanou soustavu, která umožňuje pružnou, včasnou reakci na trestnou činnost mládeže při zohlednění jejich osobnosti, rodinných, osobních poměrů s akcentem kladeným na individuální predikci jejich dalšího vývoje. Opatření ukládaná mladistvým v sobě zahrnují preventivní prvek ve směru předcházení recidivě trestné činnosti, hovoříme zde o tzv. terciární prevenci.²¹⁷ V řadě případů je nutné přijmout taková opatření, která představují výrazný zásah do života mladistvého, ale často i do jeho rodinného prostředí, které významnou měrou na výchově dítěte participuje. Významným momentem v rámci výchovného působení na mladého, dosud nevyzrálého jedince po stránce rozumové, mravní, sociální je uvědomění si závažnosti, škodlivosti svého protispolečenského jednání a přijetí osobní odpovědnosti za tato jednání, za způsobenou škodu a taktéž změna postojů k obecně uznávaným normám, pravidlům, které doposud ze strany dítěte nebyly akceptovány.²¹⁸

Na trestnou činnost mladistvých lze reagovat též zvláštními instituty trestního řízení, tzv. procesními **odklony**, kdy v klasickém trestním procesu nedochází k rozhodnutí o vině a trestu, ale jsou preferovány jiné aspekty než je potrestání pachatele samotného. Prioritou se zde stává urovnání trestným činem narušených vztahů mezi pachatelem a obětí, či mezi pachatelem a společností. Naše praxe zná dva instituty tohoto druhu, a to je narovnání a podmíněčné zastavení trestního stíhání. Oba instituty směřují

²¹⁶ ust. § 9 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

²¹⁷ Terciární prevence – prevence zaměřená na předcházení recidivě tj. opakování trestné činnosti. Jedná se např. o resocializaci pomocí uplatnění na trhu práce a bydlení, poradenskými službami, motivací ke vzdělávání apod. Převzato volně: ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 142. ISBN 978-80-7380-312-4.

²¹⁸ Obdobně: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 85-103. ISBN 978-80-7179-375-5.

k rychlejšímu projednávání trestních věcí bez nutnosti konání zdlouhavého a komplikovaného řízení před soudem. Tento způsob řešení trestních věcí není vhodný u všech trestných činů spáchaných mladistvými, ale jde především o vyřizování věcí skutkově i právně jednodušších a vždy je zohledňována též jeho vhodnost ve vztahu ke konkrétní osobě pachatele.²¹⁹ Na provinění spáchaná mladistvými pachateli je mimo výše zmíněné odklony možno reagovat též institutem **upuštění od uložení trestního opatření**, které může nabývat podoby definitivního či podmíněného rozhodnutí. Pokud soud přistoupí k této alternativě řešení trestní věci mladistvého pachatele, má za to, že samotné projednání věci před soudem zapůsobí na mladistvého natolik, že jej toto opatření od dalšího páchaní trestné činnosti odradí. V praxi často toto opatření bývá spojeno s uložením některého z výchovných nebo ochranných opatření.

Výchovná opatření

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže zdůrazňuje především v souvislosti se zacházením s pachateli z řad mládeže prvek výchovy. To se odráží též v systému opatření, jež lze uložit mladistvému pachateli provinění. Výchovná opatření by měla být preferována před ukládáním dalších opatření, jež představují výraznější zásah do práv dítěte. Výchovnými opatřeními lze pružně reagovat na aktuální životní situaci dítěte, jeho osobnost, rodinné poměry a faktory, které sehrály roli v rámci etiologie jeho trestné činnosti. V tomto ohledu umožňují též individuální přístup při řešení složité situace každého jedince, k jejich aplikaci přistupuje soud přísně individuálně s přihlédnutím ke všem okolnostem případu, osobnost provinilce nevyjímaje. Na tomto místě je nezbytně nutná úzká spolupráce s dalšími odborníky z řad psychologů, sociálních pracovníků či pracovníků probační a mediační služby, kteří by měli soudu dávat podklady a podněty k přijetí toho nejvhodnějšího opatření v každém konkrétním případě.

Zákon o soudnictví vymezuje taxativně výčet výchovných opatření, jež lze mladistvému uložit v ust. § 15 odst. 2. Jedná se o :

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,
- výchovná omezení,

²¹⁹ Blíže: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 190,191. ISBN 978-80-7380-138-0.

- napomenutí s výstrahou.²²⁰

Dle zákona lze tato opatření uložit mladistvému již ve stádiu přípravného řízení, a to s jeho souhlasem. Souhlas mladistvého v takovém případě sehrává důležitou roli. Pokud mladistvý již od prvopočátku zaujímá k opatření kladný postoj, je zde zvýšený předpoklad, že k výkonu tohoto opatření skutečně dojde. Na druhou stranu je však nutné na tomto místě počítat s jistou mírou ovlivnitelnosti dítěte ze strany rodičů, případně s účelovostí jeho chování. Zákon ve stručnosti vymezuje též účel výchovných opatření (ust. § 15 odst. 4), která mají usměrňovat způsob života mladistvého, a tím podporovat a zajišťovat jeho výchovu. Praxe nevyklučuje též uložení vícero výchovných opatření společně, případně v kombinaci s opatřeními ochrannými či trestními.

Dohled probačního úředníka

*„Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem“.*²²¹ Na tomto místě je zřejmé, že toto ustanovení představuje pro mladistvého, ale i celé jeho rodinné prostředí velice výrazný zásah do jeho každodenního života. Vezmeme-li však v úvahu podstatu opatření tak, jak byla popsána výše, jedná se o jedno z opatření, které se z hlediska dosažení účelu zákona jeví jako jedno z neefektivnějších.

Přímý dohled, kontrola za současného odborného vedení, poradenství ve smyslu úspěšného fungování ve společnosti ze strany erudovaných odborníků může přinést kýžené ovoce. Účelem dohledu je prevence recidivy trestné činnosti a ochrana společnosti. Jde o odborné vedení a pomoc za účelem zdravého, pozitivního rozvoje osobnosti dítěte ve směru jeho dalšího prosociálního chování. V tomto ohledu ukládá zákon mladistvému, kterému byl dohled probačního úředníka uložen, určité povinnosti. Jde především o spolupráci s probačním úředníkem, který mu na základě programu výkonu probačního dohledu stanoví lhůty, v nichž je mladistvý povinen se dostavovat k probačnímu úředníkovi, dále je povinen jej informovat o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených omezení či povinností či dalších důležitých okolnostech

²²⁰ Přehled výchovných opatření uložených mladistvým dle ZSM nabízí příloha č. 11.

²²¹ ust. § 16 zákona č.218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

dotýkajících se jeho života. Probační úředník v zájmu zajištění probačního dohledu nad mladistvým je oprávněn vstupovat též do obydlí, v čemž mu nesmí být bráněno. Jak již bylo několikrát zmíněno, právě výchovné působení v rodině je v mnoha ohledech klíčové. Probační úředník by měl mít v tomto ohledu dostatečné informace a v rámci dohledu nad mladistvým spolupracovat též s jeho rodinou, případně dalšími osobami, které mohou mít na příznivý vývoj mladistvého pozitivní vliv.

Probační dohled je vykonáván na základě programu zpracovaném probačním úředníkem v zájmu zajištění efektivity této specifické probační činnosti, kterou blíže vymezuje zákon o probační a mediační službě.²²² Na tomto místě není prostor pro bližší popis činnosti probační a mediační služby, a tudíž se omezím pouze na souvislosti s aplikací jednotlivých institutů dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Probační program

Dle posouzení aktuálních potřeb, životní situace mladistvého a s ohledem na spáchané provinění a zájmy společnosti může být mladistvému uložen pro něj vhodný probační program, s jehož obsahem musí mít možnost se seznámit. Taktéž se zjišťuje stanovisko mladistvého, který musí s účastí na konkrétním programu vyslovit souhlas. Příslušné probační programy musí být zapsány ve zvláštním seznamu probačních programů schválených Ministrem spravedlnosti. Zákon pouze demonstrativním výčtem vymezuje některé typy probačních programů, jejichž primárním cílem je prevence rizikového chování, které přivádí mladistvého do konfliktu se zákonem, podpora vhodného sociálního zázemí a urovnání narušených sociálních vztahů mezi pachatelem a obětí. Jedná se o programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutické programy, programy zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační či jiné vhodné programy k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého (viz ust. § 17). Jde o velice rámcové vymezení probačních programů. V praxi mohou být doplněny řadou dalších akreditovaných probačních programů sledujících účel vymezený tímto zákonem. Právě akreditace ze strany ministerstva zaručuje jistou kvalitu výchovného působení ve směru k delikventnímu jedinci i jeho okolí.

Dohledem nad výkonem probačního programu je na základě zákona pověřen probační úředník, který by měl v této souvislosti poskytovat mladistvému též určitou formu

²²² Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

pomoci a poradenství tak, jak je tomu v případě probačního dohledu. O výkonu dohledu zpracovává probační úředník závěrečnou zprávu, v níž hodnotí samotný průběh probačního programu, aktivity mladistvého, plnění programu, aktuální osobní a sociální poměry mladistvého v ohledu na celou rodinnou situaci.²²³ Dohled probačního úředníka se též může vztahovat k dalším výchovným opatřením mladistvému uloženým, jako např. výchovné omezení či výchovné povinnosti.

Výchovné povinnosti

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vymezuje v ust. § 18 demonstrativní výčet výchovných povinností, které lze mladistvému za spáchané provinění uložit. Cílem jejich ukládání je stejně tak jako u ostatních výchovných opatření usměrnění jednání mladistvého v pozitivním slova smyslu, jež přispívá taktéž k prevenci recidivy.

Obecně lze říci, že výchovné povinnosti stanoví mladistvému povinnost něco konat, např. *bydlet s rodičem či jinou dospělou osobou, která je odpovědná za jeho výchovu*. V tomto případě je opět zdůrazněn aspekt výchovného působení rodiny. Je třeba vždy individuálně hodnotit každý případ s důkladným prošetřením rodinných poměrů, aby nedošlo k opačnému efektu, kdy bychom dítě např. nutili setrvávat v prostředí, které jej významnou měrou negativně ovlivňuje, a to i ve směru k páčání další trestné činnosti.

Jiná výchovná povinnost může spočívat v *zaplacení přiměřené peněžité částky, jež je určena na pomoc obětem trestné činnosti*. V tomto případě je třeba hodnotit možnost zaplacení finanční částky z prostředků, kterými je mladistvý oprávněn sám disponovat, jsou v jeho vlastnictví. Uložení takového typu povinnosti je tak omezeno na případy mladistvých pachatelů, kteří jsou výdělečně činní a disponují dostatečnými finančními prostředky.

Další z výchovných povinností ukládá mladistvému *vykonat bezplatně ve svém volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu*. V praxi se nejčastěji jedná o různé služby ve prospěch obecného zájmu, jde o různé úklidové práce veřejných prostranství a komunikací, činnosti související s ochrannou životního prostředí, humanitární, charitativní činnosti apod. Jejich výčet není zákonem stanoven, a tak záleží

²²³ Blíže: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 229-241. ISBN 978-80-7179-375-5.

na volné úvaze soudů, které by měly zohledňovat okolnosti případu, osobnost mladistvého, veřejný zájem, potřebu komunity apod. Při ukládání tohoto opatření je třeba přihlížet též ke zdravotnímu stavu mladistvého, nesmí v žádném případě narušovat jeho přípravu na budoucí povolání, zasahovat do plnění školní docházky či výkonu povolání. Zákon přímo vymezuje denní rozsah prováděné činnosti na maximum čtyř hodin denně, osmnácti hodin týdně v celkovém rozsahu maximálně šedesáti hodin (viz ust. § 18 odst. 3). Toto omezení je logické též vzhledem ke sledovanému účelu zákona, jímž je řádný a zdravý vývoj dítěte, který s přípravou na budoucí povolání, dosaženou vzdělanostní úrovní jedince ve smyslu jeho pozitivního uplatnění se na trhu práce jistě souvisí.

Zákon uvádí též výchovné povinnosti, které směřují k urovnání trestným činem narušených sociálních vztahů, včetně náhrady škody. Mladistvému lze uložit výchovnou povinnost ***usilovat o vyrovnání s poškozeným, případně nahradit dle svých možností způsobenou škodu nebo jinak přispět k odstranění následků provinění.*** Na tomto místě jde o ukládání výchovných povinností v duchu restorativní justice, kde primárním cílem je obnova trestným činem narušených vztahů.

Další z výchovných povinností je adresována mladistvým závislým na návykových látkách, kdy jim lze v rámci výchovné povinnosti uložit, aby se ***podrobili léčení závislosti na návykových látkách.*** V tomto případě je třeba mít na paměti, že se nejedná o institut ochranné léčby, který je přísnějším opatřením upraveným v trestním zákoníku. V praxi se k tomuto opatření přistupuje nejčastěji v případech pachatelů tzv. opatrovací kriminality, která souvisí s obstaráváním si prostředků osob závislých na návykových látkách na pořízení si drogy. Tato oblast kriminality mládeže je zasažena silnou latencí, jelikož v této souvislosti jsou často páchány delikty bagatelní povahy z oblasti majetkové kriminality, které často nenaplňují jeden ze základních znaků skutkové podstaty trestného činu, a to je výše škody. Jedná se o drobné krádeže v obchodech, na osobách, kdy krádeží získané věci následně pachatelé prodávají a získávají tak prostředky pro uspokojení své aktuální potřeby, kterou je v mnoha případech právě droga. S přihlédnutím k aktuální situaci mladistvého, jeho osobním a rodinným poměrům lze léčení realizovat formou ambulantní či ústavní. V této souvislosti je velice důležitá úzká spolupráce s psychology, psychiatry, sociálními pracovníky s cílem volby nejefektivnější varianty řešení konkrétní situace. Velice důležitým faktorem v tomto

ohledu je též motivace mladistvého, dobrovolnost, odhodlání k léčbě. Pokud se nám podaří mladistvého získat ke spolupráci, je to již půl úspěchu pro jeho další léčbu.

Uložení mladistvému výchovné povinnosti *podrobit se ve svém volném čase vhodnému výchovnému programu, který není probačním programem*, je obdobné výchovnému opatření ukládanému dítěti do 15 let dle ust. § 93 zmiňovaného zákona (srov. výše). Zákon však uvádí demonstrativní výčet takovýchto programů, jež lze mladistvému uložit. Jedná se o programy sociálního výcviku, psychologické poradenství, terapeutické programy, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační či jiné programy vhodné k rozvoji sociálních dovedností a osobnosti mladistvého. Nesmí však jít o programy probační, tedy programy, které jsou jako probační schválené ministerstvem spravedlnosti. Jinak podstatné odlišnosti u obou institutů nelze spatřovat.

Výchovná omezení

Výchovná omezení představují oproti výchovným povinnostem určitou formu zákazů určitého jednání, tedy povinnost zdržet se jistých nežádoucích aktivit, které by mohly negativním způsobem ovlivnit další vývoj mladistvého.²²⁴ Takovými aktivitami mohou být dle ust. § 19 zákona o soudnictví ve věcech mládeže *návštěvy nevhodných akcí, zařízení či jiného pro mladistvého nevhodného prostředí*. V praxi se jedná nejčastěji o zakazy návštěv restauračních zařízení, barů, heren případně sportovních utkání u mladistvých dopouštějících se jednání se znaky diváckého násilí. Je zde zdůrazňována ochrana mladistvého před různými nežádoucími, škodlivými vlivy, které by mohly vést k recidivě trestné činnosti. Mladistvému lze uložit též výchovné omezení ve smyslu omezení styku s určitými osobami, kdy se mu uloží omezení, *aby se s určitými osobami nestýkal*. Jde především o osoby, které mají na vývoj mladistvého prokazatelně negativní vliv. Může jít o členy různých kriminálně závadových part, ale též o příslušníky širší rodiny, kdy jejich negativní působení na dítě může vést až k jeho protispoločenské činnosti.

Mezi další výchovná omezení, která demonstrativně uvádí zákon o soudnictví ve věcech mládeže, patří omezení, která mladistvému stanoví, *aby se nezdržoval na určitém místě, neužíval návykové látky, nepřechovával předměty, které mohou sloužit k páčání*

²²⁴ ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 247. ISBN 978-80-7179-375-5.

dalších provinění, neúčastnil se hazardních her, sázek, hraní na výherních hracích přístrojích, neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu případně své zaměstnání. Jelikož se jedná o výčet demonstrativní, není vyloučeno uložení jiného přiměřeného výchovného omezení, které bude sledovat stanovený účel. Zde je necháno na volné úvaze soudů, příp. státních zástupců, jaké omezení zvolí vzhledem k individuálnímu posouzení případu a osobnosti provinilce jako nejvhodnější. Výchovné omezení stejně tak jako výchovné povinnosti nesmí narušit přípravu mladistvého na budoucí povolání, případně plnění školní docházky či výkon povolání nebo zaměstnání.²²⁵

Napomenutí s výstrahou

Napomenutí s výstrahou uvádí zákon o soudnictví ve věcech mládeže jako poslední z výchovných opatření, jež lze mladistvému v souvislosti s jeho proviněním uložit (ust. §20). Podstatou tohoto opatření je *vytknutí protiprávnosti činu mladistvému za přítomnosti jeho zákonného zástupce a upozornění na možné důsledky, které mu hrozí v případě recidivy.* V tomto druhu opatření lze vysledovat především odstrašující funkci, jež má pachatele odradit od dalšího páčání trestné činnosti. Vždy je třeba důkladně zhodnotit okolnosti případu a osobnost mladistvého a přistoupit k tomuto opatření, má-li se za to, že toto opatření bude přiměřené, dostačující a nebude se mýjet účinkem.

Pokud je to účelné a vhodné, lze při vyslovení napomenutí s výstrahou *přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, případně výchovnému zařízení, ve kterém žije.* Od škol a výchovných zařízení se vyžaduje předchozí stanovisko a vždy je nutné o výsledku vyrozumět příslušný orgán činný v trestním řízení. Subjekty by měly volit takový druh postižení, které dítě v určitém ohledu omezí, uloží mu další povinnosti apod., avšak vždy jde o opatření realizovaná v rozsahu práv jednotlivých subjektů vůči konkrétnímu dítěti.²²⁶

²²⁵ ust. § 19 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁶ Obdobně: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář.* 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 268-272. ISBN 978-80-7179-375-5.

Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou zvláštním právním následkem provinění spáchaných mladistvými pachateli, jež znamenají citelný zásah do práv a osobní svobody jedince, vůči kterému jsou aplikována. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže připouští uložení těchto ochranných opatření mladistvým pachatelům.²²⁷

- ochranná výchova,
- ochranné léčení,
- zabezpečovací detence,
- zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Účelem ochranných opatření je *kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého a ochrana společnosti před dalším pácháním provinění*. Ochrannými opatřeními stát reaguje na trestnou činnost páchanou osobami v důsledku psychického onemocnění, případně stavu vyvolaném duševní poruchou. Taktéž touto formou opatření stát reaguje na vývojové zvláštnosti dospívání, popřípadě na vývojové poruchy chování osob adolescentního věku, které se často vyskytují společně s poruchami socializačního procesu, jež mohou vyústit v různé formy delikventního jednání. Tak je tomu především v případě institutu ochranné výchovy.²²⁸

Ukládáním a výkonem ochranných opatření se sleduje především preventivní aspekt kontroly kriminality. Důraz u těchto druhů opatření je kladen především na složku terapeutickou, výchovnou, zabezpečovací a sociální. Odstranění, případně alespoň snížení rizika dalšího porušování či ohrožování zájmů chráněných trestněprávními kodexy, se stává konečným cílem aplikace těchto opatření. Léčení a izolace osob nepřičetných nebo se zmenšenou přičetností v důsledku naplňuje účel opatření mimo jiné též ve smyslu zabezpečení jejich ochranné funkce. Ochranná opatření lze uložit soudem samostatně jako jediný možný prostředek ochrany společnosti nebo vedle jiného opatření, zpravidla trestního např. vedle trestního opatření odnětí svobody.²²⁹

²²⁷ ust. § 21 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů-

²²⁸ Převzato volně z: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 157. ISBN 978-80-7380-138-0.

²²⁹ Obdobně: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 274. ISBN 978-80-7179-375-5.

Taktéž zákon počítá s možností uložení více ochranných opatření současně, vyžadují-li to okolnosti projednávaného případu, případně osobnost pachatele.

Z výše uvedeného výčtu ochranných opatření specifickou právní úpravu v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže nalézáme pouze u ochranné výchovy. Ohledně ostatních opatření je třeba vycházet při jejich aplikaci vůči mladistvému z obecné právní úpravy obsažené v trestním zákoníku.

Ochranná výchova

Jedním ze způsobů reakce společnosti na provinění spáchaná mladistvými je ochranná výchova, jejímž účelem je za pomoci vhodných specializovaných výchovných postupů zamezit vzniku další trestné činnosti, případně dalších pro společnost škodlivých, nebezpečných činů, které mohou pramenit z výchovné zanedbanosti těchto osob. Za pomoci specializovaných výchovných metod je třeba umožnit jedinci úspěšné fungování v rámci společenského života ve smyslu získání potřebné kvalifikace a jeho následném uplatnění se na trhu práce, ale i v dalších ohledech pozitivního rozvoje jeho osobnosti.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vymezuje v ust. § 22 fakultativní uložení ochranné výchovy ve vztahu k mladistvému a to v případech kdy *„není o výchovu mladistvého náležitě postaráno a tento nedostatek řádné výchovy není možno odstranit v jeho vlastní rodině, případně v rodině, ve které žije, jeho dosavadní výchova byla zanedbána, nebo prostředí, ve kterém žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Zároveň nepostačuje uložení výchovných opatření.“* Vedle toho se má za to, že uložení ochranné výchovy povede k nápravě mladistvého spíše než uložení trestního opatření, které by mělo v případech mladistvých pachatelů nastupovat ultima ratio.

Splnění podmínek pro uložení tohoto opatření dotýkajícího se výchovné zanedbanosti v rámci rodinného prostředí je nutné doložit komplexním šetřením v rodině mladistvého zaměřeného na zjištění osobních, rodinných a sociálních poměrů. V této souvislosti je namístě úzká spolupráce s orgánem sociálně právní ochrany dětí, případně s probačními úředníky, kteří ověřují výchovnou situaci v rodině, možné výchovné problémy dítěte včetně příčin a podmínek dané situace. Mimo to je třeba v souvislosti s rozhodováním o uložení ochranné výchovy zkoumat osobnost mladistvého, jeho postoje, názory, uznávané hodnoty a vždy provádět tzv. individuální predikci ve směru k jeho dalšímu

rozvoji. Za tímto účelem se v praxi přibírá znalec z oboru pedopsychiatrie, příp. pedopsychologie, který vypracovává na žádost soudu komplexní posouzení osobnosti mladistvého.

Ochranná výchova je vykonávána ve speciálních školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, jež spadají do resortu ministerstva školství. Samotný výkon opatření upravuje samostatný zákon, o kterém bylo pojednáno výše.

Trvání ochranné výchovy je omezeno jejím účelem a věkem mladistvého. Mladistvý by měl být propuštěn z ochranné výchovy, bylo-li dosaženo jejího účelu případně dovršením osmnáctého roku věku. Vyžaduje-li to však zájem mladistvého, lze ochrannou výchovu prodloužit až do dovršení devatenáctého roku věku²³⁰, zpravidla se tak děje v zájmu dokončení jeho profesní přípravy.

V praxi je též přípustná přeměna ústavní a ochranné výchovy. Jedná se o případy, kdy *„převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena.“* V takových případech může soud přeměnit ochrannou výchovu na ústavní, případně může rozhodnout o jeho podmíněčném umístění mimo výchovné zařízení, a to zpravidla za současného uložení dohledu probačního úředníka či jiného výchovného opatření.²³¹ Toto opatření může výrazně přispět k pozvolné, úspěšné integraci jedince do společnosti, mimo zdi zařízení institucionální péče, které jindy v praxi probíhá značně komplikovaně (viz výše).

Ochranné léčení

Další z ochranných opatření ukládaných mladistvým pachatelům za jejich provinění je ochranné léčení, které se nařizuje dle trestního zákoníku v případech spáchání trestných činů (provinění, činů jinak trestných) ze strany osob částečně či zcela trestně neodpovědných z důvodu vážného narušení jejich duševních funkcí. Trestní zákoník vymezuje obligatorní a fakultativní uložení ochranné léčby.

²³⁰ ust. § 22 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

²³¹ ust. § 23 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Obligatorně soud ukládá ochranné léčení (ust. § 99 odst. 1 TZ) pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, kdy může současně upustit od potrestání, je-li přesvědčen, že ochranné léčení zajistí nápravu pachatele a zajistí ochranu společnosti lépe než trest. Soud uloží ochranné léčení též v případech, pokud sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby a má za to, že vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele souběžné uložení ochranné léčby zajistí dosažení účelu trestu i aplikací trestu kratšího. Obligatorní uložení ochranné léčby je možné u osob, které nejsou pro nepřičetnost trestně odpovědné a jejich pobyt na svobodě je nebezpečný. Totéž platí v případech dětských delikventů.

Fakultativní uložení ochranné léčby je možné u pachatelů, kteří spáchali trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jejich pobyt na svobodě je nebezpečný. Další možnostmi jsou případy trestné činnosti, které se pachatel dopustí pod vlivem návykové látky nebo v přímé souvislosti s jejím zneužíváním. V takovém případě se nabízí především uložení ochranné léčby protialkoholní či protitoxikomanické v případech mladistvých pachatelů, které je výraznějším zásahem do jeho práv oproti výše zmiňované výchovné povinnosti podrobit se léčení závislosti na návykových látkách.

Ochranné léčení je možné v podmínkách České republiky realizovat na lůžkovém oddělení v léčebném zdravotnickém ústavu, případně je možné absolvovat léčení ambulantní. V souvislosti se současným uložením nepodmíněného trestu odnětí svobody je možné ochranné léčení za určitých podmínek vykonat též v zařízeních pro výkon trestu odnětí svobody. Výkon ochranné léčby není jednotně upraven samostatným právním předpisem jako je tomu např. u ochranné výchovy. Právě absence speciální právní úpravy je terčem kritiky řady odborníků již několik let. Jednotlivé formy výkonu ochranného léčení s sebou přinášejí jisté výhody jako je např. u ústavní formy její komplexnost, větší časový prostor pro práci s klientem a možnost jej sledovat v každodenních situacích, intervence v případě potřeby ze strany spolupracujících odborníků, což u ambulantní formy ve větší či menší míře nutně absentuje. Na druhou stranu u ambulantní formy nejde o takové vytržení klienta z jeho přirozeného sociálního prostředí, které v určitých případech je možné využít ve směru jeho pozitivního

působení. Intervence u klienta je však v této formě značně omezena pouze rozsahem jeho návštěv v ambulanci.²³²

V aplikační praxi však narážíme na značné problémy s využíváním tohoto institutu právě u pachatelů trestné činnosti z řad mládeže. Česká republika nedisponuje dostatečnými kapacitami léčebných zařízení, která nemohou být též dostatečně diferencována s ohledem na skladbu klientů. O možnosti výkonu ochranného léčení u dětí do patnácti let nemluvě. Praxe postrádá dostatečné personální kapacity v řadách pedopsychologů, pedopsychiatrů, jež by zabezpečovaly erudovanou odbornou péči právě ve vztahu k delikventním dětem. Právě možnost uložení institutu ochranného léčení dětem do patnácti let věku je terčem kritiky řady erudovaných odborníků stejně tak jako možnost uložení zabezpečovací detence mladistvému.

Zabezpečovací detence

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže připouští uložení zabezpečovací detence též osobě ve věku 15 až 18 let, tedy mladistvému. Tento poměrně nový institut byl implantován do našeho trestního zákoníku v roce 2009 jako nový typ ochranného opatření, který byl jistou reakcí na neuspokojivý stav realizace ochranné léčby u osob s vysokou mírou nebezpečnosti pro společnost, které se opakovaně dopouštějí závažné trestné činnosti v důsledku narušení jejich duševních funkcí. V rámci této skupiny delikventů se lze setkat též s jedinci, u nichž existuje vysoké riziko recidivy trestné činnosti z důvodu nízké či vůbec nulové účinnosti standardní ochranné léčby. Příčiny tohoto stavu mohou být různé. Jde především o problém léčitelnosti daného duševního onemocnění v konkrétních případech, motivace pacienta k léčbě, účinnost jednotlivých léčebných, terapeutických programů, adekvátní délka léčby a další.

Rizikovou skupinou je především skupina nebezpečných agresorů, sexuálních deviantů a dalších osob s nařízenou ochrannou léčbou, kteří se odmítají podrobit tomuto „mírnějšímu“ opatření, opakovaně maří účel ochranného léčení, dopouštějí se útěků, ohrožují životy, zdraví personálu psychiatrických léčeben, v nichž se ochranné léčení realizuje, ale i jiných osob.

²³² Obdobně: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 158-159. ISBN 978-80-7380-138-0.

Na nutnost zavedení institutu zabezpečovací detence v České republice bylo již poukazováno ze strany odborníků od sedmdesátých let minulého století. Osvědčené, fungující modely ze zahraničí (Nizozemí, Švýcarsko) byly pro naše zákonodárce jakýmsi vodítkem při rekodifikaci trestního zákonodárství ve smyslu rozšíření systému ochranných opatření o tento nový, ve světě osvědčený institut. Koneckonců již koncem 19. století italský pozitivista Franz v. Liszt v Marburském programu prosazoval myšlenku oddělení nenapravitelných zločinců od těch napravitelných, u kterých doporučoval resocializační zacházení, zatímco před těmi nenapravitelnými měla být společnost chráněna formou izolace právě v podobě zabezpečovací detence.²³³

Zabezpečovací detence má v trestněprávních předpisech subsidiární charakter ve vztahu k ochrannému léčení. Dle některých autorů jde o určitou analogii ochranného léčení ústavního určeného specifické skupině pachatelů, včetně mladistvých.²³⁴

Dle trestního zákoníku ust. § 100 soud uloží zabezpečovací detenci v případě, že *„upustí od potrestání pachatele, jestliže tento spáchal zločin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a nelze přitom očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, a soud má za to, že zabezpečovací detence, kterou pachateli zároveň ukládá, zajistí ochranu společnosti lépe než trest. Dále v případě, jestliže pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zločinu, není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.“*

Fakultativní uložení zabezpečovací detence se týká případů, kdy *„soud může uložit toto opatření vzhledem k osobě pachatele s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, nebo pachatel, který se oddává zneužívání návykové*

²³³ NEDOPIL, Norbert. *Forensische Psychiatrie*, 2. Auflage, Stuttgart, New York: Tyjeme Verlag, 2000, s. 26.

²³⁴ Král, Vladimír. K institutu zabezpečovací detence v návrhu nového trestního zákona. *Trestněprávní revue* 12/2004. ISSN 1213-5313.

*látky, znovu spáchal zločin, ač již byl pro zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta, a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložením ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji pachatele k ochrannému léčení“.*²³⁵

Z hlediska struktury osob, které se mohou do zabezpečovací detence dostat, je třeba i více diferencovat možnosti zacházení s takovými pachateli. V psychiatrických léčebnách, které jsou zdravotnickými zařízeními sloužícími k léčbě a nedisponují tedy dostatečným technickým a především personálním vybavením za účelem ostrahy, je pachatelům sice poskytována odborná lékařská péče, ale vzhledem k výše uvedeným aspektům se potýkají spíše s problémem bezpečnosti. Dochází často k napadání personálu, ale i jiných osob. Osoby nemotivované k léčbě se často dopouštějí útěků z těchto zařízení a opakovaně se dopouštějí trestné činnosti. Zdravotnický personál je kvalifikovaný co se týče poskytování zdravotní péče, ale již nikoli k ostraze nebezpečných agresorů.

Ve zřizovaných detenčních ústavech by situace měla být poněkud odlišná. Zřizovatelem je Vězeňská služba ČR a taktéž bude zajišťovat ostrahu v těchto zařízeních. Nebude zde školená pouze ostraha, ale i odborný personál z řad psychologů, psychiatrů, sociologů, pedagogů apod., který po odborné stránce bude zajišťovat plnění účelu zabezpečovací detence.

Samotné pojetí detence a detenčních ústavů je v jednotlivých evropských zemích poněkud rozdílné, a to co se týče organizačních záležitostí, právní úpravy, ale i samotných způsobů zacházení s osobami v detenci. V některých zemích se aplikuje členění dle charakteru osob, dle jejich psychiatrické diagnózy, kdežto v našich podmínkách bude prvotně určující stupeň nebezpečnosti pachatele pro společnost. Jednotlivé způsoby zacházení, terapeutické, výchovné a další programy se budou odvíjet dle možností jednotlivého detenčního ústavu, v mezích příslušné právní úpravy. Otázkou tedy zůstává, jaké možnosti zacházení lze očekávat ve vztahu k mladistvým osobám, které se dle naší právní úpravy do detence dostat rovněž mohou.

Zabezpečovací detence je vykonávána v ústavu pro výkon zabezpečovací detence s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a

²³⁵ ust. § 100 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů

činnostními programy. Těmito postupy se má mimo jiné čelit především nepříznivým důsledkům dlouhodobé detence. Jedním z cílů je u těchto osob vzbudit rozhodnutí podrobit se ochrannému léčení ústavnímu, motivovat je k léčbě. Pokud dojde ke změně postoje osoby k léčbě, umožňuje novela trestního zákona změnu zabezpečovací detence na ústavní ochranné léčení, posléze případně i na léčení ambulantní. Proto je nezbytně nutné, aby výkon zabezpečovací detence vytvářel též podmínky pro pozdější plnohodnotný život jedince na svobodě. Za tímto účelem je třeba usilovat o to, aby v jednotlivých ústavech pro výkon zabezpečovací detence neustupoval požadavek resocializace jedince do pozadí a formou vhodných aktivit, v rámci výše zmíněných pedagogických, psychologických, rehabilitačních aktivit, byl tento dílčí cíl taktéž naplňován, a to vzhledem k individuálním možnostem každého pachatele. Nesmí se jednat tedy o pouhou izolaci pachatele za účelem ochrany společnosti, ale o komplex odborných aktivit směřujících k úspěšné reedukaci, resocializaci jedince. Tento požadavek vystupuje do popředí zvláště u mladistvých. Právě z výše uvedených důvodů se domnívám, že institut zabezpečovací detence není tím nejvhodnějším prostředkem zacházení s delikventní mládeží. Je třeba si uvědomit, že se jedná o nevyzrálou osobnost z hlediska sociálního, rozumového či mravního a detence v podobných zařízeních s rizikem absence jejich resocializačního působení ve směru vize plnohodnotného návratu mladého jedince do společnosti je tak zcela nevhodná.²³⁶

Trestní opatření

Pokud v konkrétním případě nepostačuje uložení výchovného nebo ochranného opatření, může soud přistoupit k nejpřísnějším z opatření a to k opatření trestnímu. Ve směru ovlivnění chování, zastávaných názorů, postojů a hodnot mladistvého delikventa je ve srovnání s výchovnými či ochrannými opatření předpoklad působení u opatření trestních podstatně nižší. V tomto ohledu je nutné diferencovat mezi jednotlivými druhy trestních opatření a možnostmi jejich výchovného účinku a pozitivního působení ve směru do budoucnosti na konkrétního pachatele. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v ustanovení § 24 uvádí ve vztahu k mladistvému pachateli nutnost napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro jeho další vývoj a stanoví tyto druhy trestních opatření:

²³⁶ K tomu více In: FIRSTOVÁ, Jana. Zabezpečovací detence pro ochranu společnosti. *České vězeňství*. 2008, č.2, s. 23-27. ISSN 1213-9297.

- obecně prospěšné práce,
- peněžité opatření,
- peněžité opatření s odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněně.

Ve vztahu k pachatelům z řad mládeže by v případě nutnosti uložení trestních opatření měly být preferovány ty druhy, jež nejsou spojeny s odnětím svobody mladistvého. V této souvislosti užíváme pojem alternativní tresty.²³⁷ Ohledně definice pojmu alternativní trest neexistuje mezi odborníky shoda. Dle mezinárodních dokumentů se pod pojmem alternativní trest rozumí *trest nespojený s odnětím svobody, jež je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by byl jinak pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody*.²³⁸ Mezi odborníky nalézáme též odlišné vymezení alternativních trestů, kdy pro účely zpracování této práce se mi jeví jako postačující dělení Zezulové²³⁹, která vymezuje alternativní tresty v širším a užším pojetí:

Do širšího pojetí zahrnuje sankce, jež neomezují svobodu, ale též sankce, které neeliminují zcela ztrátu svobody (např. víkendové vězení), a alternativy trestního řízení, jež nabývají podob různých odklonů (viz výše).

Do užšího pojetí lze zařadit jakýkoli trest nespojený s odnětím svobody, který se ukládá, pokud má být uložen trest odnětí svobody, ale s ohledem na osobu pachatele (mladistvý) a okolnostem případu je možné dosáhnout účelu trestu jiným způsobem.

²³⁷ „Alternativní trest – alternativa k uvěznění, účelu trestu má být dosaženo stejně, jako když odsouzený vykoná nepodmíněný trest odnětí svobody“ Převzato: ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 209. ISBN 978-80-7380-312-4.

²³⁸ *Rezoluce o snížení vězeňské populace, o alternativách k trestu odnětí svobody a společenské reintegraci pachatelů*, přijatá na VII. Kongresu OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli v Miláně 1985.

²³⁹ ZEZULOVÁ, Jana. Alternativní tresty. In. VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 262 a násl. ISBN 978-80-7400-429-2.

U mladistvých delikventů je ukládání alternativních sankcí jistě na místě a v aplikační praxi tomu tak skutečně i je. Mezi nejčastější alternativní sankce lze zařadit **trest obecně prospěšných prací** (ust. § 26 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Ukládání trestu obecně prospěšných prací je vázáno na splnění určitých podmínek. Dle zákona je nutné *zjistit stanovisko mladistvého k tomuto druhu trestu*. Zjištění stanoviska mladistvého je jedním z předpokladů jeho následného úspěšného vykonání. Pokud má již od prvopočátku mladistvý negativní postoj k tomuto druhu opatření, je více než pravděpodobné, že opatření nebude ve svém důsledku vykonáno, případně se nenaplní jeho účel. Je třeba si na tomto místě uvědomit i fakt, že u mladistvých v tomto ohledu může sehrát velkou roli tzv. účelové chování, kdy před soudem kladné stanovisko vyjádří, avšak k výkonu tohoto druhu opatření nikdy z jeho strany nedojde. V této souvislosti je velice významné posouzení osobnosti ze strany psychologa, příp. psychiatra, tak jak bylo popsáno výše u jiných druhů opatření. Zákon též stanoví, že *tyto práce a jejich výkon nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost či mravní vývoj mladistvých*. V souvislosti s určením druhu a podmínek jejich výkonu je vždy třeba hodnotit mimo jiné též zdravotní stav mladistvého a jeho další individuální předpoklady pro výkon určité obecně prospěšné činnosti. Obecně prospěšné práce musí mladistvý vykonat osobně, ve svém volném čase a bezplatně nejdéle do jednoho roku od jejich uložení. Pokud k jejich výkonu nedojde bez závažných důvodů, které by jejich výkon neumožňovaly, je toto opatření, případně jeho nevykonaná část, přeměněna na trest odnětí svobody. Tato situace v praxi nastává velice často a přeměna tohoto druhu trestu na nepodmíněný trest odnětí svobody je terčem kritiky řady odborníků penologické praxe. Ve věznicích nám narůstá počet tzv. krátkodobých trestů, které se mívají svým účinkem z hlediska nemožnosti jakéhokoli intenzivnějšího výchovného působení ve směru k odsouzeným, kteří přicházejí do věznic např. na 40, 60 dní, což je z hlediska profesionální intervence v podmínkách nepodmíněného trestu odnětí svobody čas naprosto nedostačující.

Další z alternativních sankcí ukládaných mladistvým pachatelům trestné činnosti je opatření **zákazu činnosti** (ust. § 26), který lze uložit mladistvému nejvýše na dobu pěti let za předpokladu, že toto opatření nebude na překážku přípravě na jeho povolání. Tento druh opatření se v praxi často ukládá vedle jiných vhodných výchovných opatření typu výchovné povinnosti či výchovného omezení. Zákaz činnosti se vztahuje především na aktivity v souvislosti, s nimiž se pachatel dopustil protiprávní činnosti,

např. zákaz řízení motorových vozidel. V praxi však narážíme na problém, stejně tak jako u výchovného omezení, s realizací kontroly dodržování tohoto soudem uloženého opatření. Jedná se o řadu opatření ukládaných vysokému počtu pachatelů a instance formální kontroly nedisponují dostatečnými personálními kapacitami, jež by byly schopny dodržování opatření důsledně kontrolovat. Důsledkem je pak jejich časté porušování ze strany odsouzených a o naplňování účelu opatření ani nemluvě.

Opatření **vyhoštění** se vztahuje pouze na mladistvé cizince, kteří nemají příznán statut uprchlíka a páchají na území České republiky trestnou činnost.

Významnou alternativou ke krátkodobým trestům odnětí svobody jsou v obecné rovině peněžitá tresty, u mladistvých **peněžitá opatření** (ust. § 27), **peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu** (ust. § 28). U této věkové kategorie osob je však jeho aplikace v praxi omezena s ohledem na majetkové poměry mladistvého. Toto opatření *lze uložit pouze mladistvému, který je výdělečně činný, případně uložení takového opatření umožňují jeho majetkové poměry*. Přistoupení k peněžitým opatřením ze strany soudu je vhodné v případech majetkových deliktů, kdy se pachatel snažil trestnou činností získat majetkový prospěch. Vezmeme-li v potaz podíl majetkové kriminality v rámci struktury kriminality mládeže, tak tento druh opatření by se za jistých okolností jistě nabízel. V případě neplnění uloženého peněžitého opatření může být toto přeměněno na nepodmíněný trest odnětí svobody obdobně, jak je tomu u obecně prospěšných prací. Navíc u tohoto druhu opatření se nabízí alternativa v případě nezaplacené částky ji *nahradiť vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu*. Tato možnost se jeví jistě z hlediska výchovného působení na mladistvého jako vhodnější než nepodmíněný trest odnětí svobody.

Poměrně novým druhem trestního opatření, které lze mladistvému uložit, je opatření **domácí vězení**. K tomuto druhu opatření se přistoupí v případech přečinů za současného zohlednění osoby poměrů pachatele, kdy tento dá písemný slib, že se bude ve stanovené době zdržovat v obydlí na určité adrese a poskytne při výkonu kontroly potřebnou součinnost (ust. § 60 TZ). Soud určí mladistvému časové období, ve kterém je povinen se zdržovat v obydlí. Zpravidla se jedná v pracovních dnech o čas od 20.00 hod. do 06.00 hod. a ve dnech pracovního volna a pracovního klidu. Samozřejmě se vždy zohledňují individuální potřeby mladistvého, především podmínky studia, přípravy na budoucí povolání, či již samotný výkon zaměstnání. U mladistvého je vždy

třeba zkoumat kvalitu rodinného zázemí, které je v případech ukládání domácího vězení jedním z určujících kritérií. V této souvislosti je nezbytně nutná úzká spolupráce s orgány sociálně právní ochrany dětí a Probační a mediační službou. V zájmu výchovného působení rodiny, školy či dalších subjektů lze mladistvému vedle opatření domácího vězení uložit též některá z výše popsaných výchovných opatření.

Trestní opatření **zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce** lze uložit mladistvému, dopustil-li se úmyslného trestného činu v souvislosti s návštěvou takové akce. Trest spočívá v tom, že se mladistvému zakazuje účast na stanovených akcích tohoto druhu (ust. § 76 TZ). Po dobu výkonu tohoto trestu je mladistvý povinen spolupracovat s probačním úředníkem, plnit stanovený probační plán, účastnit se programů sociálního výcviku a převýchovy či programů psychologického poradenství. Mladistvému může probační úředník uložit povinnost, aby se v době konání zakázaných akcí hlásil příslušnému útvaru policie (ust. § 77 TZ). V praxi se nejčastěji jedná o případy diváckého násilí páchané v souvislosti s konáním fotbalových zápasů tzv. pseudofanoušky či spíše fotbalovými chuligány.

Vůbec nejčastější formou reakce společnosti na trestnou činnost, a to nejen ve vztahu k mladistvým delikventům, je **podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem**, jež se týká, stejně tak jako ostatní alternativní tresty pachatelů méně závažné trestné činnosti. Podmínka spočívá ve vynesení rozsudku a uložení trestu odnětí svobody při současném odložení jeho výkonu pod podmínkou, že se odsouzený bude ve zkušební době chovat řádně a podrobí se stanoveným požadavkům. V těchto případech se má za to, že potrestání pachatele tímto způsobem zahrnujícím jistou hrozbu nepodmíněným trestem zapůsobí na pachatele natolik, že se již další protiprávní činnosti zdrží.²⁴⁰

Při podmíněném odsouzení se mladistvému stanoví zkušební doba v rozsahu jeden rok až tři léta, zároveň má soud možnost, a v praxi k tomu také často přistupuje, uložit současně výchovná opatření, která směřují k tomu, aby mladistvý vedl řádný život. Pokud však mladistvý podmínku poruší, může soud nařídit výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo může podmínku ponechat v platnosti za současného stanovení dohledu nad odsouzeným, nebo prodloužení přiměřeně v mezích zákona zkušební doby,

²⁴⁰ Obdobně: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 198-199. ISBN 978-80-7380-138-0.

případně uložení dalších výchovných opatření, má-li za to, že tato povedou k dosažení účelu opatření lépe než nepodmíněný trest odnětí svobody. Na tomto místě je třeba vždy individuální posouzení případu, osobnosti mladistvého, hodnotit důvody, okolnosti jeho selhání, možnosti nápravy apod. Nutná se jeví spolupráce odborníků z oblasti psychologie, psychiatrie, speciální pedagogiky, sociálně-právní ochrany v zájmu co nejefektivnějšího rozhodnutí ve směru pozitivního působení na dítě.

Pokud je mladistvý odsouzen k podmíněnému trestnímu opatření s dohledem, vykonává tento dohled zpravidla probační úředník. Podstatou dohledu je sledování chování mladistvého v rodinném prostředí, ve škole, kontrola plnění probačního programu, kontrola dodržování výchovných opatření, ale v neposlední řadě též podpora a pomoc mladistvému ve směru jeho dalšího pozitivního rozvoje s cílem eliminace recidivy (více k probačnímu dohledu bylo popsáno výše). Z výše popsaného se dá usuzovat jako na vhodnější alternativu ve směru působení na mladistvého delikventa u podmíněného odsouzení s dohledem, jež nabízí mladistvému navíc jistou podporu a péči ze strany erudovaného odborníka, který může jeho další vývoj pozitivně ovlivnit.

Mezi další alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody u mladistvých lze zařadit **propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty**, které přichází v úvahu především u majetkových deliktů, kdy se jedná o věci trestnou činností získané, případně k této protiprávní činnosti užitě. Toto opatření bývá ukládáno zpravidla vedle jiné alternativy, případně jiného opatření ukládaného dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Aplikace alternativních opatření se odvíjí od osobnostní charakteristiky pachatele. Důležitá se v tomto ohledu jeví znalost vlastností osobnosti, znalost postoje k trestnému činu, míra osobní odpovědnosti za trestný čin, snaha o nápravu, případně zmírnění dopadů delikventního jednání s ohledem na akceptaci sociálního prostředí, aktuálních podmínek jeho života.²⁴¹ Na základě výše uvedeného se rozšiřují možnosti individualizace trestních sankcí, které v případě delikventní mládeže nabývají zvláště na významu.

²⁴¹ VASS, A.A. Alternatives to Prison. Londýn: Sage Publications Ltd., 990. In. ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 205. ISBN 978-80-7380-138-0.

Alternativní možnosti řešení trestních věcí v případech mladistvých delikventů však nejsou přístupné vždy a za každých okolností. V případech spáchání závažnějších provinění (zločinů) a recidivní trestné činnosti mladistvých, s přihlédnutím ke všem okolnostem případu a osobě pachatele je na místě aplikace toho nejkrajnějšího způsobu řešení delikvence mládeže a tím je **nepodmíněný trest odnětí svobody**.

Odnětí svobody mladistvého je tím nejkrajnějším způsobem trestní represe. Toto opatření by mělo být přijímáno jako „ultima ratio“, kdy se jiné prostředky, možnosti zacházení mívají účinkem. Ustanovení § 31 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže jasně stanoví, že tento druh opatření „*lze mladistvému uložit pouze tehdy, jestliže s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona*“. Vždy je tedy třeba důsledně zkoumat okolnosti případu, jeho etiologii, příčiny, podmínky, které vedly ke spáchání provinění s přihlédnutím k osobě mladistvého, jeho dosavadnímu způsobu života, zda jde o ojedinělý čin, či o jeden z projevů, který může souviset s fází dospívání, nebo jde o opakované projevy sociální deviace, které naznačují rozvoj jeho kriminální dráhy ve smyslu recidivní trestné činnosti. Zohledňují se též dříve přijatá opatření reagující na jeho asociální projevy chování. To však neznamená, že aplikace nepodmíněného trestu nemůže být první intervenčním zásahem, ačkoli si lze takovou situaci v praxi těžko představit. Vždy je třeba respektovat subsidiární povahu tohoto trestního opatření.²⁴²

Nepodmíněný výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých se z hlediska specifík této věkové kategorie odsouzených svou podstatou liší od klasického výkonu trestu odnětí svobody dospělých pachatelů. Výkon tohoto trestního opatření upravuje stejně jako u ochranné výchovy či zabezpečovací detence zvláštní zákon²⁴³. Jedná se o obecnou právní úpravu trestu odnětí svobody, jež však obsahuje ustanovení dotýkající se výkonu trestu odnětí svobody u specifických skupin odsouzených, kam mladiství delikventi jistě patří.

Na specifika zacházení s mladistvými ve výkonu trestu odnětí svobody pamatuje též Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu

²⁴² Obdobně: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. Vydání, Praha: C.H. Beck, 2007, s. 381-385. ISBN 978-80-7179-375-5.

²⁴³ Zákon č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

trestu odnětí svobody. Výkon trestu odnětí svobody u mladistvých prostřednictvím individuálních způsobů zacházení má vést především k zabezpečení výchovy mladistvého a jeho odborné přípravě na budoucí povolání. Vyhláška přímo zdůrazňuje rozvoj rozumové, emocionální a sociální zralosti mladistvých s důrazem kladeným na přijetí osobní odpovědnosti za spáchaná provinění, posilování samostatného řešení životních situací, omezování a zvládání agresivních reakcí a nevhodného jednání. Důraz je kladen též na vzdělávací a pracovní aktivity, které usnadní mladistvému uplatnění na trhu práce po jeho propuštění. Volnočasové aktivity jsou voleny tak, aby odpovídaly vývojovým potřebám mladistvých a zároveň nebyly v rozporu s běžnými společenskými normami.²⁴⁴

Zacházení s mladistvými delikventy ve výkonu trestu odnětí svobody se v podmínkách České republiky řídí již od roku 1993 materiálem „*Program zacházení s mladistvými vězni*“, který zdůrazňuje nutnost řádného, specifického pedagogického působení a zacházení s touto věkovou kategorií osob. Cílem je zabránění negativního působení výkonu trestu na psychiku mladistvého, a to prostřednictvím dostatečného množství informací poskytovaných odsouzeným ve výkonu trestu, posilování pozitivních sociálních vazeb s funkčním rodinným zázemím, spoluprací s dalšími subjekty mimo vězeňský systém – sociální kurátoři, pracovníci Probační a mediační služby, nestátní neziskové organizace apod. Dále jde o nutnost dokončování či zvyšování kvalifikace, posilování hodnoty práce u odsouzeného, získávání pracovních návyků, které jsou nezbytně nutné pro následné uplatnění se na trhu práce. Řada odsouzených není schopna plnohodnotně trávit svůj volný čas a tak i v tomto ohledu jsou aktivity zaměřeny na vytváření návyků trávení volného času způsobem, který neodporuje obecně přijatým společenským normám a který zároveň povede k uspokojení individuálních potřeb mladistvého. Jedná se o zapojení do různých zájmových kroužků, jejichž poměrně širokou sítí jednotlivá vězeňská zařízení nabízejí. Součástí programů zacházení s mladistvými by měly být též aktivity sociálního výcviku zaměřené na zvládání agresivního chování. Jedná se například o trénink sebeovládání, kooperace, způsobů uvolňování napětí apod.

Pro efektivní naplňování programů zacházení je nezbytně nutná diferenciací odsouzených mladistvých, jež se provádí na základě charakteristiky osobnosti a

²⁴⁴ Srov. ust. § 82 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody

spáchaného provinění. V této souvislosti rozlišujeme čtyři základní diferenciacní skupiny²⁴⁵. Do skupiny „A“ jsou zařazeni odsouzení se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nezralosti, případně špatného zacházení. Odsouzení s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti se zařazují do diferenciacní skupiny „B“. Skupina „C“ je určena pro odsouzené s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek. Pro odsouzené s mentální retardací je určena skupina „D“.

Na základě behaviorálního hodnocení vězněného je v praxi realizována též tzv. vnitřní diferenciacce vycházející především z hodnocení aktuálního chování vězněné osoby. Odsouzení, kteří aktivně plní program zacházení a další povinnosti, se zařazují do první přístupné skupiny. Ti, kteří mají nevyjasněný a kolísavý postoj k programu zacházení a dalším povinnostem, jsou zařazeni do druhé přístupné skupiny a třetí přístupná skupina je určena pro odsouzené, kteří plní program zacházení převážně pasivně nebo jej odmítají, své povinnosti neplní či se chovají v rozporu s vnitřním řádem.²⁴⁶

V programech zacházení u mladistvých odsouzených se posiluje orientace na budoucnost. Prioritní význam zde sehrávají vzdělávací a kulturně osvětové činnosti. Cílem je mimo jiné zvyšování jejich kulturní a vzdělanostní úrovně, právního vědomí, osvojení si základních společenských, mravních norem a pozitivní formování občanských postojů.²⁴⁷ Všechny tyto aktivity směřují k úspěšné resocializaci a pozitivní reintegraci jedince do společnosti.

Penitenciární působení na mladistvé odsouzené je velice náročným úkolem pro vězeňský personál, jehož profesionalita je základem úspěchu celého penitenciárního procesu. Z hlediska efektivního působení ve směru k mladistvému je žádoucí, aby s mladistvými ve výkonu trestu odnětí svobody pracoval stabilní tým profesionálů složený ze speciálních pedagogů, psychologů, vychovatelů a sociálních pracovníků. V České republice v současné době fungují dvě specializované věznice pro výkon trestu odnětí svobody mladistvých, a to ve Všehrdech pro chlapce a ve Světlé nad Sázavou pro dívky. V těchto zařízeních specializované způsoby zacházení v určité podobě nastaveny

²⁴⁵ ust. § 83 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody

²⁴⁶ ust. § 84 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody

²⁴⁷ Obdobně: FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 190. ISBN 978-80-89447-01-5.

máme. Horší situace nastává, pokud dochází k výkonu trestu odnětí svobody v „běžné“ věznici, kde často absentuje právě možnost realizace specializovaných mladistvým přizpůsobených programů zacházení v takovém rozsahu, který tyto osoby potřebují.

Na tomto místě je však nutné připomenout, že nepodmíněný trest odnětí svobody je tím nejkrajnějším prostředkem zacházení s delikventními jedinci, a to nejen z řad mládeže. K takovéto možnosti reakce společnosti na protiprávní činnost jejích jednotlivých členů bychom měli přistupovat výjimečně. U pachatelů trestné činnosti z řad mládeže to platí dvojnásob. Zda tomu tak ve skutečnosti je, lze usuzovat i na základě hlubších analýz justičních statistik, případně statistik vězeňské služby.

4.7 Komparativní pojetí judikatury

Možnosti zacházení s delikventní mládeží se liší v jednotlivých státech světa tak, jak se liší i jejich judikatura. V právní úpravě jednotlivých zemí lze spatřovat zvláštnosti vyplývající z odlišného historického vývoje, kultury a potřeb konkrétní země. V této části práce není cílem komparace jednotlivých států v dané problematice, ale jde pouze o stručný přehled některých specifík uvedených států ve vztahu k zacházení s delikventními jedinci z řad mládeže. Prioritně jsou uvedena specifika států, v nichž probíhala dílčí část výzkumného šetření popsaného v další části práce. Jedná se o Polsko a Slovensko.

Polsko

Jurisdikce ve věcech mládeže v Polsku od roku 1978 spadá do kompetence rodinných soudů, které řeší mimo záležitosti rodinného práva též problematiku juvenilní delikvence. Rodinný soud může přijmout opatření zasahující do života mladistvého bez ohledu na kvalifikaci skutku jako trestného činu či jiného protiprávního deliktu.

Základním právním předpisem v oblasti zacházení s nezletilými dětmi v Polsku je Zákon ze dne 26.10.1982 o jednání ve věcech nezletilých (Zb. zák. z 2002 č. 11, odst. 109 ve znění změn). Text tohoto zákona upravuje především oblast předcházení a

potlačování demoralizace ve vztahu k osobám, které nedovršily 18 let věku. Dále je zde upraveno jednání ve věcech trestných činů ve vztahu k osobám, které se ho dopustily po dovršení 13. roku věku a nedovršili ještě 17 let. V neposlední řadě řeší zákon též aplikaci výchovných prostředků ve vztahu k osobám do dovršení 21 let.

V oblasti boje s trestnou činností nezletilých zákon stanoví povinnost vždy postupovat v zájmu dítěte se snahou dosažení příznivé změny osobnosti a chování nezletilého. V případě potřeby je nutné usilovat též o řádné plnění povinností vůči dítěti ze strany rodičů nebo jeho opatrovníků a zohledňovat přitom společenský zájem (ust. § 1 čl. 3).

Článek 4 uvedeného zákona stanoví oznamovací povinnost v případech vážného ohrožení vývoje dítěte především ve směru narušování pravidel vzájemného soužití, spáchání zakázaného činu, systematického vyhýbání se školním povinností nebo přípravy na budoucí zaměstnání, užívání alkoholu nebo jiných látek, nedovoleného chování, toulání, členství ve skupinách páchajících trestnou činností. Stanovena je oznamovací povinnost pro každého, kdo se o takovýchto okolnostech dozví. Jde o povinnost konat proti takovému jednání, upozornit rodiče nebo opatrovníka, školu, rodinný soud, policii nebo jiný kompetentní orgán. Tato povinnost v našem právním řádu absentuje. Obdobu lze spatřovat v institutu upozornění, který však nemá statut povinnosti tak, jak je tomu v Polsku.

Ohledně trestné činnosti je stanovena společenská povinnost každého, kdo se dozví o spáchání trestného činu ze strany dítěte. Každý má povinnost tuto okolnost nahlásit rodinnému soudu či policii.

Jako prostředky zacházení s dětskými pachateli trestných činů uvádí polský zákon (čl. 5):

- výchovná opatření,
- nápravná opatření v podobě umístění dítěte do nápravně-výchovného zařízení,
- trest může být udělen pouze v případech, které dovoluje zákon, a to v případě, že mírnější prostředky nejsou schopny dostatečně zabezpečit resocializaci nezletilého.

Všeobecně trestněprávní odpovědnost upravuje v Polsku trestní zákoník. Trestní odpovědnost v Polsku nastává dovršením 17. roku věku. Dle tohoto zákoníku osoba, která nedovršila 17 let, není plně trestně odpovědná. Zákoník však upravuje též tzv.

relativní trestní odpovědnost, kdy osoba, která dovršila 15 let, ale je mladší 17 let, může zodpovídat za některé taxativně vyjmenované trestné činy. Jedná se o trestné činy, jež ohrožují nejvýše chráněné hodnoty jako např. trestný čin vraždy, loupeže apod.

Dle čl. 6 zákona o jednání v případech nezletilých může rodinný soud nezletilému:

- uložit napomenutí,
- uložit mu povinnost:
 - napravit způsobenou škodu,
 - vykonat určité práce nebo služby pro poškozeného nebo společnost,
 - omluvit se poškozenému,
 - začít se učit nebo pracovat,
 - zúčastnit se vhodných výchovných, terapeutických a školních aktivit,
 - vyhýbat se přítomnosti na určitých místech, nebo v určitém prostředí,
 - přestat užívat návykové látky,
- stanovit příslušný dozor rodičů nebo opatrovníka,
- stanovit dozor mládežnické organizace, nebo jiné společenské organizace, pracoviště nebo důvěryhodné osoby, kteří se zaručí za nezletilého,
- stanovit dohled kurátora,
- poslat dítě do kurátorského střediska příp. do společenské organizace nebo instituce, která se zabývá výchovou, terapií nebo školením nezletilých, a to po předchozí dohodě s takovou organizací či institucí,
- rozhodnout o zákazu řízení vozidla,
- rozhodnout o propadnutí věci získané v souvislosti s trestnou činností,
- rozhodnout o umístění v náhradní rodině, v mládežnickém výchovném středisku nebo mládežnickém středisku socioterapie,

- rozhodnout o umístění v nápravně-výchovném zařízení,
- použít jiné prostředky dle tohoto zákona v kompetenci rodinného soudu a též použít opatření uvedené v zákoně o rodině a opatrovnictví.

Vůči rodičům zákon připouští:

- uložit povinnost rodičům nebo opatrovníkovi zlepšit podmínky pro výchovu, život a zdraví nezletilého a též úzce spolupracovat se školou dítěte, s psychologicko – pedagogickou poradnou nebo jinou specializovanou poradnou, pracovištěm dítěte, lékařem či léčebným ústavem,
- uložit povinnost rodičům nebo opatrovníkovi napravit celou nebo část škody způsobené nezletilým.²⁴⁸

Slovensko

Po dlouhou dobu mělo Slovensko stejnou právní úpravu v oblasti zacházení s delikventní mládeží jako Česká republika. Vycházejíc ze stejné tradice jisté odlišnosti v současné legislativě již nacházíme. V souvislosti s rekodifikací trestního práva, ke které došlo na Slovensku dříve (2005) než v České republice (2009), nebyl přijat model speciální právní úpravy v oblasti soudnictví ve věcech mládeže jak je tomu v ČR. Trestněprávní odpovědnost mládeže je řešena v hlavě čtvrté slovenského trestního zákona.

Trestní odpovědnost na Slovensku nastává dovršením 14. roku věku dítěte. Mladistvé osobě ve věku 14-18 let je dle slovenského trestního zákoníku možno uložit stejně jako v České republice opatření výchovná, ochranná či trestní.

Výchovnými opatřeními, jež jsou ukládána dle slovenského trestního zákoníku, jsou výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí. Absentují zde oproti české právní úpravě probační programy a dohledy probačních úředníků.

²⁴⁸ KUĆ, Malgorzata. Kryminologia. Warszawa: C.H Beck, 2010, s. 100-118. ISBN 978-83-255-1148-7.

Oproti tomu ochranná opatření počítají se specifickým institutem ochranné výchovy rodinné. Tento typ ochranné výchovy probíhá v profesionální náhradní rodině, která je upravena zákonem č. 305/2005 Z. z., o sociálněprávní ochraně dětí a o sociální kuratele. Profesionální péči o děti zabezpečuje zaměstnanec dětského domova, a to ve vymezené části domova, případně v jeho vlastním domě či bytě. Zákon připouští péči o více dětí, kdy jeden zaměstnanec může pečovat až o tři děti, v případě manželů (obou zaměstnanců dětského domova) jde maximálně o šest dětí.

U trestních opatření jsou tresty stejně jako v České republice snižovány na polovinu s maximální horní hranicí 7 let mimořádně až 15 let. Nepodmíněné tresty odnětí svobody jsou vykonávány též ve zvláštních věznicích či odděleních věznic pro mladistvé²⁴⁹.

Komplexní odborná péče ve vztahu k dětem s poruchami chování, u kterých byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova, reedukační a terapeutický přístup, je řešena obdobně jako v České republice v rámci resortu školství.

Výchovná zařízení se na Slovensku od roku 2009 dělí na reedukační a diagnostická centra a léčebně- výchovná sanatoria.

Reedukační centra pro děti a reedukační centra pro děti a mládež přijímají děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou či na základě předběžného opatření. Jedná se o děti s poruchami chování, asociálním vývojem a trestnou činností, u nichž byly zjištěny nedostatky v sociální přizpůsobivosti, v osobnostních vlastnostech a jejich výchova a vzdělávání v jiných zařízeních nebo v přirozeném rodinném prostředí by nevedla k nápravě.²⁵⁰

Německo

V Německu byl speciální zákon o soudnictví ve věcech mládeže Jugendgerichtsgesetz přijat již v roce 1923, kdy jej lze aplikovat navíc ve vztahu k mladým dospělým až do věku 21 let. Zákon připouští ve vztahu k mladistvým pachatelům aplikovat opatření výchovná (výchovné pokyny, příkazy, zákazy, příp. nařízení požadovat pomoc při výchově), kárná opatření (důtka, uložení povinnosti), trest odnětí svobody.

²⁴⁹ HULMÁKOVÁ, Jana. Nad slovenským trestním právem mládeže. *Trestněprávní revue*. 2007, č. 4, s. 93-101. ISSN 1213-5313.

²⁵⁰ ONDICOVÁ, Magdaléna a Samuel UHRIN. *Prevenencia kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-405-3.

Dle obecné právní úpravy lze uložit mládeži též umístění v psychiatrické léčebně či odvykacím zařízení – ochranná opatření, případně dozor či odnětí řídičského oprávnění.

Zákon o péči o blaho mládeže (Reichsjugendwohlfahrtsgesetz) přijatý v roce 1922 upravuje navíc výchovná opatření jako je výchovné opatrovnictví a ústavní výchova.²⁵¹

Belgie

Působnost soudů pro mládež je upravena v Belgii zákonem o ochraně mládeže z roku 1965. Jedním ze specifíků zde je, že soud pro mládež může mladistvému uložit tzv. ambulantní opatření, kterým je umístění do pěstounské rodiny.²⁵²

Velká Británie

Řešení kriminality mládeže zde nabízejí na místní úrovni mezioborové týmy pro kriminalitu mládeže (Youth offending teams). Týmy mají povinnost zřídit orgány místní samosprávy. V týmu jsou zastoupeni odborníci – probační úředník, sociální pracovník, policista, zástupce orgánu zdravotní péče a školství.²⁵³

V některých státech aplikují krátkodobé tresty odnětí svobody s cílem odstrašení mladých delikventů tzv. šokem a odrazení je tak od dalšího páchání trestné činnosti. Například se jedná o Nizozemí nebo Švýcarsko.

²⁵¹ Srov. ZEZULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 110-116. ISBN 80-210-1643-4. MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. Praha: IKSP, 1997, s. 101-102. ISBN 80-86008-34-7.

²⁵² VÁLKOVÁ, Helena a Frieder DUNKEL, *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: LEGES, 1992, s. 96. ISBN 80-85638-00-2.

²⁵³ AGENTURA PYLON. *Zákon o trestné činnosti a narušování veřejného pořádku (zákon Velké Británie z roku 1998)*. Praha: IKSP, 2007, s. 40-42. ISBN 978-80-7338-060-1.

5. EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ

Cíl a charakteristika výzkumného šetření

Základním cílem výzkumného šetření byla analýza dostupných empirických zdrojů dotýkajících se rizikových faktorů kriminality mládeže, které bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince. Získávání poznatků o rizikových faktorech kriminality mládeže je významné z hlediska hledání efektivnějších nástrojů eliminace tohoto sociálně nežádoucího jevu, jež nabývá v současné dynamické, měnící se společnosti stále více na významu.

S ohledem na charakter předmětu vymezeného problému se staly ústředními technikami empirického zkoumání techniky dotazování (v oblasti zjišťování úrovně právního vědomí dětí a jejich hodnotové orientace) a analýza spisové dokumentace (zachycují relevantní údaje dotýkající se rodinné a osobní anamnézy respondentů). Rozhodující role těchto výzkumných technik byla dána praktickou nemožností sledované otázky jiným způsobem dostatečně zjistit.²⁵⁴

Tyto techniky sběru dat zabezpečily nutnou anonymitu a tím i vyšší výpovědní hodnotu dat. Jako další pomocné výzkumné techniky byly využity především studium a analýza dostupných teoretických poznatků z odborné literatury domácí i zahraniční provenience a volné rozhovory s pracovníky na úseku sociálně právní ochrany dětí zejména se sociálními kurátory, speciálními pedagogy a vychovateli výchovných zařízení. Rozhovory a analýzy dostupných literárních zdrojů sloužily k objektivizaci a rozšíření poznatků získaných dotazníkovým šetřením a analýzou spisové dokumentace.

Ke zpracování dat byly využity adekvátní matematicko-statistické procedury. V rámci analýzy dat byla hlavní pozornost zaměřena na hledání vztahů mezi relevantními proměnnými. S ohledem na charakter analyzovaných proměnných, které jsou kategoriální povahy (nominální a ordinární), byla použita procedura rozhodovacích stromů a z nich klasifikačních stromů. Jejich jádrem je v podstatě analýza neboli využití testu nezávislosti chí- kvadrát. V rámci klasifikačních stromů byl využit algoritmus CHAID. Pro analýzu vztahů byl vytyčen základní metodologický předpoklad analýzy vztahů spočívající ve vymezení věcně významného rozdílu mezi analyzovanými proměnnými. Za minimální rozdíl porovnávaných řádkových četností adekvátních uzlů klasifikačních stromů byl stanoven rozdíl na úrovni 10% rozdílu mezi relevantními

²⁵⁴ SKALOVÁ, Jarmila. a kol. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1983, s. 91.

proměnnými. Statistická významnost u použitého algoritmu CHAID (základ je test nezávislosti) sloužila pouze ke zjištění dostatečnosti rozsahu výběrového souboru, nikoli k zobecňování závěrů na základní soubor. Pro analýzu byla využita statistická sestava SPSS, konkrétně jeho modul - rozhodovací stromy

Analýza spisové dokumentace

Technika sběru dat, jež spočívala v rodinné, osobní anamnéze respondentů, byla s ohledem na jejich charakter založena na analýze spisové dokumentace vedené k dětem, u nichž byla v posledním roce zaznamenána některá z forem rizikového chování.²⁵⁵ Bohatou „studnicí dat“ v tomto ohledu se ukázala dokumentace vedená orgány sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), případně zařízeními pro výkon ústavní či ochranné výchovy, které v mnohém data obsažená v dokumentaci OSPOD doplňují a obohacují. V omezené míře byly též využity spisové materiály služby kriminální policie a vyšetřování na úseku zabývající se kriminalitou mládeže.

Možnost realizace analýzy spisové dokumentace byla předběžně konzultována v průběhu roku 2011 v pěti zařízeních pro výkon ústavní či ochranné výchovy a u čtyř orgánů sociálně právní ochrany dětí na území hlavního města Prahy, v karlovarském a ústeckém regionu. K uskutečnění výzkumného šetření (sběru dat) nakonec došlo pouze ve dvou zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a u dvou orgánů sociálně právní ochrany dětí (Praha, karlovarský region). Část spisové dokumentace byla analyzována během mé stáže u služby kriminální policie a vyšetřování na oddělení obecné kriminality se zaměřením na kriminalitu páchanou dětmi. Výzkumné šetření bylo možné zrealizovat pouze díky ochotě a maximální vstřícnosti jednotlivých pracovníků těchto institucí, za což jim patří moje zvláštní poděkování. Ke sběru dat došlo v průběhu měsíců března až května 2012.

Předmět analýzy a výběr vzorku respondentů

Předmětem analýzy spisové dokumentace byly děti ve věku do 18 let evidované orgány sociálně právní ochrany, u nichž bylo v průběhu posledního roku, tj. roku 2011,

²⁵⁵ Rizikové chování – *risk-taking behavior, problém behavior syndrom. Chování rizikové populační skupiny, v pedagogickém kontextu zejména skupiny dospívajících. Nejčastěji jde o tři rizikové typy chování: zneužívání návykových látek, negativní chování v oblasti reprodukční (předčasný sex a s ním spojené střídání partnerů, riziko pohlavních chorob a předčasného těhotenství), negativní psychosociální chování (poruchy chování, agresivita až kriminalita, deprese, sebepoškozování, poruchy školního prospívání, nedokončení školní docházky. In: PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ Eliška, MAREŠ Jiří. Pedagogický slovník. 6. Aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009, s. 247. ISBN 978-80-7367-647-6.*

detekováno ze strany kompetentních orgánů rizikové chování ve směru rozvoje jejich další kriminální dráhy.

Rozsah výzkumného šetření byl stanoven s ohledem na výběr respondentů na základě dostupnosti²⁵⁶. Celkově bylo anamnesticky podchyceno 137 respondentů.

Organizační a personální zajištění

Poznatky pro analýzu rizikových faktorů byly čerpány ze zpráv orgánů sociálně právní ochrany dětí²⁵⁷ a ze spisové dokumentace vedené v rámci zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (konkrétně jeden diagnostický ústav a jeden výchovný ústav). Poznatky z těchto dokumentů byly nejprve přeneseny do předem připravených záznamových listů, ve kterých bylo sledováno 34 zjistitelných dílčích hledisek. Záznamové listy obsahovaly základní údaje o respondentech, jejich rodinách, delikventní činnosti a o doposud realizované intervenci ze strany kompetentních subjektů.

Záznamové listy byly vyplněny přímo spolupracujícími kolegy a následně byly poskytnuty v anonymizované podobě přímo mé osobě, kdy jsem položky záznamového listu zpracovávala osobně²⁵⁸. Vyplnění záznamových listů ze strany kompetentních osob, které přímo analyzovaly případy, na jejichž řešení se osobně podílely, se z hlediska validity shromažďovaných dat jeví jako efektivnější. Například při analýze spisové dokumentace Policie ČR jsem často narážela na případy nekompletnosti spisových materiálů, kdy často ve spisu absentovala zpráva orgánů sociálně právní ochrany dětí, která se obligatorně v případech delikventní činnosti dětí vyžaduje a měla by tak být standardní součástí vedeného spisu.

Dotazníkové šetření

Pro realizaci části výzkumného šetření zaměřeného na zjišťování úrovně právního vědomí dětí v oblasti trestněprávní odpovědnosti a měření jejich hodnotové orientace byla zvolena technika dotazníku. Jedná se o poznatky, které ze spisové dokumentace vedené příslušnými subjekty budeme zjišťovat velice obtížně. Proto v tomto ohledu se

²⁵⁶ náhodný ani kvótní výběr nebylo v tomto případě možné využít, s obtížností bylo získáno uvedené množství respondentů

²⁵⁷ tyto jsou též součástí spisové dokumentace vedené služnou kriminální policií a vyšetřování

²⁵⁸ S daty bylo nakládáno v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů. Poskytnuté údaje vylučují jakoukoli možnost jejich spojení s konkrétní osobou, jež by mohlo vést k jakékoli individuální identifikaci.

forma písemného dotazníku, též s ohledem na věk respondentů, jevila jako nejvhodnější. Děti měly dostatek času na přečtení dotazníku, pochopení otázky a promyšlení si volené odpovědi. V dotazníku bylo postupováno od obecných charakteristik ke konkrétnějším. Bylo zformulováno 34 otázek. Jednalo se jak o otázky uzavřené, tak otevřené a polootevřené (vzor dotazníku viz příloha č. 12). Při realizaci dotazníkového šetření byli respondenti přímo mou osobou, případně spolupracujícími, proškolenými kolegy, kteří se na sběru dat podíleli, seznámeni s podstatou výzkumného šetření, dobrovolností účasti, technikou vyplňování dotazníku, případně jim mohly být přímo na místě proškoleným výzkumným pracovníkem zodpovězeny dotazy.²⁵⁹ Tímto se eliminovala na maximálně možnou míru nesprávnost pochopení a vyplnění formuláře, jež by mělo za následek vyřazení respondenta z výzkumného šetření.

Předmět dotazníkové šetření a výběr vzorku respondentů

Předmětem dotazníkového šetření bylo zjištění úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti a měření hodnotové orientace dětí ve věku do 18 let. Respondenty byly děti, u kterých již v minulosti bylo ze strany kompetentních orgánů evidováno protiprávní jednání. Taktéž byla do dotazníkového šetření zahrnuta skupina dětí, u níž protiprávní jednání nebylo doposud detekováno.

Výběrový soubor respondentů byl získán na základě dostupnosti a celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 612 dětí. Dotazníkové šetření bylo realizováno v pěti základních školách, dvou víceletých gymnáziích, v jednom výchovném ústavu a dvou diagnostických ústavech. Jednalo se o zařízení dislokovaná na území hlavního města Prahy, v karlovarském a ústeckém regionu. Část dotazníkového šetření se podařilo zrealizovat též na území Slovenska (dvě základní školy, 160 respondentů) a na území Polska (2 střední školy, 63 respondentů).²⁶⁰ Data získaná v těchto zemích umožnila provedení určité omezené komparace, která však nebyla primárním cílem realizovaného šetření, avšak může ve výsledku naznačovat existenci jistých vztahů (viz výsledky výzkumu).

²⁵⁹ Vzor poučení obsahuje příloha č. 13.

²⁶⁰ Realizace dotazníkového šetření na Slovensku a v Polsku v zařízeních obdobných našim diagnostickým či výchovným ústavům se bohužel nepodařilo zrealizovat. Přesto však na tomto místě děkuji kolegům PhDr. Magdaléně Ondicové, Ph.D. a doc. dr. Jackovi Dworzeckimu, PhD. za spolupráci a distribuci dotazníků mezi slovenské a polské respondenty. Slovensko – 160 respondentů, Polsko - 63 respondentů.

Respondentům bylo na úvod dotazování zdůrazněno zaručení anonymity všech zúčastněných osob. Jednalo se především o zdůraznění vyloučení seznámení se s obsahem vyplněných dotazníků ze strany jejich pedagogů. Tyto obavy často zazněly z úst respondentů ještě před započítím výzkumného šetření. Taktéž děti, ale též instituce, které umožnily realizaci výzkumného šetření v jejich zařízení, byly ujištěny, že poznatky získané v průběhu výzkumného šetření nebudou dávány v žádném publikovaném výstupu do souvislosti s konkrétní institucí.²⁶¹ Na druhou stranu však spolupracující instituce projevíly zájem o seznámení se s výsledky výzkumného šetření. Rovněž dětem byla zdůrazněna dobrovolnost jejich účasti na dotazníkovém šetření s tím, že pokud se výzkumu nechtějí zúčastnit, ať dotazník nevyplňují a vrátí jej prázdný. Stalo se tak v jednom případě.

Organizační a personální zajištění

Ke sběru dat formou dotazníkového šetření došlo v průběhu měsíců března až května roku 2012, kdy se podařilo získat zpět celkem 612 vyplněných dotazníků, z čehož bylo 601 způsobilých k následnému vyhodnocení, 11 dotazníků bylo pro neúplnost vyřazeno. Dotazník by rozdělen na dvě části. První část byla zaměřena na zjišťování úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti a druhá část na hodnotovou orientaci mládeže. Obě tyto části byly předloženy respondentům najednou s příslušným komentářem a poučením, přičemž k jejich následnému vyhodnocení došlo zvlášť.

Část dotazníku týkající se trestněprávní odpovědnosti obsahovala celkem 13 položek. Úvodní otázky byly zaměřeny na zjišťování základních charakteristik souboru respondentů (viz tabulky, grafy níže). Tyto byly následně využity k vyhodnocení obou výše uvedených částí. Následovaly otázky dotýkající se oblasti trestněprávní odpovědnosti, např. její hranice, možnosti intervence, zdrojů informací dotýkajících se předmětné oblasti apod.

Část dotazníku dotýkající se hodnotové orientace dětí obsahovala 21 položek. Respondentům bylo předloženo 21 krátkých popisů lidí a respondent měl označit, jak moc se mu daná osoba podobá (blíže viz níže).

²⁶¹ Tohoto se obávaly především některé základní školy, které již dle jejich tvrzení měly s tímto negativní zkušeností. Z tohoto důvodu nebudu tedy v práci uvádět konkrétní názvy zařízení, ve kterých bylo výzkumné šetření realizováno.

U otázek, které umožňovaly volné vyjádření, úvahy respondenta, byly tyto převzaty do předkládaného textu bez zásadnějších korektur jazykových či odborných, což dodává poznatkům získaným z dotazníkového šetření větší míru autentičnosti.

Na tomto místě je třeba uvést, že se v rámci realizovaného výzkumného šetření jednalo o vzorek respondentů získaný na základě dostupnosti, nikoli tedy o vzorek reprezentativní a k tomu též bylo přistupováno v rámci vyhodnocení a především pak interpretaci získaných dat.

5.1 Výsledky výzkumu – I. část

Analýza údajů ze spisové dokumentace

Na základě množství a charakteru dat získaných výzkumným šetřením jsem se rozhodla je členit do samostatných částí. Konečné výsledky budou shrnuty v závěru samotné práce. Jako první je zařazena analýza údajů dotýkající se rizikových faktorů kriminality mládeže, které bylo možno analyzovat v rámci spisové dokumentace vedené orgány sociálně právní ochrany dětí a spolupracujících subjektů.

Při analýze dat nebyla používána klasická procedura statistického testování hypotéz. Ta je součástí indukční statistiky, a tudíž předpokládá náhodný výběr. Požadavkem statistického testování hypotéz je kromě uvádění skutečné velikosti účinku i používání konceptu statistické významnosti pro zobecňování závěrů na základní soubor. V případě prezentovaného výzkumného šetření, které nedisponuje náhodným výběrem, nelze statistické testování hypotéz v plném rozsahu realizovat.

S ohledem na skutečnost, že byla zjišťována pouze skutečná velikost účinku - věcná významnost platná pouze pro daný výběrový soubor, je používán místo pojmu statistické testování hypotéz termín ověřování výzkumných předpokladů. Hladina statistické významnosti, která je standardní součástí výstupů statistických analýz v programových statistických systémech, sloužila pouze jako indikátor dostatečné velikosti rozsahu výběru při analýze závislostí (asociací, věcné významnosti rozdílů). Pokud je tedy v tomto kontextu při analýze závislosti uváděn i výsledek statistické významnosti, pak to znamená, že je pro daný typ analýzy dostatečně velký rozsah výběrového souboru.²⁶²

²⁶² FIRŠTOVÁ, Jana, KOVAŘÍK Zdeněk. Hodnotové orientace mládeže v kontextu kriminologického výzkumu. In. *Bezpečnostní teorie a praxe, zvláštní číslo, díl 2*, 2012, s. 277 a násl. ISBN 978-80-7251-390-1.

V rámci analýzy spisové dokumentace byly ověřovány tyto výzkumné předpoklady:

VP1: Chlapci se dostávají do péče orgánů sociálně právní ochrany dětí, či jsou umístěny v institucionální péči (výchovné ústavy, diagnostické ústavy) z důvodu výskyt kriminality²⁶³ častěji než dívky.

VP2: Děti, které páchají kriminalitu, pocházejí častěji z neúplných rodin.

VP3: U dětí s evidovanou kriminalitou se objevují problémy na straně rodičů častěji než u dětí, u kterých kriminalita doposud evidována nebyla.

DVP3.1: U dětí s evidovanou recidivou se objevují problémy na straně rodičů častěji než u dětí „prvopachatelů“.

VP4: Rodiče dětí s evidovanou recidivou kriminality spolupracují s kompetentními orgány méně než rodiče dětí „prvopachatelů“.

VP5: U dětí s poruchami chování je většinou diagnostikována též porucha učení.

VP6: První evidované případy delikventní činnosti dětí se objevují nejčastěji kolem 14. roku věku dětí.

VP7: Pokud je u dětí registrována recidiva kriminality, jedná se většinou o majetkovou kriminalitu.

VP8: Děti, u kterých je evidována kriminalita, trestnou činnost popírají a nespolupracují.

VP9: Mezi nejčastější opatření realizovaná vůči dětem s evidovanou kriminalitou patří výchovná opatření.

DVP9.1: U dětí s evidovanou recidivou se již ve větší míře realizují ochranná či trestní opatření.

VP10: Pokud je dítě s evidovanou kriminalitou umístěno v institucionální péči (diagnostické ústavy, výchovné ústavy), dopouští se často útěků.

VP11: Děti s evidovanou kriminalitou zpravidla nemají žádné zájmy, příp. tráví většinu volného času venku s vrstevníky.

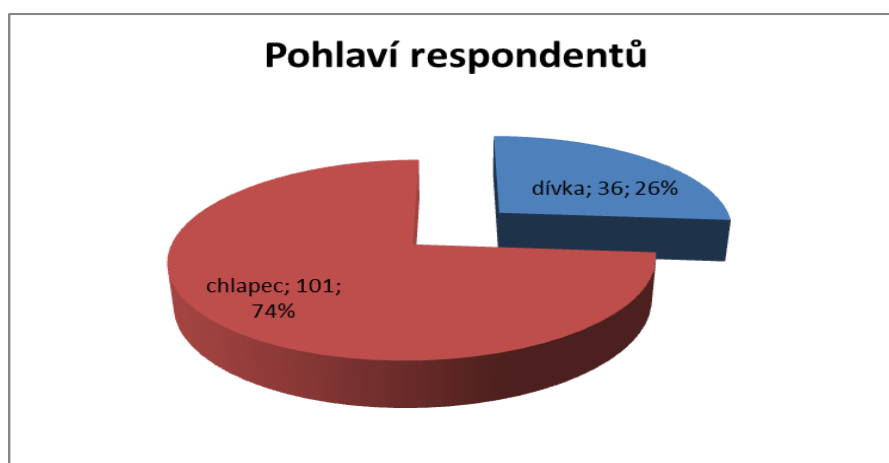
Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor představoval 137 dětí v evidenci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, u nichž bylo v posledním roce detekováno rizikové chování. Analyzováno bylo celkem 152 spisů, 15 spisů bylo vyřazeno pro vysoké procento neuvedených relevantních údajů.

²⁶³ kriminalita zde byla chápána v širším sociologickém pojetí

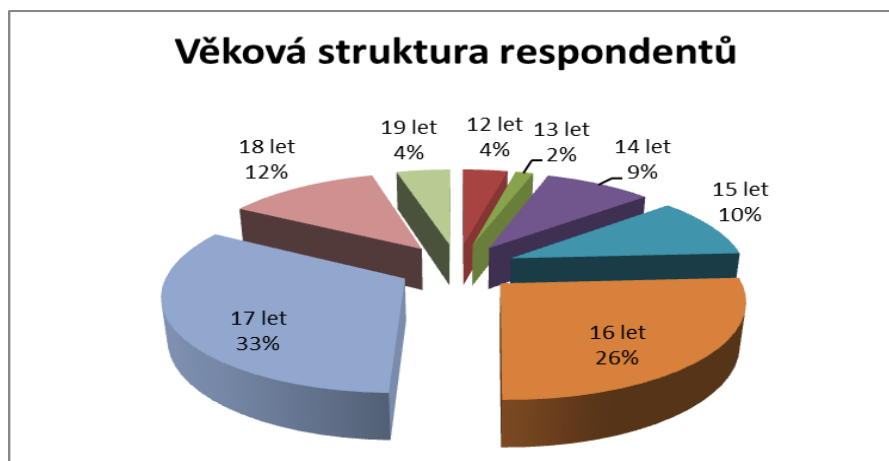
Výzkumný soubor osob, jejichž spisová dokumentace byla analyzována, lze stručně charakterizovat dle následujících socio-demografických ukazatelů.

Ve výzkumném souboru byla zřejmá převaha chlapců, což koresponduje s celkovým zastoupením mužské populace v evidenci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně kurátorů pro mládež, a taktéž s evidencí kriminálních skutků vedených v rámci policejních statistik dle pohlaví pachatelů.

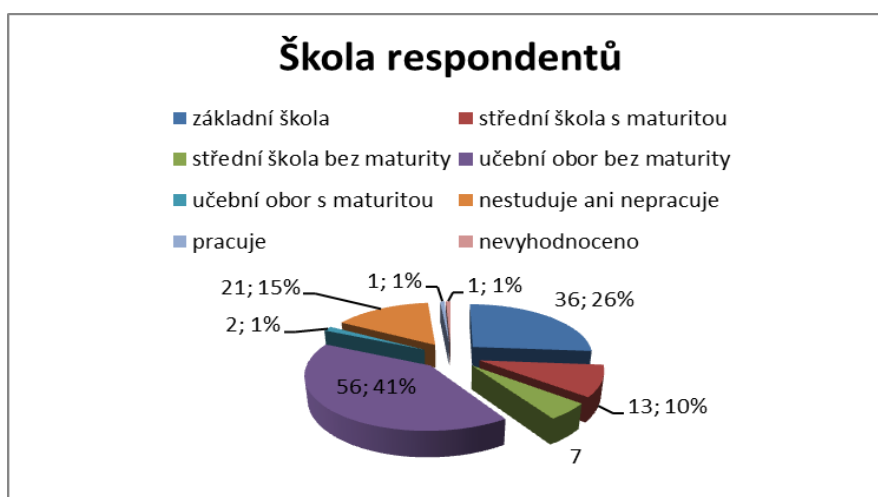
Graf č. 10 Pohlaví respondentů- analýza spisové dokumentace

Věková struktura respondentů odpovídá vývojové křivce rozvoje kriminální dráhy mladého jedince, o které bylo pojednáno výše, reflektující přitom cílovou skupinu klientů orgánů sociálně-právní ochrany dětí, tj. děti do dosažení zletilosti příp. 19. rok věku.

Graf č. 11 Věková struktura respondentů – analýza spisové dokumentace

Jelikož se jedná o děti plnící v řadě případů povinnou školní docházku, případně navštěvující střední stupeň školské vzdělávací soustavy, uvádím pouze pro názornost základní údaje dotýkající se jejich vzdělání, přesněji řečeno navštěvovaného školského vzdělávacího zařízení.

Graf č. 12 Škola respondentů – analýza spisové dokumentace

	Počet	%	Platná %	Kumulativní %
Platné Základní škola	36	26.3	26.3	26.3
Střední škola s maturitou	13	9.5	9.5	35.8
Střední škola bez maturity	7	5.1	5.1	40.9
Učební obor bez maturity	56	40.9	40.9	81.8
Učební obor s maturitou	2	1.5	1.5	83.2
Nestuduje ani nepracuje	21	15.3	15.3	98.5
Pracuje	1	.7	.7	99.3
Neuvedeno	1	.7	.7	100.0
Celkem	137	100.0	100.0	

Tabulka č. 2 Škola respondentů – analýza spisové dokumentace

Největší procento zastoupených respondentů v rámci výzkumného šetření tvořili učni učebních oborů bez maturity (41%) a dále žáci základních škol (26%).

U respondentů byly analyzovány další relevantní proměnné, na jejichž základě byly následně ověřovány výše uvedené výzkumné předpoklady. Jednalo se o tyto proměnné. Byl zjišťován výskyt trestné činnosti u dítěte ve smyslu jeho evidence ze strany orgánů činných v trestním řízení. U sta dětí ze 137 (73%) trestná činnost evidována byla, zatímco pouze 37 dětí zatím v evidenci policie pro protiprávní jednání nabývající znaky trestného činu registrováno není. V této souvislosti nás též zajímal počátek kriminální dráhy dítěte. Samozřejmě se jedná o orientační údaj, jelikož se jedná o počátek z hlediska jeho evidence ze strany kompetentních orgánů. To znamená, že trestná činnost konkrétního dítěte vyšla najevo a byla ze strany příslušných orgánů registrována. Lze předpokládat, že počátek kriminální dráhy mladého jedince mohl v řadě případů nastat v dřívějším věku, ale nabýval latentní podoby. U respondentů se jako nejčastější věk, kdy se dítě poprvé dopouští trestné činnosti, jež je evidována kompetentními orgány, ukazuje patnáctý rok (23,4%), dále je to šestnáctý rok věku dítěte s 14,6%. V tomto věku se u dětí objevuje menší vázanost na rodinu, rozšiřuje se jejich sociální pole působnosti, zmenšuje se kontrola ze strany rodičů. Děti v tomto ohledu nemusejí tuto novou pozici zvládat ve směru jejich prosociálního rozvoje a může naopak nastat sklon k životnímu stylu zatíženému delikvencí.

V souvislosti s detekcí kriminality u dětí se jako relevantní z hlediska realizovaného výzkumného šetření jeví též problematika recidivy. Opět evidence recidivní trestné činnosti dětí podléhá jistým omezením souvisejícím s vysokou mírou latence kriminality mládeže jako takové. Přesto však problematika recidivy byla u respondentů zjišťována. Opakování trestné činnosti se ze vzorku respondentů dopustilo celkem 63 dětí, tj. 46% ze všech respondentů předkládané analýzy. Vezmeme-li v úvahu pouze děti, u nichž byla detekována kriminalita, jedná se o celých 63%, což se jeví z hlediska efektivity kontrolních mechanismů jako velice alarmující.

Zajímavé je též zjištění dotýkající se druhu trestné činnosti, které se respondenti dopouštějí. Nejčastěji se jednalo o majetkovou kriminalitu, která se vyskytla u 86 respondentů (62,8%). Tato skutečnost kopíruje celkovou kriminální scénu v České republice. Majetková kriminalita tvoří nejvyšší podíl v rámci celkové kriminality, v posledních letech činila kolem 65% evidované trestné činnosti spáchané na území České republiky. Výjimku tak netvoří ani kriminalita spáchaná dětmi, která byla v obecné rovině popsána výše (viz struktura kriminality mládeže). Výzkumný vzorek prezentovaného výzkumného šetření tuto skutečnost také potvrzuje.

Podnětem k zamyšlení je též zjištění dotýkající se stavu násilné kriminality u respondentů výzkumného šetření. Tato byla uváděna u 30,7% zkoumaných dětí. Je tedy zřejmé, že u některých respondentů bylo evidováno několik druhů kriminality. Zda se jednalo o souběh jednotlivých druhů trestné činnosti, či jednotlivé skutky se bohužel ze spisové dokumentace OSPOD zjistit nepodařilo. Tato skutečnost by byla částečně ověřitelná pouze ze spisů Policie ČR, které však byly v rámci výzkumného šetření analyzovány v omezené míře a v zájmu zachování jednotné metodologie tedy tyto skutečnosti blíže analyzovány nebyly.

V současné době stále více nabývá na významu kriminalita „drogová“. Jedná se o trestné činy související s nedovolenou výrobou, držením a distribucí drog. Je skutečností, že jsou do této trestné činnosti stále více zapojovány též děti, především v pozici pouličních dealerů. U sledovaného vzorku respondentů byla drogová kriminalita evidována u 12,4%. Mravnostní kriminalita byla zjištěna u 10,2% a nejmenší podíl u zkoumaného vzorku zaujímá kriminalita hospodářská s 2,9%. Ve dvou případech byl uveden jiný druh kriminality, a to konkrétně trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí, který mohl být spáchán v souvislosti s jinou trestnou činností,

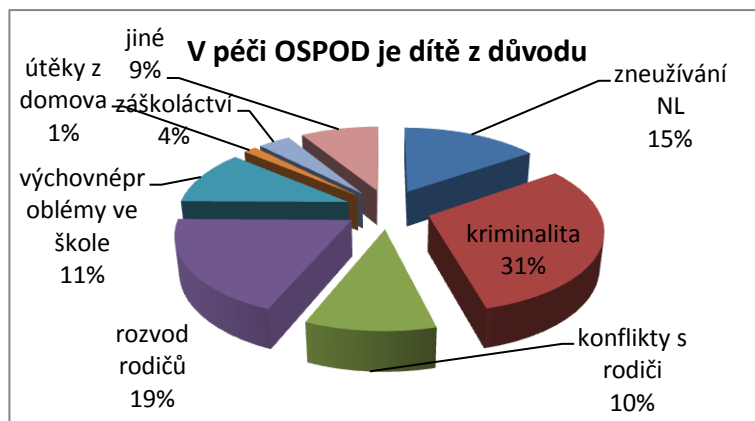
případně mohlo jít o opakované útoky dětí ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, kdy tento druh trestné činnosti bývá poměrně častým.

Jako rizikový faktor kriminality mládeže bývá uváděno nevhodné působení rodinného prostředí s častým poukazem na strukturu rodiny. Ze zkoumaného vzorku respondentů žilo 60 dětí pouze s matkou (43,8%), 43 (31,4%) respondentů žilo v rodině s vlastní matkou i otcem, 23 (16,8%) dětí žilo v rodině doplněné o nevlastního otce. Pouze s otcem žilo 9 respondentů (6,6%) a v rodině doplněné o nevlastní matku 2 děti (1,5%).

			Pochází z rodiny				
			Úplná (biologický otec i matka)	Neúplná pouze s matkou	Neúplná pouze s otcem	Doplněná nevlastní otec	Doplněná nevlastní matka
Četnost	Výskyt kriminality u dítěte	Ano	32	45	9	14	0
		Ne	11	15	0	9	2
Sloupcová procenta	Výskyt kriminality u dítěte	Ano	74.4%	75.0%	100.0%	60.9%	.0%
		Ne	25.6%	25.0%	.0%	39.1%	100.0%
Znaménkové schéma	Výskyt kriminality u dítěte	Ano	0	0	0	0	-
		Ne	0	0	0	0	+

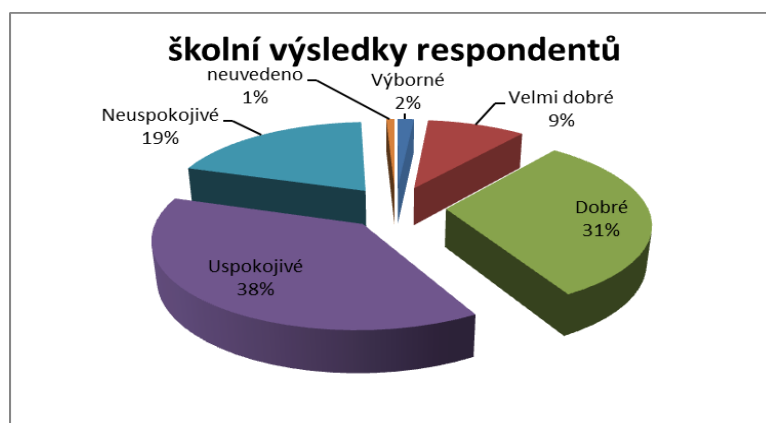
Tabulka č. 3 Dítě pochází z rodiny

Vyšší počet dětí vyrůstajících v neúplných či doplněných rodinách se může odrážet též v analýze důvodů, pro které se děti dostaly do péče OSPOD. Z analýzy spisové dokumentace vyplývá, že právě rozvod rodičů byl druhým nejčastějším důvodem intervence OSPOD (26 dětí tj. 19%). Vůbec jako nejčastější důvod byla zjištěna právě kriminalita dětí. Jednalo se o 42 dětí (30,7%). Taktéž podíl návykových látek není zanedbatelný. Zneužívání návykových látek bylo ze strany OSPOD jako důvod evidence dítěte uvedeno v 21 případech (15,3%). Další důvody znázorňuje následující graf.

Graf č. 13 V péči OSPOD je dítě z důvodu

Neúspěch ve škole či špatné školní výsledky bývají dávány někdy do souvislosti s rozvojem záškoláctví a na něj se takřikajíc nabalujícími dalšími poruchami chování včetně kriminality. Ze zpráv OSPOD vyplývá, že u sledovaného vzorku respondentů převažují průměrné až podprůměrné školní výsledky, viz graf č. 14. V této souvislosti bývá někdy poukazováno též na narůstající podíl školních dětí s diagnostikovanou poruchou učení. Tato proměnná byla v rámci předkládaného výzkumného šetření rovněž ověřována. Porucha učení byla diagnostikována u 41 (29,9%) respondentů. Souvislost s poruchami chování byla ověřována v rámci VP4 viz níže.

Graf č. 14 Školní výsledky respondentů – analýza spisové dokumentace

Z pohledu rizik rozvoje kriminální dráhy dítěte bývá poukazováno na problémovost na straně rodičů. V předkládaném výzkumném šetření byly ze spisové dokumentace analyzovány problémy vyskytující se u rodičů zkoumaných dětí. Problémy na straně rodičů byly evidovány u 47% respondentů. Dále byly problémy blíže analyzovány

s ohledem na jejich charakter. Detekovány byly problémy s alkoholem u rodičů 30 respondentů (21,8%), s drogovou závislostí u rodičů 13 respondentů (9,5%). Psychické poruchy byly uvedeny u rodičů 18 respondentů (13,1%). Četnějším problémem pak byla kriminalita rodičů 35 respondentů (25,5%) a jejich nezaměstnanost 38 (27,7%). V řadě případů šlo o kumulaci jednotlivých problémů, které ve svém souhrnu představují opravdu významný rizikový faktor z pohledu řádné výchovy dětí.

Sféra trávení volného času, jak bylo popsáno v teoretické části práce, představuje z hlediska rizik vzniku a rozvoje delikventního jednání dítěte další z významných rizikových faktorů. Z analyzované spisové dokumentace bylo možné částečně proniknout i do této oblasti života respondentů. Jako nejčastější varianta trávení volného času sledovanými dětmi byly uváděny sportovní aktivity 38,7% a trávení volného času společně s vrstevníky venku 32,1% (mimo sportovní aktivity). Jako poměrně častá varianta byl též uváděn počítač 23,4%. Oproti tomu vzdělávacím (12,4%) a uměleckým (17,5%) aktivitám se ze sledovaného vzorku věnuje poměrně malá část dětí. Blíže viz příloha č. 14.

V neposlední řadě byla ze spisové dokumentace zjišťována doposud realizovaná intervence ze strany kompetentních orgánů. U 96 respondentů (70,1%) byla dle záznamů realizována výchovná opatření, u 39 (28,5%) respondentů ochranná opatření a trestní opatření byla uváděna u 16 respondentů (11,7%). Ze spisové dokumentace se lze domnívat, že kompetentní orgány využívají opatření tak, jak předpokládá příslušná právní úprava. Ochranná a trestní opatření mají spíše subsidiární charakter a nastupují tak v závažnějších, odůvodněných případech.

V souvislosti s analýzou intervence byla zjišťována realizace institucionální péče u zkoumaných respondentů. Pobyt v institucionální péči byl uveden u 91 (66,4%) respondentů. Z toho bezproblémově probíhal pouze u 35 respondentů (25,5%), výchovné problémy v zařízení mělo 25 respondentů (18,2%) a opakovaných útěků se dopustilo 21 respondentů (15,3%). Na útěku páchalo trestnou činnost 10 dětí (7,3%). Je třeba podotknout, že se jedná pouze o evidovanou kriminalitu. Lze předpokládat, že i další děti se v průběhu útěků dopustily trestné činnosti, ale ta nebyla odhalena. Skutečný rozsah kriminality dětí dopouštějících se útěků z institucionální péče lze jen stěží odhadovat. Obdobné je to u prezentovaného výzkumného šetření.

Ověřování výzkumných předpokladů

Výzkumné předpoklady ověřované ve výzkumném šetření lze rozdělit do několika oblastí, které bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince. Jedná se především o pohlaví, rodinnou situaci dítěte, školní úspěšnost, realizovanou intervenci či způsob trávení volného času.

Kriminalita bývá označována obecně jako záležitost mužské populace, v odborných publikacích se hovoří často o mužské kriminalitě. Odpovídá tomu též rozložení kriminality napříč pohlavím z hlediska kriminálních statistik. Podíl žen na celkové evidované kriminalitě činí dlouhodobě podíl kolem 13%. U dětí je situace obdobná. Dívky se podílejí na celkové kriminalitě dle oficiálních policejních statistik každoročně kolem 10%.

VP1: Chlapci se dostávají do péče orgánů sociálně právní ochrany dětí, či jsou umístěny v institucionální péči (výchovné ústavy, diagnostické ústavy) z důvodu výskytu kriminality častěji než dívky.

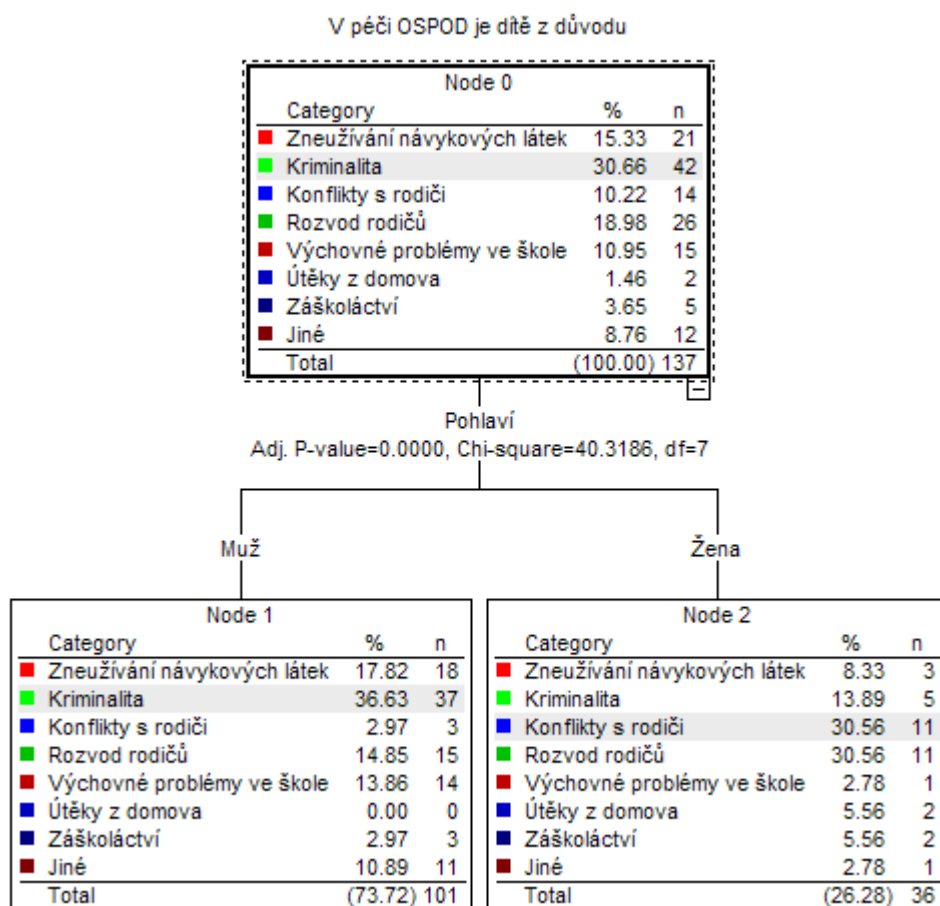
Východiskem pro stanovení tohoto výzkumného předpokladu byl právě faktický stav dotýkající se rozložení kriminality napříč pohlavím. Kriminalita jakožto závažný celospolečenský fenomén se dle našeho předpokladu stává u chlapců častějším důvodem pro intervenci ze strany orgánů sociálně právní ochrany dětí, především tedy kurátorů pro mládež.

Z prezentovaného výzkumného šetření vyplývá, že obecně (bez ohledu na pohlaví) důvodem, pro který se respondenti dostali do péče OSPOD, byla právě nejčastěji kriminalita a to u 42 dětí (30,66%). Druhým nejčastějším důvodem byl rozvod rodičů u 26 dětí (18,98%), dále zneužívání návykových látek 21 dětí (15,33%) a poměrně častým důvodem též byly výchovné problémy ve škole 15 dětí (10,95) a konflikty s rodiči 14 dětí (10,22%) viz klasifikační strom č. 1.

Podíváme-li se však na důvody intervence OSPOD z hlediska pohlaví respondentů, ukazuje se, že vezmeme-li v potaz kriminalitu dětí, tak ta se stává důvodem, pro který se respondent dostal do péče OSPOD, častěji právě u chlapců, a to v 36,63 % (37 chlapců), zatímco u dívek je kriminalita jako důvod uvedena pouze v pěti případech tj. v 13,89%. Věcně významný rozdíl tak byl identifikován na úrovni 22,74%.

Podíváme-li se na výsledky znázorněné v klasifikačním stromu, viz klasifikační strom č. 1, jsou pro nás neméně zajímavé též ostatní důvody, které byly uváděny jako určující pro evidenci a následnou intervenci u dítěte ze strany OSPOD. U dívek byly jako nejčastější důvod identifikovány konflikty s rodiči 11 dívek (30,56%) a rozvod rodičů

11 dívek (30,56%). Méně častým důvodem bylo oproti chlapcům uváděno zneužívání návykových látek (8,33% dívek, 17,82% chlapců) či výchovné problémy ve škole (2,78% dívek, 13,86 chlapců).

Klasifikační strom č. 1 Důvody, pro které se dítě dostalo do péče OSPOD²⁶⁴

Závěr VP1: Výsledky uvedené v klasifikačním stromu **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Nedostatečný rozsah výběrového souboru není identifikován.

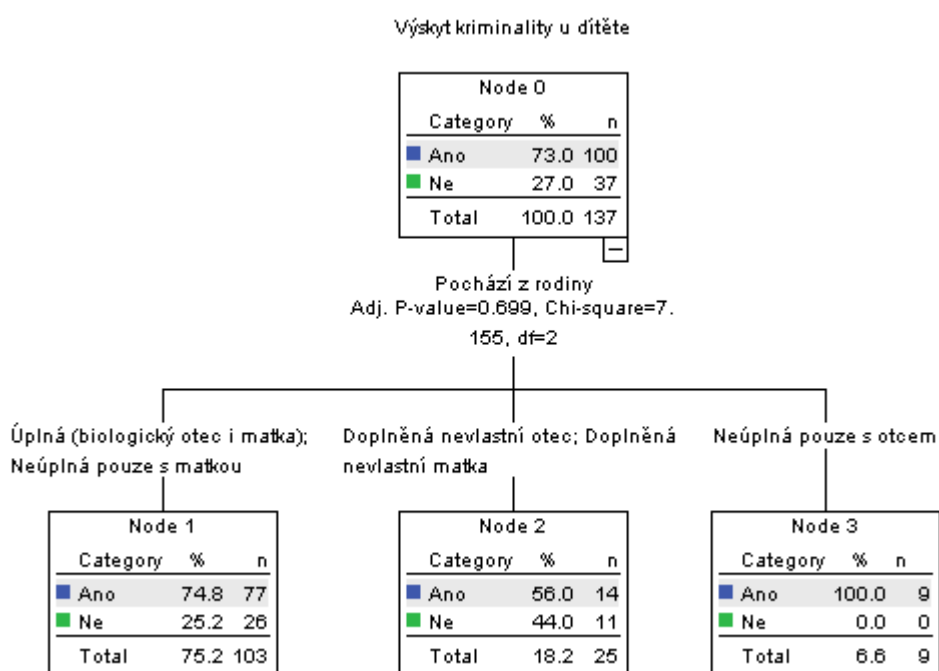
VP2: Děti, které páchají kriminalitu, pocházejí častěji z neúplných rodin.

Důležitou sférou v procesu psycho-sociálního vývoje dítěte je jeho rodina. Struktura rodinného prostředí a především pak jeho funkčnost je důležitým aspektem v rámci socializace dítěte, která v případě její problémovosti může sehrát důležitou roli též při vzniku a rozvoji jakéhokoli rizikového chování. V rámci výzkumného šetření byla sledována především struktura rodinného prostředí respondentů, která byla ze spisové

²⁶⁴ Je třeba si však uvědomit, že v praxi může dojít ke kumulaci výše uvedených důvodů, které mohou sehrát podstatnou roli z hlediska intervence ze strany kompetentních institucí. V rámci předkládaného výzkumného šetření vždy byl identifikován ze strany řešitelů vždy jeden, v daném případě určující důvod.

dokumentace snadno identifikovatelná. U hodnocení funkčnosti rodinného prostředí jde o problematiku složitější a na základě analýzy spisové dokumentace poněkud problematičtější.

Z výsledků výzkumného šetření je patrné, že respondenti vyrůstající v úplné rodině (v tomto případě jde o biologickou matku i otce) se dopouštějí kriminality v 74,4% (32 dětí ze 43), děti-respondenti žijící pouze s matkou v 75% (45 dětí z 60), v rodině doplněné o nevlastního otce se jedná o 60,9% dětí s evidovanou kriminalitou (14 dětí z 23). Jako nejrizikovější se v tomto ohledu jeví neúplná rodina, ve které je z rodičů pouze otec. Zde byl identifikován 100% výskyt kriminality u respondentů (pouze 9 respondentů). Na tomto místě je však nutné poukázat na nedostatečný rozsah výběrového souboru. Ale v jistém ohledu toto zjištění může vzbuzovat pozornost. Mám zde na mysli absenci matky jako důležitého faktoru z hlediska rozvoje kriminální dráhy dítěte.

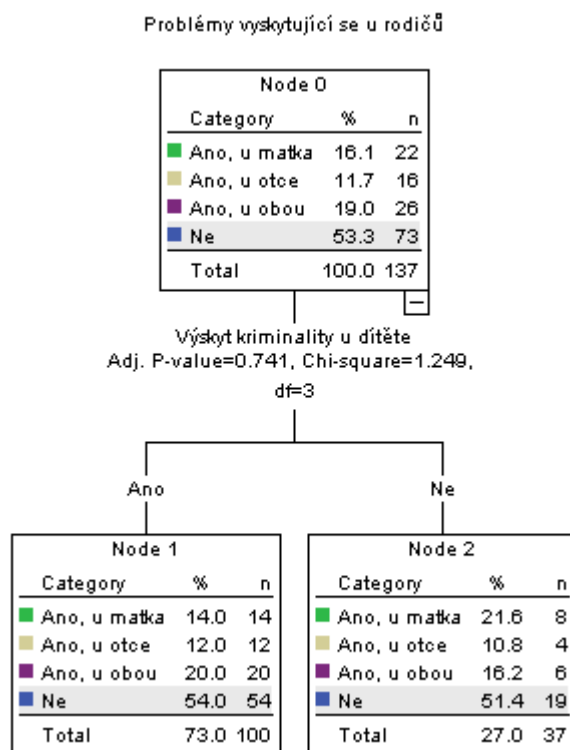
Klasifikační strom č. 2 Struktura rodinného prostředí dítěte

Závěr VP2: Výsledky uvedené v klasifikačním stromu **opravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Současně je **indikován nedostatečný rozsah výběrového souboru**.

VP3: U dětí s evidovanou kriminalitou se objevují problémy na straně rodičů častěji než u dětí, u kterých kriminalita doposud evidována nebyla.

Jak již bylo uvedeno výše, kvalita rodinného zázemí ovlivňuje proces socializace dítěte ať již v kladném, či záporném slova smyslu více než jakékoli jiné prostředí. Dítě se učí nápodobou. Pokud jsou v rodině dítěti zprostředkovávány nevhodné vzory chování, stává se pro dítě rizikovým prostředím, které jeho následnou protispolečenskou činnost může silně ovlivnit. Pokud jsou u rodičů identifikovány problémy, je to jasný signál pro kompetentní orgány ve smyslu věnování zvýšené pozornosti takto ohroženému dítěti.

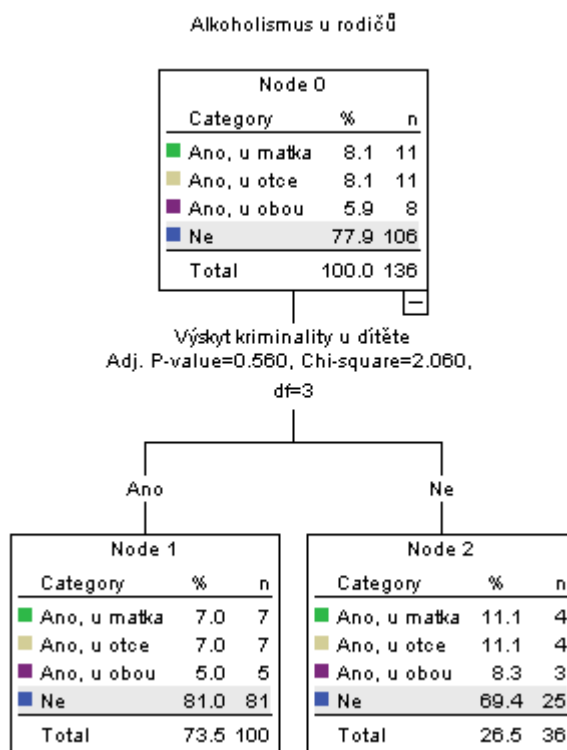
V rámci předkládaného výzkumného šetření byla ověřována též problémovost na straně rodičů. Ukazuje se, že v rámci výzkumného vzorku respondentů se souhrnně, bez bližší identifikace problémů, nějaké problémy vyskytly u 46,7% rodičů. Pokud se jednalo o dítě, u kterého již byla evidována trestná činnost, byla problémovost na straně rodičů zachycena v 46% (46 dětí). U dětí bez evidované kriminality u 48,6% (18 dětí). S ohledem na velikost věcně významného rozdílu **lze** na tomto místě vytyčený **výzkumný předpoklad zamítnout**.

Klasifikační strom č. 3 Problémy vyskytující se na straně rodičů

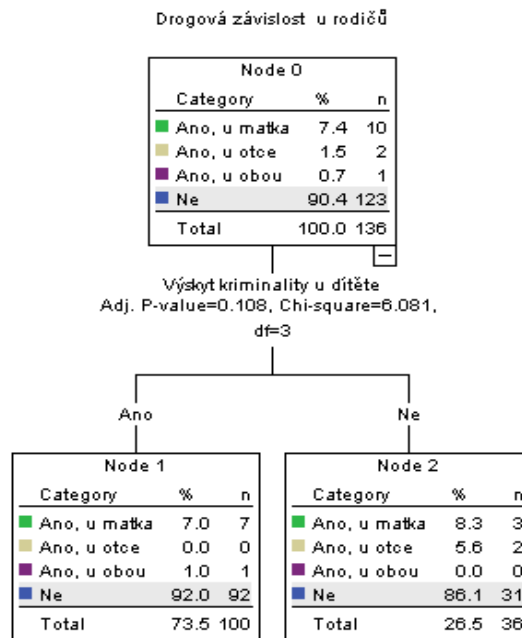
Výzkumné šetření bylo dále v ohledu sledovaných problémů na straně rodičů zaměřeno na bližší diferenciaci problémovosti samotných rodičů respondentů. Zvláště byl sledován výskyt alkoholismu, závislosti na nealkoholových drogách, psychické problémy u rodičů, jejich kriminalita či nezaměstnanost. Alkoholismus u rodičů respondentů byl

uveden v 30 případech (22,1%). Budeme-li zvláště vyhodnocovat rodiče dětí s evidovanou kriminalitou, tak zde se alkoholismus ukázal v 19 případech (19%) a u rodičů dětí bez kriminality u 11 (30,6%). Problémy s alkoholem měly u sledovaného vzorku respondentů srovnatelně stejně jak matky, tak otcové. Věcně významný rozdíl se zde ukazuje na hodnotě 11,6%, kdy alkohol byl detekován nepatrně častěji u rodičů dětí bez výskytu kriminality, viz klasifikační strom č. 4.

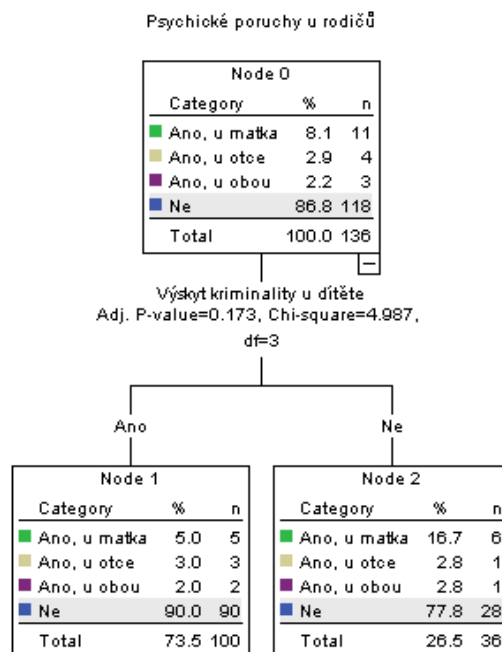
Klasifikační strom č. 4 Alkoholismus u rodičů respondentů

Taktéž závislost na nealkoholových drogách se u rodičů respondentů nevyskytovala v takové míře, která by umožňovala potvrzení vytyčeného předpokladu. Obecně u všech respondentů byla závislost identifikována ve 13 případech (9,6%), u rodičů dětí s kriminalitou v 8 případech (8%) a u rodičů dětí bez evidované kriminality v 5 případech (13,9%). Závislost na nealkoholových drogách se u sledovaného vzorku vyskytla častěji u matek, viz klasifikační strom č.5.

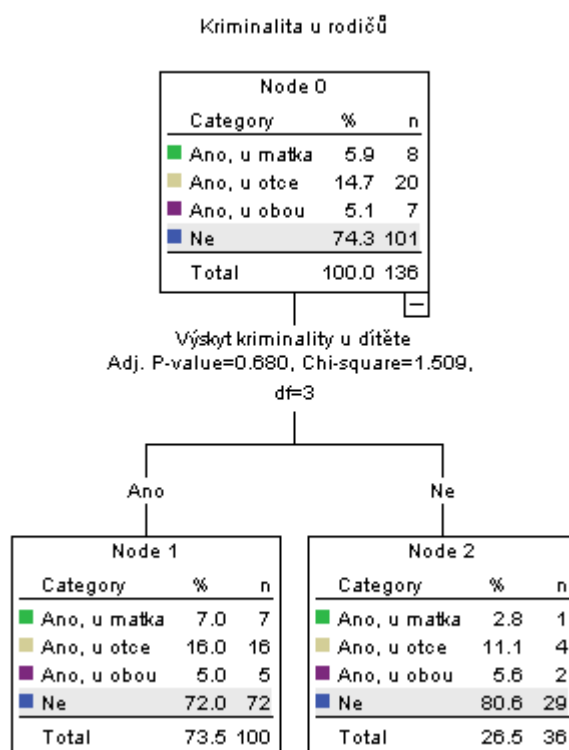
Klasifikační strom č. 5 Drogová závislost u rodičů respondentů

Nepatrně vyšší hodnoty byly zaznamenány u dalších sledovaných proměnných. Psychické poruchy byly uvedeny u 18 rodičů (13,2%), u rodičů dětí s kriminalitou v 10 případech (10%) a u rodičů dětí bez evidované kriminality v 8 případech (22,2 %), viz klasifikační strom č. 6.

Klasifikační strom č. 6 Výskyt psychických poruch u rodičů respondentů

Zajímavou proměnnou byla určitě kriminalita páchaná rodiči respondentů. Ta byla evidována v 35 případech všech respondentů (25,7%). U dětí, u nichž byla již evidována taktéž trestná činnost, to bylo u 28 rodičů (28%) a u dětí, u kterých kriminalita evidována nebyla, se rodiče páchající trestnou činností objevili v 7 případech (19,4%). Vyšší míra kriminality byla zaznamenána u otců dětí než u jejich matek, což konec konců kopíruje již zmiňovanou celkovou kriminální scénu, viz klasifikační strom č. 7.

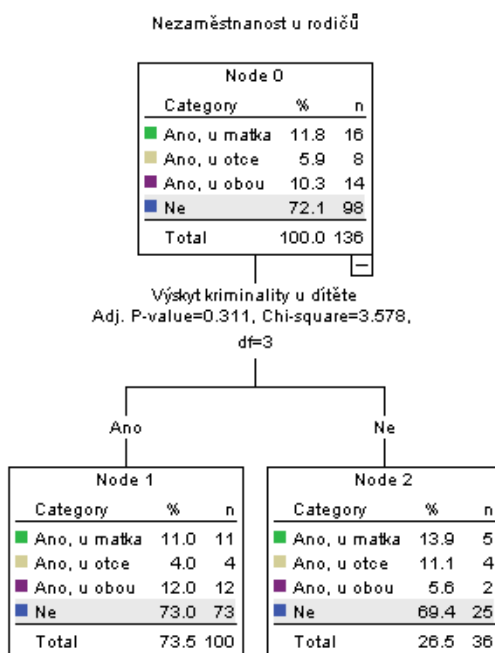

Klasifikační strom č. 7 Výskyt kriminality u rodičů respondentů

Nelze tedy na tomto místě jasně říci, že děti se kriminalitě učí od svých rodičů. Že by zde nutně docházelo k tzv. „generačnímu přenosu“ tak, jak někdy bývá v souvislosti s výkladem etiologie kriminality mládeže dáвано do souvislosti. U některých dětí kriminalita rodičů může sehrát rozhodující roli, ale řada dětí se kriminálním jednáním učí právě mimo rodinné prostředí. Při výkladu etiologie kriminality mládeže je třeba brát v potaz působení několika rizikových faktorů současně, delikventní činnost rodinných příslušníků však nevyjímaje.

Nezaměstnanost a s tím spojený nízký socio-ekonomický status rodiny bývá taktéž uváděn jako prediktor kriminálního jednání. Nezaměstnanost u rodičů respondentů činila 27,9% (38), u rodičů dětí, u nichž se vyskytla kriminalita, to bylo v 27 případech (27%) a u rodičů dětí bez kriminality v 11 případech (30,6%). Vyšší výskyt

nezaměstnanosti byl zaznamenán především na straně matky než otce, viz klasifikační strom č. 8.

Klasifikační strom č. 8 Nezaměstnanost rodičů respondentů

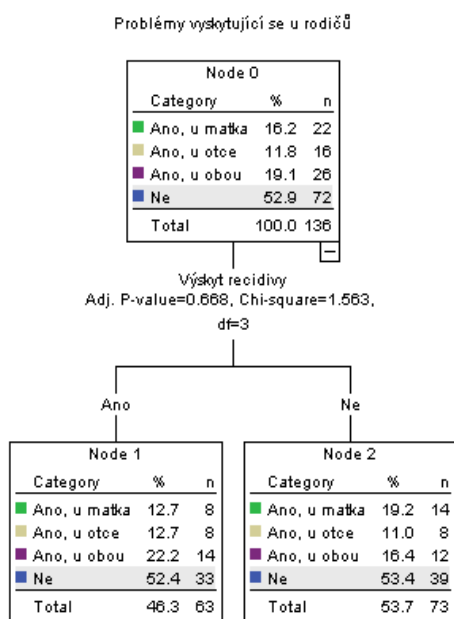
Závěr VP 3: Výsledky uvedené v klasifikačních stromech **opravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený **výzkumný předpoklad**. **Nedostatečný rozsah výběrového souboru je identifikován u všech klasifikačních stromů.**

DVP 3.1: U dětí s evidovanou recidivou se objevují problémy na straně rodičů častěji než u dětí „prvopachatelů“.

Recidiva kriminality bývá obecně dávána do souvislosti s větší problémovostí jedince. Ukazuje se, že intervence učiněná v případě první detekce kriminálního jednání nebyla ve směru k nápravě pachatele dostačující. Dítě se opakovaně dopouští trestné činnosti, je třeba volit vhodnější nástroje její eliminace, přičemž právě rodinné prostředí sehrává důležitou roli. Ve výzkumném šetření bylo ověřováno, zda se vyskytují podstatnější rozdíly v případě detekce problémů též na straně rodičů u dětí dopouštějících se opakovaně trestné činnosti (recidivistů) oproti výskytu problémů u rodičů respondentů „prvopachatelů“.

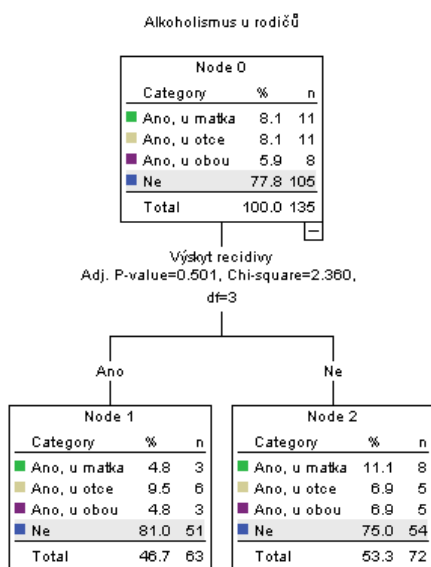
Budeme-li analyzovat problémy rodičů v obecné rovině, bez jejich bližší diferenciaci, neukazují se věcně významné rozdíly u rodičů recidivistů. 47,6% rodičů nějaké

problémy má a u rodičů „prvopachatelů“, kdy 46,6% rodičů nějaké problémy má, viz klasifikační strom č. 9.

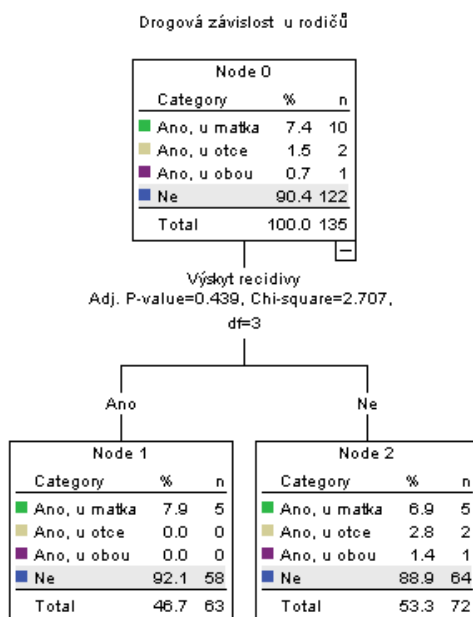
Klasifikační strom č. 9. Problémy vyskytující se na straně rodičů recidivujících dětí

Alkoholismus byl uváděn u 19% (12) rodičů recidivujících dětí a u 25% (18) rodičů „prvopachatelů“, viz klasifikační strom č. 10.

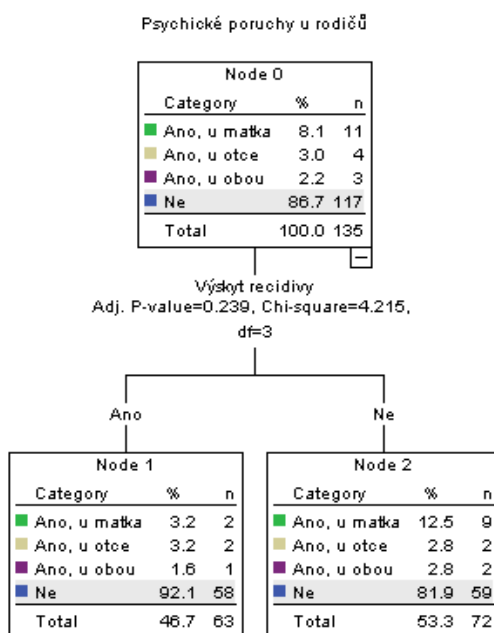
Klasifikační strom č. 10. Alkoholismus u rodičů recidivujících dětí

Závislost na nealkoholových drogách se objevila u rodičů dětí recidivistů v 7,9% (5 rodičů – matek) a u rodičů dětí „prvopachatelů“ v 11,1% (8 případů – 5 matek, 2 otcové, 1x u obou rodičů), viz klasifikační strom č. 11.

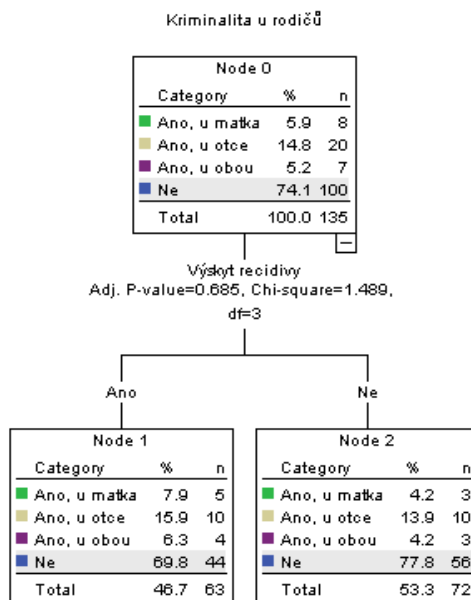
Klasifikační strom č. 11. Závislost na nealkoholových drogách u rodičů recidivujících dětí

Psychické poruchy u rodičů byly uváděny u respondentů recidivujících v 7,9% (5) rodičů a u respondentů „prvopachatelů“ byly zaznamenány psychické poruchy rodičů v 18,1% (13), viz klasifikační strom č. 12.

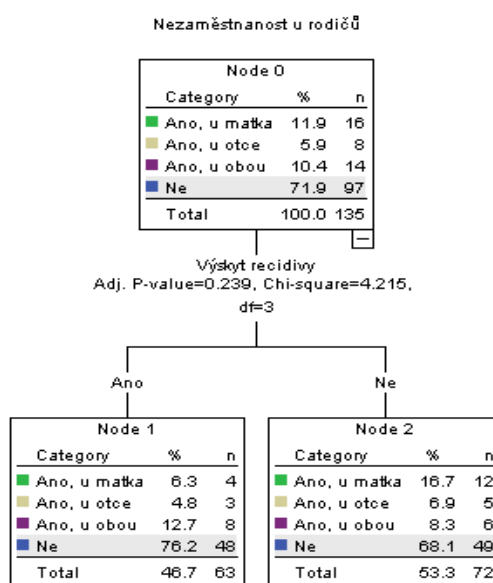
Klasifikační strom č. 12. Psychické poruchy u rodičů recidivujících dětí

U recidivujících dětí se ukázaly větší problémy s kriminalitou na straně rodičů. Jednalo se o 30,2% (19) rodičů, u nichž byla v minulosti evidována kriminalita. U rodičů dětí „prvopachatelů“ byla trestná činnost evidována v 22,2% (16). Opět kriminalita páchaná rodiči je spíše mužskou záležitostí, což je v souladu s celkovým rozložením kriminality napříč pohlavím v rámci naší populace, viz klasifikační strom č. 13.

Klasifikační strom č. 13. Kriminalita rodičů recidivujících dětí

Nezaměstnanost u rodičů se objevila u 23,8% (15) respondentů recidivistů a u 31,9% (23) respondentů „prvopachatelů“, viz klasifikační strom č. 14.

Klasifikační strom č. 14. Nezaměstnanost u rodičů recidivujících dětí

Závěr DVP 3.1: Výsledky uvedené v klasifikačních stromech **opravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený **výzkumný předpoklad**. **Nedostatečný rozsah výběrového souboru je identifikován u všech klasifikačních stromů.**

VP4: Rodiče dětí s evidovanou recidivou kriminality spolupracují s kompetentními orgány méně než rodiče dětí „prvopachatelů“.

Spolupráce rodičů s intervenujícími orgány je nezbytně nutná v zájmu efektivního působení na dítě ve směru jeho dalšího prosociálního vývoje. Tato spolupráce v praxi může nabývat s ohledem na druh a intenzitu realizované intervence rozličných podob. V praxi narážíme na případy rodičů s opravdovým zájmem o věc, jež vyvíjejí maximální úsilí v zájmu řádného vývoje dítěte. Lze registrovat též tzv. účelové chování ze strany rodičů takřkajíc na oko spolupracujících většinou proto, aby sami neměli další problémy. Bohužel zaznamenáváme též případy, kdy zájem rodičů je směřován absolutně jiným směrem než k dítěti samotnému a dítě nechávají tzv. na pospas osudu. V rámci výzkumného šetření se ukázalo, že spolupráce obou rodičů dítěte se objevuje u recidivujících respondentů v podstatně menší míře (28,6%) než u respondentů „prvopachatelů“ (71,4%). Pokud aktivně spolupracuje matka respondentů, tak je to téměř shodně jak u recidivujících dětí (52,5%), tak u prvopachatelů (47,5%). U aktivní spolupráce otce je již vidět výraznější rozdíl, kdy pokud u recidivujících dětí otcové aktivně spolupracují, tak je to méně časté (40%) než u dětí prvopachatelů (60%). Obecně více je registrována spolupráce matek, a to i co se týče pasivní formy. Pasivní spolupráce ze strany matky byla uvedena v 8 případech recidivujících dětí a ve 12 případech dětí „prvopachatelů“. Poměrně četný byl výskyt nespolpracujících rodičů, a to ve 13 případech u respondentů recidivistů a ve 12 případech „prvopachatelů“. Bližší údaje znázorňuje následující kontingenční tabulka.

Spolupráce s rodiči, příp. jinými osobami mající vliv na výchovu dítěte * Výskyt recidivy

		Výskyt recidivy		
		Ano	Ne	
Četnost	Spolupráce s rodiči, příp. jinými osobami mající vliv na výchovu dítěte	Aktivně spolupracují oba	8	20
		Aktivně spolupracuje matka	21	19
		Aktivně spolupracuje otec	2	3
		Aktivně spolupracují jiné osoby	0	1
		Pasivně spolupracují oba (účelově)	8	4
		Pasivně spolupracuje matka	8	12
		Pasivně spolupracuje otec	3	1
		Nespolupracují	13	12
Řádková procenta	Spolupráce s rodiči, příp. jinými osobami mající vliv na výchovu dítěte	Aktivně spolupracují oba	28.6%	71.4%
		Aktivně spolupracuje matka	52.5%	47.5%
		Aktivně spolupracuje otec	40.0%	60.0%
		Aktivně spolupracují jiné osoby	0.0%	100.0%
		Pasivně spolupracují oba (účelově)	66.7%	33.3%
		Pasivně spolupracuje matka	40.0%	60.0%
		Pasivně spolupracuje otec	75.0%	25.0%
		Nespolupracují	52.0%	48.0%

Tabulka č. 4 Spolupráce rodičů recidivujících dětí s kompetentními subjekty

Závěr VP4: Výsledky uvedené v kontingenční tabulce **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

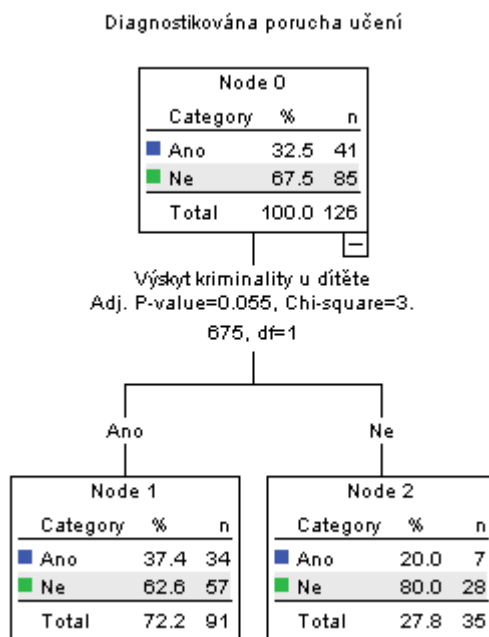
Nedostatečný rozsah výběrového souboru je identifikován chí-kvadrát testem.

VP5: U dětí s poruchami chování je většinou diagnostikována těžká porucha učení.

V odborné literatuře bývá poukazováno na narůstající podíl školních dětí, u kterých je diagnostikována porucha učení. Důvody mohou být různé. Častým argumentem vysvětlujícím tento fakt bývá větší angažovanost rodičů při řešení školních neúspěchů jejich dětí. Služby pedagogicko psychologických poraden vyhledává stále více rodičů již např. při posuzování školní zralosti dětí, kdy první testování dětí může na nějaký problém poukázat. V některých případech je diagnostikovaná porucha učení u dítěte pro rodiče vhodným mechanismem, který využívají či „zneužívají“ při omlouvání špatných školních výsledků svých dětí a požadují pro děti někdy až neopodstatněné úlevy, zohlednění.

Jak je to u námi sledovaných dětí, u nichž již byly registrovány určité poruchy chování ať již ve formě záškoláctví, útěků z domova či samotné trestné činnosti, znázorňuje následující klasifikační strom. Ze všech sledovaných respondentů byla diagnostikována

porucha učení v 32,5% případů (41 respondentů). Při diferenciaci z hlediska výskytu kriminality u dětí se ukazuje, že u dětí, u kterých byla kriminalita evidována se poruchy učení vyskytují v 37,4% (34 respondentů), zatímco u dětí bez evidované kriminality ve 20% (7 respondentů).

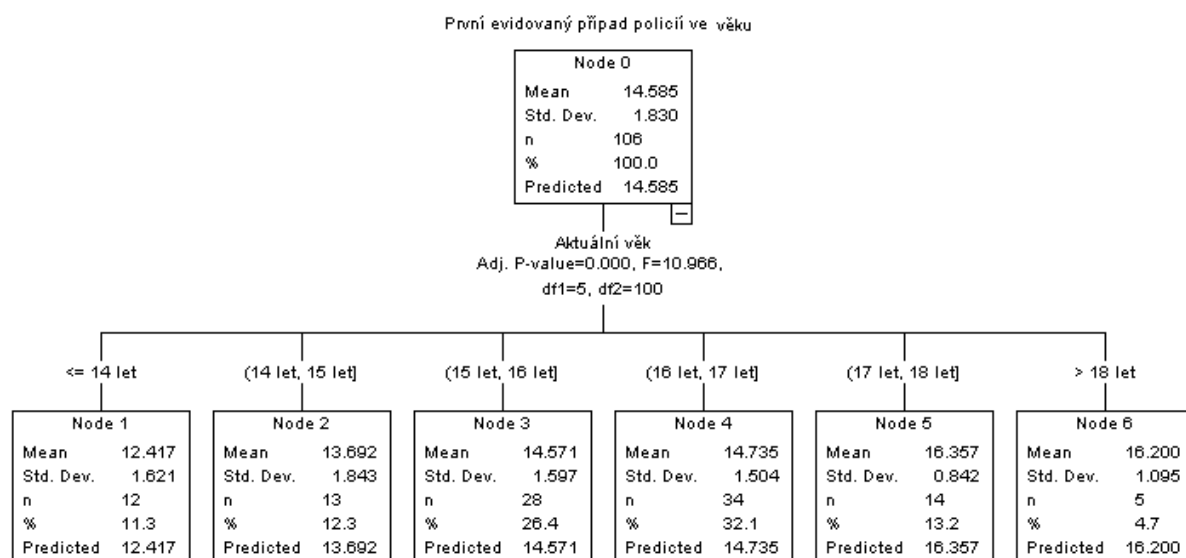
Klasifikační strom č. 15 Diagnostikovaná porucha učení

Závěr VP5: Výsledky uvedené v klasifikačním stromu **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Současně je indikován nedostatečný rozsah výběrového souboru.

VP6: První evidované případy delikventní činnosti dětí se objevují nejčastěji kolem 14. roku věku dětí.

Kriminální dráha dítěte se rozvíjí individuálně a překrývá se s psychosociálním zráním jedince. V teoretické části práce byly blíže popsány věkové křivky pachatelů trestné činnosti z řad mládeže. Tyto byly východiskem pro vytyčení výše uvedeného výzkumného předpokladu. Obecně se v rámci uvedených věkových křivek ukazuje, že k postupnému nárůstu kriminality u dětí dochází kolem 14. roku věku, samozřejmě diferencovaně dle jednotlivých druhů trestné činnosti. Tento věk byl tedy určující pro stanovení výzkumného předpokladu, mimo jiné též s ohledem na věkovou hranici trestní odpovědnosti. Čtrnáctileté děti se často domnívají, že jsou naprosto beztrestné. Na základě analýzy spisové dokumentace se ukazuje, že nejčastěji respondenti přicházejí do kontaktu s kompetentními orgány, pro svou delikventní činnost, poprvé

kolem 15.-17. roku věku. U respondentů mezi 14.-15. rokem věku byla kriminalita poprvé evidována ze strany příslušných subjektů ve 12,3% (13 dětí) případů, blíže viz klasifikační strom č.16.

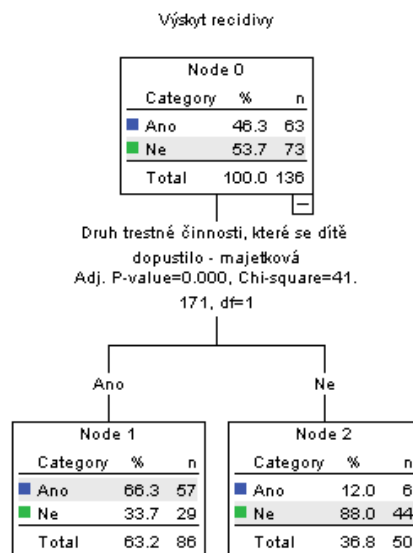

Klasifikační strom č. 16 První evidovaný případ delikventní činnosti dítěte – věk

Závěr VP6: Výsledky uvedené v klasifikačním stromu **opravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Nedostatečný rozsah výběrového souboru není identifikován.

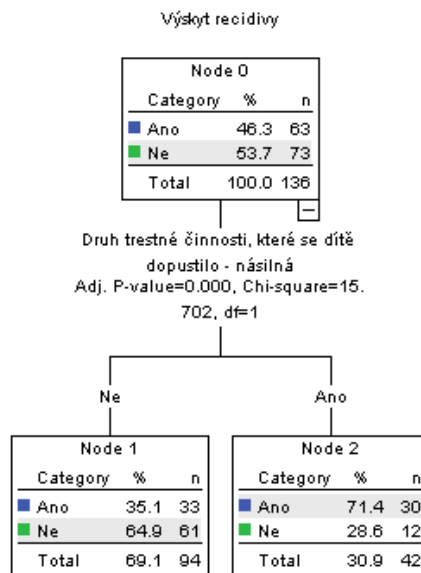
VP7: Pokud je u dětí registrována recidiva kriminality, jedná se většinou o majetkovou kriminalitu.

Majetková kriminalita tvoří v rámci struktury kriminality obecně největší podíl. U kriminality mládeže je situace stejná. Otázkou však zůstává, jakých forem nabývá recidivní podoba kriminality mládeže? Zda se jedná nutně o stejnorodou kriminalitu s převahou kriminality majetkové, či v rámci recidivy se již děti dopouštějí kvalifikovanějších forem trestného jednání. Z prezentovaného výzkumného šetření vyplývá, že pokud se děti dopouštěly recidivy kriminality, tak v oblasti majetkové trestné činnosti se jednalo o 57 případů (66,3%) recidivujících respondentů. Celkem se majetkové kriminality dopustilo 86 sledovaných dětí, viz klasifikační strom č. 17.

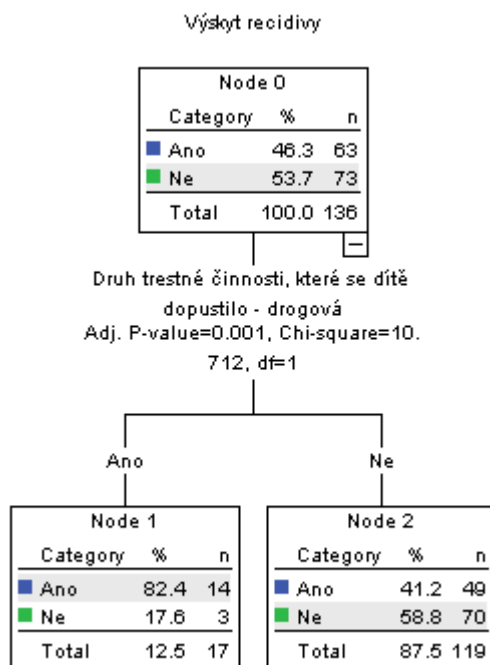
Klasifikační strom č. 17 Majetková kriminalita respondentů

U násilné kriminality byla recidiva zaznamenána ve 30 (71,4%) případech dětí, které se tohoto druhu kriminality vůbec kdy dopustily. Celkem byla násilná kriminalita detekována u 42 dětí, viz klasifikační strom č. 18.

Klasifikační strom č. 18 Násilná kriminalita respondentů

Na významu stále více nabývá kriminalita drogová, které se dopustilo celkem 17 respondentů, z čehož bylo 14 (82,4%) již recidivistů, viz klasifikační strom č. 19.

Klasifikační strom č. 19 Drogová kriminalita respondentů

Ukazuje se, že recidivující děti mají významný podíl jak na majetkové kriminalitě, tak na závažnějších formách trestné činnosti. Nejedná se např. u násilné kriminality o ojedinělé excesy dětí, jak často slyšíme ze sdělovacích prostředků či v případě jejich obhajoby ze strany rodičů. Recidiva kriminality byla zaznamenána v rámci předkládaného výzkumného šetření u 63% dětí, u kterých byla ze strany kompetentních orgánů trestná činnost zjištěna. Latentní podobu kriminality obecně včetně její recidivní formy můžeme pouze odhadovat.

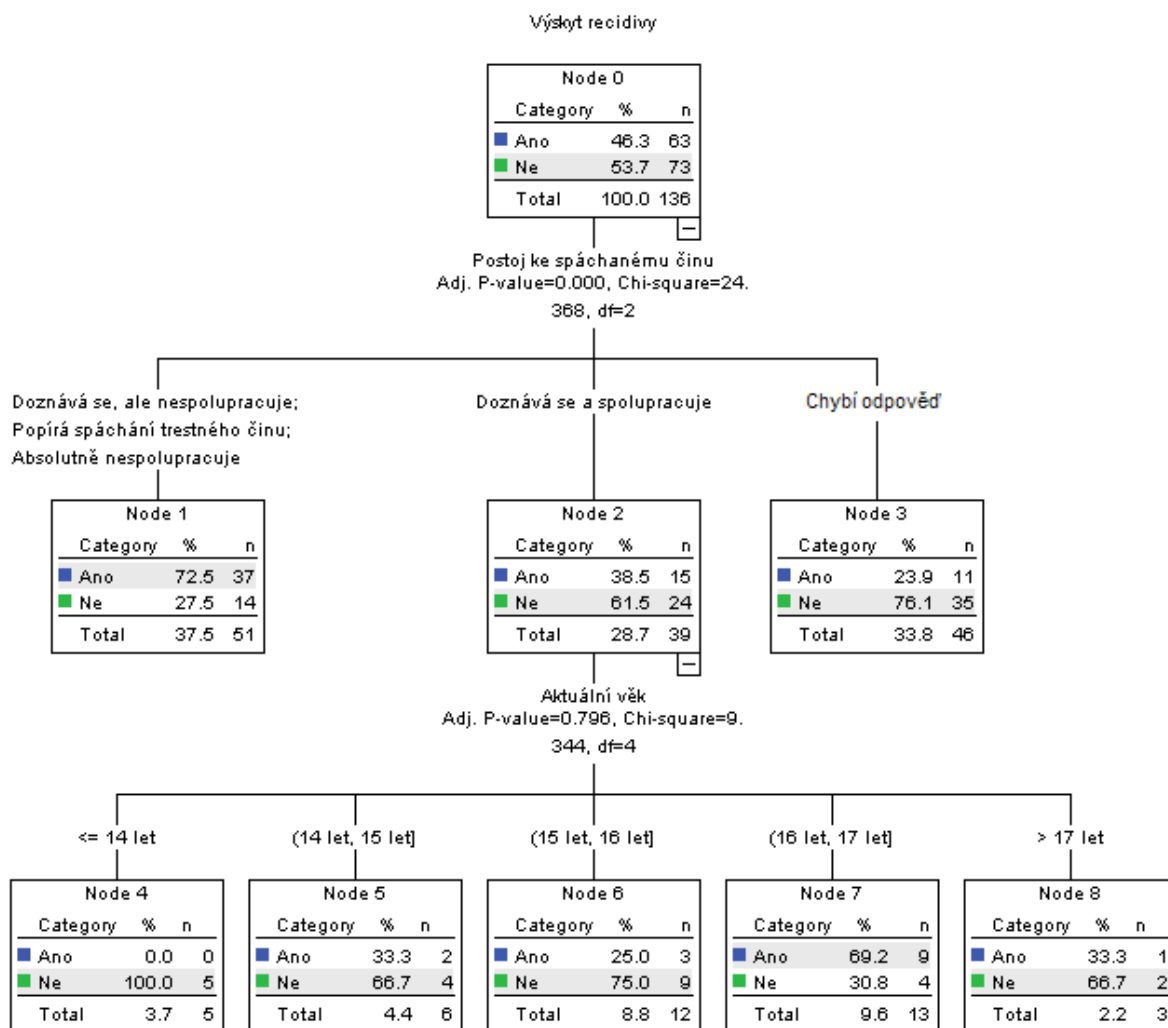
Závěr VP7: Výsledky uvedené ve výše znázorněných třech klasifikačních stromech **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Nedostatečný rozsah výběrového souboru není identifikován.

VP8: Děti, u kterých je evidována kriminalita, trestnou činností popírají a nespolupracují.

U dětí s evidovanou kriminalitou se předpokládá větší problémovost, kumulace více výchovných problémů, poruch chování jako lži, záškoláctví apod. Taktéž tyto děti obvykle mívají více zkušeností s již realizovanými intervencemi ze strany OSPOD, policie, znají jejich postupy a mají též zkušenost se zakrýváním vlastní trestné činnosti. Tyto zkušenosti nabývají výraznějších podob především u recidivujících dětí.

U sledovaného vzorku respondentů se ukazuje, že děti dopouštějící se kriminality opakovaně v 72,5% (37 respondentů) spíše nespolupracují a popírají spáchání trestného

činu. U dětí nezatížených evidovanou trestnou činností převažuje doznání se k trestnému činu a spolupráce s kompetentními institucemi 61,5 % (24 respondentů). U spolupracujících respondentů s evidovanou kriminalitou lze vysledovat též jisté rozdíly diferencovaně u recidivistů a prvopachatelů s ohledem na jejich věk. Blíže viz klasifikační strom č. 20.

Klasifikační strom č. 20 Spolupráce respondentů s kompetentními subjekty

Mohlo by se zdát, že více spolupracujícími se ukazují obecně děti „prvopachatelé“ do 16 let věku (kolem 70%). V kategorii 16-17 let naopak převažuje více spolupracujících recidivistů (69,2%), u dětí starších 17 let vidíme větší spolupráci u „prvopachatelů“ (66,7%). S ohledem na velikost výběrového souboru u jednotlivých věkových kategorií toto však nelze takto jednoduše vykládat.

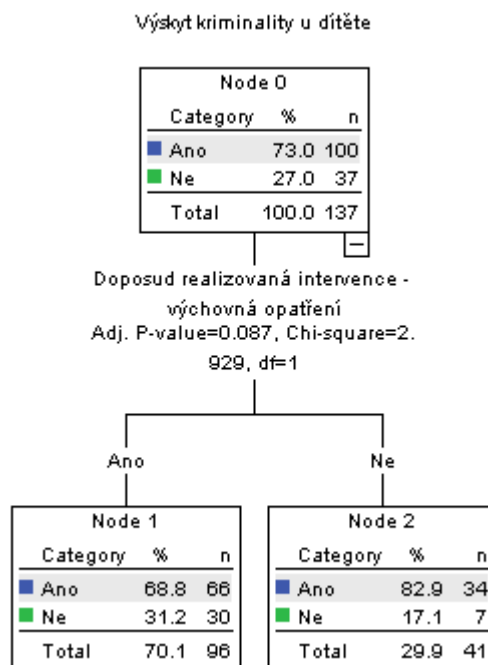
Závěr VP8: Výsledky uvedené v klasifikačním stromu **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad. Nedostatečný rozsah výběrového souboru není identifikován.

VP9: Mezi nejčastější opatření realizovaná vůči dětem s evidovanou kriminalitou patří výchovná opatření.

Výchovná opatření, jakožto nejmírnější prostředek reakce společnosti na trestnou činnost, bývají preferována před aplikací jiných opatření ochranných či trestních, která již znamenají výraznější zásah do práv a svobod jednotlivce. Priorita aplikace výchovných opatření vystupuje do popředí zvláště u mladé generace s ohledem na specifika psychosociálního vývoje dítěte, jak bylo popsáno výše.

V rámci empirického šetření bylo zjišťováno, zda u dětí s evidovanou kriminalitou byla realizována intervence ze strany OSPOD ve formě výchovných, ochranných či trestních opatření s poukazem na její četnost. Na základě provedené analýzy spisové dokumentace se ukazuje, že u dětí, kde byla evidována jejich trestná činnost, došlo k intervenci v podobě některého z výchovných opatření ať již po linii občanského, nebo trestního práva u 66 % respondentů (66 dětí ze 100 s evidovanou kriminalitou) a u 34 % dětí, které se kriminality dopustily, žádné výchovné opatření nenastalo, případně jí nepředcházelo ať již dříve, před samotným spácháním trestného činu např. pro jiné, méně závažné protispolečenské jednání, ale ani v případě samotného evidovaného kriminálního jednání. Lze se tedy na tomto místě domnívat, že u dětí s výskytem kriminality ne vždy je prioritně přistupováno k aplikaci mírnějších (výchovných) prostředků, ale v námi evidovaných 34% došlo k aplikaci přísnějších mechanismů v podobě ochranných či trestních opatření. Nepřipouštíme-li možnost, že kompetentní orgány na tuto skutečnost vůbec nereagovaly.

U respondentů, kteří byli v evidenci OSPOD pro jiné rizikové chování, nenabývající znaky skutkové podstaty trestného činu, byla intervence v podobě výchovného opatření realizována ve 30 případech ze 37 (81,1%) a u 7 dětí (18,9%) žádná výchovná opatření doposud realizována nebyla, viz klasifikační strom č. 21.

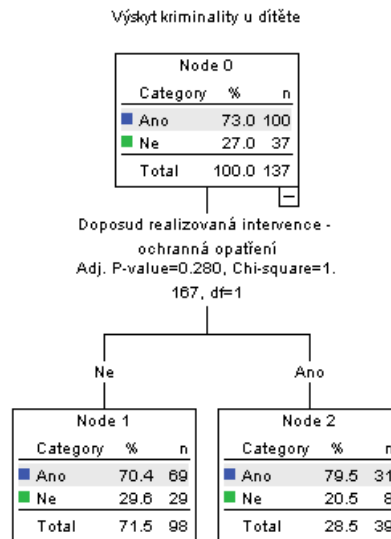

Klasifikační strom č. 21 Doposud realizovaná intervence – výchovná opatření

Ochranná opatření ukládaná pachatelům trestné činnosti soudem sledují prioritně ochrannou funkci. Lze je charakterizovat jako zvláštní právní následek spáchaného provinění či činu jinak trestného u dětských pachatelů, obecně pak jako reakci společnosti na protiprávní činnost jejích jednotlivých členů. Při aplikaci těchto opatření jde především o ochranu společnosti před možností budoucích útoků na její zájmy, jež jsou chráněny trestním zákonem.²⁶⁵ Na základě výše uvedeného je jasné, že aplikace ochranných opatření má subsidiární charakter a má se k ní přistupovat v odůvodněných případech, zvláště pak v případech závažnější trestné činnosti.

Na základě provedené analýzy spisové dokumentace se ukazuje, že ochranná opatření byla aplikována celkem u 39 respondentů, tj. v 28,5%. Podíváme-li se na děti s již evidovanou kriminalitou, tak se jedná o 31 respondentů (31%), avšak v 8 případech bylo přistoupeno k aplikaci ochranného opatření též u respondentů, u nichž doposud trestná činnost nebyla evidována. Lze se tedy na tomto místě domnívat, že se jednalo o institut ochranné výchovy, ačkoli nemůžeme vzhledem k nedostatku relevantních informací toto tvrdit s naprostou jistotou. Avšak vzhledem k podmínkám ukládání a povaze ostatních druhů ochranných opatření je jejich uložení vyloučeno.

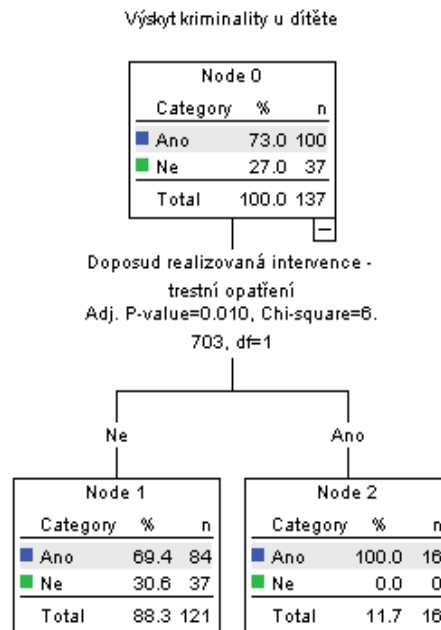
²⁶⁵ Obdobně: ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 156. ISBN 978-80-7380-138-0.

Klasifikační strom č. 22 Doposud realizovaná intervence – ochranná opatření

Trestní opatření, jakožto nejvýraznější zásah do práv a svobod člověka, by měla být ukládána ultima ratio, jako ten nejkrajnější prostředek, pokud již jiná mírnější opatření selhala, případně je od začátku vzhledem k povaze a okolnostem spáchaného trestného činu, osobě pachatele zřejmé, že by se mýjela účinkem.

Rovněž v realizovaném výzkumném šetření se ukazuje, že toto opatření je nejméně častým opatřením ukládaným dětským pachatelům. Ze sta sledovaných případů byla trestní opatření uložena 16 respondentům (16%), viz klasifikační strom č. 23.

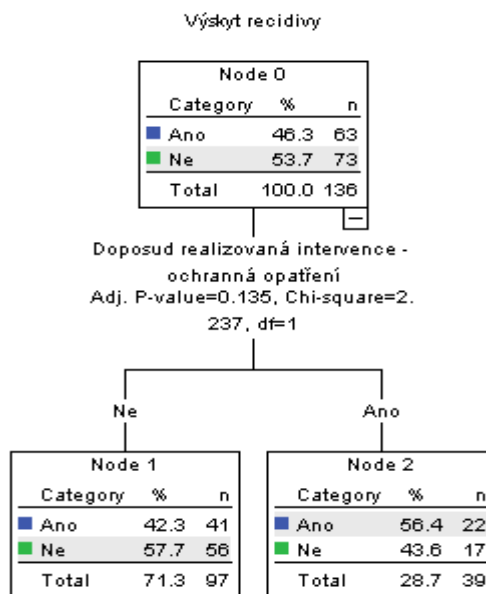

Klasifikační strom č. 23 Doposud realizovaná intervence – trestní opatření

Z výše uvedené analýzy opatření je zřejmé, že u několika respondentů došlo v rámci intervence ze strany OSPOD, případně jako reakce na ni (ochranná a trestní opatření), ke kumulaci několika druhů opatření. Nejčastěji se nabízí možnost výchovného opatření společně s opatřením ochranným či trestním, případně trestní opatření společně s opatřením ochranným např. ochranné léčení + nepodmíněný trest odnětí svobody apod. Toto však nebylo předmětem prezentovaného výzkumného šetření, a tudíž nebylo blíže analyzováno. Pro doplnění představy o realizovaných typech opatření však považuji za vhodné na to upozornit.

VP9.1: U dětí s evidovanou recidivou se již ve větší míře realizují ochranná či trestní opatření.

Jak již bylo uvedeno výše, ochranná či trestní opatření by měla být ukládána v závažnějších, opodstatněných případech ve vztahu k osobě pachatele, přesněji řečeno s ohledem na jeho stupeň nebezpečnosti pro společnost. V průběhu empirického šetření byl zjišťován rozdíl v ukládání těchto přísnějších opatření u dětí opakovaně se dopouštějících trestné činnosti (recidivistů) a u dětí s první evidovanou kriminalitou. Ukazuje se, že u sledovaných recidivistů byla ochranná opatření uložena ve 22 případech z 39 (56,4%) všech uložených ochranných opatření, kdežto u „prvopachatelů“ byla ochranná opatření uložena v 17 případech (43,6%). Trestní opatření byla u recidivujících respondentů uložena ve 12 případech z 16 (75%) a u prvopachatelů „pouze“ ve 4 případech.

Klasifikační strom č. 24 Doposud realizovaná intervence – ochranná opatření recidivisté

Závěr VP9, VP9.1: Výsledky uvedené v klasifikačních stromech **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** výzkumný předpoklad. **Nedostatečný rozsah** výběrového souboru je identifikován **u prvního klasifikačního stromu**.

VP10: Pokud je dítě s evidovanou kriminalitou umístěno v institucionální péči (diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy), dopouští se často útěků.

Útěky z institucionální péče bývají často zmiňovány v souvislosti s vysvětlením etiologie kriminality mládeže, která se dostává prvotně do zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy z jiných důvodů než je samotná kriminalita, jde např. o nízký socioekonomický status rodiny, konflikty s rodiči apod. Útěkovost dětí ze zařízení institucionální péče je v České republice dlouhodobým problémem, jak bylo popsáno v teoretické části práce. Útěky se tak staly též předmětem analýzy v rámci prezentovaného výzkumného šetření. U sledovaných respondentů, kteří byli umístěni v zařízení institucionální péče, byly útěky uváděny v 24,1% (31 respondentů), přičemž u 10 z těchto respondentů se jednalo o útěky spojené s trestnou činností (evidovanou). U 35 (38,5%) respondentů probíhal pobyt dítěte v zařízení bezproblémově a u 25 (27,5%) sledovaných dětí byly uvedeny výchovné problémy v ústavu.

Závěr VP10: Výsledky získané empirickým šetřením **opravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** výzkumný předpoklad. Zároveň **byl identifikován nedostatečný rozsah** výběrového souboru.

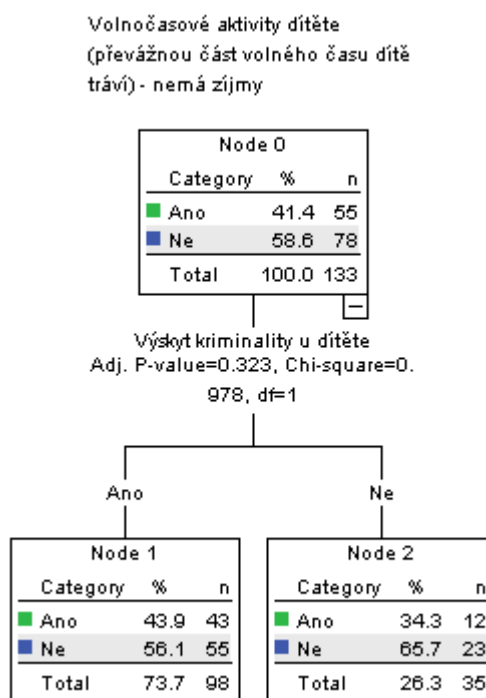
VP11: Děti s evidovanou kriminalitou zpravidla nemají žádné zájmy, příp. tráví většinu volného času venku s vrstevníky.

Sféra volného času nabízí širokou škálu možností jeho prožívání. V rámci vysvětlování geneze delikventní činnosti mladého jedince bývá často poukazováno právě na nevhodný způsob trávení volného času dnešních dětí. Absentuje přiměřený dohled rodičů nad volným časem jejich dětí ve smyslu jeho hodnotného, smysluplného prožívání. Taktéž škola odmítá převzít odpovědnost za mimoškolní aktivity dětí. Zájmové organizace jsou pro řadu rodin finančně nedosažitelné, případně již od začátku preferují děti nadané, úspěšné.²⁶⁶ Děti v tzv. průměru či podprůměru jsou demotivovány k další činnosti a tyto aktivity záhy opouštějí, a to často právě v pro ně rizikovém věku dospívání.

²⁶⁶ Obdobně: NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*, 3. vyd. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 477. ISBN 978-80-7353-376-8.

Na základě analýzy spisové dokumentace bylo zjišťováno, zda se volný čas dětí s evidovanou kriminalitou podstatnějším způsobem liší od způsobů trávení volného času dětmi, které jsou sice již v evidenci OSPOD, ale kriminalita u nich zatím nebyla detekována. V obecné rovině byl zjišťován způsob trávení volného času u dětí evidovaných OSPOD.

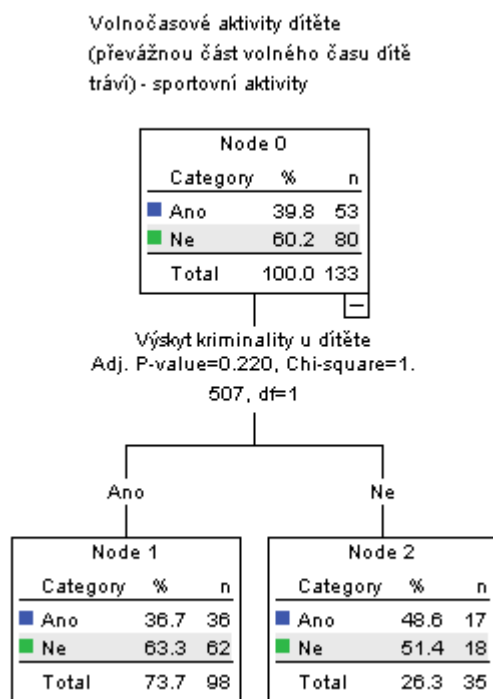
Tvrzení, se kterým se setkáváme v rámci vysvětlení etiologie trestné činnosti mládeže „nemá žádné zájmy, a proto se dopouští kriminality“, se v rámci provedeného empirického šetření takto jednoznačně nepotvrdilo. Ani by to na základě provedené analýzy nebylo možné. Pouze absence zájmů u dítěte sama o sobě ještě nemusí nutně vést k páčání trestné činnosti. Vždy je třeba brát v potaz souhru více faktorů, které mohou sehrát v rámci etiologie kriminality rozdílnou roli. Tvrzení, že dítě nemá žádné zájmy, u respondentů, u nichž již byla v minulosti evidována kriminalita, bylo ze strany OSPOD uvedeno ve 43 případech z 98 (43,9%). U dětí bez evidované kriminality byla absence zájmů uvedena ve 12 (34,3%) případech z 35. Věcně významný rozdíl zde tak nebyl zjištěn, viz klasifikační strom č. 25.

Klasifikační strom č. 25 Volnočasové aktivity respondentů - „Dítě nemá žádné zájmy“

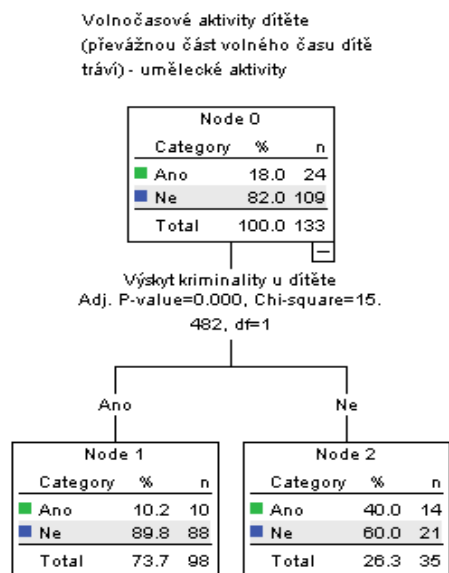
Pro dokreslení představy o způsobech trávení volného času respondentů evidovaných OSPOD byl dále blíže zjišťován podíl sportovních, uměleckých, vzdělávacích aktivit případně trávení volného času u počítače či s kamarády venku.

Sportovní aktivity byly uvedeny u 53 (39,8%) respondentů ze 133. Sportovním aktivitám se dle předkládaného výzkumného šetření věnuje 36,7% dětí s evidovanou kriminalitou a 48,6% dětí u nichž kriminalita nebyla ze strany kompetentních orgánů detekována, viz klasifikační strom č. 26. Co se týče rozdílů u dětí s evidovanou recidivou od dětí bez recidivní trestné činnosti, ukazuje se, že respondenti recidivisté se věnují sportovním aktivitám v 32,8%, kdežto „prvopachatelé“ v 46,5%, viz příloha č.13.

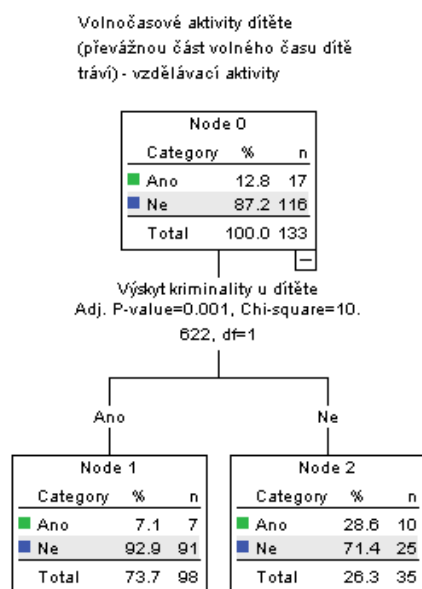
Klasifikační strom č. 26. Sportovní aktivity u respondentů

Uměleckým aktivitám, jež mohou v praxi nabývat různých podob, se věnuje obecně menší část sledovaných dětí - 24 respondentů (18%). U respondentů s kriminalitou byly tyto aktivity evidovány v 10 (10,2%) případech a u dětí bez kriminality ve 14 (40%) případech, viz klasifikační strom č. 27. Uměleckým aktivitám se recidivující respondenti věnují méně 6,6% než respondenti „prvopachatelé“ 26,8%, viz příloha č. 13.

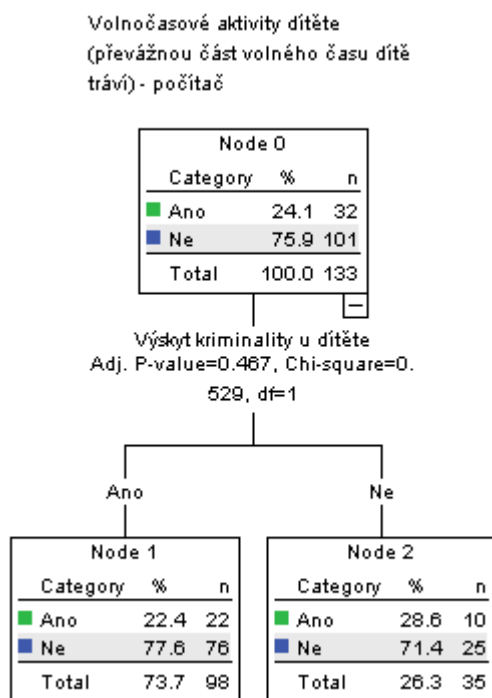
Klasifikační strom č. 27. Umělecké aktivity u respondentů

Vzdělávací aktivity mezi respondenty též nejsou četným jevem. Obecně byly uvedeny u 17 (12,8%) respondentů. U dětí s evidovanou kriminalitou v 7 (7,1%) případech a u dětí bez kriminality v 10 (28,6%), viz klasifikační strom č. 28. Ukazuje se však, že uměleckým a vzdělávacím aktivitám se ve větší míře věnují v rámci výzkumného vzorku respondentů více děti, u nichž nebyla doposud kriminalita evidována. Stejně zjištění se však potvrzuje též u porovnání recidivujících dětí a „prvopachatelů“. Recidivující respondenti se věnují dle záznamů OSPOD vzdělávacím aktivitám v 3,3% případů a „prvopachatelé“ v 21,1%, viz příloha č. 13. Vzhledem k omezenému vzorku respondentů však nelze tato zjištění zobecňovat.

Klasifikační strom č. 28. Vzdělávací aktivity respondentů

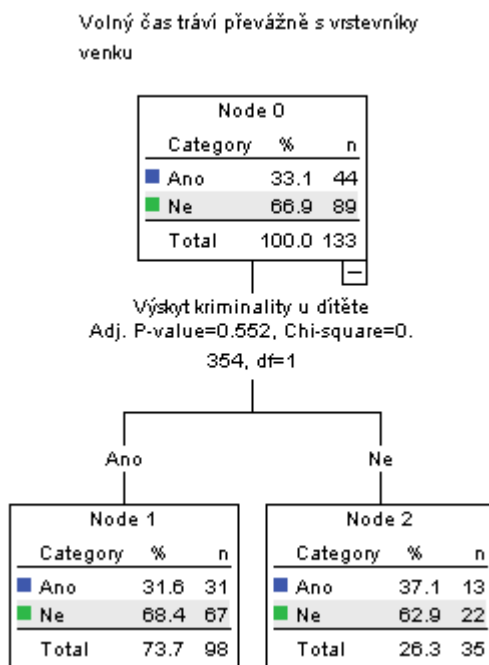
U počítače tráví převážnou část volného času z respondentů, u nichž již byla v minulosti trestná činnost evidována 22 (22,4%) sledovaných dětí. U dětí bez kriminality byla tato aktivita uvedena v 10 (28,6%) případech, viz klasifikační strom č. 29. Věcně významný rozdíl zde nebyl shledán. Obdobné hodnoty se ukázaly též ve srovnání recidivujících respondentů s respondenty bez recidivy. U recidivujících byly počítačové aktivity uváděny v 21,3% případů, u respondentů nezatížených recidivou v 26,8% případů. Je těžké rozlišit též aktivity, ke kterým děti počítač ve svém volném čase využívají. Může jít koneckonců o vzdělávací aktivity, přípravy do školy, ale též o hraní různých počítačových her s násilným podtextem či přímo aktivity naplňující znaky kybernetické kriminality. Počítač se stává běžnou součástí našeho života, a tudíž lze předpokládat, že i u dětí bude narůstat čas u této moderní technologie trávený. Je však opět na rodičích, aby rozlišili míru úměrnou ostatním aktivitám dítěte.

Klasifikační strom č. 29. Trávení volného času respondentů u počítače

Trávení volného času dětí společně s vrstevníky venku je běžnou součástí jejich života. Z hlediska rizika rozvoje kriminální dráhy dítěte jsou však nežádoucí vrstevnické skupiny (party) vyznačující se delikventním způsobem života, jak bylo popsáno v teoretické části práce. Zpravidla děti vytížené jinými zájmovými aktivitami jako např. členství v různých sportovních klubech, uměleckých školách apod., nemají příliš volného času, který by mohly s vrstevníky venku trávit.

Na základě provedeného výzkumného šetření se neukazují v tomto ohledu velké rozdíly u dětí zatížených kriminální činností od dětí bez evidované kriminality. 31 (31,6%) respondentů s evidovanou kriminalitou dle záznamů OSPOD tráví převážnou část volného času právě venku s vrstevníky a obdobné hodnoty byly též zaznamenány u dětí bez kriminality 13 dětí (37,1%), blíže viz klasifikační strom č. 30. U recidivujících respondentů se jednalo o 37,7% a u sledovaných dětí bez recidivy ve 29,6% případech, viz příloha č. 13. Věcně významný rozdíl zde opět nebyl zaznamenán.

Klasifikační strom č. 30 Trávení volného času spolu s vrstevníky venku

Závěr VP11: Výsledky uvedené v klasifikačních stromech opravňují s ohledem na velikost věcně významných rozdílů zamítnout vytyčený výzkumný předpoklad.

Shrnutí analýzy spisové dokumentace

V rámci empirického šetření byla provedena analýza 137 spisů vedených ke klientům orgánu sociálně právní ochrany dětí, u kterých bylo v uplynulém roce evidováno rizikového chování. Větší část klientů OSPOD – respondentů realizované analýzy tvořili chlapci 101 (74%), kteří se též ve větší míře než dívky dostávají, na základě dat zjištěných empirickým šetřením, do péče orgánů OSPOD z důvodu páchaní protispolečenské činnosti. Tento fakt koresponduje s celkovým zastoupením mužské populace v rámci kriminality evidované kompetentními orgány.

Na základě analýzy výzkumného šetření bylo ověřováno jedenáct výzkumných předpokladů souvisejících s rizikovými faktory kriminality mládeže, které bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy dítěte.

Výzkumný předpoklad č. 1 dotýkající se důvodů péče OSPOD u dětí zohledňující přitom genderové hledisko byl potvrzen. **Respondenti – chlapci 37 (36,63%) byli častěji v péči OSPOD z důvodu kriminality než respondenti - dívky 5 (13,89%).** Obecně **kriminalita jako důvod péče OSPOD** byla uváděna u respondentů **nejčastěji**, a to u 42 (30,66%) sledovaných dětí. Jako druhý nejčastěji uváděný důvod byl rozvod rodičů u 26 (18,98) respondentů.

Výzkumný předpoklad č. 2 se dotýkal právě struktury rodiny jakožto významného rizikového činitele v rozvoji delikventního jednání mládeže. **Výsledky však neprokazují věcnou významnost neúplné rodiny z pohledu delikventního selhání dítěte.** Respondenti vyrůstající pouze s matkou se dopustili delikventního jednání v 74,4%, obdobně však i respondenti z úplných rodin a to v 75%. Jako rizikové v ohledu rozvoje delikventní činnosti dítěte se ukázalo prostředí, kdy dítě vyrůstá pouze s otcem. U respondentů vyrůstajících v takovém rodinném prostředí se kriminalita objevila ve 100%. Jednalo se však o velice omezený vzorek respondentů, ale zjištěné výsledky se jeví jako vhodný podklad pro rozsáhlejší empirické šetření zaměřené specificky na děti vyrůstající pouze s otcem. Významným činitelem při formování osobnosti dítěte je právě absence matky v rodině.

Problémy vyskytující se na straně rodičů respondentů byly předmětem ověřování výzkumného předpokladu č. 3. V obecné rovině byly **problémy na straně rodičů evidovány u 46,7% respondentů.** Předpokládána byla větší problémovost na straně rodičů u dětí s evidovanou kriminalitou. Tento předpoklad nebyl v rámci výzkumného šetření potvrzen. U dětí bez evidované kriminality byly problémy rodičů detekovány v 48,6% (18) případech. U dětí s evidovanou kriminalitou u 46% (46) sledovaných dětí. Zaměříme-li se na bližší diferenciaci problémů na straně rodičů, tak alkoholismus byl kompetentními orgány evidován u 22,1% respondentů, kdy mírně vyšší výskyt byl zaznamenán opět u rodičů respondentů bez evidované kriminality. Mírně vyšší výskyt drogové závislosti byl též zaznamenán u rodičů dětí s delikventní činností, i když se jednalo o omezený vzorek respondentů. Sledován byl též výskyt kriminality na straně rodičů respondentů. Zde se ukázal podstatně větší rozdíl. Převažovala kriminalita u rodičů respondentů, u nichž samotných byla též již delikventní činnost ze strany OSPOD

evidována 28% (28). U dětí bez evidované kriminality se delikvence na straně rodičů objevila v 19,4% (7) případů.

U recidivujících respondentů byl předpoklad větší problémovosti na straně rodičů

DVP 3.1. Výzkumný předpoklad v obecné rovině nebyl potvrzen. Větší problémovost na straně rodičů recidivujících dětí se ukázala pouze u kriminality rodičů, kdy byla zjištěna větší zatíženost právě u dětí s evidovanou recidivou 30,2% (19) oproti dětem bez recidivy 22,2% (16).

Spolupráce rodičů s kompetentními orgány v zájmu řádného vývoje dítěte byla ověřována v rámci výzkumného předpokladu č. 4. **U recidivujících dětí byl předpoklad menší spolupráce než u dětí bez evidované recidivy. Tento předpoklad nebyl výzkumným šetřením vyvrácen.** Rodiče recidivujících respondentů spolupracovali v podstatně menší míře (28,6%) než rodiče respondentů bez recidivy (71,4%). Obecně byla zaznamenána vyšší míra spolupráce matek.

S ohledem na poukázání školní neúspěšnosti delikventní mládeže byl ověřován výzkumný předpoklad č. 5 dotýkající se spojitosti poruch chování s poruchami učení.

Porucha učení byla diagnostikována u 32,5% respondentů výzkumného šetření, z čehož u dětí s evidovanou kriminalitou u 37,4% a u dětí bez kriminality u 20%.

O něco vyšší výskyt poruch učení u dětí zatížených delikventní činností sice zaznamenán byl, ale vzhledem k omezenému vzorku respondentů by bylo žádoucí tento předpoklad testovat též v rámci rozsáhlejšího specifitěji zaměřeného empirického šetření.

Věk čtrnácti let bývá dáván do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince. Některé státy mají též počátek trestní odpovědnosti stanoven právě k této věkové hranici. Výzkumný předpoklad č. 6 ověřoval nejčastější věk počátku evidované kriminální dráhy dítěte. Ve výzkumném souboru respondentů byl **nejčastějším věkem, kdy dítě bylo poprvé kompetentními orgány evidováno pro své protiprávní jednání v podobě trestného činu, věk 15-17 let.** Výzkumný předpoklad, který spojoval počátek kriminální dráhy mladého jedince s věkem 14 let, byl zamítnut.

Druh trestné činnosti dítěte a jeho postoj ke spáchanému deliktu byl předmětem dalších výzkumných předpokladů VP 7, VP 8. Z výzkumného šetření vyplývá, že **recidivující respondenti se dopouštěli v případě recidivy kvalifikovanějších podob trestné činnosti, a to násilné ve 30 případech (71,4%) ale také drogové kriminality 14 (82,4%).** Majetkové kriminality se dopustilo 57 (66,3%) recidivujících respondentů. Co se týče doznání a spolupráce s kompetentními orgány u respondentů výzkumného

šetření ukazuje se, že **recidivující děti spíše nespolupracují, popírají spáchání trestného činu (72,5%)**, kdežto u dětí bez recidivy převažuje spolupráce, a to v 61,5% případech. Jisté rozdíly však lze vysledovat i s ohledem na věk respondentů.

V případě páchaní delikventní činnosti dětmi by kompetentní orgány měly postupovat vždy individuálně s využitím prostředků a možností, které právní řád připouští. Přitom je třeba postupovat dle okolností případu od mírnějších prostředků k těm, které zasahují osobnost dítěte zásadnějším způsobem a jež je třeba volit až v případě, že mírnější výchovné prostředky nevedly k nápravě. Výchovná opatření by tak měla být prioritou zacházení s delikventním dítětem. Na základě výsledků prezentovaného výzkumného šetření se ukazuje, že výchovné opatření bylo realizováno u 66% respondentů s evidovanou kriminalitou. **U 34% dětí s evidovanou trestnou činností však žádné výchovné opatření realizováno nebylo** a lze předpokládat, že jako reakce na spáchaný trestný čin bylo přijato „přísnější“ opatření ochranné či trestní.

Aplikace přísnějších opatření, a to ochranných či trestních, se předpokládá u problémovějších jedinců, opakovaně se dopouštějících trestné činnosti. Tento předpoklad VP 9.1 byl též ověřován v rámci prezentovaného výzkumného šetření, kdy **nebyl zamítnut**. Ochranná opatření byla uložena 22 (56,4%) recidivujícím respondentům a trestní opatření 16 (75%) sledovaným recidivistům, kdežto prvopachatelům „pouze“ ve čtyřech případech.

V rámci výzkumného souboru respondentů byl zamítnut výzkumný předpoklad (VP 10) dotýkající se častého výskytu útěku dětí ze zařízení institucionální péče. **Útěky z ústavní péče byly uvedeny u 24,1% (31) respondentů**, z nichž jedna třetina se na útěku dopustila trestné činnosti. U 38,5% (35) byl uveden bezproblémový pobyt v zařízení a u 27,5% (25) byly zaznamenány výchovné problémy v ústavu.

V neposlední řadě byl zkoumán též způsob trávení volného času dětmi (VP 11). Analyzovány byly též rozdíly ve způsobu trávení volného času delikventními dětmi od dětí, u nichž kriminalita evidována nebyla. **To, že by dítě nemělo žádné zájmy, bylo uvedeno u 43 (43,9%) dětí s evidovanou kriminalitou a u dětí bez kriminality pak ve 12 (34,3%) případech.** Nejvíce pak byly uváděny sportovní aktivity a trávení volného času venku s vrstevníky, případně u počítače, a to bez výraznějších rozdílů u obou sledovaných kategorií respondentů.

5.2 Výsledky výzkumu - II. část

Dotazníkové šetření – Trestněprávní odpovědnost mládeže

Druhá část vyhodnocení dat se dotýká zjišťování úrovně právního vědomí mládeže v oblasti trestněprávní odpovědnosti. V této části výzkumného šetření byla zvolena technika dotazníku, pomocí které bylo možné relevantní údaje dotýkající se této oblasti získat. Zjistit úroveň právního vědomí respondentů pomocí analýzy spisové dokumentace tak, jak bylo využito pro analýzu dalších rizikových faktorů kriminality mládeže, viz výše, je nereálné. Z tohoto důvodu se jeví jako výhodnější právě volba techniky dotazníku.

V souvislosti s poznáním příčin a podmínek kriminality mládeže bývá často poukazováno na nízkou úroveň právního vědomí dnešní mládeže. Obecně napříč širokou veřejností je zastáván názor, že děti páchají trestnou činnost s naprostým vědomím své beztrestnosti a nemožností formálních instancí kontroly na jejich trestnou činnost jakýmkoli způsobem reagovat. Mylně bývá v tomto ohledu užíván též pojem trestání dětí. Na základě skutečností popsanych v teoretické části práce pokládám za vhodnější užívání pojmu zacházení.

Cílem dotazníkového šetření realizovaného u dětí ve věku od 13 do 18 let věku bylo zjištění úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti, především pak znalost věkové hranice trestní odpovědnosti mládeže a možností reakce společnosti na protispolečenskou činnost mládeže. Za tímto účelem byly stanoveny tyto výzkumné předpoklady.

VP1: Děti znají věkovou hranici trestní odpovědnosti.

VP2: Děti neznají možnosti zacházení s pachateli trestných činů z řad dětí, které připouští právní řád.

VP3: Nejvíce informací o problematice trestněprávní odpovědnosti mládeže se dozvídají děti ve škole.

Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor dotazníkového šetření tvořilo 612 respondentů (601 dotazníků bylo vyhodnoceno), dětí ve věku 13 až 18 let. Dotazníkové šetření bylo realizováno v České republice (389 respondentů, 11 z toho vyřazeno), na Slovensku (160 respondentů) a v omezeném rozsahu též v Polsku (63 respondentů). Opět je třeba na tomto místě zdůraznit, že se jednalo o výzkumný vzorek na základě dostupnosti, a proto jakékoli

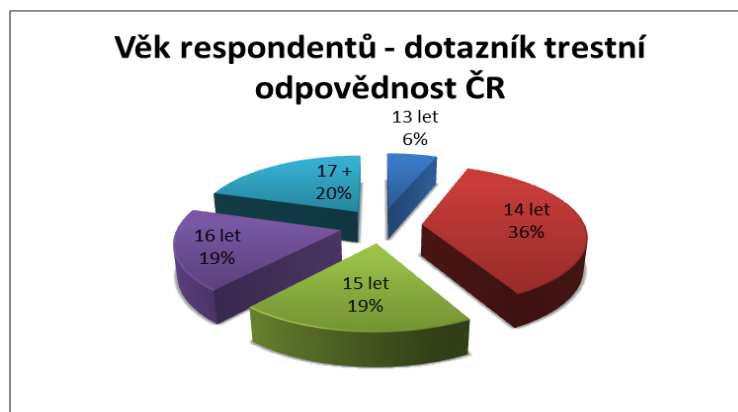
výsledky dotazníkového šetření nelze dále zobecňovat. Realizace výzkumného šetření v této podobě se podařila díky vstřícnosti kolegů dr. Ondicové (Slovensko) a doc. Dworzeckiho (Polsko), kteří zprostředkovali distribuci dotazníků v tamních základních a středních školách. Otázky v dotazníku byly formulovány způsobem srozumitelným dětem uvedeného věku, které s jeho vyplněním neměly výraznější problémy, a proto i návratnost byla vysoká. Z distribuovaných 612 dotazníků bylo 11 dotazníků vyřazeno pro zjištění většího počtu nezodpovězených otázek. Všechny 11 dotazníků nevyhovujících pro další zpracování bylo z České republiky.

Výzkumný soubor respondentů lze charakterizovat následovně. Oproti analýze spisové dokumentace, kde ve výzkumném vzorku převládali chlapci, viz výše, se dotazníkového šetření zúčastnilo nepatrně více dívek. V České republice se jednalo o 212 dívek a 166 chlapců, na Slovensku 86 dívek a 74 chlapců a v Polsku 36 dívek a 27 chlapců. V souhrnu 334 dívek a 267 chlapců.

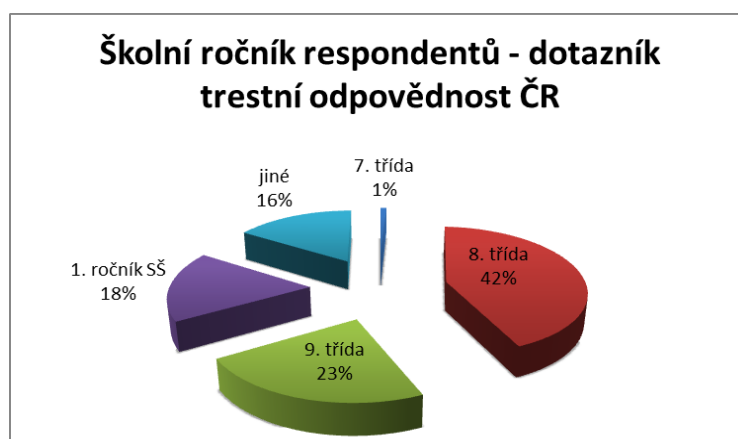
Graf č. 15 Pohlaví respondentů– dotazníkové šetření – trestněprávní odpovědnost

Respondenty dotazníkového šetření byly úmyslně děti ve věku pohybující se kolem věkové hranice trestní odpovědnosti jednotlivých států. Nejpočetnější věkovou kategorií respondentů v České republice byly děti ve věku 14 let (137 respondentů), dále 15 (73 respondentů) a 16 (70 respondentů) let. Na Slovensku nejpočetnější skupinu respondentů tvořily děti ve věku 15 let (98 respondentů) a v Polsku šestnáctiletí (35 respondentů), blíže viz přílohy č.14, 15.

Graf č. 16 Věk respondentů – dotazníkové šetření – trestněprávní odpovědnost ČR

Vzhledem ke skutečnosti, že řada dnešních školních dětí má odklad povinné školní docházky, zajímala nás též skutečnost, jakou třídu děti aktuálně navštěvují. Počet respondentů navštěvujících příslušný ročník školní docházky byl též ovlivněn možnostmi realizace dotazníkového šetření v jednotlivých institucích. V České republice mezi respondenty převládaly děti navštěvující 8. třídu základní školy (160 respondentů), z devátých tříd bylo 87 respondentů, gymnazistů bylo celkem 126 (66 – 1. ročník, 60 – jiné). Dotazníkové šetření se též podařilo realizovat ve výchovném ústavu, a to u 34 respondentů. Obecně jsme se setkali s odmítnutím možnosti realizace dotazníkového šetření v těchto institucích. Na Slovensku bylo dotazníkové šetření realizováno u 43 respondentů v 8. třídách a 117 respondentů v 9. třídách základních škol. V Polsku se dotazníkové šetření podařilo zrealizovat pouze u studentů 1. ročníku střední školy. S ohledem na rozdílně nastavený počátek trestní odpovědnosti ve sledovaných státech se toto rozložení jeví jako optimální.

Graf č. 17 Školní ročník (třída) respondentů – dotazníkové šetření – trestněprávní odpovědnost ČR

Ověřování výzkumných předpokladů

V souvislosti se zjišťováním úrovně právního vědomí v oblasti trestněprávní odpovědnosti mladé generace se nelze omezit pouze na znalost věkové hranice trestní odpovědnosti. Ta je sice ve sledovaných státech nastavena odlišně, ale veřejnost je v tomto ohledu konfrontována dnes a denně především ze sdělovacích prostředků s její výší. Na tomto místě mám na mysli především poutavé kriminální kauzy dětských delikventů, které přitahují pozornost široké veřejnosti v souvislosti s častým poukazem na tzv. „beztrestnost dětských vrahů“. Právě ze sdělovacích prostředků často děti získávají nepřesné informace o nemožnosti svého postihu, dopustí-li se protiprávního jednání nabývající znaky trestného činu, pokud jim není 15, na Slovensku 14 v Polsku 15 či 17 let.

V rámci dotazníkového šetření bylo orientačně s ohledem na věk respondentů zjišťováno, zda je dítě vůbec schopno rozlišit závažnost jednání ve vztahu k jeho nebezpečnosti pro společnost, a tudíž i pro jeho označení jako trestný čin. Výzkumná otázka zněla: Jaké chování lze (dle vašeho názoru) označit jako trestný čin? Varianty odpovědí byly: krádež notebooku, lhaní rodičům, útěky z domova. S ohledem na věk respondentů se varianty jevíly jako vhodné a pro děti rozpoznatelné bez nutnosti bližší znalosti práva. Naprostá většina dětí označila variantu „krádež notebooku“. V České republice se jednalo o 350 (92,6%) respondentů, na Slovensku o 157 (98,1%) respondentů a v Polsku o 56 (88,9%) respondentů. Přesto se však v odpovědích respondentů objevovaly i další nesprávné varianty jako v České republice v 7 (1,9%) případech lhaní rodičům a ve 20 (5,3%) případech útěky z domova. Lhaní rodičům se ve dvou případech vyskytly shodně též v Polsku a na Slovensku a útěky z domova u pěti respondentů (7,9%) v Polsku a v jednom případě na Slovensku. Blíže viz přílohová část č. 14, 15.

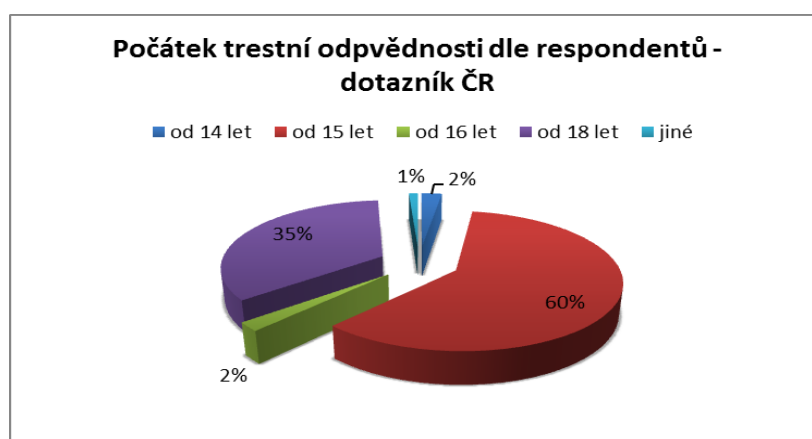
Graf č. 18 Jaké chování lze označit jako trestný čin - dotazníkové šetření trestněprávní odpovědnost – Česká republika

Na základě vyhodnocení výše uvedené otázky lze konstatovat, že respondenti dotazníkového šetření jsou schopni rozlišit trestný čin od méně závažného jednání, které však ve své podstatě v řadě případů kriminalitu mládeže doprovází, či ji předchází. V tomto ohledu tedy nelze její nebezpečnost v žádném případě podceňovat.

VP1: Děti znají věkovou hranici trestní odpovědnosti.

Věková hranice trestní odpovědnosti je v jednotlivých státech nastavena odlišně, viz teoretická část práce formálně pojatý justiční model a sociálně opatrovnický model. Stejně tomu tak je též u zkoumaného vzorku respondentů. V České republice nastává trestní odpovědnost dosažením patnáctého roku věku. Na Slovensku byla věková hranice trestní odpovědnosti posunuta v roce 2006 na čtrnáctý rok věku a v Polsku je v rámci sledovaných zemí věková hranice nastavena nejspécifičtější. U zvláště závažných zločinů nastává trestní odpovědnost v 15 letech a u ostatních trestných činů v 18 letech.

Odlišnost věkových hranic trestní odpovědnosti však nebyla předmětem zkoumání předkládaného výzkumného šetření. Podstatou byla její znalost ze strany respondentů tak, jak je nastavena v zemi, ve které žijí a jejíž jurisdikci tedy podléhají. V České republice více jak polovina respondentů odpověděla správně. Hranici patnácti let označilo 226 (59,8%) respondentů, což může v určitém ohledu budit uspokojení. Na druhou stranu však 131 respondentů, tj. 34,7%, označilo jako počátek trestní odpovědnosti věk 18 let. Jedná se o poměrně vysoké procento dotázaných. V praxi často narážím u dětí na argument, že se domnívaly, že tato hranice se kryje s věkovou hranicí dosažení zletilosti. Jak uvádějí samotné děti, „*trestně odpovědný budu, až když budu dospělý a to je v osmnácti*“.

Graf č.19 Počátek trestní odpovědnosti v ČR dle respondentů – dotazník – trestní odpovědnosti

Na Slovensku označilo jako počátek trestní odpovědnosti věk 14 let 50 (31,3%) respondentů, zatímco věk 15 let 67 (41,9%) respondentů. Taktéž hranice zletilosti ,tj. 18 let, se u slovenských respondentů objevila, a to v 37 (23,1%) případech. Ukazuje se, že slovenští respondenti znali počátek trestní odpovědnosti ve své zemi v menší míře než respondenti z České republiky.

V Polsku se znalost počátku trestní odpovědnosti jeví u respondentů jako nejnižší. 16 (25,4%) respondentů uvedlo jako počátek hranice trestní odpovědnosti 15 let, 28 (44,4%) uvedlo věk 16 let a 19 (30,2%) respondentů si myslí, že počátek trestní odpovědnosti v Polsku začíná věkem 18 let. Na základě velice omezeného vzorku nelze jakékoli relevantní srovnání učinit, avšak v jistém slova smyslu lze na určitou pravděpodobnost existence takovýchto vztahů usuzovat. Dá se říci, že v Polsku mají děti v tomto ohledu situaci poněkud složitější. Mám na mysli nejednoznačné vymezení hranice trestní odpovědnosti tak, jak je tomu např. v České republice, viz výše.

Závěr VP 1: Výsledky získané empirickým šetřením u respondentů v **České republice neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

Pokud bychom ověřovali stanovený výzkumný předpoklad zvlášť na Slovensku a v Polsku, lze s ohledem na velikost věcně významných rozdílů v obou zemích vytyčený výzkumný předpoklad zamítnout.

V souvislosti se zjišťováním znalosti věkové hranice trestní odpovědnosti jsme u respondentů zjišťovali též jejich názor dotýkající se přiměřenosti nastavené věkové hranice trestní odpovědnosti. Otázka zněla: *Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je v České republice (Slovensku, Polsku) ideální (nastavena správně)?*

Respondenti v České republice považují hranici trestní odpovědnosti jako „ideální“, správně nastavenou ve 281 (74,3%) případech dotázaných respondentů, kteří zvolili variantu ano (135, 35,7%) či spíše ano (146, 38,6%). Pokud respondenti v další doplňující otevřené otázce navrhovali jinou věkovou hranici, uváděli často (38, 10,1%) právě hranici patnácti let, což nasvědčuje tomu, že nespokojeni s legislativou v této oblasti byli respondenti, kteří vlastně správně hranici trestní odpovědnosti ani neznají. Vůbec nejčastěji byla navrhována hranice zletilosti, tj. 18 let, a to v 55 (14,6%) případech či 16 let, a to ve 20 (12,5%) případech.

Na Slovensku u respondentů též převládá spokojenost respondentů s nastavením věkové hranice trestní odpovědnosti v jejich zemi. 107 respondentů, tj. 66,9% všech

dotázaných, uvedlo variantu ano (43, 26,9%) či spíše ano (64, 40%). Pokud slovenští respondenti navrhovali jinou věkovou hranici, nejčastěji uváděli 15 let věku (31, 19,4%) a 18 let (29, 18,1%) ze všech dotázaných respondentů na Slovensku.

V Polsku spokojenost s věkovou hranicí trestní odpovědnosti vyjádřilo 39 (61,9%) respondentů. Variantu ano označilo 7 (11,1%) respondentů a spíše ano 32 (50,8%) respondentů. V návrzích na stanovení jiné věkové hranice převládá šestnáctý rok věku, a to u 19 (30,2%) respondentů. Blíže viz příloha č.14, 15.

VP2: Děti neznají možnosti zacházení s pachateli trestných činů z řad dětí, které připouští právní řád.

Jak již bylo uvedeno výše, média s oblibou prezentují kriminální kauzy, v nichž jsou hlavními aktéry pachatelé z řad mládeže. V této souvislosti poukazují na věkovou hranici trestní odpovědnosti, což může ve svém důsledku přispět k větší informovanosti veřejnosti v této problematice. Nicméně i v prezentovaném výzkumném šetření se ukázalo, že respondenti v České republice jistou znalost ohledně věkové hranice mají. Na druhou stranu však z úst redaktorů slyšíme, že dětem se nemůže nic stát, že naše orgány nedisponují žádnými mechanismy, jak delikventní činnost dětí řešit. V teoretické části práce možnosti zacházení s delikventními dětmi byly popsány. Otázkou však zůstává, zda opravdu děti spoléhají na svou „absolutní beztrestnost“, na kterou je často nesprávně poukazováno, nebo alespoň v obecné rovině mechanismy zacházení s delikventní mládeží znají.

Respondenti byli dotazováni, zda si myslí, že pokud dítě do patnácti let věku spáchá trestný čin, tak za něj může být potrestáno. V České republice naprostá většina respondentů uvedla, že ano (319, 84,4%). Pokud respondenti uvedli, že dítě do patnácti let potrestáno může být, byli tázáni jakým způsobem. Respondenti nejčastěji uváděli „nápravné zařízení“(148, 39,2%). Nápravné zařízení uváděli taktéž v kombinaci s jinými opatřeními jako je „sociálka“, „pokuta“ či „soud“. V několika případech též děti uváděly „veřejné práce“ či „trest od rodičů“. Možnosti potrestání neznalo 95 (25%) respondentů.

Na Slovensku byla situace poněkud odlišná. 81 (50,6%) respondentů uvedlo, že dítě, pokud nedosahuje hranice trestní odpovědnosti, potrestáno být nemůže. Druhá část respondentů (79, 49,4%) se domnívá, že dítě potrestáno být může. Stejně jako v České republice slovenští respondenti uváděli jako sankci nápravné zařízení v kombinaci

s veřejnými pracemi, pokutami. Větší část respondentů, a to 104 (65%) dotazovaných, možnosti zacházení neznalo.

V Polsku se větší část respondentů 40 (63,5%) domnívala, že trestně neodpovědné dítě být „potrestáno“ nemůže. Ohledně možností zacházení „sankcí“ polští respondenti uváděli instituty obdobné těm českým a slovenským, ale jejich znalost byla omezenější s častým odkazem na rodinu.

Závěr VP 2: Výsledky získané dotazníkovým šetřením **opravňují** u respondentů v **České republice** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

U respondentů na **Slovensku** a v **Polsku** výsledky empirického zkoumání **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

Škola jako instituce, ve které probíhá edukace jedince ve smyslu jeho výchovy a vzdělávání, poskytuje dítěti penzum informací, jež slouží k jeho dalšímu vývoji ať profesnímu, tak společenskému, osobnostnímu či kulturnímu. Ve škole dítě získává též informace z oblasti práva formující jeho úroveň právního vědomí ať již v problematice práva rodinného, správního či trestního. Samotná otázka trestněprávní odpovědnosti je součástí školních vzdělávacích programů modifikovaných dle podmínek jednotlivých školských zařízení. Tato skutečnost se též stala východiskem pro stanovení výzkumného předpokladu.

VP3: Nejvíce informací o problematice trestněprávní odpovědnosti mládeže se dozvídají děti ve škole.

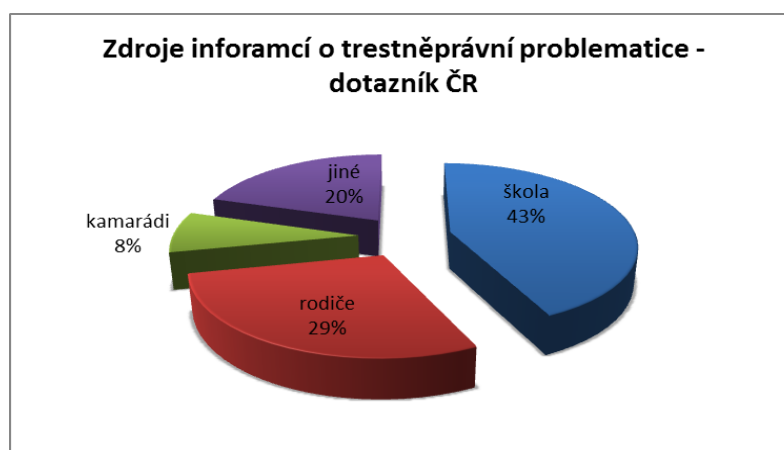
K ověřování výzkumného předpokladu byla formulována otázka č. 10 „*Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?*“ Jako varianty byly uvedeny škola, rodiče, kamarádi a volná varianta jinak. V České republice nejvíce respondentů uvedlo jako základní zdroj informací o trestněprávní odpovědnosti právě školu, a to 161 (42,6%) respondentů, jako druhý nejčastější zdroj byli uvedeni rodiče 108 (28,6%) respondentů, poměrně častou odpovědí byla varianta jinak 76 (20,1%), kdy respondenti uváděli téměř shodně ve všech případech televizi a internet. Od kamarádů informace k dané problematice získává 30 (7,9%) respondentů, což z hlediska rizik objektivit takovýchto informací lze považovat za přiměřené.

Na Slovensku byla nejčastěji u respondentů zastoupena varianta jinak 57 (35,6%) s uvedením zdroje obdobně jako v České republice internet a televize. Dále v 50

případech (31,3%) respondenti uvedli jako zdroj informací o trestněprávní odpovědnosti rodiče. Škola byla uvedena 45 (28,1%) respondenty a nejméně četnou odpovědí byla též varianta kamarádi 8 (5%).

V Polsku, stejně jako na Slovensku převládala varianta odpovědi jinak 23 (36,5%) a dále rodiče v 17 (27%) odpovědích polských respondentů. Škola byla uvedena v 11 (17,5%) případech a kamarády uvedlo 12 (19%) respondentů.

Pokud bychom se na základě omezeného vzorku získaného na Slovensku a především pak v Polsku odvážili provést orientační srovnání, zdá se, že v České republice škola jakožto instituce zprostředkovávající informace dotvářející úroveň právního vědomí mladé generace (v tomto případě v oblasti trestněprávní odpovědnosti) sehrává zásadnější roli než např. v Polsku, ale i na Slovensku. V těchto zemích lze naopak vysledovat, i když s již uvedenými omezeními, větší vliv médií.

Graf č. 20 Zdroje informací respondentů o trestněprávní odpovědnosti – dotazníkové šetření ČR

Prostřednictvím dalších otázek (č. 8, 9, 11) byla problematika zastoupení výše uvedeného problému ve školním vzdělávacím procesu blíže rozváděna. Respondenti byli dotazováni, zda se obecně problematikou trestné činnosti zabývali v některém z předmětů vyučovaných na jejich škole. Pokud ano, měli uvést, o jaký předmět se jedná.

Respondenti v České republice uvedli, že se touto problematikou zabývali v některém z předmětů v 305 (80,7%) případech. Variantu „asi ne“ a „ne“ zvolilo 77 respondentů. Pokud měli respondenti uvést předměty, v nichž danou problematiku probírali, tak 145 (38,4%) respondentů předmět neuvedlo, případně uváděli odpověď, že si to již nepamatují. Nejčastěji byl pak uváděn předmět občanská výchova či výchova k občanství, výchova ke zdraví, my ve světě, ale i právo. Vzhledem k odlišnosti

školních vzdělávacích programů a s tím souvisejícím rozdílným pojmenováním jednotlivých předmětů se přesnější data nepodařilo analyzovat.

Na Slovensku uvedlo 102 (63,8%) respondentů, že se problematikou trestní odpovědnosti ve škole zabývali. Jako nejčastější předmět byla uváděna obdobně jako v České republice občanská výchova. Též řada respondentů (86, 53,8%) neuvedla žádné konkrétní předměty, ve kterých by se na jejich škole tomuto tématu věnovali, nebo uváděli, že si přesně nepamatují, o jaké předměty šlo.

V Polsku byla situace poněkud odlišná. Převažovaly zde odpovědi „asi ne“ (22, 34,9%) a „ne“ (26, 41,3%). Více jak polovina polských respondentů tedy uvedla, že se s touto problematikou v polských školách nesetkali. Pouze 17 respondentů uvedlo, že se v některém z předmětů s danou problematikou setkali, ale dále blíže předmět neuváděli. Otázka trestněprávní odpovědnosti a další související problematika dotýkající se formování právního vědomí mladé generace bývá předmětem mnoha aktivit, které nejsou obligatorní součástí školních vzdělávacích programů, ale tento v mnoha ohledech a v různých formách doplňují a obohacují. V současné době se školami spolupracuje řada externích subjektů, předmětem jejichž zájmu je právě zvyšování právního vědomí mládeže, trestněprávní otázku přitom nevyjímá. Z vlastní zkušenosti mohu konstatovat, že aktivity externích spolupracujících subjektů v oblasti prevence jsou ze strany školských zařízení vyhledávány a rovněž dětmi velice pozitivně přijímány.

V předkládaném výzkumném šetření byla též tato oblast spolupráce školy s dalšími subjekty prevence ověřována prostřednictvím dotazu kladeného respondentům. Šlo o otázku zaměřenou na realizaci speciálních přednášek ve škole externími subjekty, viz otázka č. 9.

V České republice respondenti uváděli ve 262 (69,3%) případech kladnou odpověď. Odpověď „ano“ uvedlo 200 (52,9%) a odpověď „asi ano“ 62 (16,4%) respondentů. Zbývajících 116 (30,7%) respondentů uvedlo varianty odpovědí „asi ne“ 54 (14,3%) a „ne“ 62 (16,4%). Z výše uvedeného lze usuzovat, že školy v oblasti prevence sociálních deviací mládeže spolupracující s dalšími odborníky a specializované přednášky dětem v rámci školy nabízejí. Na tomto místě se lze však pozastavit též nad téměř 30% respondentů, kteří uvádějí, že tyto aktivity jejich škola nenabízí, či se s nimi nesetkali, nevybavují si je /asi ne 14,3%/ apod. Důvody četnosti výskytu varianty této odpovědi mohou být různé, stejně tak jako vzdělávací proces na jednotlivých školách nabývá rozličných podob. Jedná se o otázku, která v prezentovaném výzkumném šetření

nebyla dále zjišťována, ale určitě jde o námět vhodný k dalšímu empirickému zkoumání.

Na Slovensku se výsledky opět poněkud lišily. Kladně na otázku odpovědělo 71 (44,4%) respondentů, „ano“ 36 (22,5%), „asi ano“ 35 (21,9%). Mírně tedy převažovaly spíše záporné odpovědi 89 (55,7%), „asi ne“ 42 (26,3%) a vůbec nejčastější byla odpověď „ne“ 47 (29,4%). Více jak polovina slovenských respondentů uvedla, že se ve škole s přednáškou dotýkající se trestněprávní odpovědnosti nesetkala. Po konzultaci se slovenskými kolegy, kteří se problematikou prevence kriminality mládeže intenzivněji na Slovensku zabývají, jsem byla výsledky velice překvapena, jelikož minimálně aktivity policejních specialistů – preventistů, nestátních neziskových organizací a dalších subjektů na poli prevence jsou obdobně nastaveny tak jako v České republice. Otázkou však zůstává jejich napojení na školská zařízení a samozřejmě zájem, entusiasmus jednotlivých ředitelů, metodiků prevence či jednotlivých pedagogů v této oblasti působení na dnešní mládež.

V Polsku byla zjištění v tomto ohledu poněkud odlišnější. Se speciální přednáškou, besedou vedenou na téma trestné činnosti ze strany externistů se dle odpovědi respondentů setkalo v rámci školního prostředí pouze 17 (26,9%) respondentů, zbývajících 46 (73%) respondentů uvedlo varianty „asi ne“ a „ne“, a to shodně v 23 (36,5%) případech. Dalo by se tedy, na základě výsledků tohoto empirického šetření, usuzovat, že nejméně se s problematikou trestněprávní odpovědnosti v rámci školního prostředí setkávají právě děti z Polska. Avšak jak již bylo uvedeno výše, bylo by třeba tento předpoklad testovat na větším, pokud možno náhodném, vzorku respondentů.

V souvislosti se zjišťováním úlohy školy při formování právního vědomí dnešní mládeže v oblasti trestněprávní odpovědnosti byla zjišťována též spokojenost samotných respondentů s množstvím a kvalitou informací zprostředkovaných jim v této oblasti právě ze strany školy.

V České republice, kde se ukázala úloha školy jakožto základního zdroje informací z problematiky trestněprávní odpovědnosti jako poměrně vysoká, jsou též respondenti s těmito informacemi ve větší míře spokojeni 290 (76,8%) respondentů, „ano“ 117 (31%) a „spíše ano“ 173 (45,8%). Informace, které dostávají respondenti k tématu trestní odpovědnosti ze školy, spíše nepovažuje za dostačující 55 (14,6%) respondentů a variantu „ne“ uvedlo 32 (8,5%) dotázaných dětí.

Na Slovensku, kde respondenti uvedli, že informace ve škole k dané problematice nezískávají v takové míře, jako uváděli respondenti z České republiky, se však ukazuje

na straně respondentů spokojenost s tímto stavem. Za dostačující považuje informace, jež dostávají ve škole k problematice trestní odpovědnosti, 101 (63,1%) slovenských respondentů. Za nedostačující označilo stávající stav 7 (4,4%) respondentů a variantu odpovědi „spíše ne“ uvedlo 52 (32,5%) dotázaných slovenských dětí.

U polských respondentů se spokojenost s informovaností v rámci školního prostředí k problematice trestněprávní odpovědnosti objevuje u 28 (44,5%) dotazovaných dětí. Variantu „spíše ne“ uvedlo 18 (28,6%) a „ne“ 17 (27%) respondentů. Spíše negativně se ke stávajícímu stavu tedy vyjádřilo 55,6% polských respondentů. Toto zjištění může naznačovat jistou potřebu dětí dostávat informace o problematice trestněprávní odpovědnosti a souvisejících otázkách, a to právě v rámci školního prostředí.

Výše uvedená zjištění korespondují též se zjištěním dotýkajícím se zdroje, z něhož respondenti získávají nejvíce informací k otázce trestněprávní odpovědnosti. Respondenti z České republiky uváděli jako nejčastější zdroj školu, na Slovensku a v Polsku převažovaly odpovědi „jiné“ – internet a televize. Z výše uvedeného lze usuzovat na větší úlohu školy v rámci informovanosti školní mládeže v problematice trestněprávní odpovědnosti a s tím i úzce související realizace prevence kriminality v českém školním prostředí než např. na Slovensku či v Polsku.

V neposlední řadě byla předmětem prezentovaného výzkumného šetření též otázka informovanosti respondentů o možnostech reakce školy na různé projevy nežádoucího chování žáků ve školním prostředí.

V České republice respondenti nejčastěji (326, 86,2%) uváděli, že škola různé negativní jevy řeší tzv. negativně, formou různých kázeňských postihů. To, že by škola výskyt nežádoucího chování, jednání žáků vůbec neřešila, nezabývala se jím, uvedlo 23 (6,1%) respondentů. Jiná řešení uvádělo 22 (5,8%) respondentů a jednalo se často o možnosti, které bylo možno subsumovat pod variantu první, tj. kázeňské postihy (řešení ve spolupráci s rodiči, sociálkou, policií), tak jak učinila též většina respondentů, což vyplynulo z následné diskuse k dané problematice.

Na Slovensku byly výsledky obdobné. Negativní hodnocení ze strany školy, kázeňské postihy, uvedlo 136 (85%) respondentů. To, že by škola věc neřešila, uvedlo 14 (8,8%) dotázaných a variantu jiné v obdobném významu jako u respondentů z České republiky volilo 10 (6,3%) respondentů. V této sledované oblasti se příliš nelišily ani výsledky v Polsku. Kázeňské postihy ze strany školy uvedlo jako reakci na výskyt různých negativních jevů 40 (63,5%) respondentů. Oproti České republice a Slovensku uvedlo

však větší procento polských respondentů 21 (33,3%), že se škola touto problematikou nezabývá. Pouze dva respondenti (3,2%) uvedli jiné řešení s odkazem na rodinu.

Tato zjištění mohou být ovlivněna vícero faktory, mezi něž patří především zkušenost samotných dětí s nějakou událostí a realizovanou intervencí ze strany školy dotýkající se jich přímo, nepřímo či zprostředkovaně. Důležité se v tomto ohledu jeví povědomí školních dětí, že škola v případě jejich protispolečenské činnosti má jisté možnosti reakce, intervence a jejich případné nežádoucí jednání tak nezůstane na půdě školy tzv. bez povšimnutí.

Škola se ukazuje na základě výše uvedených zjištění jako významný subjekt podílející se na formování úrovně právního vědomí dnešní mladé generace, ale její postavení v tomto ohledu nelze považovat za dominantní. Ukazuje se, že děti získávají řadu informací k této problematice též od rodičů (především Česká republika) nebo prostřednictvím internetu či dalších sdělovacích prostředků (Slovensko, Polsko). Školu lze v tomto ohledu považovat za nejobjektivnější zdroj informací. U internetu či jiných sdělovacích prostředků musíme počítat s jistým zkreslením a masmédiá tak v sobě v tomto ohledu nesou jistý potenciál rizika následného selhání dítěte. Musíme brát však v potaz skutečnost, že právě média se u dnešní mládeže stávají významným prostředkem jejich formování a s jistými riziky je tak nutné počítat a připravit se na ně.

Závěr VP3: Výsledky získané dotazníkovým šetřením **neopravňují** s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnout** vytyčený výzkumný předpoklad.

Kriminalita mládeže je, jak bylo popsáno v teoretické části práce, zasažena silnou latencí. Jako doplňující byla v rámci dotazníkového šetření položena respondentům otázka ohledně jejich vlastní trestné činnosti. Jednalo se o otázku č.13 „*Dopustil(a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?*“ a „*Pokud ano, jak jste byl za něj potrestán?*“. Cílem této otázky bylo poodhalit míru latence kriminality u respondentů prezentovaného výzkumného šetření, kdy větší část z nich bychom mohli označit za „běžnou“ populaci, která není v evidenci OSPOD z důvodů protispolečenské činnosti.

Výsledky byly poněkud překvapivé, a to hned ve dvou ohledech. Za prvé v České republice téměř 30% respondentů uvedlo, že se v minulosti trestné činnosti dopustilo, konkrétně se jednalo o 112 dotazovaných dětí (29,6%). Jako druhý překvapující moment se ukázala absence reakce společnosti na jejich protispolečenské aktivity a to konkrétně u 61 (55,7%) respondentů, kteří uvedli, že se nějakého trestného činu v minulosti dopustili. Toto zjištění vede jistě k zamyšlení z hlediska negativního

působení v rámci dalšího vývoje dítěte. Může tak docházet k posilování tohoto nežádoucího jednání u dětí. Pokud se dítě dopustí trestné činnosti a žádná negativní reakce z okolí nepřichází ať již proto, že se na to nepřijde, případně je zde větší tolerance s ohledem na věk pachatele či z jiných důvodů, lze předpokládat, že dítě takové jednání bude v budoucnosti opakovat. Dítě může postupně nabývat dojmu, že je nepostižitelné, že na něj nikdo tzv. nemá, páchat trestnou činnost se mu vyplatí a tím se stává více rizikové v ohledu rozvoje jeho další kriminální dráhy.

Graf č. 21 Trestná činnost respondentů – dotazníkové šetření

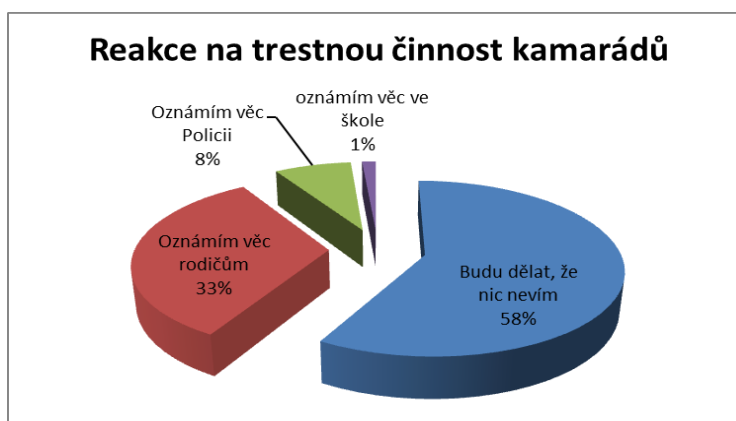
Pokud dotazované děti některý ze způsobů reakce na jejich delikventní činnost uváděly, jednalo se nejčastěji o „nápravná zařízení“ 15 respondentů, potrestání ze strany rodičů 7 respondentů, intervence ze strany OSPOD, či jejich kombinace. Jedna čtrnáctiletá dívka uvedla „jenom mně ti fízlové odvezli domů a matka řádila“. Z této formulace lze usuzovat na nízkou autoritu instancí kontroly kriminality ať již formálních či neformálních ze strany dnešní mládeže.

Obdobné výsledky jako v České republice byly zaznamenány též na Slovensku, kde dotazníkové šetření bylo realizováno pouze v běžných základních školách, nikoli tedy ve výchovných či diagnostických ústavech, kde by byl větší předpoklad výskytu delikventního jednání než na zmiňovaných základních školách. Na Slovensku uvedlo 48 (30%) dotazovaných dětí, že se trestné činnosti dopustilo, 35 (73%) z nich uvedlo, že za toto jednání nijak potrestáno nebylo. Pokud uváděly dotazované děti způsoby reakce na jejich trestnou činnost, tak se jednalo o potrestání ze strany rodičů, případně školy.

V Polsku vlastní trestnou činnost uvádělo 6 (9,5%) respondentů, 4 (75%) z nich uvedli, že potrestání nebyli, dva zbývající uvedli jako trest veřejné práce.

V souvislosti s vlastní trestnou činností byly děti též dotazovány na to, jakým způsobem by reagovaly, pokud by zjistily, že se trestné činnosti dopustil jejich kamarád. Oznamování trestné činnosti může být v obecné rovině ovlivněno řadou faktorů jako je např. obava ze msty, stud, nízká úroveň právního vědomí, nedůvěra v instance kontroly kriminality mládeže, výše vzniklé škody apod. Tyto faktory nebyly předmětem výzkumného šetření. Byla zjišťována pouze v obecné rovině možná reakce dotazovaných dětí v případech protispolečenské činnosti jejich kamarádů, což může naznačovat i jejich postoje k delikventní činnosti jako takové.

Čeští respondenti nejčastěji volili variantu odpovědi „*budu dělat, že nic nevím, nechám si to pro sebe*“. Takto odpověděla více jak polovina respondentů 216 (57,1%). Druhou nejčastější odpovědí byla varianta „*oznámím věc rodičům nebo jiné dospělé osobě*“ a to ve 122 (32,3%) případech. Věc by oznámilo policii 28 respondentů (7,4%) a ve škole jen 5 (1,3%) dotázaných dětí z České republiky. Vysoký podíl respondentů, kteří by si věc tzv. nechali pro sebe, koresponduje též s vysokou latencí kriminality, která dětskou delikvenci doprovází. Oznámení závadového chování rodičům, případně jiné osobě, souvisí s vyšší důvěrou části dětské populace právě ve vztahu k rodičům, případně k jiné jim blízké osobě. Poměrně nízký podíl oznámení věci ve škole může souviset s volbou varianty odpovědi oznámení věci rodiči či jiné dospělé osobě, kterou právě může být pedagog.

Graf č. 22 Reakce respondentů na trestnou činnost jejich kamarádů

Rovněž dotazované děti ze Slovenska nejčastěji volily variantu neoznámení, nechání si věci pro sebe, a to ve 111 (69,4%) případech. Oznámení věci rodičům či jiné dospělé

osobě volilo 31 (19,4%) respondentů. Policii by oznámilo případ 11 (6,9%) dotázaných dětí a škole pak 7 (4,4%) respondentů. U slovenských respondentů je vidět větší tendence k zatajování skutečnosti spáchání delikventního jednání ze strany kamarádů a menší podíl dětí, které by se svěřily s touto událostí rodičům či jiným dospělým.

V Polsku již rozdíly zjištěné napříč omezeným vzorkem respondentů nejsou tak výrazné. Téměř shodné byly zjištěny hodnoty u varianty „*budu dělat, že nic nevím...*“ 24 (38,1%) a „*oznámím věc rodičům, nebo jiné dospělé osobě*“ 23 (36,5%) respondentů. Policii by oznámilo věc 13 (20,6%) respondentů a ve škole pak 3 (4,8%) z dotazovaných polských dětí.

Vysoký podíl respondentů ve všech státech, kteří uvedli, že by trestnou činnost kamaráda neoznámili, potvrzuje předpoklad o vysoké latenci kriminality mládeže, jež bývá dáována do souvislosti mimo jiné právě s ochotou svědků či poškozených trestnou činnost oznamovat. V tomto ohledu se jeví jako nezbytně nutné zvyšování právního vědomí mladé generace v souvislosti s poukazem na následky delikventního jednání, na škody, utrpení poškozených a další rizika, které tato protispolečenská činnost s sebou přináší.

Shrnutí dotazníkového šetření - trestní odpovědnost

Dotazníkového šetření zaměřeného na zjišťování úrovně právního vědomí dnešní mládeže v otázce trestněprávní odpovědnosti se zúčastnili respondenti z České republiky, ale též ze Slovenska a z Polska. Předmětem šetření byli především respondenti z České republiky a to jak děti, které již mají zkušenosti s protiprávním jednáním, kriminalita u nich byla již evidována, tak děti, u kterých k detekci delikventního jednání ze strany kompetentních orgánů prozatím nedošlo. Výzkumné šetření na Slovensku a v Polsku bylo provedeno v omezené míře a výsledky tam získané byly využity pouze pro dokreslení představy o možné rozdílnosti v rámci zkoumané problematiky napříč jednotlivými státy. V žádném případě nebyly sebemenší ambice jednotlivé výsledky, vzhledem k metodologickým nedostatkům empirického šetření, komparovat.

Respondenty dotazníkového šetření byly ve větší míře děti ve věku pohybujícím se kolem věkové hranice trestní odpovědnosti jednotlivých států. V České republice bylo

největší zastoupení čtrnáctiletých respondentů, na Slovensku dětí ve věku 15 let a v Polsku šestnáctiletých. V České republice se dotazníkového šetření zúčastnili též respondenti, jež byli v době konání dotazníkového šetření aktuálně umístěni v některém ze zařízení pro výkon ústavní péče, jednalo se konkrétně o 34 respondentů.

U respondentů byla zjišťována jejich schopnost rozlišení protiprávního jednání nabývajícího znaky trestného činu od jiné nežádoucí činnosti, která však trestnou činnost mladé generace často doprovází či je označována za tzv. živnou půdu kriminálního jednání. U většiny respondentů ve všech sledovaných státech se ukazuje, že **protiprávní jednání z hlediska jeho závažnosti jsou schopni diferencovat a správně označovali jako trestný čin „krádež notebooku“**. Vyskytly se však i případy, kdy děti označily za trestný čin útěk z domova či lhaní rodičům.

Otázka dotýkající se věkové hranice trestní odpovědnosti ověřovala výzkumný předpoklad č. 1 „**Děti znají věkovou hranici trestní odpovědnosti**“. Tento výzkumný **předpoklad nebyl** ve vztahu k České republice s ohledem na velikost věcně významných rozdílů **zamítnut**. 60% respondentů uvedlo správně věkovou hranici trestní odpovědnosti, ale 35% dotazovaných dětí ji spojuje až s dosažením zletilosti, tj. 18. rokem věku. Toto lze považovat za alarmující zjištění. Jedná se o poměrně vysoký podíl dotazovaných dětí, jež se mylně domnívají, že trestnost jejich jednání po linii trestního práva nastává až v pozdějším věku.

Na Slovensku byla s účinností k 1. 1. 2006 posunuta věková hranice trestní odpovědnosti na 14. rok věku a tuto **hranici znalo správně 31,3% (50) slovenských respondentů**. Větší část 41,9% (67) se mylně domnívala, že tato hranice je nastavena dosažením patnácti let. Zletilost byla spojována s počátkem trestní odpovědnosti u slovenských dětí ve 23,1% (37) případech.

V Polsku se ukázala znalost respondentů v této oblasti jako nejnižší ze sledovaných. Nejvíce polských respondentů spojuje počátek trestní odpovědnosti s 16. rokem věku 44,4% (28) a dále 30,2% (19) s dosažením 18 let. Hranici 15 let, která je v Polsku reflektována při spáchání závažných zločinů, uvedlo 25,4% (16) polských respondentů.

Co se týče postojů k nastavení věkové hranice trestní odpovědnosti ze strany respondentů, ukazuje se, že **většina respondentů s nastavením věkové hranice trestní odpovědnosti je spokojená** a to jak v České republice, tak na Slovensku či v Polsku. Nespokojení respondenti v Česku navrhovali jako jiný věk počátku trestní odpovědnosti dosažení zletilosti 14,6% respondentů případně věk 15 let (10,1%), což svědčí o

zastoupení neznalých respondentů mezi těmi nespokojenými. Na Slovensku směřovaly návrhy respondentů k posunutí hranice trestní odpovědnosti na vyšší věk a to na 15 let (19,4%) či na 18 let (18,1%). V Polsku nejčastěji zazněl návrh věkové hranice trestní odpovědnosti 16 let věku dítěte (30,2%).

Ve sdělovacích prostředcích často slyšíme z úst redaktorů tvrzení o nemožnosti jakéhokoli zacházení s delikventní mládeží. Tato mylná tvrzení tak velkou měrou ovlivňují právě úroveň právního vědomí dnešní mládeže v otázce trestněprávní odpovědnosti. Předmětem zkoumání byla tedy též znalost mechanismů kontroly, či zacházení s delikventními dětmi. Východiskem pro stanovení výzkumného předpokladu č. 2 byla tedy neznalost společnosti jako takové opatření, jež umožňují zacházení s pachateli trestných činů z řad mládeže. Zjištění v tomto ohledu však byla překvapující. Naprostá většina respondentů **v České republice (84,4%) uvedla, že pokud dítě spáchá ve věku do 15 let trestný čin, tak že za něj může být potrestáno.** Slovo „*potrestáno*“ bylo voleno vzhledem k vnímání společnosti veškerých opatření ve vztahu k delikventní mládeži jako sankce, nikoli jako opatření určená na pomoc rizikovým jedincům. Co se týče konkrétních opatření, nejčastěji respondenti uváděli „*nápravné zařízení*“, případně volili označení jako „*pasták*“ či „*polepšovna*“. Dále uváděli obecně zásahy ze strany „*sociálky*“, případně „*pokuty*“, „*soudy*“ a „*tresty od rodičů*“. Výsledky dotazníkového šetření opravňují tedy s ohledem na velikost věcně významných rozdílů VP2 zamítnout.

Na Slovensku byly výsledky mírně odlišné. **Slovenští respondenti v 50,6% případů uvedli, že potrestáno dítě trestně neodpovědné být nemůže**, druhá téměř polovina 49,4% uvedla, že trest může nastat. Nejčastěji uváděli jako možné opatření obdobně jako čeští respondenti nápravné zařízení, veřejné práce a pokuty. **V Polsku 63,5% respondentů uvedlo, že takové dítě potrestáno nemůže být** a ohledně realizace možných opatření často odkazovali na rodinu.

Respondenti dotazníkového šetření byli dále dotazováni též na zdroje informací k trestněprávní problematice. Škola jako základní výchovně vzdělávací instituce byla považována za místo, kde se děti o této problematice dozvídají nejvíce, viz VP3. **V České republice označilo jako základní zdroj těchto informací právě školu 42,6%** (161) respondentů, druhým nejčastěji uváděným zdrojem byli rodiče 28,6% (108) respondentů. A taktéž se objevovala varianta jiné 20,1% (76), kdy děti uváděly internet a televizi. Na základě provedeného šetření se může zdát, že **škola sehrává v**

rámci informovanosti českých dětí k trestněprávní problematice zásadnější roli než je tomu třeba na Slovensku či v Polsku.

Na Slovensku byla škola uváděna až jako třetí v pořadí (28,1%). Nejčastěji **slovenští respondenti uváděli internet a televizi v rámci varianty jiné (35,6%)**, dále rodiče ve 31,3% případů. **V Polsku** též převládala mezi respondenty **varianta jiné s poukazem na internet a televizi (36,5%)**, dále pak rodiče (27%) a škola byla označena jako základní zdroj informací k trestněprávní problematice u 17,5% respondentů. Tomu odpovídalo též zjištění dotýkající se konkretizace předmětů ve školním vzdělávacím procesu, v nichž se děti s touto problematikou setkaly. U polských respondentů převažovala odpověď, že se s touto problematikou v rámci předmětů vyučovaných ve škole nesetkali, zatímco čeští respondenti v 80,7% případů uvedli, že problematika trestněprávní odpovědnosti byla součástí některého z vyučovaných předmětů. Nejčastěji se jednalo o občanskou výchovu, výchovu k občanství či jiné modifikace názvů předmětů.

Ohledně **spolupráce škol s externími subjekty** v rámci výchovně vzdělávacích aktivit v dané oblasti **uváděli čeští respondenti v 69,3% přednášky, besedy či jiné aktivity** k problematice trestněprávní odpovědnosti realizované právě externisty. Na Slovensku byla realizace aktivit ze strany externích subjektů uváděna v menší míře, a to u 44,4% respondentů, a v Polsku se s touto problematikou setkávali respondenti formou externích přednášek či besed pouze v 26,9% případů.

S výše uvedenými zjištěními koresponduje též celková spokojenost respondentů s informacemi, které k problematice trestní odpovědnosti ve škole získávají. V Čechách je spokojenost respondentů poměrně vysoká (76, 8%). Na Slovensku je spokojena se stávajícím stavem více jak polovina respondentů a v Polsku je spokojenost respondentů nejnižší, a to u 44,5% dotázaných.

Dotazníkové šetření se dotklo též problematiky **latence kriminality mládeže**. Respondenti byli dotazováni, zda se dopustili nějakého trestného činu a pokud ano, jak za něj byli potrestáni. Překvapující bylo zjištění, že **30%, 112 respondentů v České republice se nějakého deliktu v minulosti dopustilo a více jak polovina z nich 55,7%, 61 respondentů za tento delikt nebyla nijak potrestána** resp. nebylo ze strany společnosti na jejich delikventní jednání reagováno. Toto zjištění se jeví z hlediska sekundární či terciární prevence kriminality jako tristní. Větší předpoklad výskytu delikvence byl u dětí umístěných v zařízeních institucionální péče, kde se ze 34 respondentů dotazníkového šetření přiznalo ke své delikventní činnosti pouze 10, jež též

uvedli realizaci intervence ze strany kompetentních institucí. **Na Slovensku** byla prevalence delikventního chování u respondentů obdobná jako v České republice, kdy **30% (48) respondentů uvedlo svou delikventní činnost**. Jako nejméně zasaženou delikventní činností lze považovat sledovanou **polskou populaci dětských respondentů, kdy svou delikvenci uvedlo 9,5% (6) respondentů**.

S latencí kriminality též souvisí **postoj respondenta k trestné činnosti spáchané někým jiným**, kamarádem, spolužákem. V tomto ohledu se čeští respondenti vyjádřili **v 57,1% případů, že budou dělat, že nic neví a nechají si věc pro sebe**. Toto zjištění je též alarmující ve směru reálného odhadu výskytu latence kriminality napříč mládeží. Obdobně odpovídali též respondenti ze Slovenska, kdy dokonce varianta „*budu dělat, že nic neví, nechám si to pro sebe*“ byla uvedena v 69,4% (111) případů. V Polsku byly vyrovnaně zastoupeny odpovědi „*budu dělat, že nic neví...*“ 38,1% (24) a „*oznámím věc rodičům, nebo jiné dospělé osobě*“ 36,5% (23).

5.3 Dotazníkové šetření – měření hodnotové orientace mládeže

Společenské změny, které nastaly v polistopadovém období, bývají často dávány do souvislosti s proměnou hodnotové orientace mládeže, která je pak označována jako ta horší, zkaženější, ničeho si nevážící. Právě hodnoty jedince, jeho hodnotový systém souvisejí s případným delikventním jednáním. Poznání hodnotové orientace současné mládeže se jeví jako významné právě z důvodu zajištění efektivity edukačního působení ve směru prosociálního chování dítěte.

Pro měření hodnotových orientací mládeže ve výzkumném souboru byla použita jedna z nejčastěji užívaných metod zjišťování hodnot, a to všeobecně uznávaná, mezi odborníky respektovaná metoda S. Schwartze. Shalom Schwartz²⁶⁷ přichází s novým pojetím hodnot, jež bylo aplikováno v četných i mezinárodních výzkumech orientovaných na specifické skupiny jako jsou příslušníci různých kultur, náboženství či v komparaci různých věkových kategorií osob. Jeho výzkumy nabývají mezinárodních měřítek. V České republice byl realizován za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy „Evropský sociální výzkum“ (2002, 2004), který má za úkol „*zmapovat a*

²⁶⁷ Shalom Schwartz je profesor psychologie Hebrejské univerzity v Jeruzalémě.

vysvětlit interakce mezi měnicími se evropskými institucemi a postoji, názory a vzorci chování různorodého obyvatelstva Evropy“.²⁶⁸ Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření, v rámci kterého nacházíme taktéž položky dotýkající se právě portrétů hodnot.

Hodnoty dle Schwartze mají pro jedince význam především v tom ohledu, že jsou pro něj jistými vodítky v neurčitých, nejednoznačných situacích. Jak uvádí Schwartz 2003, nelze být tzv. „člověkem bez hodnot“. Takový člověk není schopen samostatně jednat.²⁶⁹ Schwartz ve svých výzkumech využívá výhradně kvantitativních měření, zaměřuje se na hodnoty, které lidé aplikují ve všech oblastech života a lze je tedy považovat za nejvýznamnější, za ty, jež stojí nejvýše v hierarchii hodnot.

Teorie Shaloma Schwartze prošla určitým vývojem, kdy na základě zkušeností z jednotlivých empirických šetření došlo k různým modifikacím dotýkajícím se obsahu hodnotových typů. Na základě výzkumů bylo zjištěno, že lze rozlišit deset hodnotových typů vytvářejících hodnotovou strukturu osobnosti (viz obrázek č. 1).²⁷⁰

Všech deset výše znázorněných hodnot bylo zjištěno ve výzkumech S. Schwartze, kde byly také ověřeny základní opozice hodnot, jako např. negativní korelace u otevřenost změně a konzervatismus oproti posílení ega a transcendence. Výsledky multidimenzionálního škálování ukazují na většinové zobrazování hodnot ve výše uvedené kruhové struktuře. Je třeba také počítat s jistými odlišnostmi od teoretických předpokladů, jak uvádí Vávra (2007),²⁷¹ a poukázat na kauzalitu mezi hodnotami a dalšími fenomény.

²⁶⁸ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol.42, No.1, s. 107.

²⁶⁹ SCHWARTZ, Shalom. *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. Chapter 7. Website: www.Europeansocialsurvey.org. In. VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*. Praha: CESES FSV UK, 2007, s. 15-17. ISSN 1801-1519.

²⁷⁰ Konformita ve smyslu sebekázně. Jedinci potlačují sklony, u kterých je předpoklad, že by mohly být společensky rušivé, překračující společenské normy.

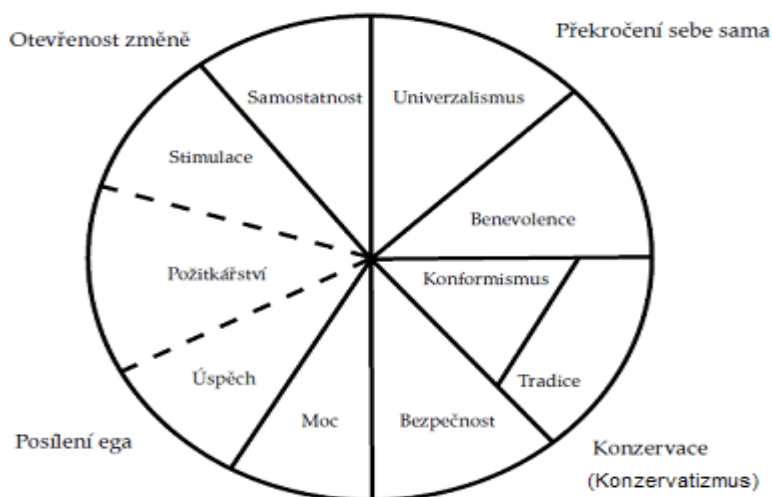
Tradice jako respekt, přijímání zvyků, tradic, rituálů daného společenství.

Moc, jejímž cílem je dosáhnout určitého sociálního statusu a prestiže, dominantního postavení.

Hédonismus neboli požitkářství, kdy cílem požitek, rozkoš, smyslové uspokojení.

Blíže: ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol.42, No.1, s. 110.

²⁷¹ Blíže: VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*. Praha: CESES FSV UK, 2007, s. 15-17. ISSN 1801-1519.

Obrázek č. 2. Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot (Schwartz 1992)²⁷²

Pro účely empirického zkoumání byl použit modifikovaný, méně rozsáhlý nástroj zjišťování hodnot, který byl aplikován též v již zmiňovaném Evropském sociálním výzkumu z roku 2002 a letech následujících. Byla zde použita varianta s 21 portréty, položkami, jež se odrážejí v deseti základních hodnotových typech. Jedná se o instrument Portrait Values Questionnaire (PVQ). Těchto dvacet jedna portrétů odpovídá, dle S. Schwartze, deseti hodnotovým typům a ty se dále seskupují do dalších čtyř hodnotových typů vyššího stupně. U **konzervatismu** jde o kombinaci položek konformizmu, bezpečnosti a tradice. Hédonismus, samostatnost a stimulace jsou kombinací pro **otevřenost změně**, průměr položek moc a úspěch dávají dohromady **posílení ega** a poslední vyšší hodnotový typ **překročení sebe sama** dávají dohromady položky benevolence a univerzalizmus.

V našem dotazníkovém šetření byla použita varianta s vybranými 21 portréty.²⁷³

STIMULACE

P14.²⁷⁴ *Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.*

²⁷² Převzato z: ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartz. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol.42, No.1, s. 112.

²⁷³ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartz. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol.42, No.1, s. 115-116.

²⁷⁴ P = položka dotazníku

P15. *Vyhledává dobrodružství a rád riskuje. Chce mít vzrušující život.*

SAMOSTATNOST

P16. *Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem.*

P17. *Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.*

UNIVERZALISMUS

P18. *Myslí, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.*

P19. *Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.*

P20. *Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.*

BENEVOLENCE

P21. *Je pro něj důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich dobro.*

P22. *Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.*

TRADICE

P23. *Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.*

P24. *Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho náboženství nebo v jeho rodině.*

KONFORMIZMUS

P25. *Věří, že lidé by měli dělat, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.*

P26. *Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.*

BEZPEČNOST

P27. *Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost.*

P28. *Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.*

MOC

P29. *Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.*

P30. *Je pro něj důležité, aby ho lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.*

ÚSPĚCH

P31. *Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.*

P32. *Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.*

POŽITKÁŘSTVÍ

P33. *Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.*

P34. *Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.*

V rámci empirického zkoumání bylo výše uvedených dvacet jedna modifikovaných položek součástí dotazníku zaměřeného prioritně na problematiku trestní odpovědnosti mládeže. Základním cílem bylo zjistit míru právního vědomí dnešní mladé generace v oblasti trestní odpovědnosti. Zjišťován byl mimo jiné též postoj dětí k věkové hranici trestní odpovědnosti, jak je nastavena v českém právním řádu, ale i v sousedních zemích. V dotazníku byly respondentům představeny krátké popisy 21 lidí. U každé z položek měl respondent označit, jak moc se mu daná osoba podobá. Respondentům bylo dáno na výběr šest možností: „1. Velmi se mi podobá, 2. Podobá se mi, 3. Podobá se mi trochu, 4. Podobá se mi málo, 5. Nepodobá se mi, 6. Vůbec se mi nepodobá.“

Jak uvádí Řeháková²⁷⁵ „...respondent porovnává portrét se sebou, nikoliv sebe s portrétem. Porovnání druhých se sebou směřuje pozornost pouze na hodnotově relevantní aspekty druhých, kteří jsou vypořádněni.“ Pomocí tohoto nástroje zjišťujeme

²⁷⁵ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartz. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol. 42, No.1, s. 113.

tedy spíše „*podobnost s někým, kdo má určité cíle a hodnoty, než podobnost s nositelem určitých rysů.*“

Respondenty byly děti ve věku od 13 do 18 let z České republiky, Polska a Slovenska. Největší zastoupení v souboru respondentů měly děti z České republiky, a to 378 respondentů, na Slovensku se podařilo realizovat dotazníkové šetření u 160 respondentů a v Polsku u 63 respondentů.

Na Slovensku a v Polsku se jednalo o žáky běžných základních škol. V České republice bylo do dotazníkového šetření zahrnuto navíc ještě 34 dětí aktuálně pobývajících ve výchovných ústavech. Omezený vzorek respondentů byl ovlivněn dostupností realizace výzkumného šetření v jednotlivých zemích, kde se v zahraničí na sběru dat podíleli především kolegové z Akadémie Policajného zboru v Bratislavě a jeden externí spolupracovník z Vysoké školy veřejné a individuální bezpečnosti Apeiron v Polsku.²⁷⁶

Z celkového vyhodnocení pro účely stanovení hodnotových typů u respondentů byly vyřazeny dotazníky, u nichž nebylo možno s ohledem na chybějící pozorování provést analýzu. Taktéž zde byla zastoupena poměrně početná skupina respondentů, ve většině případů žáků praktických škol, kde bylo od vyplňování této části ustoupeno již na počátku realizace výzkumného šetření. Pedagogickými pracovníky jsme byli upozorněni na riziko nepochopení této části dotazníku ze strany žáků.

Celkově bylo provedeno měření hodnotových orientací u 378 respondentů z České republiky. Ze Slovenské republiky bylo do výběru zařazeno 160 respondentů a z Polska 63 respondentů. Pro potřeby analýzy hodnotové orientace byl výběrový soubor tvořen celkem 601 respondenty.

Jednotlivé země byly vyhodnoceny samostatně a následně došlo ke komparaci získaných dat. Pozornost byla rovněž zaměřena na hledání souvislostí jednotlivých hodnotových typů s dalšími fenomény, jež byly v dotazníkovém šetření zjišťovány, jako např. postoj k věkové hranici trestní odpovědnosti, výpověď o vlastní trestné činnosti apod.

V rámci provedeného výzkumu byly ověřovány následující výzkumné předpoklady:

VP 1: U motivačních hodnotových typů bude věcně významně působit vliv pohlaví respondentů.

²⁷⁶ Sběr dat na Slovensku realizovala PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., v Polsku doc. Dr. Jacek Dworzecki, PhD.

VP 2: U hodnotových typů vyššího řádu bude věcně významně působit vliv pohlaví respondentů.

VP 3: Lze předpokládat věcně významný vliv na reakci respondenta, pokud se dozví, že jeho kamarád spáchal trestný čin.

VP 4: Lze předpokládat věcně významný vliv hodnotového typu vyššího řádu respondenta na spáchání trestného činu.

VP 5: Lze předpokládat věcně významné rozdíly v motivačních hodnotových typech u dětí v rodinném prostředí a dětí ve výchovných ústavech.

VP 6: Lze předpokládat, že mezi respondenty jednotlivých zemí (Česko, Slovensko, Polsko) nebude věcně významný rozdíl v jejich motivačních hodnotových typech.

VP 7: Lze předpokládat, že mezi respondenty jednotlivých zemí (Česko, Slovensko, Polsko) nebude věcně významný rozdíl v jejich hodnotových typech vyššího řádu.

Na základě realizovaného měření hodnotových orientací mládeže v České republice se ukazuje, že **preferovanými hodnotami** u této věkové kategorie osob 14-18 let (dle našeho vzorku) jsou **konformita, tradice a moc**. Tradici a konformitu lze považovat za souladné typy, jelikož oba tyto typy zdůrazňují sebekontrolu a podřízení. Společně s bezpečností pak vytvářejí tzv. vyšší hodnotový typ konzervatismus. **Nejméně preferováno je požitkářství.**

U vyšších hodnotových typů se pak jedná o preferenci konzervatismu a posílení ega (průměr položek moc a úspěch). Otevřenost změně a překročení sebe sama stojí u mládeže na opačném pólu preferencí. Na základě provedeného měření hodnotových orientací dnešní mládeže **můžeme tedy usuzovat na preferenci jistých hodnot u této věkové kategorie osob, což je velice významné právě v oblasti hledání efektivních nástrojů kontroly jejich sociálně patologických projevů.**

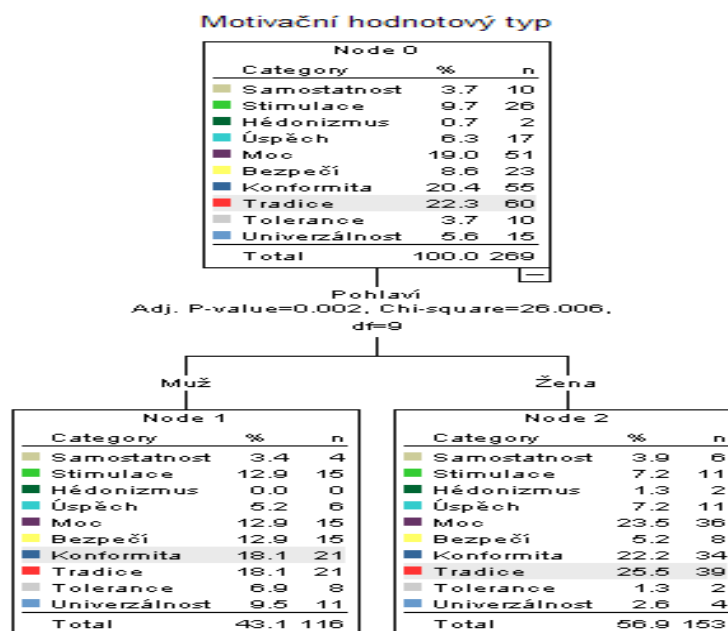
		Četnost	Procenta	Procenta z platných	Kumulativní procenta
Platná	Samostatnost	10	2.6	3.7	3.7
	Stimulace	26	6.9	9.7	13.4
	Hédonizmus	2	.5	.7	14.1
	Úspěch	17	4.5	6.3	20.4
	Moc	51	13.5	19.0	39.4
	Bezpečí	23	6.1	8.6	48.0
	Konformita	55	14.6	20.4	68.4
	Tradice	60	15.9	22.3	90.7
	Tolerance	10	2.6	3.7	94.4
	Univerzálnost	15	4.0	5.6	100.0
	Celkem	269	71.2	100.0	
Vynechaná	System	109	28.8		
Celkem		378	100.0		

Tabulka č. 5 Motivační hodnotový typ

		Četnost	Procenta	Procenta z platných	Kumulativní procenta
Platná	Otevřenost změně	39	10.3	11.0	11.0
	Posílení ega	119	31.5	33.5	44.5
	Konzervatismus	157	41.5	44.2	88.7
	Překročení sebe sama	40	10.6	11.3	100.0
	Celkem	355	93.9	100.0	
Vynechaná	System	23	6.1		
Celkem		378	100.0		

Tabulka č. 6 Vyšší hodnotový typ

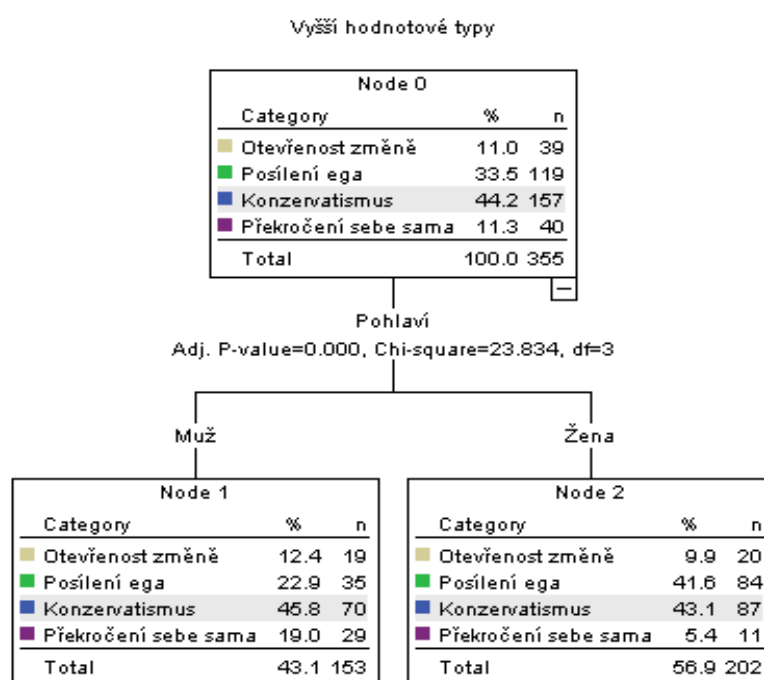
Hledali jsme také **odlišnosti v rámci preference hodnot z hlediska pohlaví**. Čistý hodnotový typ poukazuje v rámci našeho výzkumného souboru na nejvyšší preferenci tradice u ženské populace 25,5% a konformity u mužské populace 18,1%. Výraznější rozdíly můžeme nalézt u položky moc, kdy je tato hodnota výrazněji preferována u dívek 23,5% než u chlapců 12,9%. U dívek se dokonce jedná o druhou nejčastěji preferovanou hodnotu.

Klasifikační strom č. 31 Pohlaví – Motivační hodnotový typ

Jako spolehlivější indexy se jeví tzv. vyšší hodnotové typy, vytvářené na základě kombinací sousedních hodnotových typů. Tyto byly následně využity i v prezentovaném šetření pro komparaci respondentů dle dílčích kritérií, na něž byl náš dotazník prioritně zaměřen.

Z hlediska pohlaví se u vyšších hodnotových typů neukazuje výrazná odlišnost. U obou kategorií se ukazuje příslušnost k typu konzervatismus. Větší procentuelní rozdíly můžeme spatřovat u typu posílení ega (muži 22,9%, ženy 41,6%) a dále u typu překročení sebe sama, kde naopak dominují muži s 19,0% oproti ženám s 5,4% (více viz klasifikační strom č. 32).²⁷⁷

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo $d = 0.54$ – střední rozdíl.

Klasifikační strom č. 32 Pohlaví – vyšší hodnotové typy

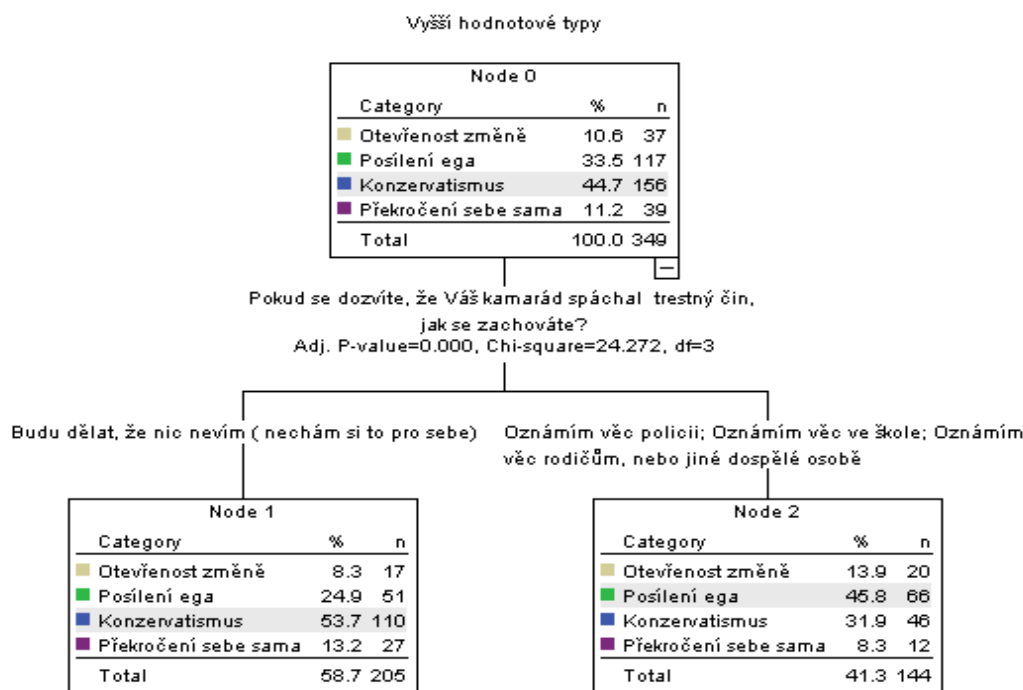
Zajímavá data byla získána taktéž **ve vztahu hodnotových orientací k dalším proměnným**, které byly v rámci dotazníkového šetření zjišťovány. U respondentů byla zjišťována jejich **reakce v případech odhalení trestné činnosti** u svých vrstevníků. Byli dotazováni „*Pokud se dozvíte, že Váš kamarád spáchal trestný čin, jak se*

²⁷⁷ jako výraznější odchylku jsme si pro účely vyhodnocení našeho výzkumného šetření stanovili +, - 10%

zachováte?“ Dětem byly dány varianty odpovědí „Budu dělat, že nic nevím (nechám si to pro sebe)“, „Oznámím věc ve škole, na policii, rodičům, či jiné dospělé osobě“. Tyto dvě varianty odpovědí byly následně vyhodnocovány ve vztahu k hodnotovým typům respondentů.

V rámci čistých hodnotových typů vystupují do popředí u dětí, jež zvolili variantu „nechám si to pro sebe“, konformita 26,4 %, tradice 23,6 % a na třetím místě bezpečí 11,5%. Oproti tomu u dětí volících alternativu oznámení trestné činnosti vystupuje do popředí orientace na moc 31 % (oproti dětem, které by trestnou činnost neoznámily 9,5%), následují tradice 21,6% a konformita 13,8%. **Právě výrazná orientace na moc u dětí, které by trestnou činnost svých vrstevníků netolerovaly a oznámily by ji ať policii, škole či rodičům, je zářející. Tato skutečnost může poukazovat na potřebu dětí dosažení jistého sociálního statusu a prestiže uvnitř vrstevnické skupiny či u dospělých.**

U vyšších hodnotových typů převažuje u dětí, které by trestnou činnost neoznámily, jednoznačně konzervatismus 53,7%, kdežto u dětí, které by tuto skutečnost nahlásily, posílení ega 45,8% (viz klasifikační strom č. 33).

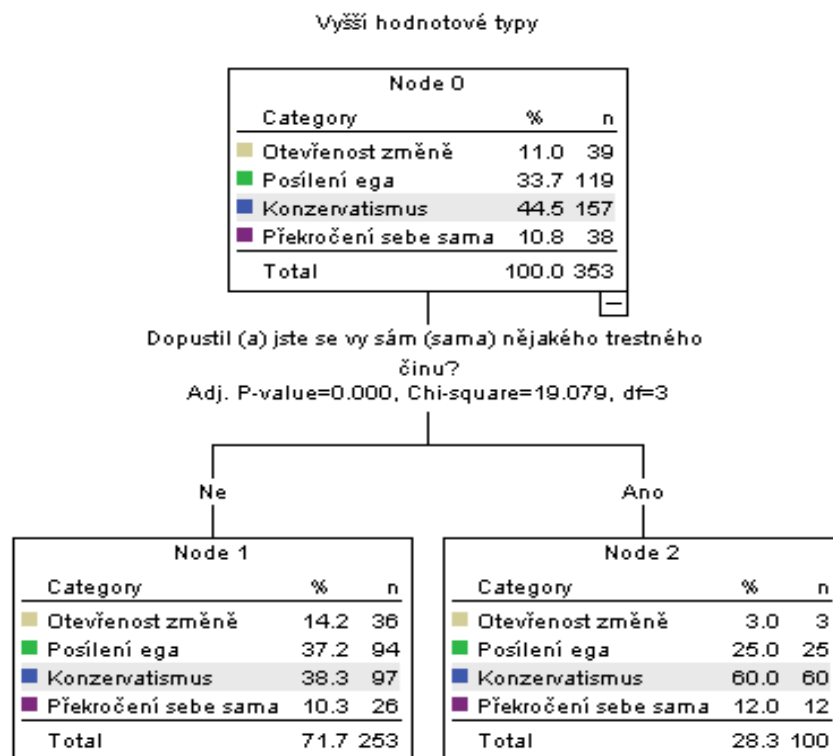

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo $d = 0.55$ – střední rozdíl.

Respondenti byli dotazováni též na **vlastní trestnou činnost**. Otázka zněla jednoznačně „*Dopustil(a) jste se vy sám(sama) nějakého trestného činu?*“ Výsledky i v tomto ohledu byly pro nás překvapující. První okolnost, která nás překvapila velice, bylo přiznání řady dětí ze souboru pro nás označeného jako „normální, nedelikventní“ populace k vlastní trestné činnosti, která nikdy nevyšla najevo a nebyla tedy evidována, natož sankcionována. Respektive nebylo na ní reagováno ze strany kompetentních subjektů. Druhá skupina respondentů byla z řad klientů výchovných a diagnostických ústavů, kde již od samého začátku předpoklad vyššího výskytu trestné činnosti byl. Na základě výše uvedené skutečnosti, byly kategorizovány dvě odlišné skupiny respondentů ve vztahu k hodnotovým preferencím. Nejdříve byla porovnávána skupina dětí, které na naši otázku odpověděly, že se již v minulosti někdy trestné činnosti dopustily, se skupinou dětí, které vlastní trestnou činnost neuváděly.

Motivační hodnotový typ poukazoval u dětí, které uváděly vlastní trestnou činnost, na preferenci konformity 31,5% a tradice 24,7%, kdežto u dětí, které trestnou činnost nespáchaly, nebo spíše ji neuvádějí, se ukazuje silnější orientace na moc 22,6% a až poté následují tradice 21,5% a konformita s 16,4%. U těchto dvou kategorií osob lze tedy vysledovat větší odchylky právě u jimi preferovaných hodnot. Jedná se především o větší rozdíly u moci 9,6% - 22,6%, konformity 31,5% - 16,4% a stimulace, která u „delikventních“ jedinců není zastoupena, kdežto u druhé skupiny v 13,3%.

U vyšších hodnotových typů lze vysledovat **výraznou odchylku u konzervatismu**, který je dominujícím u obou kategorií osob. Přesto **u dětí, které se dopustily trestné činnosti, je zastoupen v 60%, u druhé skupiny jde o 38,3%. U dětí, jež vlastní trestnou činnost neuvádějí, je dalším dominujícím činitelem posílení ega 37,2%** (blíže viz klasifikační strom č. 34).

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo $d = 0.48$ – téměř střední rozdíl.

Klasifikační strom č. 34 Trestná činnost u dětí – vyšší hodnotové typy

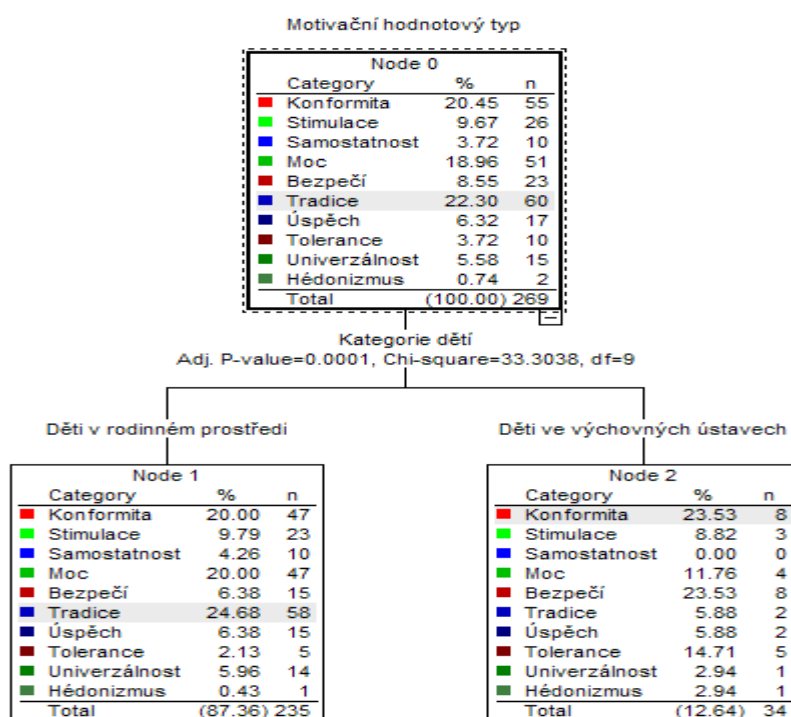
Posílení ega jakožto průměr položek moc a úspěch je silně zastoupen právě u dětí, které uvádějí, že se nikdy trestné činnosti nedopustily, resp. na otázku, zda se dopustily trestné činnosti, odpovídají negativně. Zajímavostí na tomto místě je, že v rámci výše zmíněného průměru dvou položek moc a úspěch **jednoznačně dominuje preference moci**. Když se podíváme na jednotlivé portréty z dotazníku, které moc charakterizují (*Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci. Je pro něj důležité, aby ho lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.*), leccos nám o dnešní mládeži napoví. Preferují snad tyto děti hmotné statky, respekt od ostatních před vlastními schopnostmi a dovednostmi?

Kladli jsme si rovněž otázku, zda existují podstatné rozdíly v hodnotových orientacích u **dětí, které vyrůstají v „běžném“ rodinném prostředí oproti dětem z výchovných ústavů.**²⁷⁸ U dětí aktuálně umístěných ve výchovných ústavech předpokládáme větší poruchovost, mimo jiné, i rodinných vztahů, a tudíž jisté odlišnosti předpokládáme.

²⁷⁸ V této souvislosti máme na mysli aktuální umístění dítěte v některém námi osloveném zařízení, které umožnilo realizaci dotazníkového šetření u svých klientů.

Při vyhodnocení vyšších hodnotových typů se jisté rozdíly ukazují. Zatímco u dětí z tzv. „běžných rodin“ vidíme orientaci ve smyslu tradice 24,68% a moci 20%, u dětí z výchovných ústavů nehrají tyto hodnoty takový význam, tradice pouhých 5,88% a moc 11,76%. Děti z výchovných ústavů jsou oproti tomu výrazně orientovány k hodnotě bezpečí 23,53% (děti z rodin 6,38%) a tolerance 14,71% (děti z rodin 2,13%). Zamyslíme-li se nad těmito výsledky, ukazují se nám jako logické.

Děti, které „končí“ ve výchovných ústavech, ten pocit bezpečí často právě ve svých orientačních rodinách ztrácejí. Jedná se v mnoha případech o rodiny disfunkční, které ve svých základních funkcích selhávají. Právě potřeba bezpečí a podpory, je pro jedince v procesu formování jeho osobnosti jednou z nejdůležitějších. Větší preference tolerance má taktéž u těchto dětí své opodstatnění. U jedinců vykazujících různé znaky poruchového chování lze očekávat též vyšší míru tolerance vůči ostatním, dopouštějícím se obdobných činů, např. delikventní činnosti. Taktéž tyto osoby očekávají od okolí vyšší míru tolerance vůči jejich osobě samotné, a to i ve vztahu k jejich problémům. Diferenciaci hodnotových typů nabízí klasifikační strom č. 35.

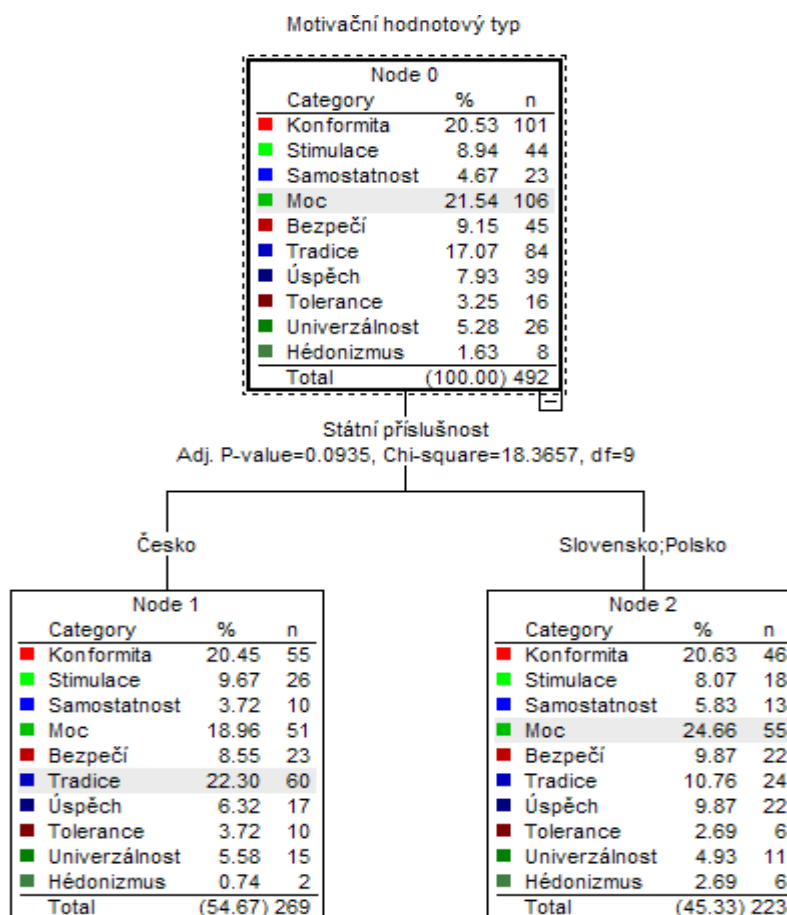

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo $d = 0.75$ – téměř velký rozdíl.

Klasifikační strom č. 35 Děti v rodinném prostředí a ve výchovných ústavech

Měření hodnotových orientací proběhlo, jak již bylo uvedeno výše, taktéž v sousedních zemích, a to konkrétně na **Slovensku a v Polsku**. Vzorek respondentů zde byl poměrně omezený. Na základě dostupnosti se podařilo prostřednictvím spoluřešitelů realizovat dotazníkové šetření u 160 dětí na slovenských základních školách a u 63 dětí z Polska. Taktéž se jednalo o žáky základních a středních škol. Bohužel realizace v zařízeních obdobných našim výchovným ústavům se v těchto zemích prozatím nepodařila.

Byla provedena analýza celého výběrového souboru (Česká republika, Slovensko, Polsko). U motivačního hodnotového typu zaujímaly výraznější preference **shodně ve všech státech moc, konformita a tradice** (klas. strom č. 36). U vyšších hodnotových typů se toto projevuje v položce **konzervatismu a posílení ega** (viz klas. strom č. 37).

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo d = 0.39 – malý rozdíl.

Klasifikační strom č. 36 Analýza výběrového souboru Česká republika, Slovensko, Polsko

Motivační hodnotový typ

Node 0		
Category	%	n
Konformita	20.53	101
Stimulace	8.94	44
Samostatnost	4.67	23
Moc	21.54	106
Bezpečí	9.15	45
Tradice	17.07	84
Úspěch	7.93	39
Tolerance	3.25	16
Univerzálnost	5.28	26
Hédonizmus	1.63	8
Total	(100.00)	492

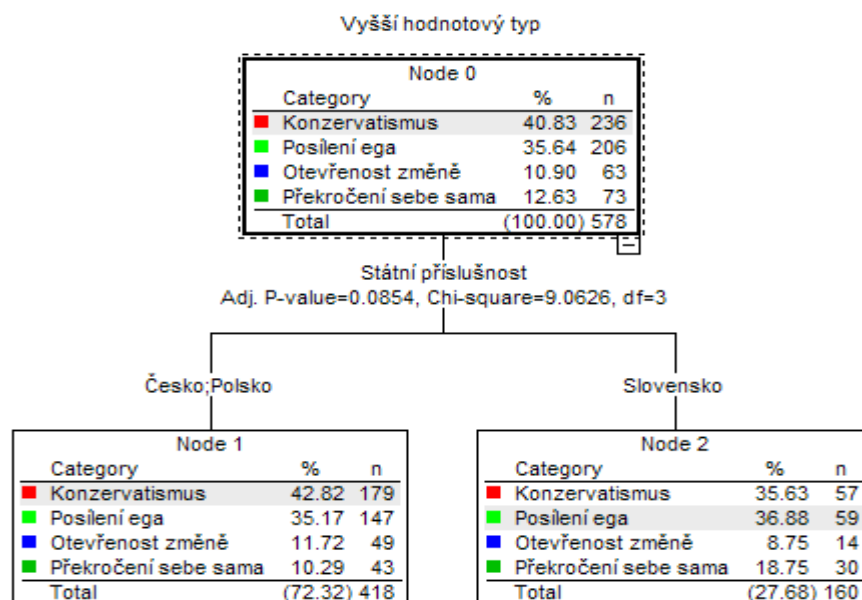
Vyšší hodnotový typ

Node 0		
Category	%	n
Konzervatismus	40.83	236
Posílení ega	35.64	206
Otevřenost změně	10.90	63
Překročení sebe sama	12.63	73
Total	(100.00)	578

Klasifikační strom č. 37 Analýza výběrového souboru Česká republika, Slovensko, Polsko (vyšší hodnotový typ)

Na tomto místě není věcně významný rozdíl mezi jednotlivými státy. V dalších analýzách je však vidět, které státy jsou si v jistých aspektech blíže.

Motivační hodnotový typ zobrazující deset základních portrétů poukazuje v souhrnu analýzy všech tří států na preferenci moci 21,54%, konformity 20,53% a tradice 17,07%. Pokud se zaměříme na bližší podobnost jednotlivých států, ukazuje se, že **v České republice je vyšší preference tradice 22,30%** oproti **Polsku a Slovensku**, kde zaujímá s odstupem více jak 10% až třetí místo za hodnotami jako je **moc a konformita**. U vyšších hodnotových typů můžeme vidět nejvyšší preference u dvou položek, a to **konzervatismus 40,83%** a **posílení ega 35,64%**. Pokud se zaměříme detailněji na podobnost jednotlivých států, zjistíme, že **Česká republika má v tomto ohledu blíže k Polsku 42,82%**, kdežto na Slovensku mírně dominuje posílení ega 36,88%, což činí v komparaci s Českou republikou a Polskem více jak 7% rozdíl. Asi bychom všichni na tomto místě předpokládali vyšší podobnost či shodu se Slovenskem vzhledem ke společné historii, ale jak ukázalo prezentované výzkumné šetření, co se týče preference postojů ve smyslu konzervatismu, blíží se Česká republika více k Polsku (viz klasifikační strom č. 38).

Převod hodnoty chí-kvadrát na Cohenovo $d = 0.25$ – malý rozdíl.

Klasifikační strom č. 38 Podobnost jednotlivých států (Polsko, Česká republika, Slovensko)

Na tomto místě je třeba uvést, že se jedná o závěry založené pouze na základě komparace vztahů mezi hodnotami pramenícími pouze z jednoho výzkumu, za pomoci jedné statistické metody. Na základě získaných a vyhodnocených dat však můžeme usuzovat na jistou pravděpodobnost existence takovýchto vztahů u dnešní mladé generace, což nám může napomoci při hledání efektivních nástrojů kontroly sociálně patologických jevů včetně mechanismů úspěšné resocializace či reintegrace pachatelů trestné činnosti.

Shrnutí výsledků ověřování výzkumných předpokladů:

VP1: U motivačních hodnotových typů bude věcně významně působit vliv pohlaví respondentů. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP2: U hodnotových typů vyššího řádu bude věcně významně působit vliv pohlaví respondentů. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP3: Lze předpokládat věcně významný vliv na reakci respondenta, pokud se dozví, že jeho kamarád spáchal trestný čin. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP4: Lze předpokládat věcně významný vliv hodnotového typu vyššího řádu respondenta na spáchání trestného činu. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP5: Lze předpokládat věcně významné rozdíly v motivačních hodnotových typech u dětí v rodinném prostředí a dětí ve výchovných ústavech. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP6: Lze předpokládat, že mezi respondenty jednotlivých zemí (Česko, Slovensko, Polsko) nebude věcně významný rozdíl v jejich motivačních hodnotových typech. **Výzkumný předpoklad nebyl vyvrácen.**

VP7: Lze předpokládat, že mezi respondenty jednotlivých zemí (Česko, Slovensko, Polsko) nebude věcně významný rozdíl v jejich hodnotových typech vyššího řádu. **Výzkumný předpoklad lze pokládat za vyvrácený.**²⁷⁹

Shrnutí dotazníkového šetření – měření hodnotové orientace mládeže

Dotazníkovým šetřením za využití metody Shaloma Schwartzze bylo realizováno měření hodnotových orientací současné mládeže, o které se obecně tvrdí, že je jiná než předchozí generace, že je orientována na materiální statky, sebeprosazení a úspěch. V prezentovaném dotazníkovém šetření byla použita modifikovaná forma dotazníku obsahující 21 portrétů, které se následně odrážejí v deseti základních hodnotových typech. Těchto 21 portrétů, položek bylo součástí druhé části dotazníku předkládaného respondentům v rámci zjišťování úrovně právního vědomí mladé generace (viz výše), kdy společné vyplnění obou částí dotazníku bylo následně využito pro vyhodnocení vybraných proměnných ve vztahu k určitým hodnotovým typům.

Respondenti byli tedy stejní jako u výše popsaného dotazníkového šetření k problematice trestněprávní odpovědnosti. Z vyhodnocení této části dotazníku však bylo vyřazeno větší množství respondentů pro nedostatek relevantních dat. Respondenti jednotlivým popisům nerozuměli, či již na začátku výzkumného šetření jsme byli upozorněni ze strany pedagogů, že děti tuto část dotazníku nebudou schopny pochopit, a tudíž již na počátku byla tato část dotazníku vyňata.

Z realizovaného výzkumného šetření se ukazuje, že **preferovanými hodnotami českých respondentů**, dětí ve věku 14-18 let, jsou **konformita, tradice a moc**. Nejméně preferováno je požitkářství. U vyšších hodnotových typů jde o preferenci

²⁷⁹ Obdobně: FIRSTOVÁ, Jana, KOVAŘÍK, Zdeněk. Hodnotové orientace mládeže v kontextu kriminologického výzkumu. In *Bezpečnostní teorie a praxe, zvláštní číslo, díl 2, 2012, s. 273-290*. ISBN 978-80-7251-390-1. ZOUBKOVÁ, Ivana, FIRSTOVÁ, Jana a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 18-24. ISBN 978-80-7251-395-6.

konzervatismu a posílení ega, kdy jde o průměr položek moci a úspěhu. Pokud se zaměříme v rámci sledovaného vzorku respondentů na odlišnosti z hlediska pohlaví u **dívek**, nalézáme **preferenci tradice** (25,5%) a u **chlapců konformitu** (18,1%). **Položka moc** je pak **více preferována dívkami** (23,5%), kdy se jedná dokonce o druhou nejčastěji preferovanou hodnotu. U vyšších hodnotových typů spatřujeme výraznější rozdíly především u typu **posílení ega**, který **převažuje u dívek** 41,6%, kdežto **u chlapců převažuje typ překročení sebe sama** 19% (oproti 5,4% u dívek).

V rámci měření hodnotových orientací respondentů byla využita možnost zkoumání vztahu určitých hodnotových typů k vybraným proměnným. Jednalo se především o postoje dětí ke spáchané trestné činnosti ze strany jejich kamarádů. V dotazníkovém šetření převládaly odpovědi respondentů, kteří uváděli, že **by trestný čin neoznámili a nechali si celou věc pro sebe**. U těchto respondentů **převládaly konformita** (26,4%), **tradice** (23,6%) a **bezpečí** (11,5%). U respondentů, kteří uvedli, že **by věc oznámili, převládala orientace na moc** (31%). U vyšších hodnotových typů jde u respondentů, kteří by trestnou činnost oznámili o posílení ega (45,8%) a u respondentů, kteří by si celou věc nechali pro sebe, o konzervatismus (53,7%).

Ve vztahu k vlastní trestné činnosti, kterou respondenti v dotazníkovém šetření uváděli, se ukazují rozdíly mezi dotazovanými **děťmi, které uvedly, že se trestné činnosti někdy dopustily**, kde v rámci vyšších hodnotových typů **dominuje konzervatismus** (60%), kdežto u dětí, které vlastní trestnou činnost neuvádějí, je zastoupen v 38,3%, ale hned dalším dominujícím činitelem je u nich **posílení ega** s 37,2%.

Jelikož mezi respondenty dotazníkového šetření byly též (i když v omezené míře) děti z výchovných ústavů, zajímalo nás, zda existují podstatné rozdíly v hodnotových orientacích těchto dětí oproti dětem vyrůstajícím v „běžných“ rodinách. Jisté rozdíly zde lze spatřovat. **Respondenti z výchovných ústavů** byli výrazněji orienováni na **hodnoty bezpečí** (25,53%) a **tolerance** (14,71%). U respondentů, dětí vyrůstajících v „běžných“ rodinách se ukázala orientace ve smyslu tradice (24,68%) a moci (20%).

Při analýze dotazníkového šetření byla využita jeho realizace na **Slovensku a v Polsku**, i když s omezeným vzorkem respondentů, který neumožňuje jakékoli relevantní srovnání. Nicméně nás zajímaly výsledky tohoto šetření ve vztahu k námi realizovaným zjištěním u dětí v České republice. Na základě analýzy celého výběrového souboru ve všech sledovaných státech se ukazuje, že **výraznější preference zaujímaly shodně ve všech státech moc, konformita a tradice**. U vyšších hodnotových typů jde o **konzervatismus a posílení ega**. Při hlubší analýze lze však vysledovat větší podobnost

jednotlivých států, a to konkrétně u vyšších hodnotových typů, kdy se **Česká republika přibližuje více Polsku preferencí položky konzervatismus (42,8%)**, kdežto na Slovensku se ukazuje spíše preference posílení ega (36,88%). Možná bychom očekávali větší podobnost se Slovenskem, která se však v prezentovaném výzkumném šetření nepotvrdila.

Je však třeba opakovaně poukázat na skutečnost, že se jedná pouze o výsledky jednoho výzkumného šetření s omezeným vzorkem respondentů, kdy výsledky nelze nijak zobecňovat. Výše uvedená zjištění však mohou poukazovat na jistou pravděpodobnost existence určitých vztahů, které by bylo vhodné ověřit v rámci rozsáhlejšího, pokud možno reprezentativního výzkumu.

5.4 Návrhy, doporučení a opatření

Na základě realizované analýzy rizikových faktorů kriminality mládeže včetně její recidivní podoby je možné navrhnout určitá opatření jak na poli výchovného působení vůči rizikové mládeži, tak vůči majoritní společnosti ve smyslu její vyšší informovanosti v oblasti sociálních deviací a jejich následků. Navrhovaná opatření lze kategorizovat jako obecná doporučení, doporučení pro oblast sociální deviace, pro školní prostředí, pro penitencární péči a odborné zacházení, pro speciálně pedagogický výzkum. Návrhy a opatření vyplývají z realizovaného empirického šetření opírajíc se přitom o poznatky monografické procedury vztahující se ke zpracovanému tématu. Taktéž byly využity mnohaleté praktické zkušenosti autorky s prací s delikventními jedinci z řad mládeže.

Obecná doporučení

- Zaměřit pozornost vůči dětem s detekcí výchovných problémů, a to již od raného věku, s cílem jejich eliminace a posilování pozitivních vzorců chování. Pozitivní rozvoj jedince jakožto priorita v rámci výchovného působení v rodině, ve škole, ale i v neformálních institucích podílejících se na edukačním procesu mládeže.
- Sjednotit přístup k řešení problematiky delikventní mládeže v rámci všech kompetentních orgánů s ohledem na interdisciplinaritu řešeného problému. Využít všech dostupných mechanismů eliminace tohoto nežádoucího jevu s cílem jeho

včasné diagnostiky a kvalifikované, koordinované a efektivní intervence zainteresovaných subjektů.

- Vymezit jednotlivé rizikové faktory sociální deviace vyskytující se především u dětské populace, zmapovat jejich prevalenci v rámci společnosti a seznámit s nimi širokou veřejnost.

Oblast sociální deviace

- Využívat kvalifikovaně všech dostupných prostředků kontroly sociální deviace u dětí, a to jak v oblasti preventivních strategií (primární, sekundární, terciární prevence), tak v nezbytných případech i jako prostředek ultima ratio opatření represivních.
- Věnovat zvýšenou pozornost včasné diagnostice sociálně deviantních projevů chování u dětí a následné kvalifikované intervenci realizované za využití široké sítě edukativních zařízení určených pro ohroženou mládež.
- V případě intervence u rizikového dítěte nepracovat s dítětem izolovaně bez zapojení rodiny a širšího sociálního okolí dítěte. Využít všech možností pozitivního působení na dítě, např. pozitivních vrstevnických vztahů, školního prostředí, širší rodiny apod. Naopak eliminovat vliv negativně působících faktorů, např. kriminálně závadové party, týrajících, zanedbávajících či zneužívajících rodičů.
- Vytvářet mechanismy pro rodiny s výskytem rizikového chování na straně rodičů, formující společensky žádoucí vzory chování, které budou moci děti přebírat jako své behaviorální modely.
- Základním předpokladem efektivního zacházení s delikventním dítětem je individualizovaný přístup zohledňující osobnost dítěte, jeho potřeby, zájmy a související rizika.

Penitenciární péče

- Efektivně propojit všechny fáze kontinuální sociální péče od okamžiku konfliktu jedince se zákonem s úzkou provázaností především penitenciárního a postpenitenciárního působení v zájmu zajištění bezproblémové reintegrace jedince do společnosti po ukončení institucionální péče.

- Snižovat počet dětí umístovaných v institucionální péči. Preferovat výchovu v rodinách v těch případech, v nichž je tato možnost reálná. Eliminovat nařizování ústavní výchovy z ekonomických důvodů rodiny a nařizovat ji opravdu jen v odůvodněných případech.
- Zabezpečit oddělený výkon ústavní a ochranné výchovy. Brát v potaz důvody, pro které je daný institut ukládán (nařizován), za využití diferencovaného přístupu ve vztahu ke klientele zařízení na základě vypracovaného kvalifikovaného diagnostikování.
- Vybudovat dostatečné kapacity (včetně erudovaného personálu) - specializovaná zařízení, oddělení pro zacházení se specifickými skupinami dětských delikventů – psychiatrické diagnózy, cizinci...
- Plošně rozšířit na území České republiky „Systém včasné intervence“ založený na meziresortní efektivní spolupráci, koordinovaném, včasném předávání informací v oblasti sociální práce s ohroženou mládeží. Obligatorní napojení všech obcí a kompetentních subjektů.
- Po dobu pobytu dítěte v institucionální péči intenzivně pracovat s rodinou s cílem urovnání narušených vztahů, odstranění problémů na základě kterých bylo dítě z rodiny odebráno – sanace rodiny. Zbytečně neprodlužovat pobyt dítěte v zařízení nad dobu nezbytně nutnou.

Odborné zacházení

- Zajistit včasnou etopedickou diagnostiku s následnou aplikací diferencovaných, specializovaných postupů realizovaných na základě kvalifikované diagnózy jednotlivých případů.
- Posilovat preventivní strategie realizované v oblasti sociálních deviací u dětí s respektováním multidisciplinarity daného problému.
- Důsledně využívat a aplikovat v praxi možnosti řešení delikvence dětí nastavené právními předpisy ať již po linii občanského práva, či práva trestního. Průběžně vyhodnocovat efektivitu přijatých opatření.

- Posilovat po personální stránce služby odborného zacházení s delikventní mládeží – navýšení počtu personálu, finanční ohodnocení, podpora dalšího vzdělávání, profesního růstu.

Školní prostředí

- Na základním stupni školské vzdělávací soustavy obligatorně zavést pozici metodika prevence, školního speciálního pedagoga, výchovného poradce, školního psychologa, kdy tuto pozici nebudou vykonávat pedagogové vedle svého pedagogického úvazku, ale stane se hlavní pracovní náplní kvalifikovaného odborníka. Taktéž tyto pozice zavést na sekundárním stupni školské vzdělávací soustavy, především v zařízeních, v nichž se častěji kumulují problémoví jedinci.
- Posilovat postgraduální studium pedagogů zaměřené na problematiku prevence sociálních deviací.
- Posílit postgraduální studium metodiků prevence, speciálních pedagogů, výchovných poradců ve školách zaměřené na získání ucelených poznatků k problematice delikvence mládeže – etiologie, fenomenologie, možnosti zacházení.
- Implementovat ve větším rozsahu než je doposud do školních vzdělávacích programů problematiku sociálních deviací a trestněprávní odpovědnosti, a to již od prvního stupně základní školy, přiměřeně věku žáků. Ve specifických oblastech využívat externích spolupracovníků, odborníků na danou problematiku.
- Posilovat spolupráci školních metodiků prevence s externími subjekty participujícími na realizaci preventivních projektů adresovaných mládeži.
- Obligatorní zapojení školských zařízení do „Systému včasné intervence“ tam, kde je zřízen.

Speciálně pedagogický výzkum

- Specifikovat prevalenci rizikových faktorů kriminality mládeže – v rodině, ve školním prostředí, v rámci vrstevnických skupin apod.

- Realizovat výzkumné šetření zaměřené na výskyt recidivy delikventního jednání mezi mládeží za využití přístupů k neoficiálním evidenčním systémům jako je rejstřík trestů či spisová dokumentace dalších kompetentních orgánů.
- Na základě realizace výzkumů do oblasti latentní kriminality a interpretace jejich výsledků by bylo možné prosadit zavedení rejstříku přestupkového řízení, které může výrazně přispět k eliminaci recidivního jednání v oblasti kriminality, zvláště pak u mladých pachatelů.
- Další výzkumné šetření by bylo možné realizovat v oblasti vzdělávání a prevence kriminality ve školách a dalších výchovně vzdělávacích institucích.
- Průběžně vyhodnocovat efektivitu preventivních programů realizovaných v oblasti sociální deviace mládeže.
- Analyzovat potřeby jednotlivých regionů ve vztahu ke kriminalitě mládeže za účasti jednotlivých obcí s cílem adresného preventivního působení ze strany státních subjektů, ale i dalších, jako jsou např. nestátní neziskové organizace, občanská sdružení, charitativní instituce apod.
- Účastnit se mezinárodních výzkumných aktivit zaměřených na oblast delikvence mládeže. Neomezovat se pouze na nerelevantní srovnávání oficiálních kriminálních statistik bez hlubší analýzy a diferenciací problému.

ZÁVĚR

Deviantní chování mládeže je v podmínkách České republiky často diskutovaným speciálně pedagogickým problémem. Jedná se o fenomén, který je mnohdy též silně medializován sdělovacími prostředky, jež věnují zvýšenou pozornost delikventnímu jednání mládeže především, pokud nabývá závažných forem. Právě kauzy prezentované médií často s chybným doprovodným komentářem redaktorů vzbuzují u široké veřejnosti nejrůznější obavy. Ve společnosti tak vyvstávají otázky dotýkající se možností eliminace tohoto sociálně nežádoucího jevu.

Problematiku deviantního chování mládeže včetně kriminality řeší odborná veřejnost již řadu let. Doposud se však nedaří delikventní činnost páchanou pachateli z řad mládeže uspokojivě ovlivňovat žádoucím směrem, příp. eliminovat. Odborníci řeší otázky dotýkající se možností zacházení s dětmi, u nichž byly určité projevy deviantního chování identifikovány. Vytvářet však a následně v praxi aplikovat účinné nástroje kontroly sociálních deviací není možné bez důkladné analýzy jejich příčin a podmínek.

V této disertační práci byly základní etiologické faktory, jež bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince, popsány a následně v rámci empirického šetření byla ověřena četnost jejich výskytu u dětí (respondentů) zatížených jistými projevy rizikového chování.

Ukazuje se, že klienti OSPOD, u nichž bylo detekováno rizikové chování, nepocházejí ve větší míře, jak bývá někdy v obecné rovině uváděno, z neúplných rodin. Řada klientů OSPOD, kteří již mají za sebou tzv. kriminální minulost, pochází z úplných rodin. Vyrůstají tedy s biologickým otcem i matkou. Do péče OSPOD se pak děti (dle našeho šetření) dostávají často z důvodu páčání trestné činnosti, a to nejčastěji kolem 15.-17. roku věku.

V souvislosti s řešením kriminality mládeže bývá též poukazováno na neochotu rodičů spolupracovat s kompetentními orgány v zájmu efektivního řešení problémové situace jejich dítěte. V rámci výzkumného šetření se ukazuje, že neochota spolupráce se více vyskytuje u rodičů dětí, které jsou již zatíženy recidivní podobou kriminality, než u dětí „prvopachatelů“, případně klientů OSPOD, u kterých trestná činnost zatím evidována nebyla. U dětí s recidivou byly též

zaznamenány kvalifikovanější (závažnější) formy delikventního jednání, především v podobě násilných a drogových deliktů.

Intervence ze strany kompetentních orgánů probíhá ve větší míře po linii výchovných opatření tak, jak předpokládá i náš právní řád. Přísnější opatření jsou realizována častěji u dětí problémovějších, v našem případě u dětí s evidovanou recidivou. Zarážejícím zjištěním byl však fakt, že u 34% respondentů s evidovanou kriminalitou žádné výchovné opatření nebylo realizováno a přistoupilo se tudíž k přísnější podobě intervence, a to k opatření ochrannému či trestnímu. Tato skutečnost může však naznačovat vyšší závažnost páchaných provinění z řad mládeže.

Analýza oblastí trávení volného času, která bývá často dáována do souvislosti s delikventním jednáním dítěte, ukázala, že cca 43,9% respondentů nemá žádné zájmy. Volný čas tedy netráví pozitivní, aktivní formou. U ostatních respondentů převládaly aktivity typu sport, počítač či trávení volného času venku s vrstevníky, kdy lze tuto variantu bez bližší diferenciacce obtížně vyhodnotit v pozitivním či negativním slova smyslu.

Právní nihilismus čili nízká úroveň právního vědomí dnešní mladé generace se v realizovaném výzkumném šetření nepotvrdila. Děti z českých škol, ale i omezený vzorek respondentů z výchovných ústavů, prokázaly poměrně slušnou úroveň znalostí v oblasti trestněprávní problematiky. Ukazuje se, že základním zdrojem informací k dané problematice se stává škola společně s rodiči respondentů. Internet a další masmédiá nesehrávají u českých dětí v tomto ohledu zásadnější roli. Na druhou stranu byla dotazníkovým šetřením potvrzena poměrně vysoká latence kriminality mládeže, kdy u 30 % respondentů byla detekována jejich protispolečenská činnost a více jak polovina z nich uvedla, že na jejich skutky nebylo ze strany kompetentních orgánů nijak reagováno. Jednoduše řečeno, že se na to nepřišlo a kriminalita tak zůstala ve sféře latence.

Proměna hodnot současné mládeže bývá zdůrazňována v řadě publikací s poukazem na proměnu společnosti jako takové. V prezentovaném výzkumném šetření se ukázala u respondentů z řad české mládeže preference hodnot typu konformita, tradice a moc. Preference moci, posílení ega převažovala spíše u dívek, zatímco u chlapců jde o překročení sebe sama.

Ačkoli se jedná o výsledky pouze jednoho, ve své podstatě omezeného výzkumného šetření, je nutné si uvědomit existenci jistých relevantních vztahů, které se v této souvislosti ukázaly. Tyto je nutné reflektovat při hledání účinnějších, efektivnějších nástrojů eliminace kriminality mládeže včetně její recidivní podoby. Zásadním problémem, na který jsme však v rámci realizace empirického šetření narazili, byla omezená možnost získání relevantních poznatků ze spisové dokumentace kompetentních orgánů. V souvislosti s ochranou osobních údajů dle zákona č. 101/2000Sb. se pro výzkumné pracovníky jakákoli výzkumná aktivita výrazně komplikuje a redukuje se výzkumné pole.

Na základě výše uvedeného se ukazuje, že ve sféře etiologie, tedy rizikových faktorů kriminality mládeže, k jisté proměně dochází. Na tyto změny je nutné pružně reagovat též v rámci odborného zacházení s rizikovou mládeží. Úkolem odborné veřejnosti je tak především hledání efektivních pedagogických strategií zaměřených na účinnou eliminaci těchto rizikových faktorů, což vyžaduje celou škálu podpůrných mechanismů a opatření. Bez možnosti získávání relevantních údajů z dané oblasti se však jakékoli snahy budou mít účinkem.

RESUMÉ

Cílem disertační práce byla analýza rizikových faktorů kriminality mládeže a možností jejich eliminace v rámci společnosti. V empirické části práce dále pak analýza četnosti výskytu těchto rizikových faktorů u ohrožených jedinců.

Disertační práce je členěna mimo úvod a závěr do pěti na sebe navazujících kapitol. První čtyři kapitoly teoretického charakteru jsou zpracovány monografickou procedurou.

První kapitola se dotýká vymezení základních pojmů, jež bývají v souvislosti s vysvětlením a popisem kriminality mládeže jakožto deviantního chování užívány. Je poukazováno na nejednotnost v jejich užívání související mimo jiné s multidisciplinaritou daného problému.

Druhá kapitola se věnuje kriminalitě mládeže jakožto společenskému fenoménu. Je poukazováno na vymezení tohoto sociálně deviantního jevu v kontextu etopedie. Dále je uvedena aktuální fenomenologie (struktura) popisovaného jevu v České republice s poukazem na rizika spjatá s recidivní podobou kriminálního jednání mládeže.

Následující třetí kapitola se zabývá jednotlivými etiologickými činiteli, jež bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince. Tedy příčinami a podmínkami tohoto negativního jevu. Podrobněji je popsána problematika psychosociálního vývoje jedince, negativní vlivy rodinného prostředí, rizikové faktory působící v rámci školního prostředí či vrstevnické skupiny. V neposlední řadě je uveden též vliv médií.

Čtvrtá kapitola navazuje na předchozí ve směru uvedení koncepce zacházení s delikventními dětmi v České republice s cílem předcházení jejich recidivě. Je řešena možnost reakce společnosti na protispolečenskou činnost jejich nejmladších členů po linii práva občanského, ale též práva trestního. Nastíněny jsou jisté možnosti na poli prevence.

Empirické šetření je obsahem páté kapitoly. Cílem empirické části disertační práce bylo ověření četnosti výskytu rizikových faktorů kriminality mládeže, tak jak byly popsány v teoretické části práce, u jedinců evidovaných orgány OSPOD pro poruchy chování. Za tímto cílem byla realizována analýza spisové dokumentace, která byla vyhodnocena za pomoci statistické procedury. Druhé části empirického – dotazníkového šetření se mimo dětí evidovaných OSPOD a aktuálně umístěných v některém ze školských zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, účastnila i část dětí vyrůstajících v „běžných“ rodinách, bez evidence jejich rizikového chování. Cílem dotazníkového šetření bylo zjištění úrovně právního vědomí mládeže v oblasti trestněprávní odpovědnosti a měření hodnotové orientace.

Část dotazníkového šetření se též podařilo zrealizovat v Polsku a na Slovensku.

Závěrečná pátá kapitola obsahuje též návrhy a doporučení na poli výchovného působení vůči rizikové mládeži. Jedná se o obecná doporučení, doporučení v oblasti sociální deviace, penitenciární péče či odborného zacházení. V neposlední řadě jde též návrhy pro oblast školního prostředí či realizaci speciálně pedagogického výzkumu ve směru rozvoje etopedie především v oblasti zacházení s dětmi s velmi problematickým chováním.

SUMMARY

The objective of the dissertation was the analysis of risk factors of youth crime and the possibilities for the elimination thereof within society. The empirical part of the paper then focused on the analysis of the frequency of the occurrence of the respective risk factors among vulnerable individuals.

Apart from the introduction and conclusion, the dissertation is divided into five interconnected chapters. The first four chapters of theoretical nature are processed using a monographic procedure.

The first chapter deals with the definition of basic terminology, which is commonly used in association with the explanation and description of youth crime as deviant behaviour. The inconsistencies in its use related to, among others, the multiple disciplines of the given problem are pointed out.

The second chapter is devoted to youth crime as a social phenomenon. The focus is on the definition of this socially deviant phenomenon in the context of etopaedia. Furthermore, the current phenomenology (structure) of the described phenomena in the Czech Republic is presented with reference to the risks associated with recidivous form of criminal behaviour of youth.

The following third chapter deals with individual etiological factors, which are commonly thought to be related to the development of a young individual's path towards a life of crime. Thus the causes and conditions of this negative phenomenon. The issues of the psychosocial development of an individual, the negative impacts of the family environment, risk factors within the school environment or peer group. Last but not least, the influence of the media is also mentioned.

The fourth chapter builds on the previous one and presents a concept of dealing with delinquent children in the Czech Republic with the objective of preventing their recurrence. The possibilities of society's reaction to the antisocial activities carried out by its youngest members are focused along the line of both civil and criminal law. Certain possibilities are suggested in the scope of prevention as well.

The fifth chapter comprises the empirical survey. The objective of the empirical part of the dissertation was to verify the frequency of the occurrence of risk factors in youth crime, as described in the theoretical part of the paper, among individuals with records for behavioural disorders with the socio-legal child protection authorities. Therefore, an analysis was conducted of case files, which were evaluated using statistical procedures. The second part of the empirical – questionnaire survey focused on children with records with the socio-legal children protection authorities and those currently placed in one of the school facilities for institutional and protective care, as well as children growing up in “normal” families without any signs of risk behaviour. The objective of the questionnaire survey was to determine the level of legal awareness of youth in criminal liability and to measure value orientation.

A part of the questionnaire survey was also successfully carried out in Poland and Slovakia.

The final fifth chapter also includes proposals and recommendations in terms of educational effects on youth at risk. This includes general recommendations, recommendations in the field of social deviancy, penitentiary care or professional treatment. Lastly, proposals are also made for the school environment or realization of special educational research directed at the development of etopaedia, mainly within the scope of dealing with children with very problematic behaviour.

LITERATURA

Knihy a jiná samostatná díla

ANTIER, Edwige, *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.

Autorský kolektiv. Meritum. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 2. ISBN 978-80-7357-498-5.

BARTOŇOVÁ, Miroslava, Marie VÍTKOVÁ a kol. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami II*. Brno: Masarykova univerzita. 2008. ISBN 978-80-210-4736-5.

BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita. 2009. ISBN 978-80-210-5103-4.

BARTOŇOVÁ, Miroslava, Marie VÍTKOVÁ a kol. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami III*. Brno: Masarykova univerzita. 2009. ISBN 978-80-210-5032-7.

BARTOŇOVÁ, Miroslava, Marie VÍTKOVÁ a kol. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami V*. Brno: Masarykova univerzita. 2011. ISBN 978-80-210-5709-8.

BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: Fortuna, 1996. s.106. ISBN 80-7168-304-3.

ČÁP, David, KOUTNÁ, Petra, KREJČOVÁ Lenka, MERTIN, Václav, SLUŠNÁ, Kateřina, ŠTĚTOVSKÁ, Iva. *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 101. ISBN 978-80-7357-498-5.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava et al. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 108-109. ISBN 978-80-7380-138-0.

DÜNKEL, Frieder a kol. *Jeunes Delinquants et jeunes en danger en milieu ouvert*. Toulouse: Editions éres, 1994. ISBN 2-86586-279-8.

ENGEL, S.W. *Zur Metamorphoe des Verbrechers*. Stuttgart: F. Enke Verlag, 1973.

FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 190. ISBN 978-80-89447-01-5.

FRIEDMANN, Zdeněk a kol. *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich uplatnění na trhu práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5602-2.

- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 149-151. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství*. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 119-122. ISBN 978-80-7400-061-4.
- HUDEČEK, Jaroslav. *Hodnotové orientace v motivační sféře osobnosti*. Rozpravy Československé Akademie věd. Praha: Academia, 1986, s. 44. ISSN 0069-2298.
- HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-450-6.
- INICARDI, James A. *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 720. ISBN 80-85605-30-9
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 183. ISBN 80-7178-535-0.
- JEDLIČKA, Richard. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál, 2011, s. 36. ISBN 978-80-7367-788-6.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Vzdělávání v postmoderní době*. In *Hodnoty a vzdělání*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997, s. 72-83. ISBN 80-86039-18-8.
- KALLERHALS, J. a kol. *Marriages au quotidien: Inégalités sociales, tensions culturelles et organisation familiale*. Éd. Pierre-Marcel Favre. Lausanne, 1982.
- KONRÁD, Zdeněk, NĚMEC, Miroslav, NOVOTNÝ, František. *Vybrané otázky teorie a praxe výslechu*. Praha: PA ČR, 2008, s. 61-72. ISBN 978-80-7251-294-2.
- KUĆ, Malgorzata. *Kryminologia*. Warszawa: C. H. Beck, 2010, s. 100-118. ISBN 978-83-255-1148-7.
- KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005, s. 45. ISBN 80-7178-945-3.
- LANGMEIER, Josef, a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. Aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, s. 26. ISBN 80-247-1284-9.
- MACEK, Petr. *Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999, s. 23. ISBN 80-7178-348-0.
- MAREŠOVÁ, Alena et al. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: IKSP, 2011, s. 12-13. ISBN 978-80-7338-119-6.
- MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. Praha: IKSP, 1997, s. 101-102. ISBN 80-86008-34-7.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 93-95. ISBN 978-80-247-2310-5.

- MASÁKOVÁ, Václava. *Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: Rodiče, děti a jejich problémy.* Sdružení Linka bezpečí. 2011, s. 28. ISBN 978-80-904920-1-1.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Práce s rizikovou mládeží.* Praha: Portál, 1996, s. 19. ISBN 80-7178-064-2.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: situace, východiska, programy.* Praha: Portál, 1998, s. 93-101. ISBN 80-7178-226-2.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.* Praha: Portál, 2010 s. 12. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MICHALOVÁ, Zdena. *Sonda do problematiky specifických poruch chování.* Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2007, s. 11. ISBN 80-7311-075-X.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie.* Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 1-13. ISBN 8021025115.
- MÜHLPACHR, Pavel a kol. *Sociální práce jako životní pomoc.* Brno: MSD, spol. s r.o., 2006. ISBN 80-86633-62-4.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Vývoj ústavní péče.* Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-210-2512-3.
- MURRAY, J. P. *Children and television violence.* The Kansas Journal of Law and Public Policy. Spring, 1995.
- NEDOPIL, Norbert. *Forensische Psychiatrie, 2. Auflage,* Stuttgart, New York: Tyjeme Verlag, 2000, s. 26.
- NETÍK, Karel, VEČERKA, Kazimír, NEUMANN, J. *Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti. (K problematice deviantní životní cesty).* Praha: VÚK, 1987.
- NIKL, Jaroslav. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci.* Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 18. ISBN 80-7251-033-9.
- NOVOTNÁ Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání,* 2007, s. 132-134. ISBN 978-80-86131-72-6.
- NOVOTNÝ, Oto, Josef ZAPLETAL a kol. *Kriminologie. 3. vyd.* Praha: ASPI- Wolters Kluwer, 2008 s. 20-22. ISBN 978-80-7353-376-8.
- ONDICOVÁ, Magdaléna a Samuel UHRIN. *Prevencia kriminality.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-405-3.
- ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Josef, LUBELCOVÁ, Gabriela, VLČKOVÁ, Mária. *Sociálna patológia.* Bratislava: VEDA, 2000, s. 9. ISBN 80-244-0616-3.

- OPAŘILOVÁ, Dagmar, Marie VÍTKOVÁ a kol. *Speciálně pedagogická podpora dětí a mládeže se speciálními vzdělávacími potřebami mimo školu*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5693-0.
- PETRÁČKOVÁ, Věra. A Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995, s. 650. ISBN 80-200-0497-1.
- PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007. ISBN 978-80-7372-291-3.
- POKORNÁ, Věra. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál, 2010, s. 131. ISBN 978-80-7367-817-3.
- PRÁŠKO, Ján a kol. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-558-5.
- PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 126. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. akt. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 156. ISBN 978-80-7380-124-3.
- SAK, Petr. *Proměny české mládeže. Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2000, s. 203. ISBN 80-7229-042-8.
- SAMENOW, S.E. *Inside the criminal mind*. New York, Times Books, 1984.
- SEKERA, Julius a kol. *Komunitný systém vo výchovných zariadeniach pre adolescentov III. Rodičia, kurátori a diagnostické ústavy ako účastníci resocializácie adolescentov. Spisy Pedagogické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava, 2008, s. 56. ISBN 978-80-7368-536-2.
- SIEGEL, Larry a Joseph SENNA. *Juvenile Delinquency: Theory, Practice and Law*. St. Paul: West, 1988. ISBN 0-314-63180-1.
- SKALOVÁ, Jarmila a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983, s. 91.
- SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 20. ISBN 978-80-247-2907-7
- SUCHÝ, Oldřich. *Recidiva. Komparativní studie*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1971 s. 211 a násl.
- SCHWARTZ, Shalom. *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. Chapter 7*. Website: www.Europeansocialsurvey.org.
- SZCZESCNY, W.W: *Zarys resocializacji z elementami patologii spolesznej i profilaktyki*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak“, 2003, s. 118. ISBN 83-89501-07-4.

ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání*, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 901-902. ISBN 978-80-7179-375-5.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, VEČERKA, Kazimír. *Šikanování mezi mladistvými – výskyt a formy v prostředí internetu*. Praha: IKSP, 1992.

ŠTÍPEK, Petr. *Dítě na zabití*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-981-1.

TRAIN, Alan. *Children Behaving Badly. Could My Child Have a Disorder?* London: Souvenir Press Ltd., 2000.

VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 407. ISBN 978-80-7400-429-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 274 a násl. ISBN 80-7178-214-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 35 a násl. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, Marie, KLÉGROVÁ Jarmila. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Karolium, 2008, s. 465. ISBN 978-80-246-1538-7.

VÁLKOVÁ, Helena a Frieder DUNKEL, *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: LEGES, 1992, s. 96. ISBN 80-85638-00-2.

VASS, A. A. *Alternatives to Prison*. Londýn: Sage Publications Ltd., 990.

VÁVRA, Martin. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwartze*. Praha: CESES FSV UK, 2007, s. 15-17. ISSN 1801-1519.

VEČERKA, Kazimír a Jakub HOLAS. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: IKSP, 2004. ISBN 80-7338-033-1.

VEČERKA, Kazimír a kol. *Ohrožená mládež mezi prevencí a represí*. Praha: IKSP, 2011. ISBN 978-80-7338-118-9.

VÍTKOVÁ, Marie a kol. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.

ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie: Díl II. Zvláštní část (čtvrté nezměněné vydání)*. Praha: PA ČR, 2002, s. 27. ISBN 80-7251-095-9.

ZEMAN, Petr a kol. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: IKSP, 2009. ISBN 978-80-7338-081-6.

ZEZULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 110-116. ISBN 80-210-1643-4.

ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 11. ISBN 80-86473-08-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana, MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Armex Publishing, 2004, s. 52-54. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 88-89. ISBN 978-80-7380-312-4.

ZOUBKOVÁ, Ivana, FIRSTOVÁ, Jana a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 18-24. ISBN 978-80-7251-395-6.

Periodika a články

BENDL, S. Vliv výchovy v rodině na kázeň žáků ve škole. *Pedagogická orientace*, 3, 2004, s. 2-20. ISSN 1211-4669

FIRSTOVÁ, Jana, KOVAŘÍK Zdeněk. Hodnotové orientace mládeže v kontextu kriminologického výzkumu. In: *Bezpečnostní teorie a praxe, zvláštní číslo, díl 2*, 2012, s. 277 a násl. ISBN 978-80-7251-390-1.

FIRSTOVÁ, Jana. Zabezpečovací detence pro ochranu společnosti. *České vězeňství*. 2008, č. 2, s. 23-27. ISSN 1213-9297.

FIRSTOVÁ, Jana. Máme v České republice dostatečné prostředky pro zacházení s delikventními dětmi? In: *Bezpečnostní teorie a praxe, zvláštní číslo, díl II*. Praha, 2011, s. 333-342. ISBN 978-80-7251-365-9.

HULMÁKOVÁ, Jana. Nad slovenským trestním právem mládeže. *Trestněprávní revue*. 2007, č. 4, s. 93-101. ISSN 1213-5313.

HULMÁKOVÁ, Jana. Delikventní mládež ve významných mezinárodních dokumentech. *Trestněprávní revue*. 2009, č. 12, s. 365-371. ISSN 1213-5313.

KRÁL, Vladimír. K institutu zabezpečovací detence v návrhu nového trestního zákona. *Trestněprávní revue* 2004, č. 12. ISSN 1213-5313.

KREJČÍŘIKOVÁ, Kateřina. Hranice trestní odpovědnosti mladistvých ve vybraných evropských zemích. *Státní zastupitelství*. 2008, č. 5, s. 36-44. ISSN 1214-3758.

MAREŠOVÁ, Alena. K diskuzi o snížení věkové hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých. *Trestní právo*. 1997, roč. 2, č. 1, s. 12-17. ISSN 1211-2860.

OSMANČÍK, Otakar. K některým kriminologickým a hmotněprávním aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Bulletin advokacie*. 2004, č. 1, s. 27-35. ISSN 1210-6348.

OSMANČÍK, Otakar. Trestní soudnictví nad mládeží v USA a naše rekonstrukce. *Právní praxe*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 131. ISSN 1211-0825.

ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S.H.Schwartz. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol. 42, No.1, s. 107.

SOTOLÁŘ, Alexander a Helena VÁLKOVÁ. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých. *Trestněprávní revue*. 2005, č. 2, s. 29-34. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. 2005, č. 9, s. 229-237. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci. *Trestněprávní revue*. 2005, č. 11, s. 304-306. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. 2006, č. 7, s. 189-199. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. 2006, č. 12, s. 373-378. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. 2007, č. 12, s. 341-352. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, Alexander. Napomenutí mladistvého jako specifické opatření v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. 2009, č. 9, s. 249-253. ISSN 1213-5313.

VÁLKOVÁ, Helena. Trestní postih mladistvých v ČR ve srovnání s mezinárodními trendy. *Právní rozhledy*. 1995, č. 12, s. 477-481. ISSN 1210-6410.

Právní předpisy

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálněprávní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče, v platném znění

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění.

Internetové zdroje

PLÍVOVÁ, Viktorie. *Kojenecké ústavy pro děti mladší tří let by měly skončit do konce roku 2013. Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 25.srpna 2011.* In: Mpsv.cz[online].2011 [cit.2013-11-03]. Dostupné z:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11310/ruseniustavu.pdf>

Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy 2011. [online]. [cit.1.3.2013]. Dostupné z: <http://www.dum-brno.cz/data/9632.pdf>

KOHOUTEK, Rudolf. *Zájmy, potřeby a hodnotové orientace člověka.* [online]. [cit.1.3.2013]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/zajmy-a-hodnotove-orientace-cloveka>

Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny. Poznatky ze systematických návštěv veřejného ochránce práv[online].[cit.27.2.2013].Dostupné: <http://www.vzd.cz/sites/default/files/StandardyPeceOohrozeneDeti.pdf>

MV ČR Odbor prevence kriminality. *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. Dostupné: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/vlada/2004_1/vyhodnoceni.html

Stati ve sbornících či monotematických knihách sborníkového typu

Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004. Praha: Ministerstvo vnitra-odbor prevence kriminality. ISBN 978-80-254-0259-7.

AGENTURA PYLON. *Zákon o trestné činnosti a narušování veřejného pořádku (zákon Velké Británie z roku 1998).* Praha: IKSP, 2007, s. 40-42. ISBN 978-80-7338-060-1.

DOLEJŠOVÁ, Leona, PELCÁK, Stanislav. *Televize jako součást volného času.* In: *Socialita 2000. Mládež a volný čas. Sborník příspěvků z mezinárodní konference.* Gaudeamus. Hradec Králové: 2001, s. 80. ISBN 80-7041-760-9.

FIRSTOVÁ, Jana. *Systém včasné intervence – efektivní nástroj v prevenci sociálně patologických jevů mládeže.* In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 22. apríla 2010. „Prevencia kriminality-výzva spoločnosti“.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2010, s. 7-16. ISBN 978-80-8054-508-6.

KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 16. ISBN 978-80-904920-1-1.

Kolektiv autorů. *Rodiče, děti a jejich problémy. Sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 16. ISBN 978-80-904920-1-1.

Kriminalita mládeže. Studie o mladistvých delikventech. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře. Praha: 1968, s. 95.

L'organisation des nations unies et la ptrévention du crime. Nations Unies, New York, 1991

PŘÍLOHOVÁ ČÁST

Seznam příloh:

Příloha č. 1 Podíl dětí a mladistvých na objasněné kriminalitě v ČR

- Graf č. 1 Podíl dětí a mladistvých na celkové (objasněné) kriminalitě 1990-2012
- Graf č. 2 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality v letech 2005-2011- mravnostní děti
- Graf č. 3 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality
- mravnostní mladiství
- Graf č. 4 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality
- násilná děti
- Graf č. 5 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality
- násilná mladiství
- Graf č. 6 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality
- krádeže vloupáním dětí
- Graf č. 7 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality
- krádeže vloupáním mladiství

Příloha č. 2 Kriminalita mládeže v indexech na 10 000 obyvatel dané věkové kategorie

- Graf č. 8 Index kriminality dětí do 15 let na 10 000 obyvatel 1993-2011
- Graf č. 9 Index kriminality mladistvých na 10 000 obyvatel 1993-2011

Příloha č. 3 Kriminalita mládeže dle věkového rozložení v roce 2011

- Graf č. 10 Celková kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 11 Mravnostní kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 12 Násilná kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 13 Loupeže - mládež dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 14 Úmyslné ublížení na zdraví mládeže dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 15 Majetková kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 16 Krádeže prosté – mládež dle věku pachatelů 2011
- Graf č. 17 Krádeže vloupáním – mládež dle věku pachatelů 2011

Příloha č. 4 Počet vydaných rozhodnutí – výchovná opatření dle zákona o rodině

- Graf č. 18 Počet vydaných rozhodnutí obecních úřadů – výchovná opatření dle zákona o rodině
- Graf č. 19 Počet vydaných rozhodnutí civilních soudů – výchovná opatření dle zákona o rodině

Příloha č. 5 Kasuistika

Příloha č. 6 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy

- Graf č. 20 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy
- Graf č. 21 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy dle pohlaví
- Graf č. 22 Počet dětí umístěných v dětských domovech – dle pohlaví 2005-2012
- Graf č. 23 Počet dětí umístěných v dětských domovech se školou – dle pohlaví 2005- 2012

- Graf č. 24 Počet dětí umístěných ve výchovných ústavech – dle pohlaví 2005-2012
Graf č. 25 Počet dětí umístěných v diagnostických ústavech – dle pohlaví 2005-2012

Příloha č. 7 Počet dětí na útěku ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy 2005-2012

- Graf č. 26 Počet dětí na útěku ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy 2005- 2012

Příloha č. 8 Úloha policie v prevenci sociálně patologických jevů u mládeže

Příloha č. 9 Nestátní nezisková organizace Proxima Sociale – příklad dobré praxe

Příloha č. 10 Vybraná opatření uložená dle ZSM dětem do 15 let věku 2004 - 2011

- Graf č. 27 Vybraná opatření uložená dle ZSM dětem do 15 let věku 2004-2011

Příloha č. 11 Přehled výchovných opatření uložených mladistvým dle ZSM 2005 - 2011

- Graf č. 28 Přehled výchovných opatření uložených mladistvým dle ZSM 2005-2011

Příloha č. 12 Vzor dotazníku – Trestní odpovědnost – verze v českém jazyce

Příloha č. 13 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – analýza spisové dokumentace

- Klasifikační strom č. 1 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – sportovní aktivity
Klasifikační strom č. 2 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – umělecké aktivity
Klasifikační strom č. 3 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – vzdělávací aktivity
Klasifikační strom č. 4 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – počítač
Klasifikační strom č. 5 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – trávení volného času venku s vrstevníky
Klasifikační strom č. 6 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – jiné

Příloha č. 14 Výsledky dotazníkového šetření – Slovensko

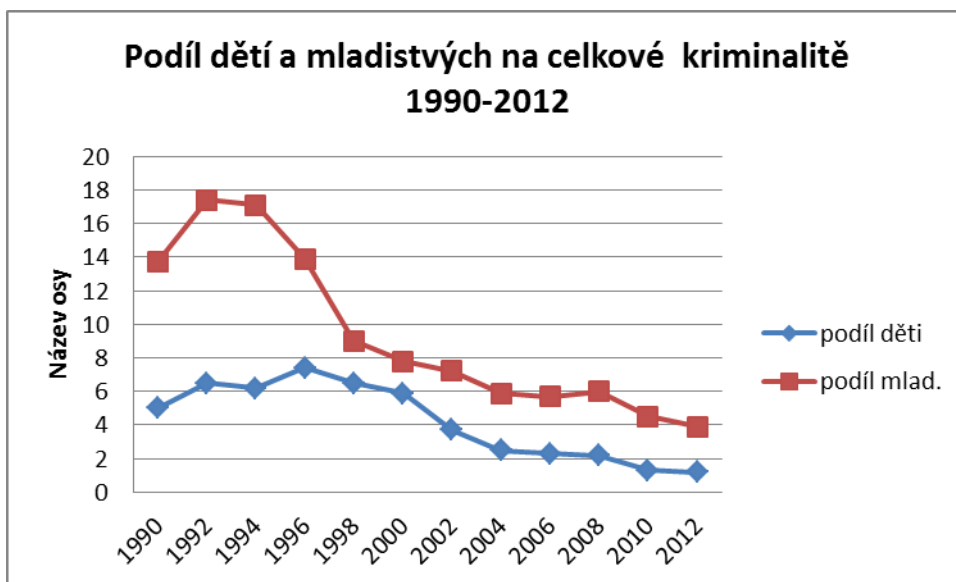
- Graf č. 29 Pohlaví respondentů – dotazník – Slovensko
Graf č. 30 Věk respondentů – dotazník – Slovensko
Graf č. 31 Jaké chování lze označit za trestný čin
Graf č. 32 Od kolika let jsou osoby na Slovensku trestně odpovědné
Graf č. 33 Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je na Slovensku ideální?
Graf č. 34 Pokud někdo spáchá na Slovensku trestný čin ve věku mladším než je stanovena trestní odpovědnost, může být nějak potrestán?
Graf č. 35 Pokud se dozvíte, že Váš kamarád spáchal trestný čin, jak se zachováte?
Graf č. 36 Zabývali jste se někdy problematikou trestné činnosti v některém z předmětů vyučovaných na Vaší škole?
Graf č. 37 Speciální přednáška ve škole ze strany externistů
Graf č. 38 Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?

- Graf č. 39 Spokojenost respondentů s informacemi k TČ získávanými ve škole
 Graf č. 40 Jak řeší škola různé negativní jevy, pokud se ve škole vyskytnou?
 Graf č. 41 Dopustil(a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?

Příloha č. 15 Výsledky dotazníkového šetření – Polsko

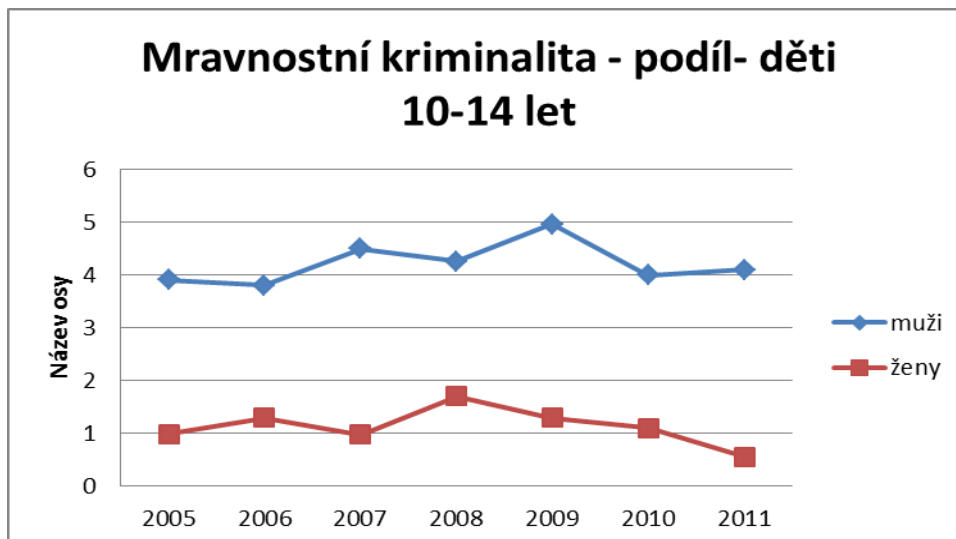
- Graf č. 42 Pohlaví respondentů – dotazník – Polsko
 Graf č. 43 Věk respondentů – dotazník – Polsko
 Graf č. 44 Jaké chování lze označit za trestný čin
 Graf č. 45 Od kolika let jsou osoby v Polsku trestně odpovědné
 Graf č. 46 Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je v Polsku ideální?
 Graf č. 47 Pokud někdo spáchá v Polsku trestný čin ve věku mladším než je stanovena trestní odpovědnost, může být nějak potrestán?
 Graf č. 48 Pokud se dozvíte, že Váš kamarád spáchal trestný čin, jak se zachováte?
 Graf č. 49 Zabývali jste se někdy problematikou trestné činnosti v některém z předmětů vyučovaných na Vaší škole?
 Graf č. 50 Speciální přednáška ve škole ze strany externistů
 Graf č. 51 Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?
 Graf č. 52 Spokojenost respondentů s informacemi k TČ získávanými ve škole
 Graf č. 53 Jak řeší škola různé negativní jevy, pokud se ve škole vyskytnou?
 Graf č. 54 Dopustil(a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?

Příloha č. 1 Podíl dětí a mladistvých na objasněné kriminalitě v ČR

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
podíl dětí	5	6,5	6,2	7,4	6,5	5,9	3,7	2,5	2,3	2,2	1,3	1,2
podíl mlad.	13,7	17,4	17,1	13,9	9	7,8	7,2	5,9	5,7	6	4,5	3,9

Graf č. 1 Podíl dětí a mladistvých na celkové (objasněné) kriminalitě 1990-2012
 Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistiky PP ČR

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
muži	3,9	3,8	4,5	4,26	4,96	4	4,1
ženy	0,99	1,3	0,98	1,7	1,3	1,1	0,56

Graf č. 2 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality – mravnostní kriminalita v letech 2005-2011²⁸⁰

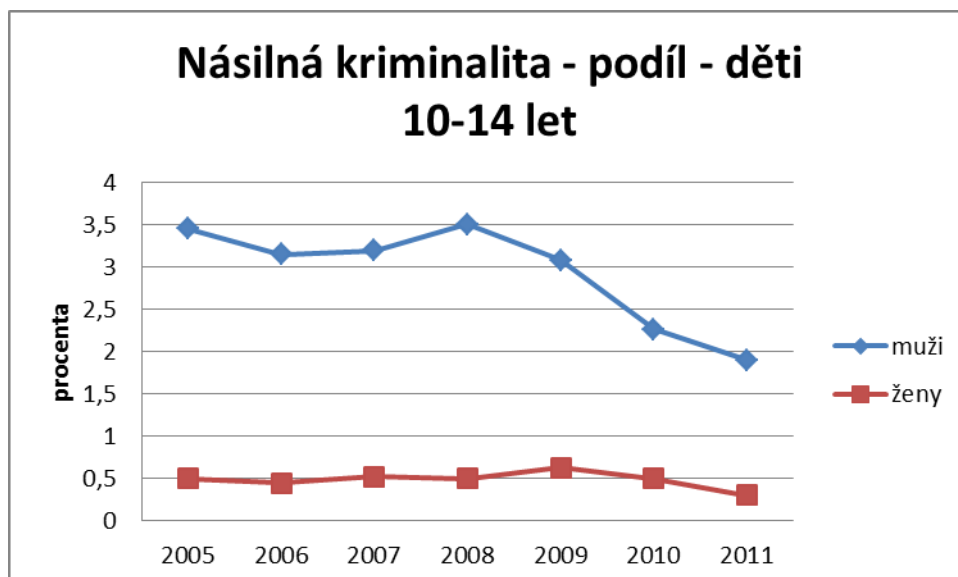

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
muži	10,28	10,4	11,7	10,7	10,8	9,4	10,4
ženy	0,43	0,5	0,98	0,61	1,4	0,5	0,5

Graf č. 3 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality- mravnostní kriminalita

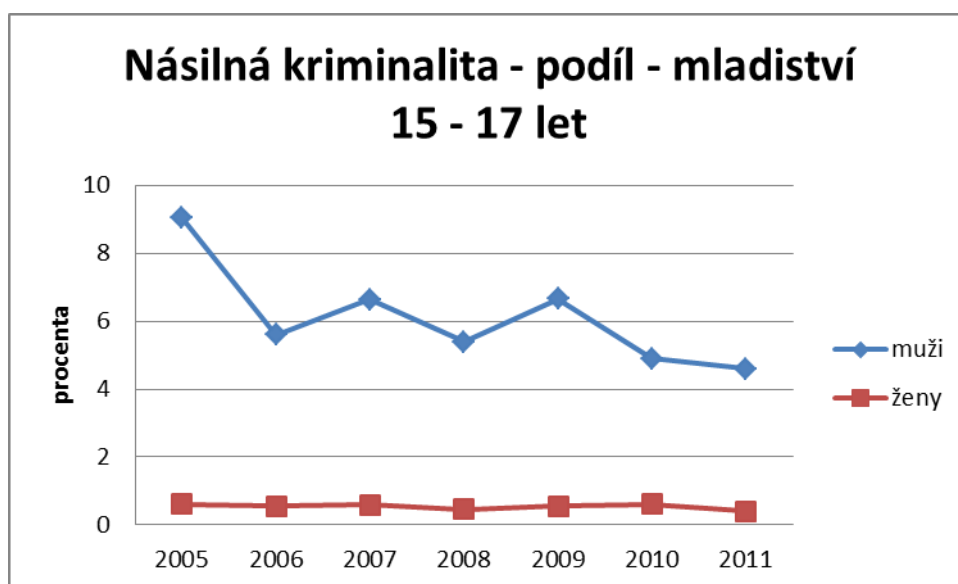
Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

²⁸⁰ data byla zpracována do roku 2011, jelikož v době zpracování nebyla dostupná data z nestandardních výstupů Policejního prezidia za rok 2012

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
muži	3,45	3,15	3,19	3,5	3,08	2,26	1,9
ženy	0,5	0,45	0,52	0,5	0,63	0,5	0,3

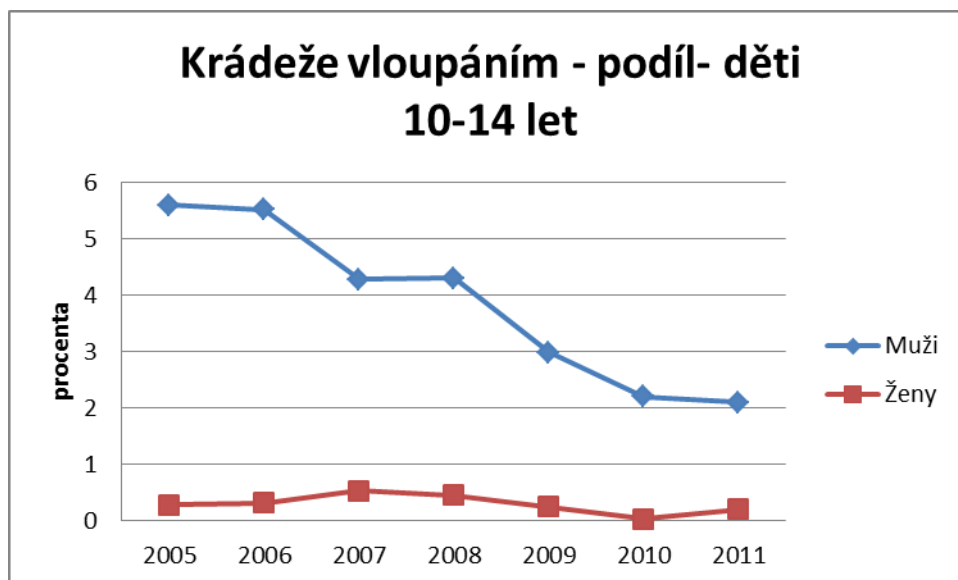
Graf č. 4 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality - násilná kriminalita

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
muži	9,04	5,6	6,65	5,4	6,66	4,9	4,6
ženy	0,6	0,56	0,59	0,46	0,55	0,6	0,4

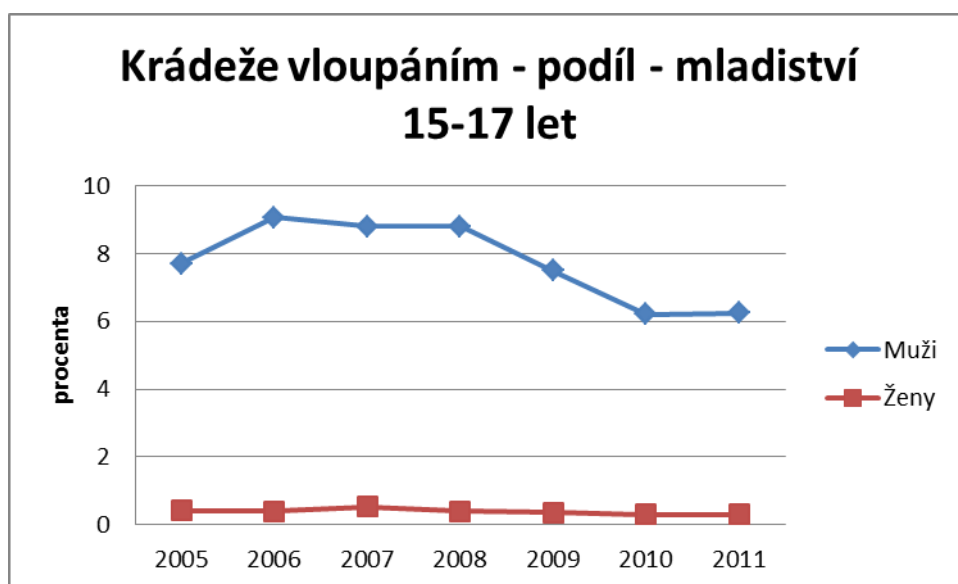
Graf č.5 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality – násilná kriminalita

Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Muži	5,6	5,52	4,28	4,3	2,99	2,2	2,1
Ženy	0,28	0,32	0,53	0,45	0,25	0,03	0,2

Graf č. 6 Podíl dětí do 15 let na vybraných druzích kriminality – krádeže vloupáním

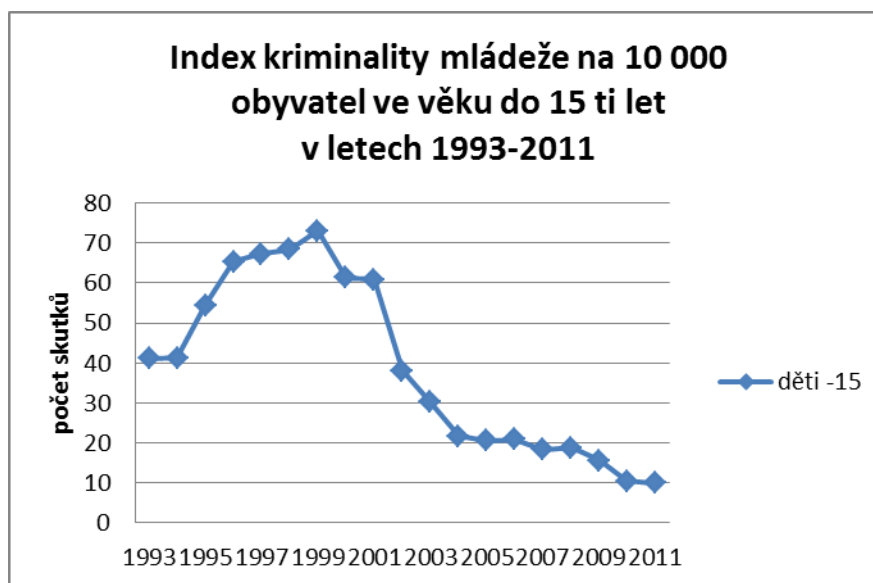

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Muži	7,7	9,06	8,8	8,8	7,5	6,2	6,25
Ženy	0,42	0,4	0,54	0,4	0,37	0,3	0,3

Graf č. 7 Podíl mladistvých na vybraných druzích kriminality- krádeže vloupáním

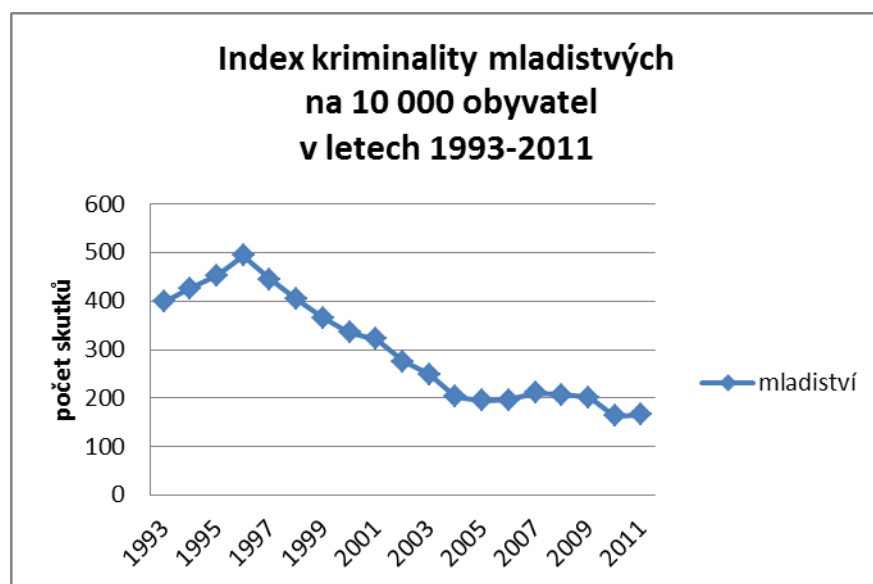
Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

Příloha č. 2 Kriminalita mládeže v indexech na 10 000 obyvatel dané věkové kategorie²⁸¹

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
děti -15	41,2	41,3	54,5	65,4	67,3	68,5	73	61,4	60,8	38	30,2	21,7	20,6	20,9	18,3	18,8	15,6	10,4	10
mladiství	399	427	453	494	445	403,5	366	336	322	276	249	203	195	196	211	206,6	202	163	166

Graf č. 8 Index kriminality dětí do 15 let na 10 000 obyvatel 1993-2011

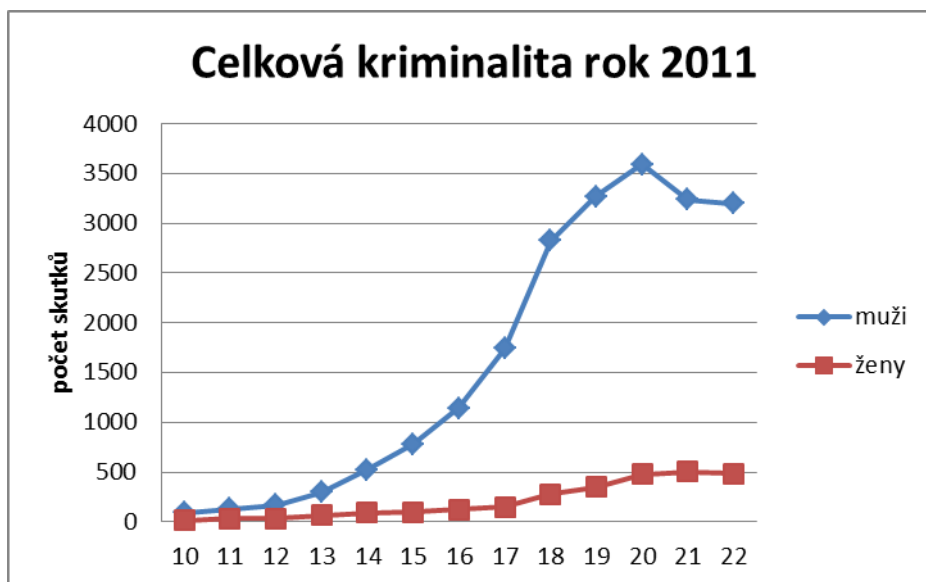

Graf č. 9 Index kriminality mladistvých na 10 000 obyvatel 1993-2011

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistiky PP ČR a ČSÚ

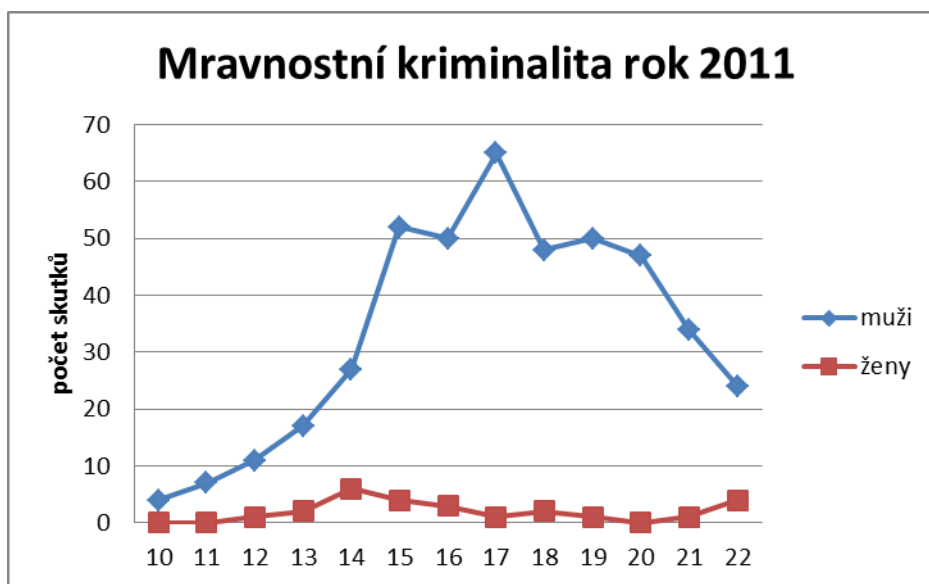
²⁸¹ data byla zpracována do roku 2011, jelikož v době zpracování nebyla dostupná souhrnná data z Českého statistického ústavu za rok 2012

Příloha č. 3 Kriminalita mládeže dle věkového rozložení v roce 2011²⁸²

věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	88	129	170	297	524	782	1145	1744	2825	3272	3594	3237	3198
ženy	16	33	35	64	94	97	124	146	278	348	476	503	487

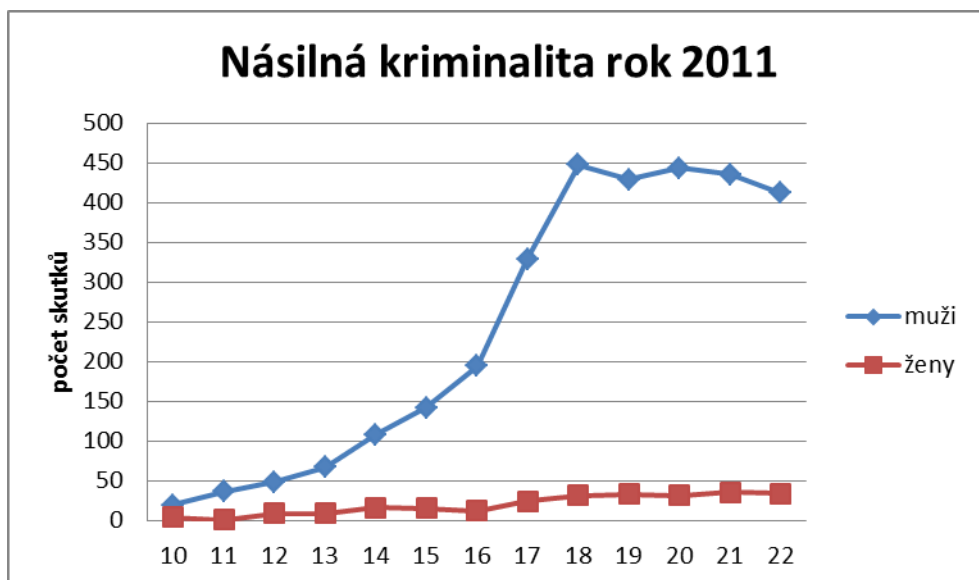
Graf č. 10 Celková kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	4	7	11	17	27	52	50	65	48	50	47	34	24
ženy	0	0	1	2	6	4	3	1	2	1	0	1	4

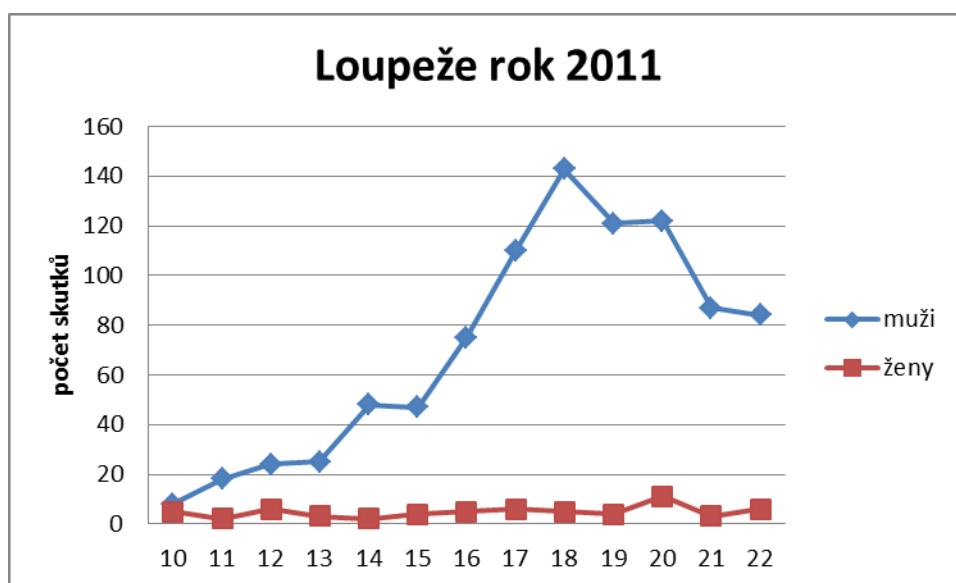
Graf č. 11 Mravnostní kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011

²⁸² data byla zpracována za rok 2011, jelikož v době zpracování nebyla dostupná data z nestandardních výstupů Policejního prezidia za rok 2012

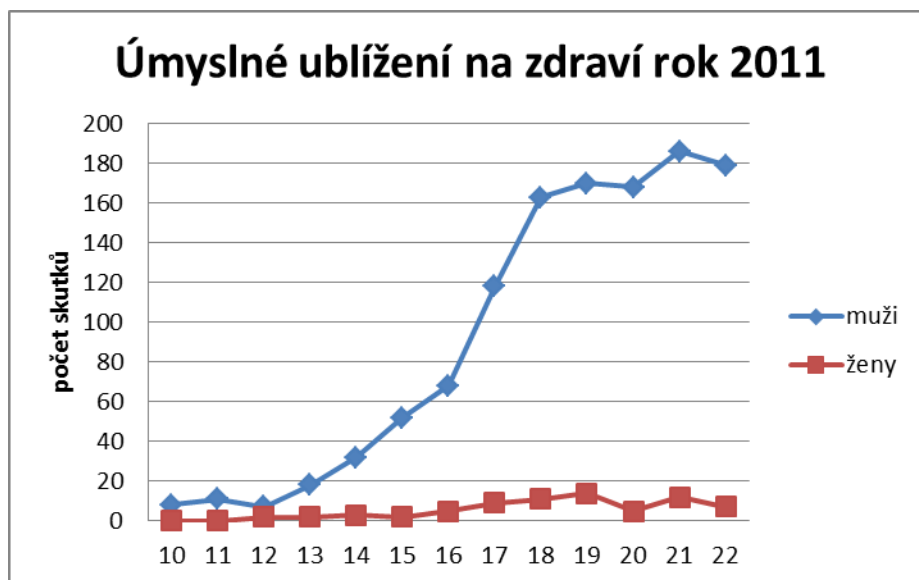
věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	20	37	49	68	109	143	195	330	448	430	444	436	413
ženy	5	2	10	10	17	16	13	25	32	34	32	36	35

Graf č. 12 Násilná kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011

věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	8	18	24	25	48	47	75	110	143	121	122	87	84
ženy	5	2	6	3	2	4	5	6	5	4	11	3	6

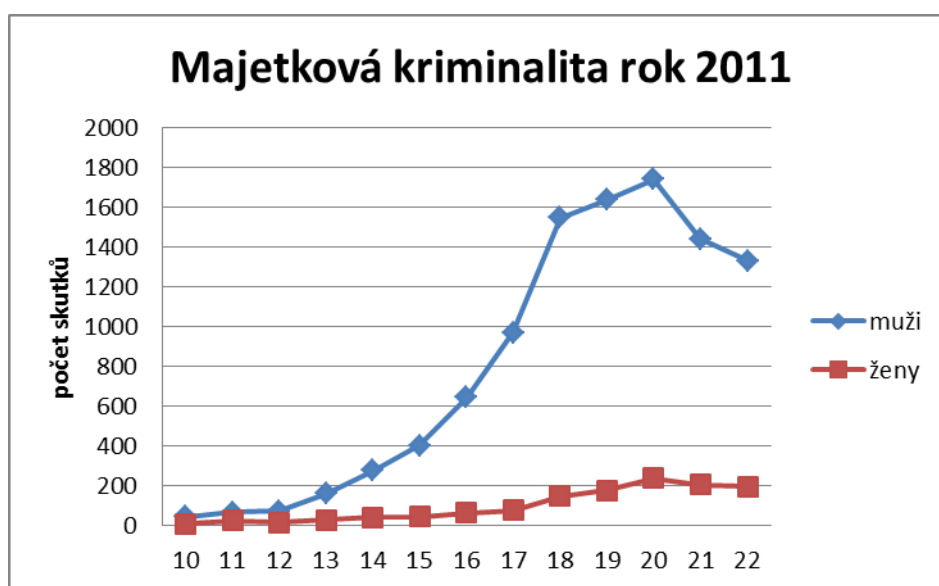
Graf č. 13 Loupeže - mládež dle věku pachatelů 2011

věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	8	11	7	18	32	52	68	118	163	170	168	186	179
ženy	0	0	2	2	3	2	5	9	11	14	5	12	7

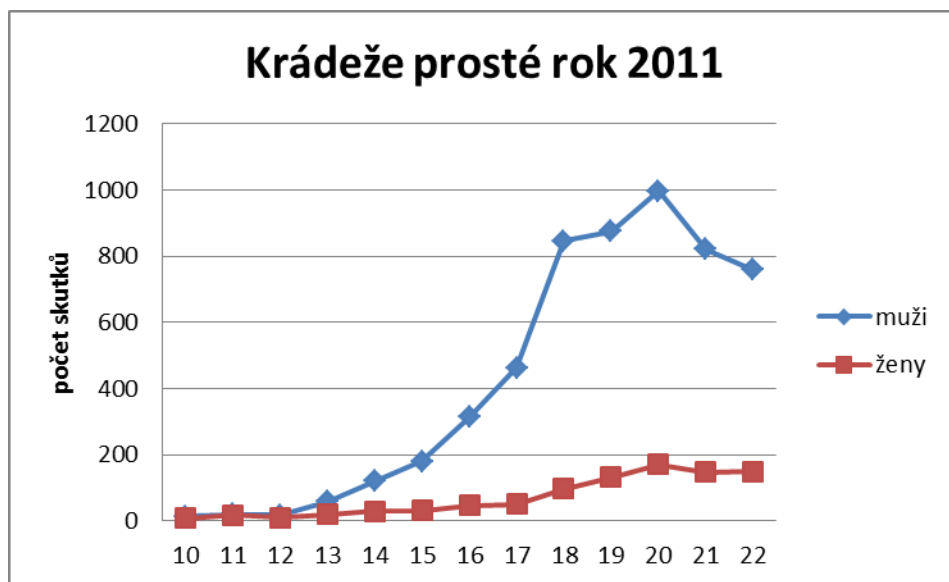
Graf č. 14 Úmyslné ublížení na zdraví mládeže dle věku pachatelů 2011

Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

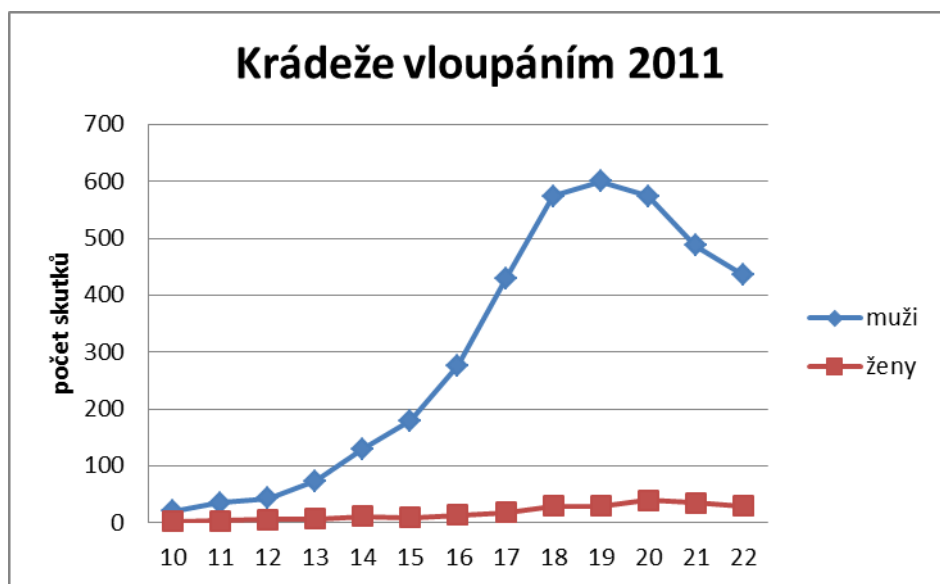
věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	47	69	75	163	279	402	646	972	1548	1638	1743	1443	1332
ženy	10	26	18	31	42	46	64	78	150	177	238	207	197

Graf č. 15 Majetková kriminalita mládeže dle věku pachatelů 2011

věk	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	13	20	17	59	121	180	313	462	845	874	996	820	758
ženy	7	18	10	19	29	31	46	51	96	131	171	148	149

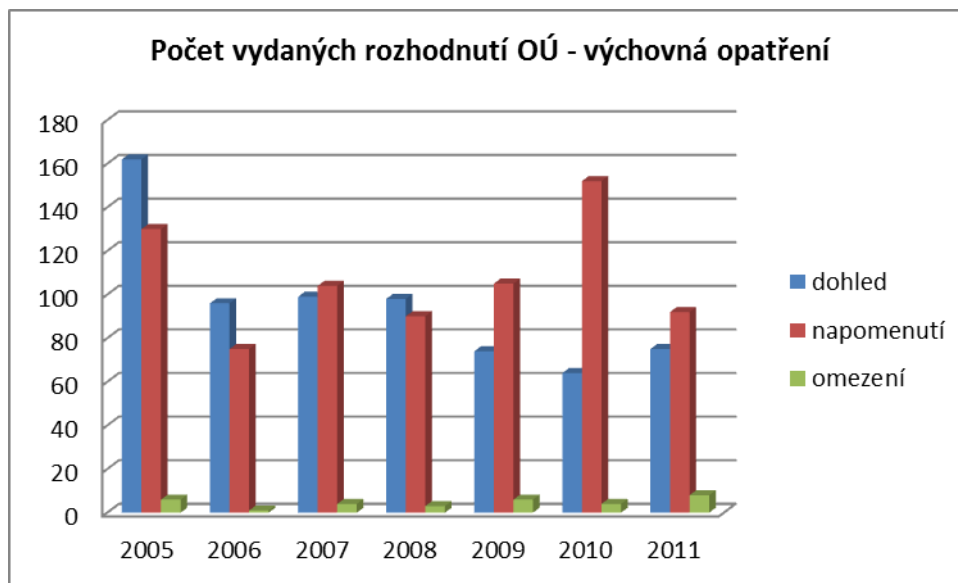
Graf č. 16 Krádeže prosté – mládež dle věku pachatelů 2011
 Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
muži	20	35	43	73	130	180	277	429	575	600	574	488	436
ženy	2	3	6	7	11	9	14	18	29	30	40	35	29

Graf č. 17 Krádeže vloupáním – mládež dle věku pachatelů 2011
 Zdroj: Vlastní zpracování na základě nestandardních statistik PP ČR

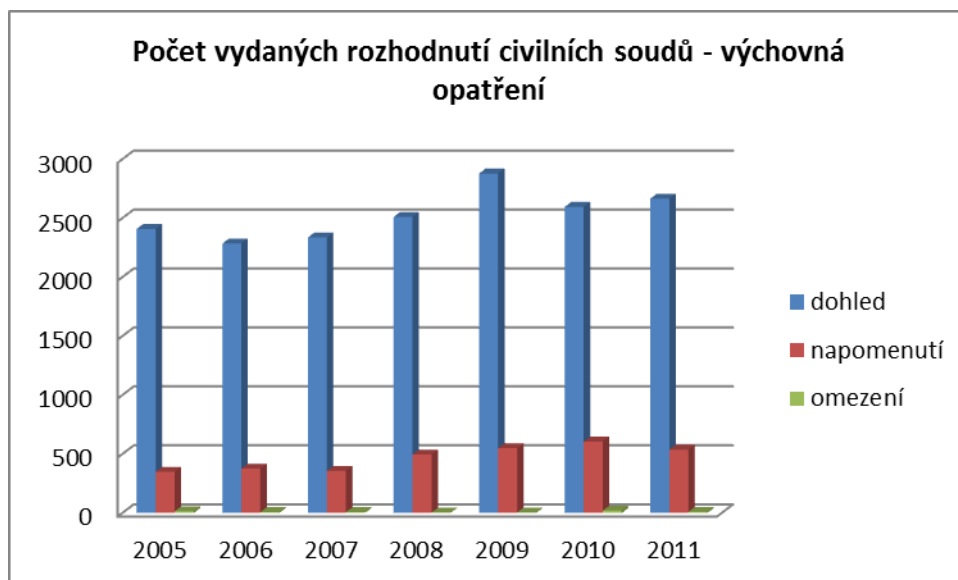
Příloha č. 4 Počet vydaných rozhodnutí – výchovná opatření dle zákona o rodině

rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
dohled	162	96	99	98	74	64	75
napomenutí	130	75	104	90	105	152	92
omezení	6	1	4	3	6	4	8

Graf č. 18 Počet vydaných rozhodnutí obecních úřadů – výchovná opatření dle zákona o rodině

Zdroj: Vlastní zpracování na základě ročních výkazů o výkonu sociálně-právní ochrany dětí Ministerstva práce a sociálních věcí

rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
dohled	2408	2284	2336	2509	2878	2595	2665
napomenutí	349	376	356	495	549	605	537
omezení	14	7	7	3	4	20	9

Graf č. 19 Počet vydaných rozhodnutí civilních soudů – výchovná opatření dle zákona o rodině

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistického přehledu soudních agend Ministerstva spravedlnosti

Příloha č. 5 Kasuistika

Kasuistika – Sabrina 15 let

Sabrina (1997)²⁸³ je vedena odborem sociálních věcí, oddělením sociálně právní ochrany od dubna roku 2006. Důvodem evidence byl rozvod rodičů a žádost matky o sociální dávky. Matka (1970) v současné době na mateřské dovolené, žije společně s dalšími třemi sourozenci Sabriny (1995, 2001, 2008) v obecním bytě 3+1. Otec žije s družkou, má pět vyživovacích povinností, je v invalidním důchodu, o děti neprojevuje zájem.

²⁸³ V kasuistice používám smyšlené jméno z důvodu vyloučení jakékoli možnosti bližší identifikace nezletilé.

Sabrina v roce 2004 zahájila povinnou školní docházku v základní škole v místě tehdejšího trvalého bydliště. Již od první třídy se u dívky objevují problémy se zvládnutím učiva. Výrazně se na školní neúspěšnosti dívky podílela též jazyková bariéra. V rodině dívky se mluvilo převážně romsky. Na základě špatných školních výsledků byla dívka přeřazena do speciální školy. Již od začátku povinné školní docházky se u dívky objevovaly časté absence, kryté v mnoha případech ze strany matky nevěrohodnými omluvenkami. Neomluvené absence se u dívky objevovaly čím dál častěji, až vyústily v klasické záškoláctví.

Matka Sabriny byla opakovaně řešena úřadem pro přestupek na úseku školství a výchovy mládeže pro zanedbání péče o povinnou školní docházku dcery. Pokud dívka školu navštěvovala, byla nepřipravena na vyučování, nenosila školní pomůcky, při vyučování vyrušovala, o přestávkách byla opakovaně přistižena při kouření na toaletách. Rodina se již několikrát stěhovala, kdy v důsledku změny trvalého bydliště též měnila školy svých dětí. Ve všech navštěvovaných školách se problémy Sabriny opakovaly a od roku 2010 prakticky dívka do školy téměř nechodila.

Od roku 2009 je Sabrina též evidována policií pro opakované páchaní delikventní činnosti majetkového charakteru. Jednalo se především o krádeže v obchodech. Při všech krádežích, kdy byla dívka přistižena bezpečnostní agenturou a následně předána policii byla v blízkosti vždy matka dívky, která však jakoukoli spoluúčast na delikventní činnosti dcery popírá. Ve většině případů se však jednalo o přistižení dívky při krádeži v době, kdy měla být ve škole.

Matka jakékoli problémy s výchovou dcery popírá, neustále její krádeže omlouvá tvrzením, že se jedná o dítě, které z toho nemá rozum. Dle sdělení policistů a na základě vyhodnocení kamerových systémů v obchodech se jedná o krádeže s vědomím matky, která byla vždy u inkriminovaných krádeží přítomna. Sledovala jednání dívky vždy z povzdálí. Její spoluúčast na kriminalitě dívky se však nikdy nepodařilo prokázat. Sabrina vždy bere krádeže na sebe. Jako důvod krádeží uvádí, že se jí prostě ty věci líbily.

V záškoláctví dívka nadále pokračuje, matka se školou nespolupracuje. Dívka byla objednána na psychologické vyšetření z důvodu výskytu výchovných problémů, na které se však bez omluvy nedostavila. S matkou je spolupráce téměř nulová. Nereaguje na předvolánky OSPOD. Otec o dívku ani její sourozence zcela nejeví zájem.

Opakovaně dochází k zadržení dívky při krádežích a objevuje se též podezření na zneužívání návykových látek u matky. Oddělení péče o dítě dalo podnět k nařízení

ústavní výchovy. Na první jednání k soudu konanému ohledně výchovného opatření nezletilé Sabriny se rodiče nedostavili, jednání bylo odročeno. Sociální pracovnice podala návrh na vydání předběžného opatření. Umístěním dítěte do diagnostického ústavu vidí sociální pracovníci řešení nepříznivé situace dítěte v zájmu jeho dalšího řádného vývoje.

Sabrina pobyla v diagnostickém ústavu pouze necelé tři týdny a poté se jí podařilo poprvé utéct. Po dobu útěku se opakovaně dopouštěla krádeží, ve společnosti širšího příbuzenstva (strýců, tet), kteří často holdovali alkoholu a drogám. Vypátrána byla policií asi po čtrnácti dnech na útěku, kdy byla přistižena při krádeži v drogerii. V diagnostickém ústavu se poté svěřovala kamarádkám, že na útěku též již zkusila drogy. Konkrétně se mělo jednat o marihuanu a pervitin.

Matka navštěvovala dívku v diagnostickém ústavu a v několika případech jí též pomohla též utéct. S umístěním dítěte nesouhlasí a v útěcích ji tudíž podporuje.

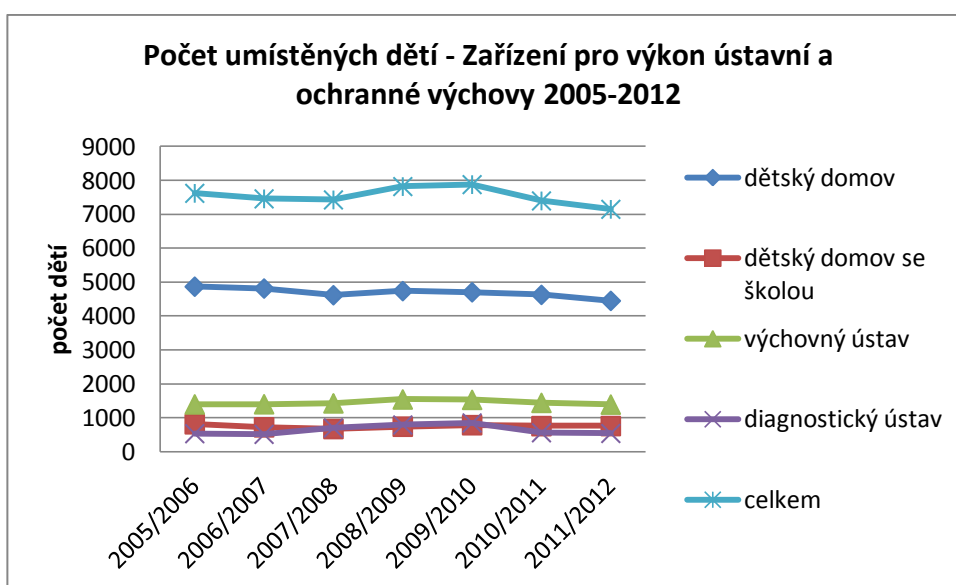
V současné době je dívka po několika útěcích z diagnostického ústavu umístěna ve výchovném ústavu. O útěk z tohoto zařízení se prozatím nepokusila. Její pobyt v zařízení prozatím probíhá bezproblémově, dobře se na kolektiv i režim zařízení adaptovala. Její matka ji během dvouměsíčního pobytu v tomto zařízení zatím nenavštívila.

Starší bratr Sabriny žije s matkou, u mladší sestry (2001) se začaly objevovat obdobné problémy jako u Sabriny - záškoláctví, krádeže, ze strany OSPOD byl dán návrh na předběžné opatření. Nejmladší sestra je v péči matky. Rodinu je obtížné kontaktovat, mění místa bydliště, matka ani otec nekomunikují s kompetentními orgány. Otec neplní vyživovací povinnost vůči dětem, na výchově dětí se nepodílí, dle posledního sdělení matky snad pobývá někde na Slovensku.

**Příloha č. 6 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a
ochranné výchovy**

**Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné
výchovy Česká republika 2005-2012**

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
dětský domov	4869	4815	4618	4739	4704	4628	4451
dětský domov se školou	815	724	674	742	787	760	761
výchovný ústav	1400	1404	1430	1546	1534	1445	1395
diagnostický ústav	537	516	705	793	853	564	543
celkem	7621	7459	7427	7820	7878	7397	7150

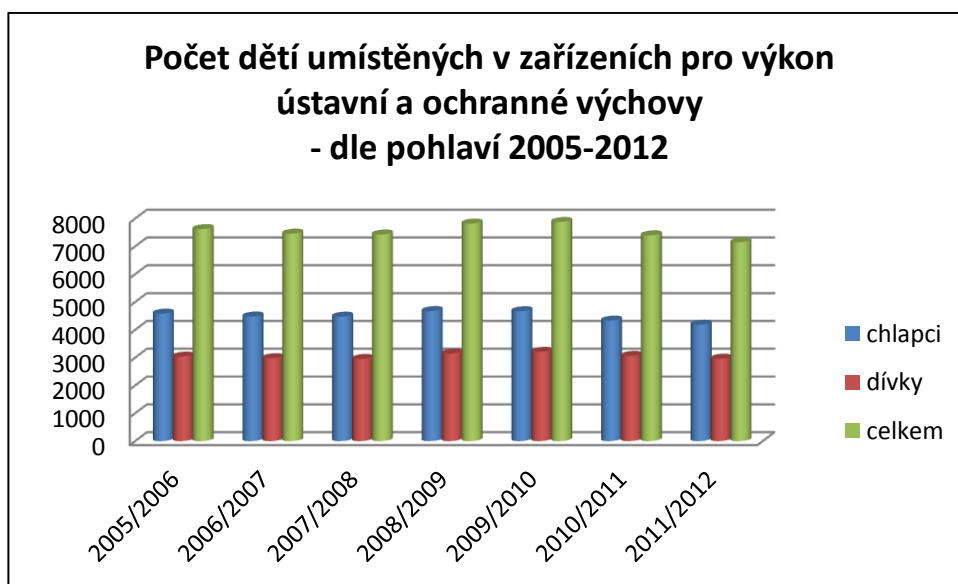

Graf č. 20 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy – dle pohlaví 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
chlapci	4583	4479	4474	4674	4668	4334	4187
dívky	3038	2980	2953	3146	3210	3063	2963
celkem	7621	7459	7427	7820	7878	7397	7150

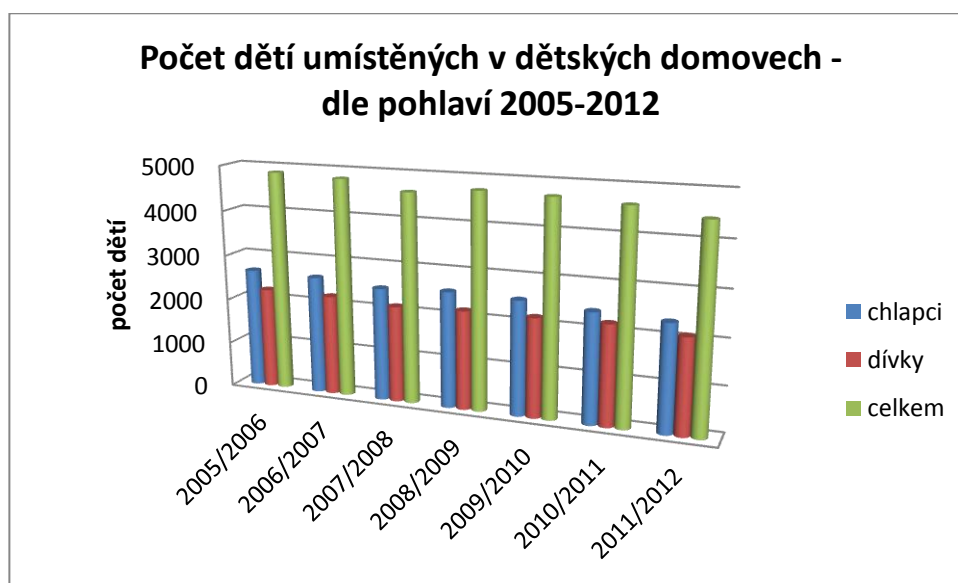

Graf č. 21 Počet dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy – dle pohlaví

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Počet dětí umístěných v dětských domovech – dle pohlaví 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
chlapci	2642	2605	2495	2561	2521	2423	2354
dívky	2227	2210	2123	2178	2183	2205	2097
celkem	4869	4815	4618	4739	4704	4628	4451

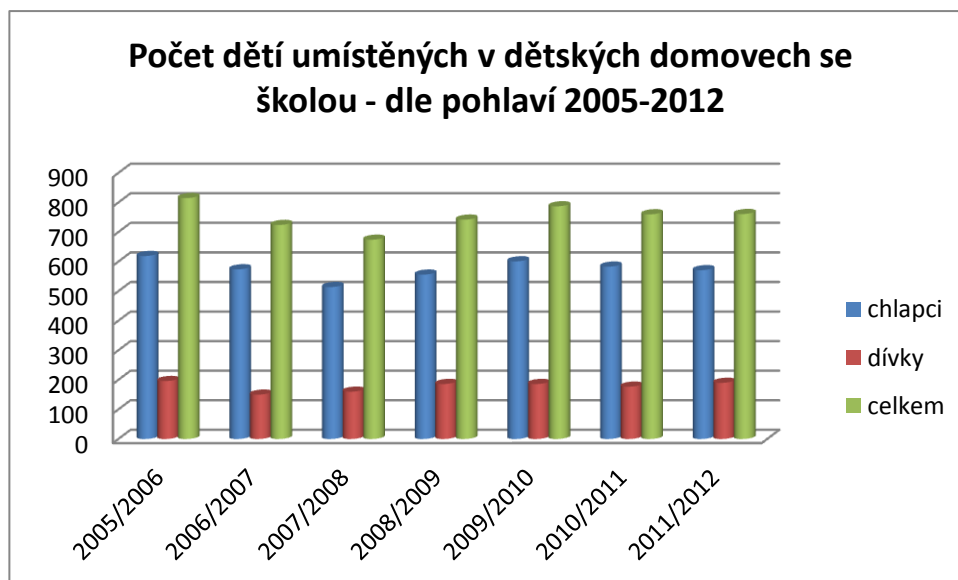

Graf č. 22 Počet dětí umístěných v dětských domovech – dle pohlaví 2005-2012

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Počet dětí umístěných v dětských domovech se školou – dle pohlaví 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
chlapci	619	574	514	556	601	583	571
dívky	196	150	160	186	186	177	190
celkem	815	724	674	742	787	760	761

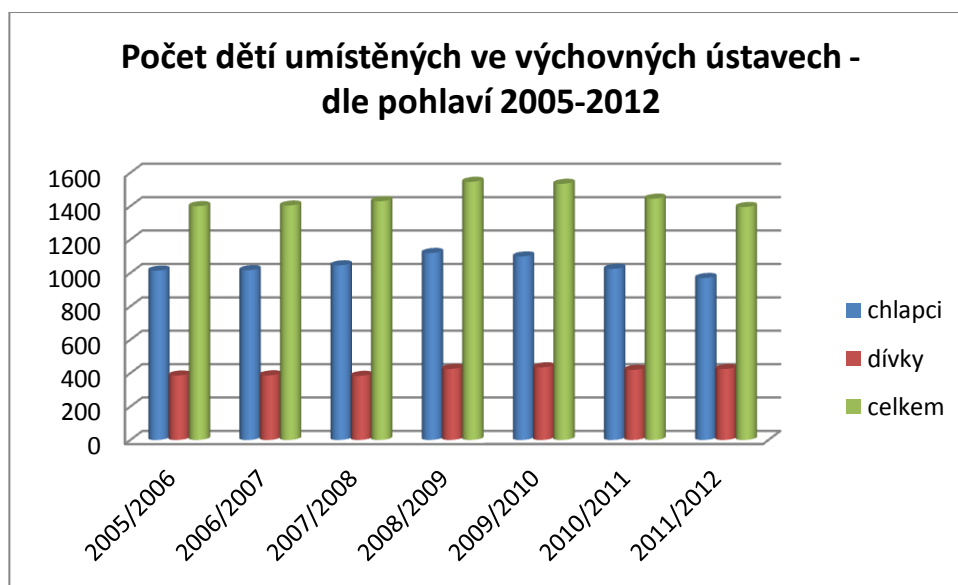

Graf č. 23 Počet dětí umístěných v dětských domovech se školou – dle pohlaví 2005-2012

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Počet dětí umístěných ve výchovných ústavech – dle pohlaví 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
chlapci	1014	1017	1046	1120	1099	1025	970
dívky	386	387	384	426	435	420	425
celkem	1400	1404	1430	1546	1534	1445	1395

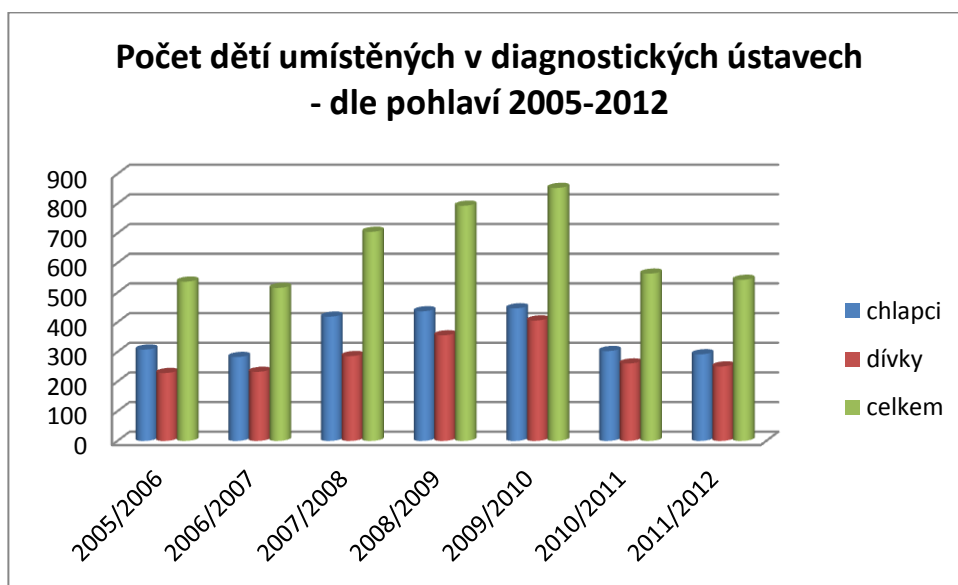

Graf č. 24 Počet dětí umístěných ve výchovných ústavech – dle pohlaví 2005-2012

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Počet dětí umístěných v diagnostických ústavech – dle pohlaví 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
chlapci	308	283	419	437	447	303	292
dívky	229	233	286	356	406	261	251
celkem	537	516	705	793	853	564	543

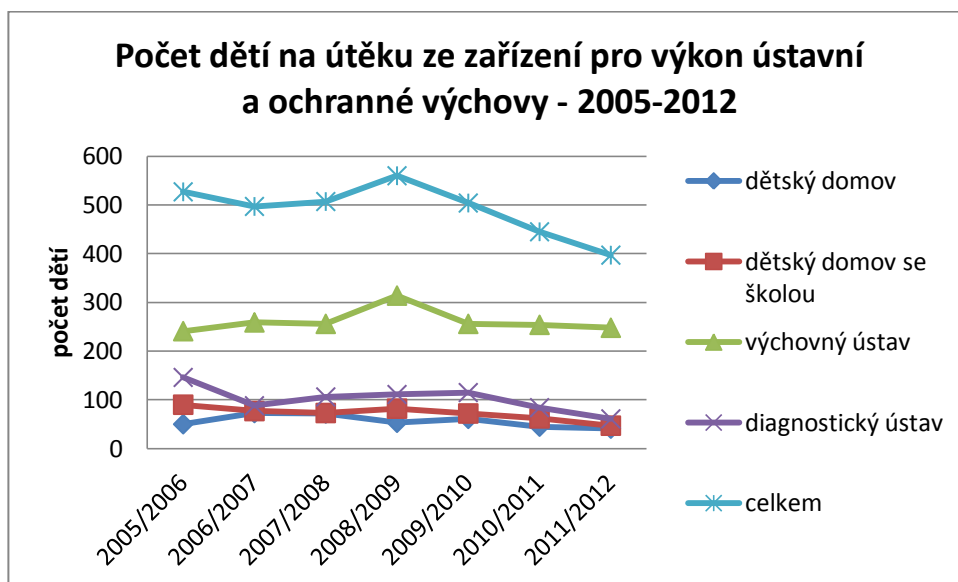

Graf č. 25 Počet dětí umístěných v diagnostických ústavech – dle pohlaví 2005-2012

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Příloha č. 7 Počet dětí na útěku ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy 2005-2012

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
dětský domov	50	73	72	53	61	45	41
dětský domov se školou	90	77	73	82	72	62	47
výchovný ústav	241	259	256	314	256	254	248
diagnostický ústav	146	88	106	111	115	84	61
celkem	527	497	507	560	504	445	397

Graf č. 27 Počet dětí na útěku ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy 2005-2012

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistik MŠMT

Příloha č. 8

Úloha policie v prevenci sociálně patologických jevů u mládeže²⁸⁴

V rámci Policie České republiky se prevencí sociálně patologických jevů zabývá při krajských ředitelstvích především tým policistů zařazených v preventivně informační skupině. Preventisté, jak nazýváme tyto policisty, realizují různé preventivní projekty a aktivity formou přednáškové činnosti či besed s erudovanými odborníky na všech stupních a typech základních či středních škol a učilišť. V oblasti zneužívání návykových látek poukazují na nebezpečnost drog např. na možnost otrav způsobených alkoholem a drogami a to i v případě požití malých dávek, na větší riziko tělesných a duševních onemocnění, nebezpečí úrazů a dopravních nehod, ale i na případy kriminální činnosti spojené se zneužíváním návykových látek. Jedním z hlavních cílů je výchova a zvyšování právního vědomí mladé generace.

Setkání dětí s policisty je vždy přizpůsobeno věkové struktuře adresátů jednotlivých preventivních aktivit. Zahrnuje též děti z prvního stupně základní školy, kde jsou formou hry, zábavných aktivit (soutěží, křížovek, hádanek) zprostředkovávány ty nejdůležitější informace z oblasti sociálních deviací např. zneužívání návykových látek, samozřejmě vždy přiměřeně jejich věku a rozumovému vývoji. U těchto dětí jde především o aktivity zaměřené na předcházení nebezpečí poranění o odhozenou injekční stříkačku (u dětí 1. a 2. tříd), ale i o prevenci v oblasti nácviu sociálních dovedností např. odmítání cigaret, alkoholu a dalších nebezpečných látek (4. třídy).

V rámci preventivních aktivit se nejedná pouze o prevenci různých druhů závislostí, ale též o prevenci dalších sociálně patologických jevů, se kterými se můžeme u dnešní mládeže setkat. Cílem takovýchto aktivit je přispět ke zvyšování právního vědomí zejména mladé generace a k příznivějšímu vnímání činnosti Policie České republiky ze strany veřejnosti.

Jednotlivé preventivní aktivity jsou realizovány již u nejmladších dětí v mateřských školách, kde zpravidla postačuje jedno hodinové setkání s příslušníky Policie ČR zaměřené na přiblížení policejní práce dětem, dopravní výchovu ve formě dopravního hřiště - především bezpečné přecházení vozovky a dále aktivity zaměřené na chování při nálezů nebezpečných předmětů a kontakty s neznámými osobami.

U dětí mladšího školního věku na prvním stupni základní školy jsou aktivity rozšířené o pravidla bezpečného chování především ve volném čase, další sociální device jako je šikana, návykové látky, kriminality dětí a páchaná na dětech. Dětem jsou taktéž zprostředkovány ukázky práce policejních expertů např. pyrotechniků, kriminalistických techniků v oblasti snímání daktyloskopických otisků, služebních kynologů apod. Právě u žáků mladšího školního věku je velice oblíbený preventivní projekt „Ajaxův zápisník“.

²⁸⁴ Blíže: FIRSTOVÁ, Jana. Úloha policie v prevenci sociálně patologických jevů u mládeže. In: MACHALOVÁ, Mária a kol. *Dialógy o závislostiach*. TakeOff Advertising, s.r.o., 2010, s. 171-181. ISBN 978-80-970370-9-3.

Ajaxův zápisník je celorepublikový projekt Krajského ředitelství Praha, který věnuje mimo jiné též pozornost problematice závislosti na alkoholu, kouření, hazardních hrách a drogách. Preventisté s dětmi tuto problematiku nerozebírají detailně, ale spíše z policejního hlediska. Upozorňují na následky a na to, co je trestně postižitelné. Vysvětlují základní dělení drog, to jak drogy vypadají, jak se aplikují, jaké jsou následky jejich zneužívání a jak se nazývají lidé, kteří drogy užívají.

Za tímto účelem jsou policisté vybaveni pomůckou, kterou je tzv. drogový kufřík, kde jsou vzorky všech dostupných drog v České republice. Projekt se opět nedotýká pouze problematiky zneužívání návykových látek, ale každý kalendářní měsíc během školního roku je zaměřen na určitou specifickou oblast (např. září – seznámení s policejní profesí, odstranění bariér, duben – bezpečnost v silniční dopravě). Tento projekt je velice oblíben nejen mezi dětmi, ale i mezi pedagogy a rodiči, kteří vítají takovou formu spolupráce policistů s malými dětmi.

Více preventivních aktivit je pak směřováno především mezi žáky druhého stupně základních škol, studenty středních škol a učilišť. Prostřednictvím přednášek vedených policisty – preventisty, případně ve spolupráci s odborníky – specialisty na dané téma jsou mladým lidem zprostředkovány důležité informace z oblasti drog a dalších sociálně patologických jevů a poté formou besedy dostávají děti odpovědi na své přímé či anonymní dotazy. Příkladem projektu v oblasti sociálně patologických jevů u mládeže je preventivně informační film „Zpackané životy“. Ve filmu jsou znázorněny různé modelové situace, v nichž se mohou mladí lidé ocitnout ve volném čase či ve škole. Cílem je taktéž výchova a zvýšení právního vědomí dětí staršího školního věku a středoškoláků.

Kromě výše uvedených aktivit realizují policisté preventivně informačních skupin v oblasti sociálních deviací též informační kampaně zaměřené na širokou veřejnost. Poskytují rady a informace rodičům při podezření na zneužívání návykových látek, šikany, delikventní činnosti u jejich dětí. Za tímto účelem jsou vydávány různé informační materiály, brožury, letáky apod., které jsou distribuovány při různých preventivních akcích realizovaných Policií ČR např. Den s Policií ČR, případně je každý zájemce obdrží na policejní služebně, či přímo od pracovníků preventivně informačních skupin.

Při každém krajském ředitelství Policie ČR funguje preventivně informační skupina, která realizuje jednotlivé preventivní projekty, které se obecně dotýkají výše zmíněných témat. Jednotlivými policisty – preventisty jsou pak projekty realizovány v rámci jejich spádového obvodu. Preventisté aktivity různě modifikují vzhledem k potřebám regionu či vlastním praktickým zkušenostem z výkonu služby. Poté jednotlivé aktivity nabývají v praxi různých podob (Malá policejní akademie, Zebra se za tebe nerozhledne, Policejní akademie pro prvňáčky apod.) a zaujímají nezastupitelné místo v rámci prevence sociálně patologických jevů u dětí.

Na preventivně informační skupiny se může obrátit kdokoli se žádostí o realizaci jednotlivých aktivit na školách, v zájmových sdruženích či přímo policisté pravidelně informují a spolupracují s metodiky prevence jednotlivých výchovně vzdělávacích

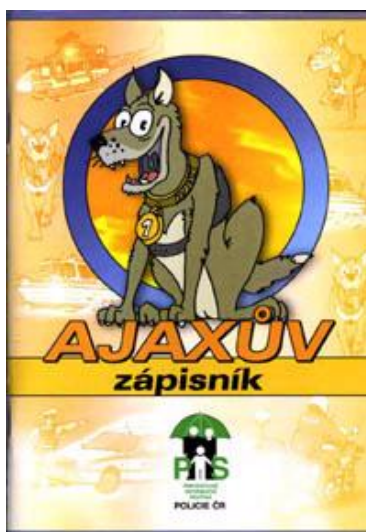
institucí v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Konečně každý může nalézt informace z oblasti policejní prevence na webových stránkách Policie ČR.

Policisté zařazeni v těchto specializovaných preventivních skupinách však nepokryjí potřeby všech dětí a mladistvých. Z tohoto důvodu jsou při jednotlivých územních útvarech vyškoleni policisté, kteří realizují preventivní aktivity v rámci svého „spádového“ obvodu. Jedná se o speciálně vyškolené policisty, případně o jednotlivce, kteří se, na základě dobrovolnosti, na prevenci ve svém „rajónu“ zaměřují.

Ajaxův zápisník – příklad dobré praxe realizace preventivního projektu

Ajaxův zápisník²⁸⁵

Projekt určený pro žáky 2. tříd základních škol.

Za účelem zvyšování právního vědomí dětí mladšího školního věku je Policií ČR realizován preventivní projekt „Ajaxův zápisník“. Pes Ajax je jakýmsi průvodcem dětí tímto preventivním projektem.

Ajaxův zápisník učí děti z druhých tříd základní školy, jak se vyhnout různým sociálně deviantním jevům, jako je např. šikana, zneužívání návykových látek, patologické hráčství. Žáci se učí základům bezpečného chování v silničním provozu či jiných situacích každodenního života.

Pro zpestření práce v rámci preventivního projektu dostávají děti zápisník, který za pomoci různých ilustrací, příběhů, testů hádanek provází žáky různými tématy po celý školní rok. Děti se zápisníkem pracují ve škole s učiteli, ale i doma při domácí přípravě spolu s rodiči.

²⁸⁵ Převzato z: *Policie ČR. Akce a projekty* (online). [cit.25.3.2013]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/ajaxuv-zapisnik-328720.aspx>

V zápisníku je řešeno deset témat, stejně jako je měsíců ve školním roce. Úvodní setkání jsou zaměřena na představení práce policie jako služby veřejnosti, včetně služby dětem, posílení důvěry v policii u žáků základních škol, odstranění bariér. Od měsíce listopad jsou pak řešena témata závažnějšího charakteru jako například kontakty s neznámými osobami, bezpečné chování, pravidla chování jak v třídním kolektivu, tak mimo něj - šikana, kriminalita mládeže a její důsledky a další aktuální témata přiměřená věku adresátů tohoto preventivního projektu.

Příloha č. 9 Nestátní nezisková organizace Proxima Sociale – příklad dobré praxe²⁸⁶

Zvyšování kvality života občanů a pomoc při překonávání nepříznivých životních situací je posláním občanského sdružení Proxima Sociale, které již podruhé získalo Národní cenu prevence kriminality vyhlášenou Ministerstvem vnitra ČR. Se svým projektem reprezentovalo též Českou republiku v celoevropské soutěži ve Varšavě.

Proxima sociale poskytuje komplex sociálních služeb těmto cílovým skupinám:

- *neorganizované děti a mládež*
- *mladiství pachatelé trestné činnosti*
- *matky s dětmi*
- *rodiny s dětmi*
- *občané potřebující odborné sociální poradenství*
- *občané potřebující krizovou pomoc*

Poskytuje specifické typy sociálních služeb, především komunitního a nízkoprahového charakteru:

- *nízkoprahová zařízení pro děti a mládež*
- *terénní programy*
- *programy prevence rizikových jevů*
- *probační a resocializační programy*
- *azylové bydlení*
- *krizová pomoc*
- *odborné sociální poradenství*
- *sanace rodiny*

Cílem tohoto občanského sdružení je mimo jiné podpora a pomoc dětem a mladistvým a dalším občanům, kteří se dostali do obtížné životní situace, ženám a dětem, které ztratily domov. Dále poskytnout poradenství občanům, kteří ztratili zaměstnání a poradenství všem, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci.

²⁸⁶ Převzato z: *Proxima Sociale-výroční zpráva 2011*. [online]. [cit.28.3.2013]. Dostupné: <http://www.proximasociale.cz/download/vyrocní-zpráva-proximasocilae-2011.pdf>

Za tímto účelem Proxima Sociale poskytuje Pobytové a poradenské programy, Programy pro děti a mládež a dále vzdělávací programy.

Programy pro děti a mládež zahrnují **nízkoprahové programy**, jež mají pomáhat mladým lidem v jejich obtížných životních situacích. Cílovou skupinou jsou děti ve věku 12-19 let nacházející se v obtížné životní situaci. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou kluby, kde pracují profesionálové – sociální pracovníci, kteří pomáhají dětem s jejich obtížemi. Přípravují společně s dětmi různé kulturní, společenské či sportovní programy, dbají též na dodržování bezpečného prostoru klubů (bez drog, bez agrese a alkoholu). Terénní programy pro děti a mládež pak vyhledávají v ulicích mladé lidi, kteří nechtějí nebo nemohou z různých důvodů navštěvovat běžné zájmové kroužky, těm pak nabízejí možnosti aktivního trávení volného času a řeší s nimi jejich problémy. Mimo jiné též sledují sociálně nežádoucí jevy v dané lokalitě a podílejí se na jejich odstranění ve spolupráci s místní samosprávou a dalšími poskytovateli sociálních služeb.

Do programů pro děti a mládež patří též **probační programy** určené pachatelům protiprávních činů v případech, kdy bylo využito v jejich trestní věci odklonů v rámci trestního řízení, případně uloženo výchovné opatření ve smyslu podrobení se programu sociálního výcviku a převýchovy. Cílem je též snižování rizika recidivy a naplnění ochranné funkce tohoto opatření.

Děti z nízkoprahových klubů Proxima Sociale se účastní též každoroční mezinárodní výměny mládeže. Například v roce 2011 šlo o mezinárodní tábor Youth Camp 2011 v Německu. Proxima Sociale je též členem organizace European Federation for Street Children (EFSC).

V rámci **vzdělávacích aktivit** Proxima Sociale realizuje též **programy primární prevence** s cílem předcházení vzniku a rozvoji rizikového chování u žáků základních a středních škol. Program se zaměřuje na podporu projektivních faktorů zdraví v bio-psycho-sociální rovině, zdravého životního stylu a omezování rizikových faktorů.

Program usiluje o:

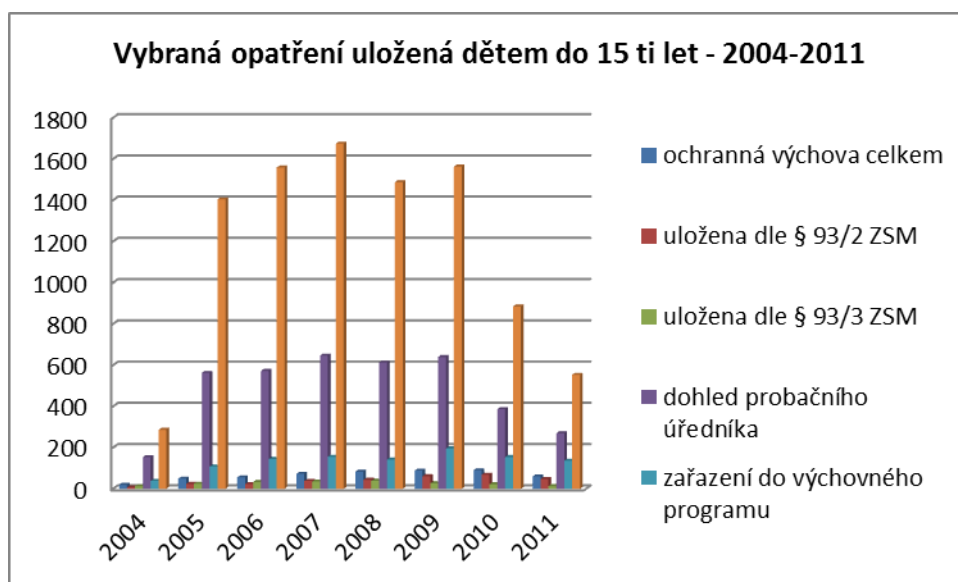
- *rozvoj sociálních dovedností*
- *rozvoj komunikativních dovedností*
- *rozvoj schopnosti navazovat zdravé vztahy mimo rodinu*

- posílení schopnosti efektivně řešit konflikty
- posílení schopnosti čelit sociálnímu tlaku
- podpoření protidrogových postojů
- zprostředkování nabídek pozitivních alternativ trávení volného času
- poskytnutí objektivních informací a vytvoření povědomí o návykových látkách a nepříznivých důsledcích spojených s jejich užíváním
- pozitivní změnu v životě cílové skupiny

Od roku 2011 realizuje Proxima Sociale též příměstské tábory pro děti.

Příloha č. 10

Vybraná opatření uložená dle ZSM dětem do 15 let věku 2004-2011

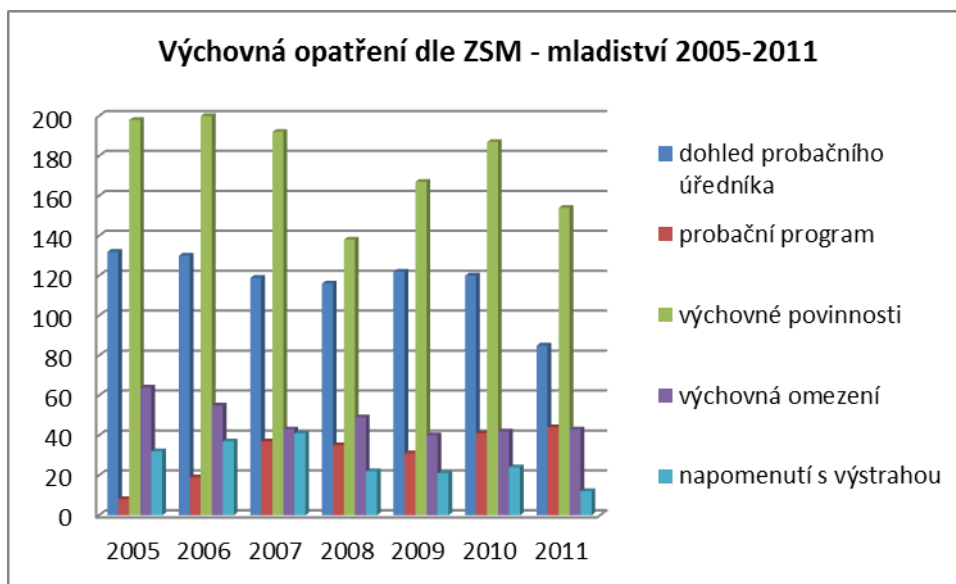

rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ochranná výchova celkem	19	49	56	73	83	88	90	60
uložena dle § 93/2 ZSM	7	24	23	38	44	61	68	47
uložena dle § 93/3 ZSM	12	25	33	35	39	27	22	13
dohled probačního úředníka	153	562	572	646	612	639	386	269
zařazení do výchovného programu	38	108	145	155	142	196	154	136
upuštění od uložení opatření	286	1404	1558	1674	1487	1563	884	553

Graf č. 28 Vybraná opatření uložená dle ZSM dětem do 15 let věku 2004-2011

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistického přehledu soudních agend Ministerstva spravedlnosti

Příloha č. 11 Přehled výchovných opatření uložených mladistvým dle ZSM 2005-2011

rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
dohled probačního úředníka	132	130	119	116	122	120	85
probační program	8	19	37	35	31	41	44
výchovné povinnosti	198	200	192	138	167	187	154
výchovná omezení	64	55	43	49	40	42	43
napomenutí s výstrahou	32	37	41	22	21	24	12
celkem	434	441	432	360	381	414	338

Graf č. 29 Přehled výchovných opatření uložených mladistvým dle ZSM 2005-2011

Zdroj: Vlastní zpracování na základě statistické ročenky kriminality a přehledu o pravomocně odsouzených osobách Ministerstva spravedlnosti

Příloha č. 12 Vzor dotazníku – Trestní odpovědnost – verze v českém jazyce

Poučení respondentů dotazníkového šetření

Dobrý den,

obracím se na Vás s prosbou o **anonymní vyplnění** tohoto dotazníku. Dotazník bude využit pro realizaci výzkumu na katedře kriminologie Policejní akademie ČR v Praze a pro zpracování mé disertační práce. Výzkum je zaměřen na zjišťování úrovně právního vědomí

2. Oznámím věc policii
3. Oznámím věc ve škole
4. Oznámím věc rodičům, nebo jiné dospělé osobě

8. Zabývali jste se někdy problematikou trestné činnosti v některém z předmětů vyučovaných na Vaší škole?

1. Ano
2. Asi ano
3. Asi ne
4. Ne

8.1. Pokud ano, v jakém?

.....

9. Měli jste ve škole nějakou speciální přednášku, besedu na téma trestné činnosti s někým jiným než vaším učitelem (mimo vyučované předměty)?

1. Ano
2. Asi ano
3. Asi ne
4. Ne

9.1. Pokud ano, ovlivnilo Vás to nějak? Jak?

.....

10. Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?

1. Ve škole
2. Od rodičů
3. Mezi kamarády
4. Jinak (uved'te jak).....

11. Považujete informace, které dostáváte ve škole k tématu trestní odpovědnosti (tj. např. kdy, za jaká jednání a jak můžete být potrestáni) za dostačující?

1. Ano
2. Spíše ano
3. Spíše ne
4. Ne

11.1. Pokud ne, uveďte, jaké informace postrádáte.....

.....

12. Víte, jak řeší vaše škola různé negativní jevy (problémy s chováním, trestnou činností apod.), pokud se ve škole vyskytnou?

1. Negativně – formou různých kázeňských postihů
2. Neutrálně – touto problematikou se nezabývá
3. Jiné řešení

13. Dopustil (a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?

1. Ano
2. Ne

13.1. Pokud ano, jak jste byl za něj potrestán?

.....

„Nyní Vám stručně popíšeme určité lidi. Přečtěte si prosím každý popis a zakroužkováním jedné z uvedených možností pod výrokem uveďte, jak moc se Vám daná osoba podobá či nepodobá.“ Možnosti odpovědí jsou:

1. Velmi se mi podobá;
2. Podobá se mi;
3. Podobá se mi trochu;
4. Podobá se mi málo,
5. Nepodobá se mi;
6. Vůbec se mi nepodobá.

P14. Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

P15. Vyhledává dobrodružství a rád riskuje. Chce mít vzrušující život.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

P16. Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem.

1 2 3 4 5 6

P17. Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.

1 2 3 4 5 6

P18. Myslí, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.

1 2 3 4 5 6

P19. Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.

1 2 3 4 5 6

P20. Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.

1 2 3 4 5 6

P21. Je pro něj důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.

1 2 3 4 5 6

P22. Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.

1 2 3 4 5 6

P23. Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.

1 2 3 4 5 6

P24. Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho náboženství nebo v jeho rodině.

1 2 3 4 5 6

P25. Věří, že lidé by měli dělat co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.

1 2 3 4 5 6

P26. Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.

1 2 3 4 5 6

P27. Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost.

1 2 3 4 5 6

P28. Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.

1 2 3 4 5 6

P29. Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.

1 2 3 4 5 6

P30. Je pro něj důležité, aby ho lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.

1 2 3 4 5 6

P31. Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.

1 2 3 4 5 6

P32. Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.

1 2 3 4 5 6

P33. Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.

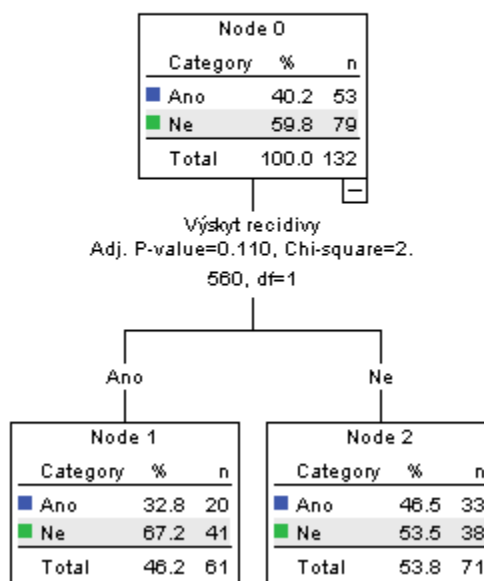
1 2 3 4 5 6

P34. Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.

1 2 3 4 5 6

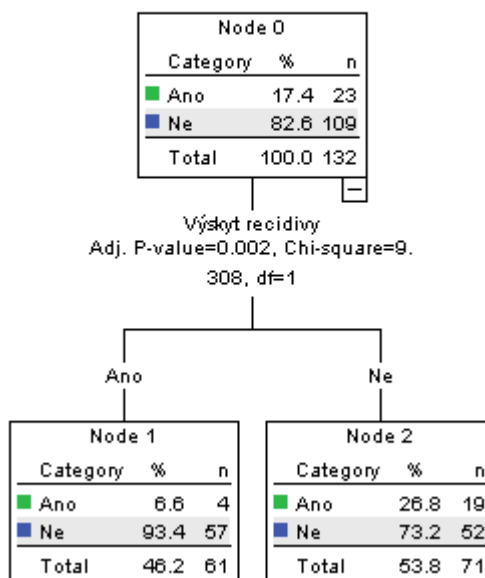
Příloha č. 13 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – analýza spisové dokumentace

Volnočasové aktivity dítěte
(převážnou část volného času dítě
tráví) - sportovní aktivity

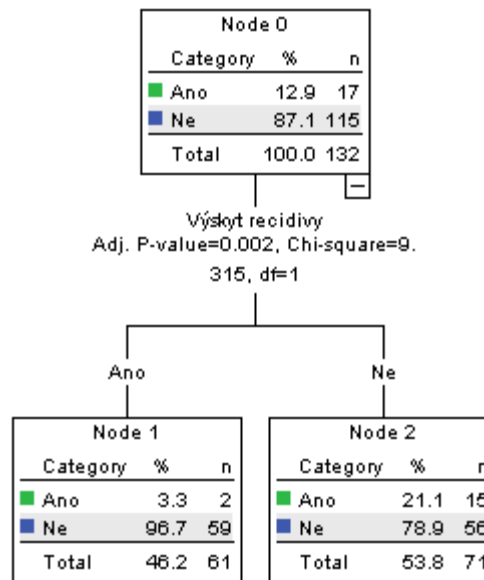
Klasifikační strom č. 1 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – sportovní aktivity

Volnočasové aktivity dítěte
(převážnou část volného času dítě
tráví) - umělecké aktivity

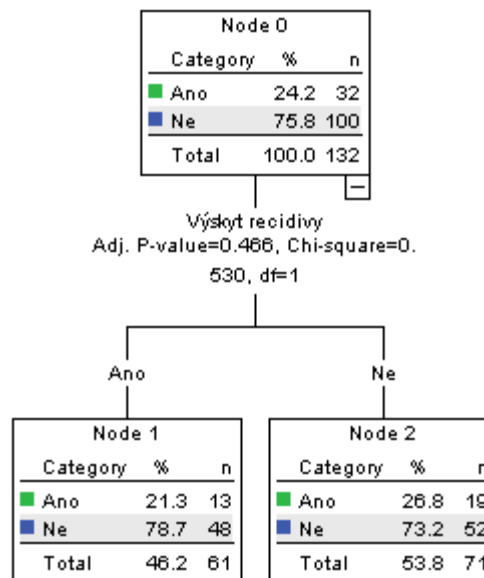
Klasifikační strom č. 2 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – umělecké aktivity

Volnočasové aktivity dítěte
(převážnou část volného času dítě
tráví) - vzdělávací aktivity

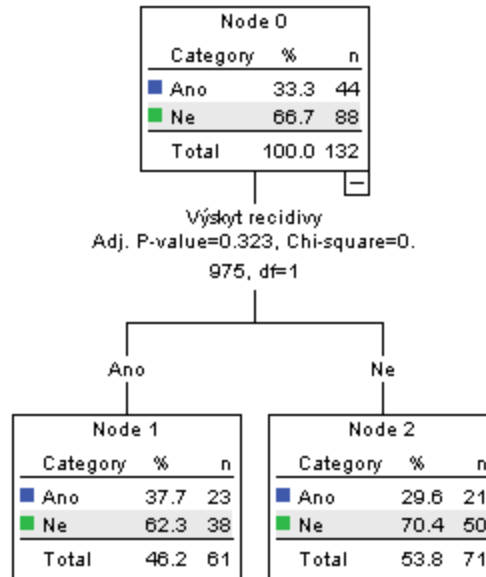
Klasifikační strom č. 3 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – vzdělávací aktivity

Volnočasové aktivity dítěte
(převážnou část volného času dítě
tráví) - počítač

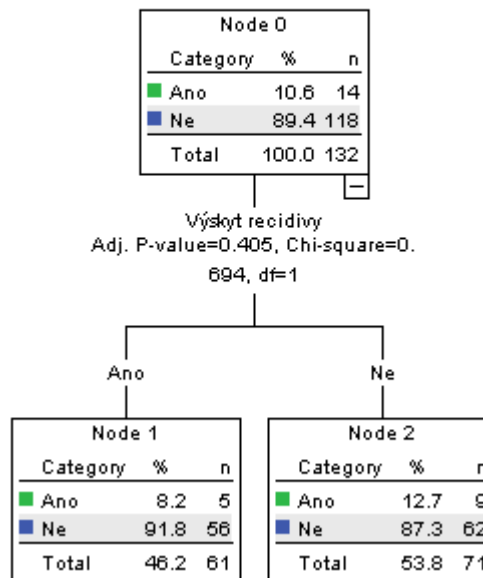
Klasifikační strom č. 4 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – počítač

Volný čas tráví převážně s vrstevníky
venku

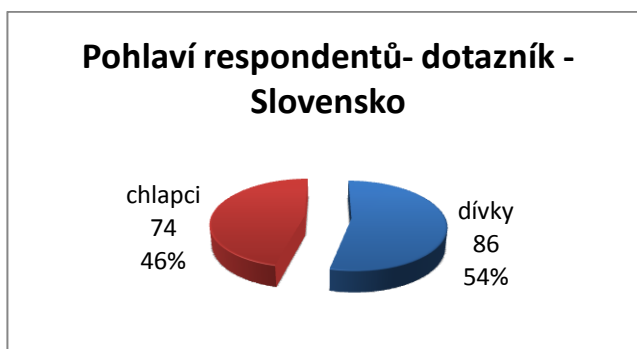
Klasifikační strom č. 5 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – trávení volného času venku s vrstevníky

Volnočasové aktivity dítěte
(převážnou část volného času dítě
tráví) - jiné

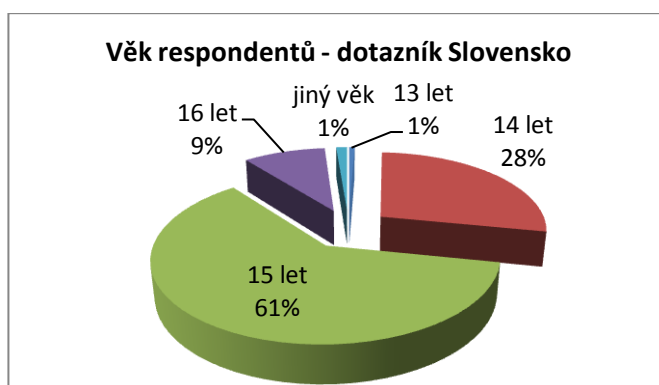

Klasifikační strom č. 6 Volnočasové aktivity recidivujících dětí – jiné

Příloha č. 15 Výsledky dotazníkového šetření – Slovensko

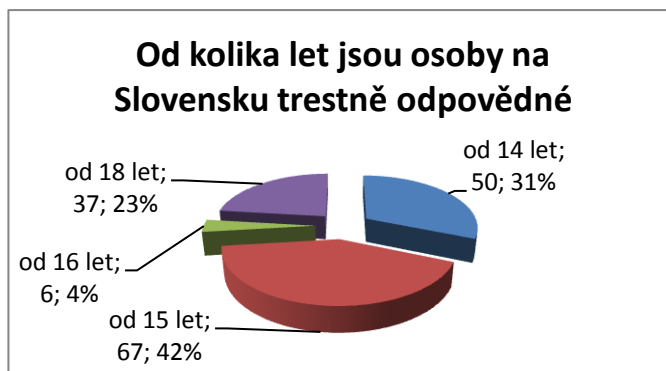
Graf č. 30 Pohlaví respondentů – dotazník – Slovensko

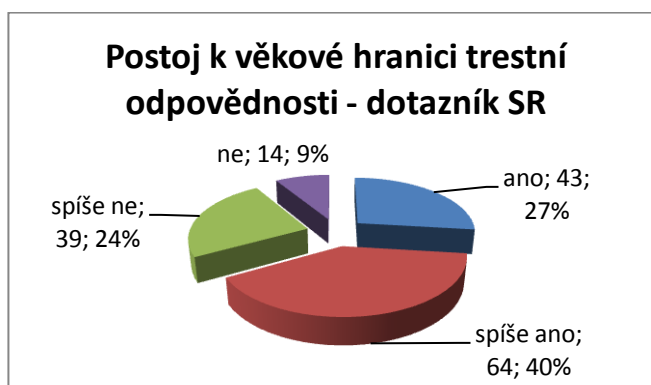
Graf č. 31 Věk respondentů – dotazník – Slovensko

Graf č. 32 Jaké chování lze označit za trestný čin

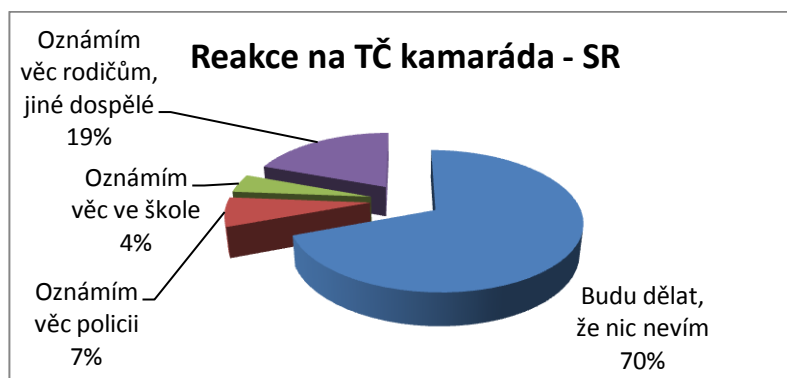
Graf č. 33 Od kolika let jsou osoby na Slovensku trestně odpovědné

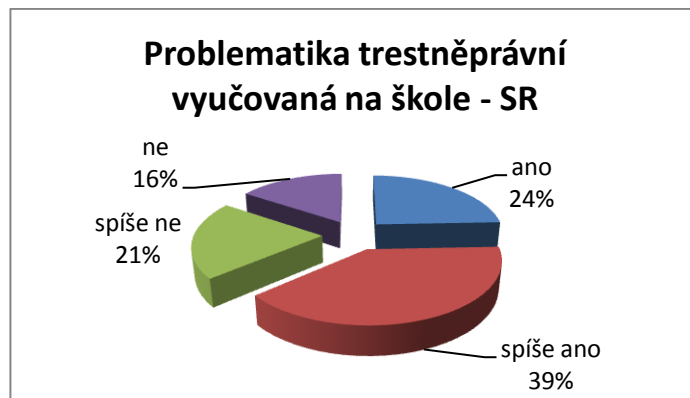
Graf č. 34 Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je na Slovensku ideální?

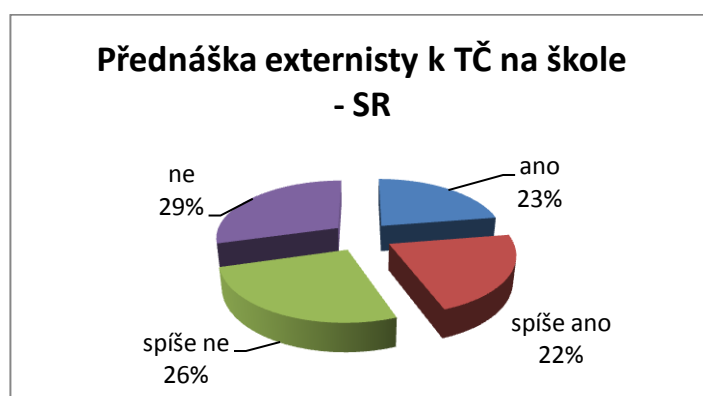
Graf č. 35 Pokud někdo spáchá na Slovensku trestný čin ve věku mladším než je stanovena trestní odpovědnost, může být nějak potrestán?

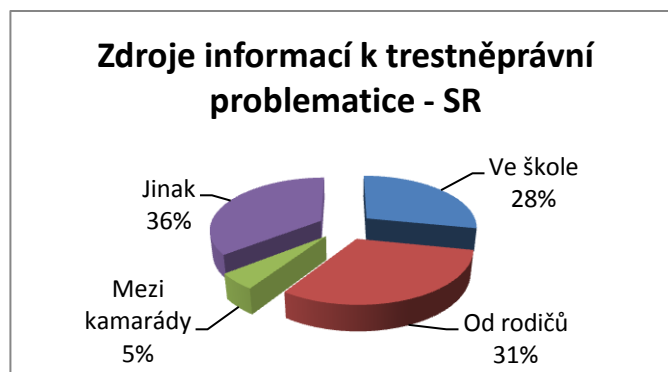
Graf č. 36 Pokud se dozvíte, že Váš kamarád spáchal trestný čin, jak se zachováte?

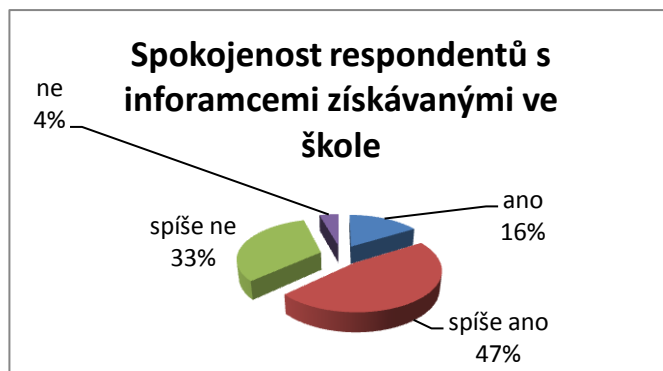
Graf č. 37 Zabývali jste se někdy problematikou trestné činnosti v některém z předmětů vyučovaných na Vaší škole?

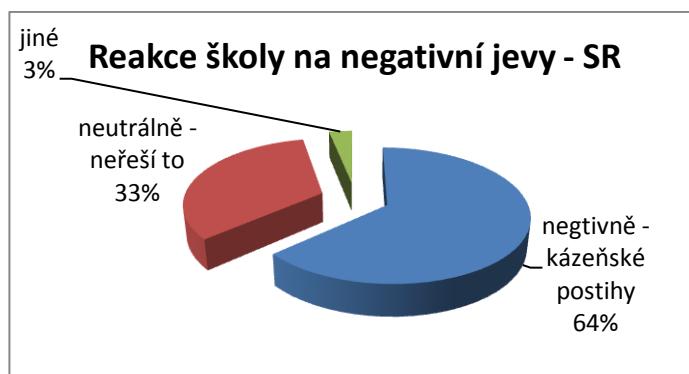
Graf č. 38 Speciální přednáška ve škole ze strany externistů

Graf č. 39 Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?

Graf č. 40 Spokojenost respondentů s informacemi k TČ získávanými ve škole

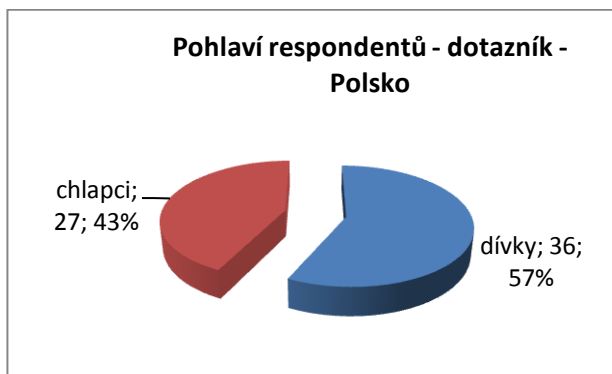

Graf č. 41 Jak řeší škola různé negativní jevy, pokud se ve škole vyskytnou?

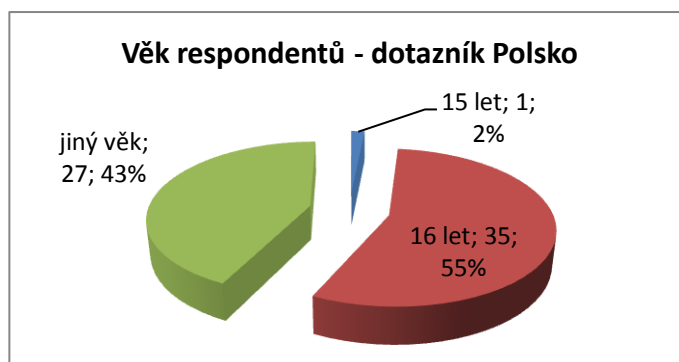

Graf č. 42 Dopustil(a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?

Příloha č. 16 Výsledky dotazníkového šetření – Polsko

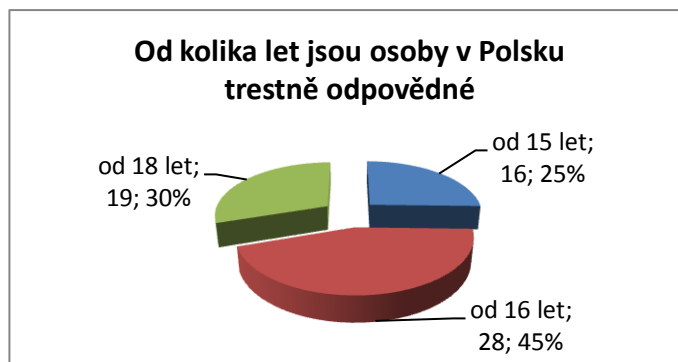
Graf č. 43 Pohlaví respondentů – dotazník – Polsko

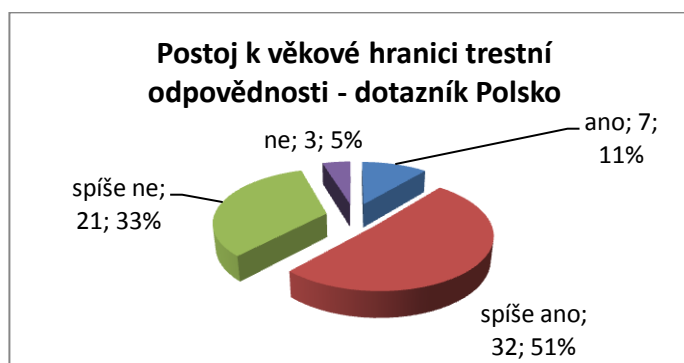
Graf č. 44 Věk respondentů – dotazník – Polsko

Graf č.45 Jaké chování lze označit za trestný čin

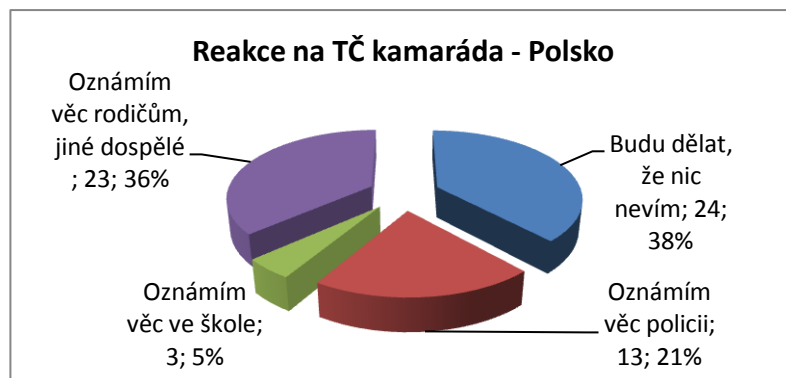
Graf č. 46 Od kolika let jsou osoby v Polsku trestně odpovědné

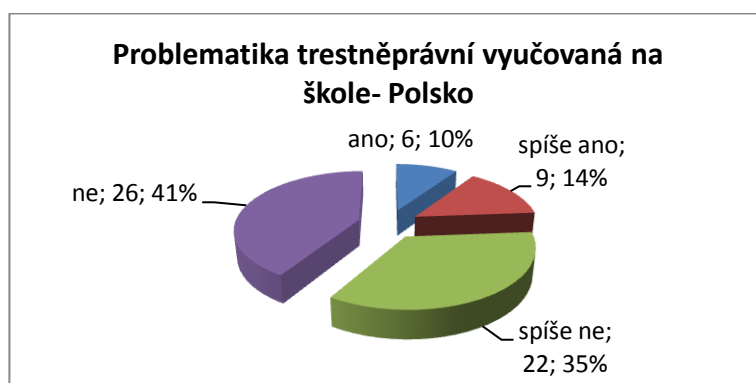
Graf č. 47 Myslíte si, že věková hranice trestní odpovědnosti je v Polsku ideální?

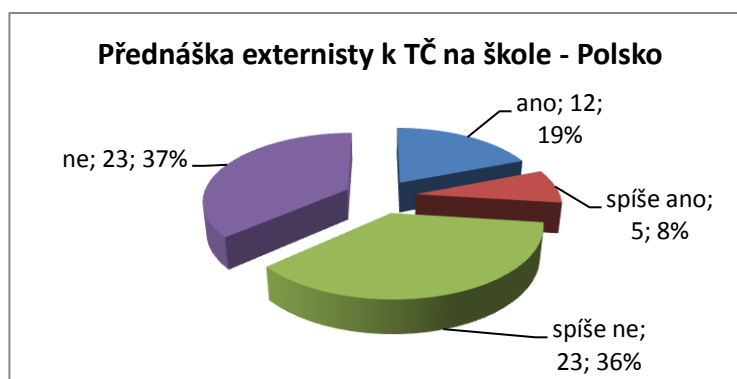
Graf č. 48 Pokud někdo spáchá v Polsku trestný čin ve věku mladším než je stanovena trestní odpovědnost, může být nějak potrestán?

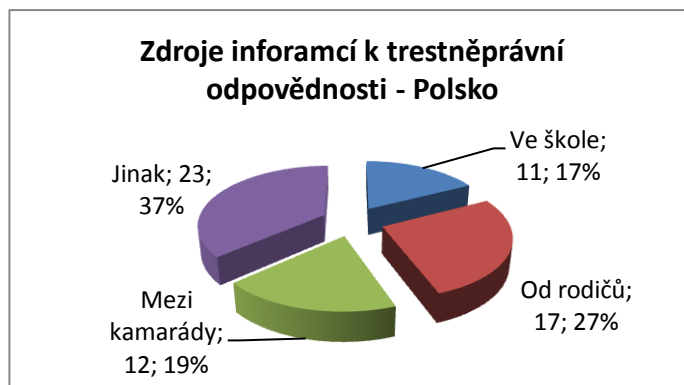
Graf č. 49 Pokud se dozvíte, že Váš kamarád spáchal trestný čin, jak se zachováte?

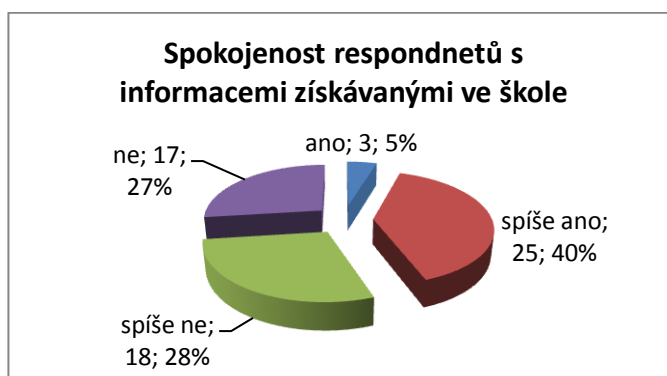
Graf č. 50 Zabývali jste se někdy problematikou trestné činnosti v některém z předmětů vyučovaných na Vaší škole?

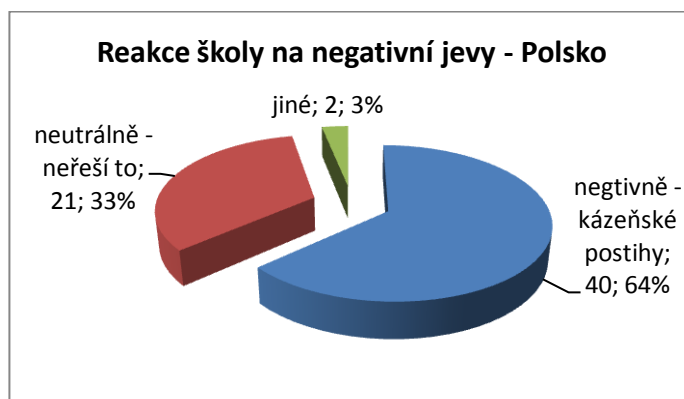
Graf č. 51 Speciální přednáška ve škole ze strany externistů

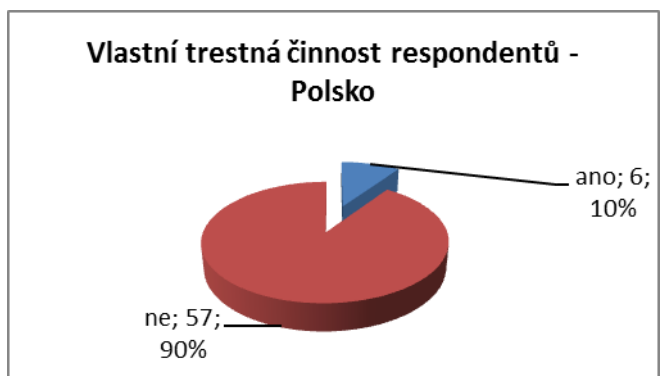
Graf č.52 Nejvíce informací o možných následcích vašeho případného protiprávního jednání se dozvídáte?

Graf č. 53 Spokojenost respondentů s informacemi k TČ získávanými ve škole

Graf č. 54 Jak řeší škola různé negativní jevy, pokud se ve škole vyskytnou?

Graf č. 55 Dopustil(a) jste se vy sám (sama) nějakého trestného činu?